

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΑΙΤΩΛΩΝ

ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ

ΧΡΟΝΩΝ

ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ 1829

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣΑ

ὑπὸ

ΘΕΟΔΩΡΟΥ Α. ΧΑΒΕΛΛΑ

Τελειοφοίτου τῆς φιλοσοφικῆς Σχολῆς, φοιτητοῦ τῆς Νομικῆς
καὶ ἐλληνοδιδασκάλου παρὰ τῷ Γ'. ἐν Ἀθήναις Σχολαρχείῳ

. . . . ὡς μήτε τὰ γενόμενα ἐξ ἀνθρώπων τῷ χρόνῳ ἐξίτηλα γένηται, μήτε ἔργα
μεγάλα τε καὶ θωμαστά, τὰ μὲν Ἕλλησι, τὰ δὲ βαρβάροις ἀποδεχθέντα, ἀκλεᾶ
γένηται, τὰ τε ἄλλα καὶ δι' ἣν αἰτίην ἐπολέμησαν ἀλλήλοισι (Ἡρόδοτος ἐν Ἱστοριῶν
πρώτῃ).

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1883

Πίνακας περιεχομένων

ΤΟΙΣ ΑΝΑΓΙΝΩΣΚΟΥΣΙΝ.....	4
ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΑΙΤΩΛΩΝ.....	7
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ.....	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.....	8
ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΟΨΙΣ ΤΗΣ ΑΙΤΩΛΙΑΣ.....	8
ΑΡΧΑΙΑ ΑΙΤΩΛΙΑ.....	9
ΕΠΙΚΤΗΤΟΣ ΑΙΤΩΛΙΑ.....	10
ΕΘΝΗ ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΩΣ ΕΝ ΤΟΙΣ ΑΙΤΩΛΙΚΟΙΣ ΣΥΓΚΑΤΑΛΕΓΟΜΕΝΑ.....	10
ΠΟΛΕΙΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΑΙΤΩΛΙΑΣ.....	13
ΚΑΛΥΔΩΝ.....	13
ΠΑΛΑΙΑ ΠΛΕΥΡΩΝ.....	14
ΝΕΑ ΠΛΕΥΡΩΝ.....	15
ΩΛΕΝΟΣ. ΠΥΛΗΝΗ.....	16
ΛΥΣΙΜΑΧΙΑ.....	17
ΘΕΡΜΟΝ.....	18
ΑΓΡΙΝΙΟΝ.....	20
ΧΑΡΑΚΤΗΡ ΤΩΝ ΑΙΤΩΛΩΝ.....	21
ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΟΧΗ.....	22
ΓΛΩΣΣΑ ΤΩΝ ΑΙΤΩΛΩΝ.....	24
ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ.....	25
ΔΙΑΙΤΑ ΤΩΝ ΑΙΤΩΛΩΝ.....	28
ΠΡΟΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ.....	30
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.....	31
ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΤΗΣ ΑΙΤΩΛΙΑΣ ΚΑΤΟΙΚΩΝ.....	31
ΠΑΛΑΙΤΑΤΟΙ ΤΗΣ ΑΙΤΩΛΙΑΣ ΚΑΤΟΙΚΟΙ.....	32
ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΣΥΝΑΦΕΙΑ.....	35
ΑΙΤΩΛΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΥΤΟΥ ΔΙΑΔΟΧΟΙ.....	35
ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ.....	44
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.....	45
ΚΑΘΟΔΟΣ ΑΙΤΩΛΩΝ ΕΙΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΝ.....	45
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.....	48
ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΑΙΤΩΛΩΝ ΕΠΙ ΤΩΝ ΠΕΡΣΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ.....	48
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.....	51
ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΑΙΤΩΛΩΝ ΕΠΙ ΤΟΥ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ.....	51
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ΄.....	57

ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΑΙΤΩΛΩΝ ΕΠΙ ΤΩΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ (360 π. Χ.)	57
ΠΟΛΕΜΟΣ ΑΙΤΩΛΩΝ ΚΑΙ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ.....	58
ΚΟΙΝΟΝ ΤΩΝ ΑΙΤΩΛΩΝ.....	61
ΤΥΠΟΣ ΤΗΣ ΑΙΤΩΛΙΚΗΣ ΣΥΜΠΟΛΙΤΕΙΑΣ.....	61
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.....	66
ΕΙΣΒΟΛΗ ΓΑΛΑΤΩΝ (301-229 π. Χ.).....	66
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.....	70
ΠΟΛΕΜΟΙ ΑΙΤΩΛΩΝ.....	70
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.....	83
ΣΥΜΜΑΧΙΚΟΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΑΙΤΩΛΩΝ ΠΟΛΕΜΟΣ (219-214 π. Χ.).....	83
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.....	98
ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΑΙΤΩΛΩΝ ΕΠΙ ΤΩΝ ΡΩΜΑΪΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΑΙΤΩΛΩΝ	
ΠΑΡΑΚΜΗ.....	98

ΤΟΙΣ ΑΝΑΓΙΝΩΣΚΟΥΣΙΝ

Εἰς τὸ τέλος τῶν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ φιλολογικῶν μου σπουδῶν ἀφικόμενος, τετραετῇ φοίτησιν συμπληρώσας, καὶ ἐπόμενος τῇ ἰδέᾳ ὅτι παρὰ πᾶσαν χρονοτριβὴν εἰς μεταγλωττίσεις μυθιστοριῶν, ἐν αἷς τὸ πρῶτον ἐπεδόθη, προτιμητέα ἦν ἡ περὶ τὰ ἀθάνατα τῶν προγόνων ἡμῶν ἔργα ἐνασχόλησις, κατέγεινα πρὸ εἰκοσαετίας εἰς σύνταξιν σχολείων τῆς Ὀδυσσεΐας, ὧν τότε μεγίστη ἦν ἔλλειψις τοῖς μαθηταῖς τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, καὶ τῶν ὁποίων τὸ Α΄. ἠδυνήθη ἵνα εἰς φῶς φέρω, ἅτε ἐκδιωχθεὶς τῆς τοῦ ἀναπληρωτικοῦ καθηγητοῦ τῶν μαθηματικῶν θέσεως, ἦν παρὰ τῷ ἐν Μεσολογίῳ Γυμνασίῳ τότε κατεῖχον, λόγῳ μὲν ὅτι φίλα ἐφρόνουν τῷ ἀειμνήστῳ τῆς Ἑλλάδος βασιλεῖ Ὄθωνι τῷ Αΰ, δι' ὅπερ καὶ τῇ τοῦ Ὄθωνιστοῦ προσηγορίᾳ περιεβλήθη, καίτοι ὅλως ἄγνωστος αὐτῷ διετέλουν, καὶ τῆς πολιτικῆς πάντῃ ἄμοιρος ἐτύγγανον, ἔργῳ δὲ ἵνα ἕτερός τις τῶν οἰκείων τοῖς τότε ἰσχυροῖς τὴν ἐμὴν θέσιν καταλάβῃ. Ἔχων δὲ τότε οἶαν καὶ νῦν ἔτι, καίπερ εἰς γῆρας ἐληλακῶς, ἔχω ἰδέαν, ὅτι τὸ ὀμιχλῶδες καὶ ζοφερόν τινων ἐν τοῖς Ἑλλησι συγγραφεῦσι χωρίων, πολλῶ πλεῖον διαλευκανθήσεται παρ' ἐκείνων, παρ' οἷς στάζει εἰσέτι ἐκ τῶν χειλέων τὸ τῆς Ἑλληνίδος μητρὸς γάλα, ὡσπερ εἰ ἐφόδιον ἐχόντων ἐν ἄλλοις τε πολλοῖς καὶ τὸν ἀπλοῖκόν τῶν Ἑλλήνων βίον, ἐπεὶ δὴ στερεὰ καὶ τὰ βάθρα τῆς ἐν τῇ ἐσπερίᾳ παιδεύσεως ἐτίθεσαν, νῦν μὲν δύναμαι νὰ μεγαλαυχῶ ἐπὶ τῇ προφητείᾳ μου ταύτῃ, διότι ἤρξαντο ἀπὸ τινος διαλάμπουσαι καὶ ἐν τῷ ἐθνικῷ ἡμῶν Πανεπιστημίῳ ἀκτῖνες φαεινοῦς ἡλίου, πρωταγωνιστοῦντος ἀνδρὸς ἐξοχωτάτου ἐπὶ παιδείᾳ καὶ κριτικῇ δεινότητι, οὗ δὲ τὸ κλέος εὐρὺ γέγονεν ἀνὰ τὴν ἐσπερίαν καὶ ἀνὰ πᾶσαν Ἑλλάδα, δεινῶς τὰς τῶν γραμματικῶν μοχθηρίας ἀποσκυβαλίζοντος, τότε ὅμως μεγάλως ἐπύκρυνα τὴν καρδίαν τινων ἐκ τῆς ἐσπερίας τὰ νάματα ἀρυομένων, καὶ ἀβασανίστως αὐτὰ ὡς δῶρον ἀγιασμοῦ ἡμῖν μεταπωλοῦντων, οἱ καὶ ἐλέγχοντές με διὰ τὴν τόλμην ἀπέτρεπόν με τῆς τοιαύτης τολμηρᾶς ἐπιχειρήσεως, ὡς διασαλεύοντα δῆθεν τὰ θέμεθλα τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας, εἰ καὶ ἐκλιπαρῶν τοὺς σοφοὺς τούτους ἔλεγον, ὅτι δράγματα τινὰ τῆς παρ' αὐτῶν ἐν τῇ ἐμῇ διανοίᾳ ἐμφυτευθείσης σοφίας μεταφυτεύω, καὶ ὡς ἔργον σπουδαστοῦ, μηδὲ ὅλως ἀμαυροῦν τὴν αὐτῶν ὑπόληψιν, τὸ ἐμὸν πόνημα ἐκδίδωμι, ὡς εἰς σκοπὸν κύριον ἀποβλέπον εἰς τὴν σμικρὰν ὠφέλειαν τῆς πενιχρᾶς καὶ ἀπορούσης, τὰ μέγιστα δὲ πρὸς τὰ γράμματα ὀργώσης Ἑλληνικῆς νεότητος. Εἰς μάτην δὲ πάντα ταῦτα ἐγένοντο, καὶ μάτην οἱ τῆς δημοσιογραφίας ἔπαινοι ἀπέβαινον, ἐνθαρρυνούσης με εἰς τὸ ἔργον, διότι δάκτυλος σοφοῦ, ὑπ' ἀστερίσκον κρυπτομένου, καὶ ἀπαξιούντος μετὰ σπουδαστοῦ εἰς συζητήσεις νὰ κατέλθῃ, ἰοβόλα βαναυσολογίας βέλη βάλλων, ὑπερεξηκόντισε τὸ ἐμὸν γόητρον καὶ ἀπεγοητεύθη. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ ἐς τοσοῦτον δειλίας ἐγενόμην, ὥστε καὶ αὐτῶν τῶν διδασκορικῶν ἐξετάσεων ἀπέσχον ἀποθαρρυνθεὶς καὶ δεδιὼς μὴ τὸ πείσμον καὶ παράλογον τοῦ κατὰ τὸ ἡμισυ τὴν τοῦ Λατινικοῦ φροντιστηρίου ἀπόδειξιν δόντος μοι Καθηγητοῦ, τὸ τερατώδη τὴν αὐτοῦ χόλωσιν ἐμφαῖνον, βαρὺ καὶ κατὰ τὴν ἐξέτασιν ἐπιπέση ἐπ' ἐμοί, ἢ μὴ καὶ αὐτὸς ὁ κατὰ τὸ 1874 εἰς προχείρους ἐξετάσεις καταπτοήσας με κατάρματος Βαβρίας ἢ καὶ ἕτερός τις τῶν ποιητῶν τοῦ παρηκμακότος Ἑλληνισμοῦ ἀντὶ τοῦ ἐκ δάφνης τὸν ἀκάνθινον στέφανον μοι ἐπιθῆ. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἤδη παρωχημένα καὶ ἔωλα στίγματα δὲ παλαιῶν πληγῶν ἀναξέοντα ὀδυνηρὸν τὸ ἄλγος ἐν τῇ ἐμῇ καρδίᾳ ἐπάγουσι, διὸ καὶ ἐῷ ταῦτα χαίρειν.

Ἀποτραπείς οὖν τότε τῆς συνεχίσεως τοῦ ἔργου ἐκείνου, ὅπερ ἦν θεὸς δῶ, προτίθεμαι ἵνα συνωδᾷ τῇ προαγωγῇ τῆς ἐπιστήμης ἐπὶ τὸ βέλτιον διεσκευασμένον ἐκδῶ, συνέλαβον ἐτέραν ἐκ τοῦ ἴσου τολμηρὰν ἀλλὰ καὶ τὰ μάλιστα ἀναγκαίαν ἰδέαν, τοῦ νὰ συντάξω ἱστορίαν τοῦ ἔθνους τῶν Αἰτωλῶν, οὗ κἀγὼ ἐλάχιστον ἀποτελῶ μόριον, ἀπὸ τῶν μυθικῶν καὶ παναρχαίων χρόνων ἀρξάμενος μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς, ἀπεωσθεὶς οὕτως εἰπεῖν, εἰς τὴν τολμηρὰν ταύτην ἰδέαν ὑπὸ τε τῶν ποικίλων διηγημάτων, ἃ παρὰ γερόντων ἀκούων οὐδαμοῦ ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἱστορίᾳ εὔρισκον, καὶ ὑπὸ τῆς δυσφημίας, μεθ' ἧς ἔθνος οὐ σμικρὸν ἀποτελέσαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Ἑλλήνων μέρος τινὲς τῶν ἱστορικῶν περιέβαλον, ἐκ μέρους τὸ ὅλον ὡς ἄγριον καὶ ληστρικὸν αὐτὸ κακίζοντες· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ὀρθῆς κατ' ἐμὲ σκέψεως ὀρμηθεὶς, ὅτι συντάττων μονογραφίαν τινὰ τοῦ τῶν Αἰτωλῶν ἔθνους, παρέξω ἀφορμὴν εἰς σύνταξιν γενικωτέρας τῆς Ἑλλάδος Ἱστορίας. Καὶ ὅτι μὲν σπουδαῖοι τῆς Γερμανίας ἄνδρες ὁ Λουκάς καὶ ὁ Βρανσταίτερος διὰ τῶν ἑαυτῶν συγγραμμάτων, Γερμανιστί γεγραμμένων (Ueber Polybius Darstellung des ätolischen Bundes καὶ Die Geschichten, des ätolischen Landes, Volkes und Bundes κτλ.) ἐξήγαγον τῆς λήθης εἰς ἣ τὸ Αἰτωλικὸν ἔθνος περιέπεσε, ἀρχαίαν τῶν Αἰτωλῶν Ἱστορίαν συγγράψαντες, δῆλόν ἐστι παντὶ τῷ εἰδότι τὴν τῶν Γερμανῶν διάλεκτον. Ἐν τούτοις ἐγὼ τὴν ἐπίτευξιν τῆς ἦν συνέλαβον ἰδέας ἐπιδιώξας, καὶ τὰ συγγραμμάτων παλαιῶν τε καὶ νέων, ὅσοι περὶ Αἰτωλῶν ἔγραψαν, καὶ ἅπερ ἠδυνήθην νὰ ἀνεύρω, ἀναδιφῶν καὶ μελετῶν, καὶ τὴν ἱστορικὴν ὕλην ὅση ἢ ἐμὴ δύναμις ἐκ τούτων καταρτίσας, συνέταξα ὅπως ἰδίαν ἱστορίαν τήνδε, ἦν εἰς τὴν εὐμενῆ κρίσιν τοῦ κοινού παραδίδωμι.

Μὴ φρονῶν δ' ὅπως ἀλυσιτελὲς ἵνα ἐκθέσω ἐνταῦθα τὰς πηγὰς, ὅθεν τὴν ὕλην ἠρυσάμην, ἵνα καὶ τὸν ἔλεγχον εὐχερέστερον τοῖς περὶ τὰ τοιαῦτα ἀσχολουμένοις καταστήσω, ἐν ταῖς ὑποσημειώσεσι τοῦ ὀνόματος ἐκάστου τῶν συγγραφέων μνείαν ποιῶμαι μετὰ τῶν προσηκουσῶν παραπομπῶν, ἐν πολλοῖς μὲν ὁμοφωνῶν αὐτοῖς, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ διαφωνῶν, δι' οὓς ἐν τῇ ἀφηγήσει ἐκτίθημι λόγους. Ἐπάναγκες δὲ νομίζων ἵνα διαλάβω ἐνταῦθα ὅτι ἐν τῇ νεωτάτῃ ἰδίῳ ἱστορίᾳ, μὴ ἀρκεσθεὶς μόνον εἰς τὰ μέχρι τοῦδε ὑπ' ἄλλων ἱστορούμενα, ἅπερ ἐν πολλοῖς καὶ μοχθηρίας τινός εἰσιν ἔμπλεα, συνέλεξα τὴν ὕλην ἐκ τινῶν μέχρι τινὸς ἐπιζησάντων τοῦ ἀγῶνος λειψάνων, καὶ εἰς τὰς μαρτυρίας ἐκείνων πλείονα ἱστορικὴν ἀξίαν ἀπέδωκα, ὡς ὅπως ἀμοίρων τῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης συμπαθειῶν ἢ ἀντιπαθειῶν, καὶ ἐν χρόνῳ παρελθόντι εἰλικρινέστερον τὰ πράγματα ἐκτιθέντων.

Ὅπως δὲ περιττὸν νομίζων τὸ ν' ἀφηγηθῶ δι' ὀλίγων περὶ τε τῆς κατατάξεως τῆς ὕλης, καὶ τῆς ὅλης τοῦ πονήματος διασκευῆς, ἐν ᾧ περὶ τούτων αὐτὸ τὸ ἔργον διὰ μακρῶν ἀποφαίνεται, ὁμολογῶ ὅτι, εἰ καὶ τὸ ἀναμάρτητον ἐν οὐρανοῖς εὐρηται, οὐχ ἦττον τὸ πρωτόλιον τοῦτο καὶ πρωτότυπον διὰ τὸ εἶδός του ἐν Ἑλλάδι ἔργον δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπιτευχθῇ τελειότερον παρ' ἐμοῦ δι' ἔλλειψιν χρημάτων τε καὶ ἱστορικῶν βοηθημάτων ἐν Ἀγρινίῳ τὸ πλεῖστον ἐργασασμένου, καὶ ὅτι ἕτεροι πολλῶ ἐμοῦ κάρρονες, ἐν πλούτῳ δὲ καὶ πλουσίαις ἐντροφῶντες, δυνατοὶ εἰσιν ἀναπληρῶσαι τὴν ἐμὴν ἔλλειψιν, οὐχὶ διὰ κρωγμῶν καὶ κατὰ τὴν παροιμίαν «ἐξ ὄνουχος τὸν λέοντα», ἀλλὰ διὰ πραγμάτων ἱκανῶς τὰ ἐλλείποντα ἀναπληροῦντων. Ἐγὼ δὲ καὶ χάριτας ὁμολογῶ παντὶ τῷ καὶ ἐπὶ σμικρὸν συντελέσοντι ἵνα καταστῶ μᾶλλον ἐνήμερος πρὸς τελειότερα διασκευὴν τοῦ παρόντος πονήματος. Ἄν δὲ καὶ παρὰ προσδοκίαν ἀδύνατος γένωμαι εἰς τελειωτέραν διασκευὴν τοῦ παρόντος ἔργου, τουλάχιστον ἔχω δι' ἐλπίδος ὅτι παρέξω ἀφορμὴν εἰς τὴν τοιούτου εἶδους εἰδικῶν ἱστοριῶν ἐνασχόλησιν, καὶ εἰς συγγραφὴν τελείας τῆς Ἑλλάδος ἱστορίας.

Εὐγνώμων δὲ κατὰ καθήκον διατελῶν τοῖς συνδραμοῦσί με, διότι διὰ τῆς αὐτῶν ἀρρωγῆς ἠδυνήθη ἵνα τὸ ἔργον τόδε δώσω εἰς ἐκτύπωσιν, εὐχομαι ἵνα καὶ εἰς τὸ μέλλον τύχῃ ὁμοίας προθυμίας καὶ ἀρρωγῆς πρὸς ἔκδοσιν τῆς ὑπ' ἐμοῦ συνταχθείσης τῶν Ἀκαρνάνων ἱστορίας, καὶ τῆς τῶν Αἰτωλικῶν καὶ Ἀκαρνανικῶν ἀρχαίων πόλεων Γεωγραφίας καὶ Τοπογραφίας.

Ἐγγραφον ἐν Ἀθήναις κατὰ μῆνα Δεκέμβριον τοῦ 1882ου ἔτους.

Ὁ Συγγραφεὺς
ΘΕΟΔΩΡΟΣ Α. ΧΑΒΕΛΛΑΣ
Ἐξ Ἀγρινίου.

www.pentalofo.gr

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΑΙΤΩΛΩΝ

www.pentalofo.gr

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΟΨΙΣ ΤΗΣ ΑΙΤΩΛΙΑΣ

Ἡ Αἰτωλία ἔχουσα καὶ ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις χρόνοις τ' αὐτὰ σχεδὸν ὄρια, περιελάμβανε τὸ ὠραιότερον μέρος τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος, κατὰ τε τὸ ὑγιεινὸν, εὐκραεῖς, εὐφορον καὶ τερπνόν.

᾿Ωρίζετο δὲ ἐπ' ἀνατολῶν μὲν ὑπὸ τῶν Ὀζολῶν λοκρῶν καὶ τῆς Δωρίδος. «Ἡ δ' Αἰτωλία παρήκει τὴν Λοκρίδα πᾶσαν ἀπὸ μεσογαίας μέχρις Αἰνιάνων. Οἱ δ' Ὀζόλαι οὗτοι Λοκροί... ὄντες γὰρ ὄμοροι τοῖς Αἰτωλοῖς καὶ ὁμόσκειοι μεγάλη ὠφέλεια ἐδόκουν εἶναι ξυστρατεύοντες»¹. Ἀπὸ δυσμῶν δὲ ὑπὸ τῆς Ἀκαρνανίας χωριζομένης ἀπ' αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Ἀχελώου². Ἀπὸ βορρᾶ ὑπὸ τῆς Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου³, καὶ ἀπὸ νότου ὑπὸ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου ἀπὸ τοῦ Ἀντιρρίου ἀκρωτηρίου, ἀρχομένης⁴. Ἀλλὰ καθ' ὄν χρόνον οἱ Αἰτωλοὶ ἐξέτειναν τὴν ἑαυτῶν κυριαρχίαν ἐπὶ πλεῖστον τῆς ἄλλης Ἑλλάδος, τὰ ὄρια ἐξετάθησαν πρὸς ἀνατολὰς καὶ ἄρκτον τῶν ὁρέων Κόρακος καὶ Καλλιδρόμης, μέχρι πέραν τοῦ Παρνασσοῦ ἀφ' ἐνός, καὶ τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου ἀφ' ἑτέρου.

Ἐνεκα δὲ τῆς ἐπὶ μεταβολῆς ταύτης τῶν ὁρίων, τοῦ Αἰτωλικοῦ κράτους, ἐγένετο ὥστε, ἐνῶ ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ προτοῦ ἢ Αἰτωλία προσήγγιζε τῇ Ναυπάκτῳ, ἐπὶ Φιλίππου τοῦ Μακεδόνοιο νὰ ἐκταθῆ πέραν τῆς Ναυπάκτου, ἔχουσα κατὰ τὰς ἐρεῦνας τῶν νεωτέρων 40 χιλ. γεωγραφικῶν μιλίων ἕκτασιν⁵. Ἐπὶ δὲ Φιλίππου τοῦ Γ'. συμπεριέλαβε καὶ τὴν Δωρίδα, τὴν χώραν τῶν Ὀζολῶν, εἰ καὶ οὗτοι ὑπὸ διάφορον ἐπωνυμίαν Αἰτωλικὸν φύλον ἦν, ὡς θέλομεν ἴδη κατιόντες, τὴν Φωκίδα, καὶ τὴν χώραν τῶν Ὀζολῶν τὴν κατέναντι τῆς Εὐβοίας. Οὐχ ἦττον δὲ καὶ πρὸς βορρᾶν ἢ Αἰτωλία ἐξετάθη κατὰ μέρος καὶ ἐπὶ τὴν Θεσσαλίαν, συγχωνευθέντων ἐπὶ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐπωνυμίαν, καὶ ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἐθνικότητα πολλῶν ἡπειρωτικῶν λαῶν Αἰνιάνων, Δολόπων, Περραιβῶν, Ἀθαμάνων, Ἐφύρων, καὶ ἄλλων ἀποτέρω αὐτῶν ἀπεχόντων τῆς Αἰτωλίας. Ἐκ δὲ τῆς μεταβολῆς ταύτης τῶν ὁρίων προέκυψε καὶ ἡ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, διαίρεσις τῆς Αἰτωλίας εἰς ἀρχαίαν καὶ ἐπίκτητον Αἰτωλίαν.

1 Θουκιδ. 3, 95. Σκύλακος Περιπλ. σελ. 141 καὶ Στρβ. 2, 90.

2 Στρβ. 10, 450 καὶ Πλούταρχ. περὶ ποτ. ἐν Λ. Ἀχελῷος.

3 Στρβ. 8, 4, 136.

4 Στρβ. 8, 2, 149 καὶ 9, 3, 275 καὶ 9, 4, 293.

5 Schornius 1, 1, σελ. 88. Τιτ. Λιβ. 29, 25, καὶ Πλιν. 432 καὶ Η. Ν. 4, 2.

ΑΡΧΑΙΑ ΑΙΤΩΛΙΑ

Διήρητο λοιπὸν ἡ Αἰτωλία ὑπὸ τῶν ἀρχαίων εἰς ἀρχαίαν καὶ ἐπίκτητον· καὶ ἀρχαία μὲν ἐκαλεῖτο ἡ χώρα ἐκείνη, ἣτις καὶ εἰς τὴν προσομήρειον ἐποχὴν γνωστὴ οὔσα, συνεκοινωνεὶ πρὸς τὰς λοιπὰς τῶν Ἑλλήνων χώρας, ἔχουσα ἐν μέσῳ τὸν Ἀρακύνθον ζυγόν, καὶ περιλαμβάνουσα ἀφ' ἐνὸς μὲν τὴν τερπνὴν καὶ ὠραίαν πεδιάδα, ἀπὸ τοῦ Ἄντιρρίου μέχρι τῶν Οἰνιαδῶν καθήκουσαν, καὶ συνεχομένη ἀπὸ βορρᾶ μὲν ὑπὸ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ἀρακύνθου, ἀπὸ νότου δὲ ὑπὸ τῶν μετὰ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου συνεχομένων ὠραίων λιμνοθαλασσῶν Κυνίας καὶ Οὐρίας· ἀφ' ἑτέρου δὲ μὲ τούς παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὑπώρειαν τοῦ Ἀρακύνθου καὶ πρὸς τὸ Θέρμον βλέποντας παραλιμνίους τόπους, ἦτοι τὸ μέγα Αἰτωλικὸν πεδίων, τὸ συνεχόμενον μετὰ τῶν χωρῶν τῶν Κουρήτων καὶ Θερμίων.

«Ἄνδρῶν Αἰτωλῶν πεδίων μέγα, τοῦ διὰ μέσου,
»σύρεται ὀλκὸν ἄγων Ἀχελῷος ἀργυροδίνης»⁶.

Ἐχωρίζετο δ' ἡ ἀρχαία Αἰτωλία ἀπὸ μὲν τῆς Ἀκαρνανίας διὰ τοῦ Ἀχελώου, τοῦ μεγίστου τῶν ποταμῶν τῆς Ἑλλάδος, ὃν οἱ μὲν τῶν ἀρχαίων διὰ τῆς Ἀκαρνανίας, οἱ δὲ διὰ τῆς Αἰτωλίας διαβαίνοντα θέλουσι κατὰ τὰ ἐκάστοτε μεταβαλλόμενα ὄρια, ἀπὸ δὲ τῆς Ἐπικτήτου Αἰτωλίας διὰ σειρᾶς τινος τοῦ Παναιτωλικοῦ ὄρους, ὅπερ ἤδη Κυρὰ Βγέννα καὶ Πλοκοπάρι καλεῖται ἀπὸ τοῦ μεσαίωνος, καὶ διὰ τοῦ ποταμοῦ Εὐήνου, ὃς Λυκόρμας μὲν τὸ πρῶτον ἐλέγετο διὰ τὴν λυκῶδη ὄρμην του, ἣδη δὲ ἀπὸ τοῦ μεσαίωνος Φεΐδαρις καλεῖται διὰ τὰς ὀφιοδεῖς καμπὰς του. Καὶ ἡ μὲν παράλιος ταύτης χώρα περιελάμβανε τὰς ἐξῆς πόλεις, ὧν τινὰς καὶ ὁ Ὅμηρος ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν νεῶν ἀναφέρει⁷, ἔστω καὶ ἂν παρείσακτος καὶ οὗτος ὑπάρχη, καθ' ἃ φρονεῖ καὶ Βρανσταίτερος· δηλὰ δὴ τὴν Καλυδῶνα, Πλευρῶνα, Χαλκίδα, Ὠλενον, Μολύκρειον, Μυκάρναν, τὸ χωρίον Ἐλαος, καὶ ἄλλας μέχρι τῶν Αἰνιαδῶν ἀφ' ἐνὸς καὶ τῆς Ναυπάκτου ἀφ' ἑτέρου, καὶ τούτων ἐν τοῖς μεθ' Ὅμηρον χρόνοις ἐν τῇ Αἰτωλίᾳ ὑπὸ μεταγενεστέρων συγγραφέων, συμπεριλαμβανομένων.

Ἡ δὲ πρὸς τὴν ἀριστερὰν ὑπώρειαν τοῦ Ἀρακύνθου παραλίμνιος χώρα περιελάμβανε, ἐὰν ἀπὸ δυσμῶν ἀρξώμεθα, τὴν Κωνώπην, Λυσιμαχίαν, Φύταιον, Μετάπαν, Trichonion, Πάμφιον, Πρόσχιον, καὶ τὰς πρὸς βορρᾶν τῆς Τριχωνίδος καὶ Λυσιμαχίας λίμνης πόλεις, οἷον τὸ Θέρμον, τὰς χώρας τῶν Θεστιαίων, τὸ Ἀγρίνιον, καὶ ἄλλες ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις γνωστὰς γενομένας. Συντόμως δ' εἰπεῖν, ἅπανσα ἡ ἀρχαία Αἰτωλία ὠρίζετο ὑπὸ τοῦ Ἄντιρρίου καὶ τῆς Καλυδωνίας παραλίας ἀφ' ἐνὸς καὶ τῆς πόλεως Στράτου ἀφ' ἑτέρου, ἀλλὰ καὶ ταύτης ἀνηκούσης κατὰ καιροὺς εἰς τὴν ἀρχαίαν Αἰτωλίαν⁸. Ἄπανσα δὲ αὕτη ἡ χώρα, ὥσπερ ἤδη καὶ τὰ πάλαι βρεχομένη ὑπὸ τῶν κεράτων καὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀχελώου καὶ Εὐήνου, καὶ ἀπὸ τῶν λιμνῶν Λυσιμαχίας καὶ Τριχωνίδος περιελάμβανε τὸν καὶ νῦν πεδινὸν καὶ εὐφορον τόπον τῆς Αἰτωλίας, διακοπτόμενον μὲν ὑπὸ σειρᾶς τινῶν ὀρέων ἐπὶ τὸ πλεῖστον καλλιεργησίμων, τρέφοντα δὲ τὸ πάλαι ξανθοὺς ἵππους, ἐξ ὧν κατηρτίζετο ὁ λαμπρὸς τῶν Αἰτωλῶν ἵππος⁹.

6 Διονυσ. Περιηγ. 434 καὶ ἐξῆς εἰ καὶ τινες τῶν νεωτέρων ἀλλαχοῦ τοὺς στίχους ἀποδίδουσι.

7 Ὅμηρ. Ἰλ. 2, 638 καὶ Στρβ. 14, 2, 336 καὶ 11, 10, 460.

8 Διονυσ. περιηγ. 2, 431, Πλούταρχ. καὶ Στρβ. 10, 24.

9 Σοφοκλ. Ἡλέκτρα 705 καὶ Λιβ. 23, 7, 186.

ΕΠΙΚΤΗΤΟΣ ΑΙΤΩΛΙΑ

Ἐπικτήτος δ' Αἰτωλία ἐκαλεῖτο ἡ χώρα, ἥτις ἀπὸ τῆς σειρᾶς τοῦ Παναιτωλικοῦ ὄρους ἀρχομένη ἐξετείνεται μέχρι τῆς τῶν Οἰταίων καὶ Ἀθαμάνων χώρας, διακοπτομένη δὲ ὑπὸ τραχέων καὶ δυσβάτων ὁρέων διετέλει ἄγνωστος τοῖς λοιποῖς τῶν Ἑλλήνων μέχρι τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου¹⁰.

Περιελάμβανε δὲ ἡ Ἐπικτήτος Αἰτωλία πέντε ἔθνη· οἷον τοὺς Ἀποδότας πρὸς τὸ μεσημβρινὸν τῆς Αἰτωλίας κατοικοῦντας, τοὺς Ὀφιονεῖς πρὸς ἄρκτον τῶν Ἀποδοτῶν, τοὺς Εὐρυτᾶνας πρὸς βορρᾶν ἐπὶ τῶν ὑψηλοτέρων ὁρέων, τοὺς Βωμειεῖς, οἵτινες μέρος ὄντες τῶν Ὀφιονέων, ἔσχον τὴν ἐπωνυμίαν ὑπὸ λόφων τινῶν τῆς σειρᾶς τῆς Οἴτης Βωμῶν ὀνομαζομένων, τοὺς Καλλιεῖς, καὶ τέλος τοὺς Ἀγραίους, οὓς ὁ μὲν Θουκυδίδης δὲν συγκαταλέγει μετὰ τῶν Αἰτωλῶν, ὁ δὲ Στράβων καὶ οἱ νεώτεροι Αἰτωλοῦς ὀνομάζουσι¹¹, καὶ οἱ ὅποιοι πρὸς βορρᾶν μὲν συνείχοντο μετὰ τῆς Δολοπίας, πρὸς δυσμᾶς μετὰ τῆς Ἀμφιλοχίας, καὶ ταύτης κατὰ τοὺς ὕστερον χρόνους ἀποτελεσάσης μέρος τῆς Αἰτωλίας, πρὸς μεσημβρίαν ὑπὸ τῆς Ἀκαρνανίας, καὶ πρὸς Ἀνατολὰς ὑπὸ τῶν λοιπῶν Αἰτωλικῶν λαῶν¹².

Αἱ δὲ πόλεις τῆς ἐπικτήτου Αἰτωλίας αἱ μᾶλλον γνωσταὶ ἀπὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ ἐξῆς καὶ εἰς τὰ ἔθνη ταῦτα ἀνήκουσαί εἰσιν αἱ ἐξῆς. Ποτιδανία, Ἀπολλωνία, Κροκύλιον, Αἰγίτιον, Τείχιον, Κάλλιον, Οἰχαλία, Ἀγραῖς, Ἐφυρα, Αἰνία, καὶ ἄλλαι. Ἀλλὰ κατὰ τὰ τέλη τῶν Μακεδονικῶν χρόνων τὰ ὅρια τῆς Αἰτωλίας καὶ ἐνταῦθα ἐξετάθησαν πρὸς τὴν Θεσσαλίαν, καὶ νέων ἐπωνυμιῶν ἔθνη συμπεριέλαβον. Διὰ τοῦτο ἐκτὸς τῶν Ἀθαμάνων, οἵτινες τὸ πρῶτον εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν Θεσσαλῶν ὑπαγόμενοι κατόπιν εἰς τὴν τῶν Αὐτιολῶν (Αἰτωλῶν) ἠπείγοντο, καθ' ἄλλων τινῶν ὧν ἀνωτέρω μνεῖα ἐγένετο καὶ κατωτέρω περὶ αὐτῶν θέλομεν διαλάβη, καὶ ἕτερον ἔθνος τὸ τῶν Ἀπεραντίων ἀναφέρεται, οὓς ὁ μὲν Πολύβιος καὶ Λίβιος θεωροῦσι Θεσσαλοῦς, κατὰ τὴν γνώμην ὅμως συγγραφέως τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, εἰσὶ καὶ οὗτοι λαὸς Αἰτωλικὸς μετοικήσας παρὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Ἀχελῷου, εἰς πόλιν πρότερον μὲν καλουμένην Ἀγραῖδα νῦν δὲ Ἀπεραντίαν, ὅπερ συνέβη ὡς φαίνεται καὶ εἰς πολλῶ μεταγενεστέραν μετωνυμίαν τῶν Κτημενίων.

ἜΘΝΗ ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΩΣ ΕΝ ΤΟΙΣ ΑΙΤΩΛΙΚΟΙΣ ΣΥΓΚΑΤΑΛΕΓΟΜΕΝΑ

Αἰνιᾶνες. Οἱ Αἰνιᾶνες πρὸς ἀνατολὰς τῶν Δολόπων καὶ παρὰ τὴν Οἴτην καὶ τὸν Σπερχειὸν ποταμὸν τῆς Θεσσαλίας κατοικοῦντες διεχωρίζοντο ἀπ' ἄλλων Αἰτωλικῶν λαῶν, κατοικούντων πρὸς τὸ μέρος τοῦτο τῆς Οἴτης· γειτνιάζοντες καὶ πρὸς τοὺς ἐπικνημιδίους Λοκρούς¹³. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν κατῴκουν τὸ Δώτιον πεδῖον παρὰ τῆ Περραιβία καὶ τῆ Ὀσση· καὶ προσέτι παρὰ τῆ Βοιβηίδι λίμνη ἐν τῷ μέσῳ τῆς

10 Θουκιδ. 3.

11 Στράβ. 10, 2.

12 Τίτ. Λιβ. 38, 3, 57 καὶ Πολύβ. 8, 13.

13 Στράβ. 9, 4, 10.

Θεσσαλίας, περικλειόμενοι ὑπὸ λόφων, ἐπελθόντων ὅμως τῶν Λαπιθῶν ἐξηλάθησαν ὑπ' αὐτῶν εἰς τὸ ὄρος Οἶτην, καὶ ἐκεῖσε ἐδυνάστευσαν ἀφελόμενοι τόπους τινὰς τῶν Δωριέων, καὶ Μαλλιέων μέχρι τῆς Ἡρακλείας, καὶ τοῦ Ἐχίνου, ἐκτὸς μέρους τινὸς αὐτῶν οἵτινες κατώκησαν περὶ τὸ ὄρος τῆς Περραιβίας Κύφον καλούμενον.

Δόλοπες. Οἱ Δόλοπες ἀπὸ τῶν πηγῶν τοῦ Σπερχιοῦ μέχρι τοῦ Ἀχελώου ἐκτεινόμενοι ἐγεινίαζον μὲ τοὺς πρὸς βορρᾶν ἐν τῇ ὑψηλότερᾳ χώρᾳ τοῦ Ἀχελώου κατοικοῦντας Αἰτωλοὺς. Ὁ Ὅμηρος μνεῖται ποιούμενος τῶν Δολόπων λέγει ὅτι οὗτοι κατώκουν εἰς τὰς ἐσχατίας τῆς ἐριβόλακος φθίης «ναῖον δ' ἐσχατιὴν φθίης, Δολόπεσσι ἀνάσσων¹⁴». Ὁ δὲ Στράβων ἐντεῦθεν ἴσως παρασυρθεὶς λέγει ὅτι ἡ Δολοπία ἀπετέλει μέρος τῆς Θεσσαλίας¹⁵. Στέφανος ὅμως ὁ Βυζάντιος ἐν λέξει Δόλοπες λέγων «Δόλοπες ἔθνος Θεσσαλῶν ἔγγιστα», οὔτε ἐν τοῖς Θεσσαλοῖς, οὔτε ἐν τοῖς Αἰτωλοῖς αὐτοὺς καταλέγει. Ὁ δὲ Δικαίαρχος ὁμιλῶν περὶ τῶν ὁμορουντῶν τοῖς Δολόποις Αἰτωλῶν διαστέλλει αὐτοὺς διὰ τῶν ἐξῆς «οὗτοι Δολόπων οἰκοῦσιν πρὸς Μεσημβρίαν¹⁶». Διότι δὲ κατὰ τὴν Ὀμηρικὴν ἐποχὴν ἀναφέρονται ἰδιαιτέρῳ ὀνόματι Αἰνιᾶνες, Δόλοπες κτλ. καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ Θεσσαλῶν ἢ Αἰτωλῶν ὀνόματος εἰκάζομεν ὅτι κλάδος τις τῆς Αἰτωλικῆς ἐθνικότητος ἐναπολειφθεὶς εἰς τὰ μέρη ταῦτα ἀπετέλεσεν ἴδιον κλάδον ἐθνικότητος, ὑποδιαιεθέντα κατόπιν εἰς μικρὰ τινὰ ἔθνη συνδεόμενα πρὸς ἀλλήλα διὰ τῆς κοινῆς καταγωγῆς καὶ τῶν μαντείων. Τὴν δὲ διάκρισιν ταύτην διετήρησαν καὶ ἐν τῇ Ἱστορικῇ ἐποχῇ κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον καθ' ὅσον ῥητῶς ὁ ἀρχαιοτάτος ἱστορικὸς Θουκυδίδης διαστέλλει αὐτοὺς τῶν Θεσσαλῶν περὶ τὸ δωδέκατον ἔτος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. «Τοῦ δ' ἐπιγινομένου χειμῶνος Ἡρακλεώταις τοῖς ἐν Τραχίνοι μάχῃ ἐγένετο πρὸς Αἰνιάνους καὶ Δόλοπας καὶ Μηλιέας καὶ Θεσσαλῶν τινὰς¹⁷»

Περραιβοί. Ἡ Περραιβία ὡς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἀναφέρεται ἀπέειχε πολὺ τῆς Αἰτωλίας κειμένη πρὸς βορρᾶν αὐτῆς, πρὸς τὰ ὄρια τῆς Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας καὶ πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν ποταμῶν Τιταρησίου καὶ Πηνειοῦ. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν οἱ κάτοικοι αὐτῆς κατώκουν τὰς πόλεις Ἄργισσαν, Γυρτώνην, Ὀρθην, Ὀλώνην, καὶ λευκὴν Ὀλοσσόνα, ἀλλ' ἐξωσθέντες ὕστερον ὑπὸ τῶν Λαπιθῶν κατέλαβον τὰ περὶ τὸν Ὀλυμπον πεδία, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ ἀναμιξ μετὰ τῶν Λαπιθῶν κατώκουν· μέγα δὲ μέρος αὐτῶν κατὰ Στράβωνα κατώκησεν εἰς τὴν ὄρεινὴν χώραν τῶν Ἀθαμάνων, τὴν δὲ Περραιβίαν κατέλαβον οἱ Λαρισσαῖοι καὶ κατεῖχον μέχρι Φιλίππου τοῦ Μακεδόνα¹⁸.

Ἀθαμᾶνες. Οἱ Ἀθαμᾶνες κατὰ τοὺς ὕστερωτέρους χρόνους φαίνονται συνδεδεμένοι μετὰ τῶν Αἰνιάνων, Δολόπων, Μολοσσῶν, Ἐφύρων καὶ ἄλλων ὧν ἦσαν ὁμοροὶ ὑπὸ δὲ τοῦ Πλινίου εἰς τοὺς Αἰτωλοὺς συγκαταλέγονται¹⁹. Κατώκουν δὲ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἤκμαζον, τὸ ἐνδότερον τῆς Ἡπείρου μέρος καὶ ἐγεινίαζον πρὸς βορρᾶν μὲν μετὰ τῆς Μακεδονίας, πρὸς ἀνατολὰς μετὰ τῆς Θεσσαλίας, πρὸς δυσμὰς μετὰ τῆς λοιπῆς Ἡπείρου, καὶ πρὸς μεσημβρίαν μετὰ τῆς Αἰτωλίας καὶ τῆς Ἀμφιλοχίας. Καὶ κατ' ἀρχὰς ὑπέκειντο εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Θεσσαλῶν, ἀλλὰ μεταγενεστέρως φαίνονται ἠνωμένοι μετὰ τῶν Αἰτωλῶν.

14 Ὅμ. Ἰλ. 9, 484.

15 Στραβ. 9, 437.

16 Δικαίαρ. 6. σελ. 62.

17 Θουκυδ. 2, 5, 51.

18 Στραβ. 10, 180.

19 Πλ. Η. Ν. 4, 2.

Ἐξ ὅλων δὲ τῶν ἀνωτέρω ἐξάγομεν ὅτι ἅπαντα τὰ ἀνωτέρω μνημονευθέντα ἔθνη ἦσαν συνδεδεμένα μετὰ τῶν Θεσσαλῶν καθ' ὅσον οἱ Αἰτωλοὶ ἐφαίνοντο περιορισμένοι καὶ σχεδὸν ἀφανεῖς, ἤρξαντο δὲ ν' ἀποσπῶνται, καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ Αἰτωλοὶ ἤρξαντο ν' ἀναλαμβάνωσι τὴν προστασίαν τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἐπὶ τέλους συγκεχωνεύθησαν μετ' αὐτῶν, ὅτε οὗτοι ἐξέτειναν τὴν ἑαυτῶν κυριαρχίαν καὶ ἐπὶ πλεῖστον τῆς Θεσσαλίας.

www.pentalofo.gr

ΠΟΛΕΙΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΑΙΤΩΛΙΑΣ

Ὅμηρος ὁ ἀρχαιοτάτος ποιητὴς τῶν προϊστορικῶν χρόνων ἀναφέρειν τὰς πόλεις τῶν Αἰτωλῶν περιορίζεται εἰς μόνην τὴν παράλιον χώραν, ἔνθα περιγράφων τὴν τότε κατάστασιν τῶν Αἰτωλῶν, συνοφίζει πᾶσαν σχεδὸν τὴν Αἰτωλικὴν Ἱστορίαν εἰς αὐτήν. Ἐξ ὄλων δὲ τῶν ἐν αὐτῇ μνημονευομένων πόλεων περιφημότατοι ἦσαν αἱ δύο μητροπόλεις Καλυδῶν καὶ Πλευρῶν.

ΚΑΛΥΔΩΝ

Ἡ διήγησις τοῦ Στράβωνος καὶ Πολυβίου, ἧτις κατὰ τὴν γνώμην τῶν νεωτέρων εἶναι πολλαχοῦ ἡμαρτημένη, ἐγέννησε πλείστας ὑποθέσεις περὶ τῆς τοποθεσίας τῆς Καλυδῶνος καὶ τῶν ἄλλων Αἰτωλικῶν πόλεων, τῶν ὑπαρξασῶν ἐν τῇ παραλίᾳ χώρᾳ τῆς Αἰτωλίας, ἧτις κατὰ Θουκυδίδην Αἰολίς τὸ πρῶτον ἐκαλεῖτο· «ἀλλ' εἰς τὴν Αἰολίδα τὴν νῦν καλουμένην Καλυδῶνα²⁰». Ἡμεῖς ὅμως Αἰτωλοὶ ὄντες, καὶ κατὰ τὸ ἐνὸν τὸν τόπον ἐρευνήσαντες πειθόμεθα τῷ Ἄγγλῳ Λήκ, ὃς καθ' ἡμᾶς ἐπιμελέστερον παντὸς ἄλλου τὸ μέρος τοῦτο ἐξήτασε.

Ἐκεῖτο λοιπὸν ἡ Καλυδῶν ἐπὶ τῆς θέσεως, ἧτις νῦν Κούρταγα ὀνομάζεται, συμφώνως πρὸς τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀπολλοδώρου, ὅστις τίθησιν αὐτὴν μεταξὺ Χαλκίδος πόλεως καὶ ὄρους κειμένου ἀνατολικῶς τῆς Καλυδῶνος καὶ χωριζομένου ἀπ' αὐτῆς διὰ τοῦ ποταμοῦ Εὐήνου, καὶ τῆς πόλεως Πλευρῶνος, δυτικῶς ταύτης κειμένης²¹. Ἄλλως τε δὲ καὶ αὐτὰ τὰ ἐπίθετα τὰ ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου εἰς αὐτὴν ἀποδιδόμενα αἰπεινῆ καὶ Πετρίεσσα, προσφυέστατα ἀποδίδονται εἰς τὸν πετρώδη ἐκείνον λόφον, ἐφ' οὗ ἡ Καλυδῶν ἔκειτο.

«Χαλκίδα τ' ἀγγίχων Καλυδῶνά τε Πετρίεσσαν
ὃς πάση Πλευρῶνι καὶ αἰπεινῇ Καλυδῶνι
Αἰτωλοῖσιν ἄνασσε²²»

Ἐν τῇ δεξιᾷ δὲ ὄχθῃ τοῦ Εὐήνου καὶ εἰς τὰ ἔσχατα τῆς Ἐπικτήτου Αἰτωλίας κειμένη ἡ Καλυδῶν, διὰ τὸ ὁποῖον καὶ κεφαλὴ τῆς Ἐπικτήτου Αἰτωλίας ἐλέγετο, ἐξετείνετο καὶ κάτωθεν τῶν πετρωδῶν ἐκείνων λόφων, ἐφ' ὧν τεῖχη κατεσκευασμένα ἐνιαχοῦ δὲ καὶ σωζόμενα φαίνονται, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐπὶ τὴν κοιλάδα τοῦ Εὐήνου, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπὶ τὴν κατωφέρειαν τοῦ ὄρους, τοῦ συνεχομένου μετὰ τῆς παραλίας χώρας, ἧτις εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς Καλυδῶνος ἀνήκουσα, ἐξετείνετο ἀφ' ἐνὸς μὲν μέχρι τῆς Κυνίας νῦν δὲ λίμνης τοῦ Μεσολογγίου, ἀφ' ἑτέρου δὲ μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Εὐήνου καὶ τοῦ ὄρους Χαλκίδος²³.

20 Θουκυδ. 3, 102.

21 Ἀπολλόδ. παρὰ Στράβ. 10, 2, 244-345.

22 Ὅμ. Ἰλ. 2, 640. Ν. 217, 2, 445.

23 Ὅμ. Ἰλ. 1, 5, 534-537 καὶ ἐξῆς. Ὁβίδ. μεταμορ. 8, 266-297. Εὐριπ. Μελέαγρ. εἰς Λουκιαν. συμπόσιον.

Ἐπὶ τῆς θέσεως λοιπὸν Κούρταγα τὴν ἐπωνυμίαν σχοῦσης ἀπὸ τινος Τούρκου ἀρχὴν τινα ἐκείσε ἔχοντος ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ὑπῆρχεν ἀκρόπολις πλησιέστατα τοῦ ὑψηλοτάτου λόφου, ἠνωμένη δι' ἐκτεταμένων τειχῶν μὲ τὰ τείχη τῆς πόλεως, τὰ ὁποῖα εἰς τοὺς χαμηλοτέρους λόφους καὶ τοὺς ἐπ' αὐτοὺς τόπους ἤδη κατεστραμμένα διακρίνονται. Εἰς δὲ τὸν λόφον τὸν ἐπικείμενον τῆς πεδιάδος τοῖχος 18 ποδῶν ὕψους ἴσταται περιβεβλημένος μὲ χάρακα. Ἐντὸς δὲ τοῦ τοίχου ὑπῆρχε μέγας καὶ ἀγνώτατος ναὸς τοῦ Λαφρίου Ἀπόλλωνος, πρὸς δὲ καὶ τῆς Λαφρίας Ἀρτέμιδος καθ' ἃ φρονεῖ ὁ Λήκιος, ὑποστηριζομένης τῆς γνώμης αὐτοῦ καὶ ὑπὸ τῆς μαρτυρίας τοῦ Πausανίου λέγοντος ὅτι οἱ Καλυδῶνιοι Λαφρίαν τὴν Ἄρτεμιν καλοῦντες, ταύτην μᾶλλον τῶν ἄλλων θεῶν ἐσέβοντο²⁴.

Τὸν δὲ πλατύτερον χάρακα, ὅστις διεχώριζε τοὺς ἱεροὺς τούτους τόπους τῆς πόλεως, περιέρρεε ῥύαξ, χυνόμενος πρὸς δυσμὰς εἰς τὴν πεδιάδα τὴν πρὸς τὰς λίμνας ἐκτεινομένην, καὶ οὗτος κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Βεκκέρου ἦν ἡ περίφημος πηγὴ Καλλιρρόη, ὀνομασθεῖσα οὕτω κατὰ τὸν μῦθον ὑπὸ Καλλιρρόης τινος παρθένου, ἧς ἠράσθη Κόρεσος ὁ ἱερεὺς τοῦ Διονύσου, καὶ ἦτις ἐσφάγη παρὰ τὴν πηγὴν ταύτην παρὰ τὴν ὁποίαν καὶ ναὸς τοῦ Διονύσου φρονεῖ ὅτι ὑπῆρχεν ὁ Βέκκερος²⁵. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ Διόνυσος ἦν θεὸς τιμώμενος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν ἐξοχαῖς, διὰ τοῦτο φρονοῦμεν ὅτι ὁ μὲν ναὸς οὗτος ἔκειτο βορειότερον τῆς Καλυδῶνος ἐν τῷ χωρίῳ ὅπερ Ἄγιον Γεώργιον ὀνομάζουσι, καὶ ἔνθα ἐπὶ βάθρων ἀρχαίου ναοῦ ὑπάρχει ἤδη ἐκτισμένος ἱερὸς ναὸς, ἡ δὲ Καλλιρρόη πηγὴ κάτωθεν αὐτοῦ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς Καλυδῶνος.

Ἄπας δὲ ὁ πέριξ τόπος ὡς τὸ πάλαι οὕτω καὶ νῦν ποτιζόμενος ὑπὸ τῶν ὑδάτων τοῦ Εὐήνου εἶναι εὐφορος καὶ ἐπιτηδειότατος εἰς παραγωγὴν δημοτριακῶν καρπῶν, ὀρυζίου, καὶ λοιπῶν προϊόντων, ἀλλὰ τὰ πυκνὰ δάση ἅτινα τὸ πάλαι ἦσαν ἐπιτήδεια εἰς ναυπηγίαν καὶ κατεκάλυπτον τὰ πλησιόχωρα ὄρη, δὲν ἐξέλιπον μὲν ἐντελῶς, ὡς φρονοῦσιν οἱ νεώτεροι²⁶, δὲν ἔχουσιν ὅμως καὶ τὴν αὐτὴν πυκνότητα ἔνεκα τῶν ἐπὶ αἰῶνας ἀλλεπαλλήλων καταστρεπτικῶν πυρκαϊῶν. Ὁ δὲ Καλυδῶνιος Κάπρος ἐνεδαιτιᾶτο εἰς τὸ καὶ ἤδη σωζόμενον δάσος ὅπερ Κουδοῦνι ὑπὸ τῶν σήμερον ὀνομάζεται²⁷.

ΠΑΛΑΙΑ ΠΛΕΥΡΩΝ

Δύο ὑπῆρξαν αἱ Πλευρῶνες τὸ πάλαι, ἡ μὲν παλαιὰ ἡ δὲ νέα Πλευρῶν ὀνομαζόμενη ἔκειντο δ' ἀμφοτέραι πλησίον ἀλλήλων. Καὶ ἡ μὲν παλαιὰ, ἡ ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου καὶ Θουκυδίδου ἀναφερομένη, ἔκειτο ἐπὶ ἀνωφερείας τινος ἐκτεινομένη πρὸς τὴν παράλιον πεδιάδα ἔνθα ἵχνη ἀρχαίου τείχους διασώζονται μεταξύ Καλυδῶνος καὶ

24 Τὸ ἄγαλμα τῆς Λαφρίας Ἀρτέμιδος ἦν ἐκ χρυσοῦ καὶ ἐλέφαντος πεποιημένον ἔχον σχῆμα γυναικὸς θηρευούσης, ἔργον Μεναίχμου καὶ Σόδα τῶν Ναυπακτιῶν, ὀνομασθεῖσα δὲ Λαφρία διότι ἀνέθηκεν αὐτὸ εἰς τὸν ἐν Καλυδῶνι ναὸν Ἀφρῖος ὁ ἀδελφὸς τοῦ Κασταλίου, ἡ κατ' ἄλλους διότι ἐπραῦνθη ἡ κατὰ τοῦ Οἰνέως ὀργὴ αὐτῆς (Ἔργα Ἄθ. Σταγειρίτου 3, σελ. 181. Πaus. IV XXXI, 8).

25 De Aetoliae finibus ac regionibus. Vom Herrn Oberlehrer Becker.

26 Ἀπόθι.

27 Ἴδὲ ἐλληνικά Παγκαβῆ.

Κουρίου ὄρους, ὅπερ ἦν ἡ ἔδρα τῶν ἀρχαίων Κουρητῶν, καὶ ἀφ' οὗ καὶ τὴν ἐπωνυμίαν τῶν Κουρητῶν οἱ τὴν Πλευρῶνα οἰκοῦντες ἔλαβον. Καὶ τὸ μὲν Κούριον ἔκειτο ἐπὶ χαμηλοῦ τινος λόφου κάτωθεν τῆς Ν. Πλευρῶνος, ὅστις ἐπὶ Τουρκοκρατίας περιφρονητικῶς μετωνομάσθη Γυφτόκαστρον, ἡ δὲ Παλαιὰ Πλευρῶν πρὸς ἀνατολὰς αὐτοῦ, κειμένη μεταξὺ Ἀχελώου καὶ Καλυδῶνος, ἀντικειμένη τῆς Χαλκίδος καὶ ἐξαπλουμένη ἐπὶ τῆς ἰδίας πεδιάδος τῆς μέχρι Καλυδῶνος καὶ τῶν ὄχθων τοῦ Εὐήνου ἐκτεινομένη²⁸.

Ὁ Λῆκ διηγούμενος ὅτι ἐπὶ τοῦ Κουρίου ὄρους ἦτοι τοῦ χαμηλοτέρου λόφου, τοῦ ὑποκειμένου τοῦ ὄρους, ἐφ' οὗ ἡ Νέα Πλευρῶν ἔκειτο, ὑπάρχει χαράκωμα πόλεως ἀρχαίας, πύργοι, τείχη μακρὰ μὲ ὑπερμεγέθεις λίθους ὠκοδομημένα φρονεῖ ὅτι ἀνήκουσιν εἰς τὴν Παλαιὰν Πλευρῶνα²⁹. Καὶ ἐξ ὅλων μὲν τούτων οὐδὲν ἤδη διασώζεται, ἐκτὸς κυκλοτεροῦς τινος ζώνης, ἣτις τὰ ἴχνη τοῦ ἐπ' αὐτῆς ὑπάρξαντος τείχους διασώζει, διότι ὅμως ἐκ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἐξάγεται ὅτι ἡ Παλαιὰ Πλευρῶν ἦν πεδινή καὶ προσεγγίζουσα τὴν Καλυδῶνα³⁰, ἐξάγομεν ὅτι τὸ ἤδη κατεσκαμμένον τεῖχος, τὸ ἀπὸ ἀμπέλων καὶ ἐλαιῶν ἤδη πεφυτευμένον τὴν Παλαιὰν Πλευρῶνα ἀπετέλει, ἔνθα πρὸς τὴν παραλίαν καὶ ναὸς ἀρχαιοτάτος ὑπῆρχε, ἐφ' οὗ ὁ τοῦ ἀγίου Ἰωάννου ναὸς ἤδη ἐκτισμένος ὑπάρχει.

ΝΕΑ ΠΛΕΥΡΩΝ

Ὅτε Δημήτριος ὁ β'. βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας ὁ ἐπικληθεὶς Αἰτωλικός, τὸ 240 σχεδὸν ἔτος π. Χ. ἐπόρθει τὴν χώραν τῶν Αἰτωλῶν καὶ κατέστρεψε τὴν Παλαιὰν Πλευρῶνα, οἱ κάτοικοι ἀφέντες τὸν τόπον κατώκησαν εἰς τὸ ὑψηλότερον ὄρος ἐπὶ τοῦ Ἀρακύνθου, κτίσαντες διὰ τῆς οἰκοδομικῆς ὕλης τὴν Νέαν Πλευρῶνα, καὶ ὀχυρώσαντες αὐτὴν διὰ τειχῶν, τὰ ὅποια καὶ μέχρι τοῦ νῦν διασώζονται ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Κάστρον τῆς Κυρα-Εἰρήνης, ὅπερ τινὲς εἰς Κάστρον τῆς Κυρήνης μετέπλασαν. Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ νεωτέρα αὕτη ἐπωνυμία τῆς Κυρᾶ-Εἰρήνης ἐδόθη εἰς τὸ τεῖχος ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἡ βασιλὶς Εἰρήνη σύζυγος Ἀνδρονίκου αὐτοκράτορος Κωνσταντινουπόλεως ἐλθοῦσα εἰς Αἰτωλίαν, πολὺ πιθανῶς κατέφυγεν εἰς τὸ τεῖχος τοῦτο, ἔνθα συνοικίσασα λαὸν ἐζήτει νὰ ἐπιβάλη ἐντεῦθεν ὡς ἄρχοντα τῆς Αἰτωλίας τὸν υἱὸν τῆς Ἰωάννης, τὴν δὲ ιδεάν ἡμῶν ταύτην ἐπιβεβαιοῖ καὶ ὁ Πουκεβὶλ λέγων ὅτι Κυρὰ Εἰρήνη ἦν ὄνομα ἡγεμονίδος τινὸς ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Παλαιολόγων³¹.

Ἐν τῇ νέᾳ Πλευρῶνι ἔτι καὶ νῦν ἐκτὸς τοῦ τείχους καὶ τῆς ἐπικειμένης ἀκροπόλεως, ἅτινα καὶ μακρόθεν φαίνονται εἰς τὸν ὀδεύοντα τὴν πρὸς τὴν μεσόγειον Αἰτωλίαν φέρουσαν ἀμαξιτὴν ὁδὸν, παρατηροῦνται προσέτι θύραι, θέατρον παρὰ τὴν θύραν τοῦ τείχους τὴν πρὸς δυσμὰς βλέπουσαν, δεξαμεναὶ καὶ ἴχνη ναῶν, πρὸς δὲ καὶ ἴχνη ἀρχαιοτάτων οἰκοδομῶν, ἐφ' ὧν καὶ ἐπὶ τῆς Κυρίας Εἰρήνης καὶ νέαι βυζαντιναὶ ἀνηγέρθησαν, ὡς αὐτοὶ οἱ σωροὶ τῶν ἐρειπίων δεικνύουσι καὶ ἡμεῖς εἶδομεν.

28 Δικαιαρχ. 55, 60 καὶ Ἀπολλόδ. παρὰ Στράβ. 461.

29 Leak 444, 539.

30 Στράβ. 10, 4, 45.

31 Pouquevil voyage dans la Grece cap. XXXV, 193.

Ὁ Δικαίαρχος, ὃς μαθητὴς ὦν τοῦ Ἀριστοτέλους ἤχμαζε καθ' ἣν ἐποχὴν ἔζη καὶ ὁ μέγας Ἀλέξανδρος, ἐπαινεῖ μεγάλως τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς τὸν ἐν τῇ ἀκροπόλει ὑπάρχοντα.

«οὗ ἡ πόλις ἀπόκειται Πλευρῶν, καὶ ἱερὸν
»ἅγιον Ἀθηνᾶς ἔστιν ὠνομασμένον³²».

Ὡς δὲ ἐντεῦθεν ἐξαγεται ὁ ναὸς οὗτος ἦν ἐκτισμένος ἐκεῖσε πρὶν ἢ κτισθῆ ἡ Πλευρῶν, κτισθεῖσα μετὰ τὴν 135 Ὀλυμπιάδα, ἦτοι τὸ 236 ἔτος Π. Χ. Ὡς δὲ οἱ μῦθοι διδάσκουσι, καὶ ἐξ ἀρχαίων συγγραφέων ἐξάγεται, ἡ Ἀθηνᾶ ἀρχαιοῦθεν, ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν, καὶ κατὰ πρῶτον ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ διὰ μεγάλης εὐλαβείας ἐλατρεύετο· κατὰ δὲ τὴν γνώμην τοῦ Βεκκέρου καὶ ὄνομα Ἀθηνᾶς Ἀρακυνθίδος εἶχεν. Ἐν τούτοις καὶ ὁ Λῆκ ὁμολογεῖ ὅτι τοῦ ναοῦ τούτου παρετήρησε κρηπίδας καὶ τεμάχια μαρμαρίνων στηλῶν, ἅτινα δυστυχῶς ἡμεῖς ἐπισκεφθέντες τὸν τόπον οὐκ εὔρομεν.

ΩΛΕΝΟΣ. ΠΥΛΗΝΗ

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω δύο ἐπιφανῶν τῆς ἀρχαιότητος πόλεων, καὶ ἕτεραι δύο ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου μνημονεύονται ἡ Ὦλενος καὶ ἡ Πυλήνη «Ὦλενον ἠδὲ Πυλήνην». Καὶ ἡ μὲν Ὦλενος πλησίον οὔσα τῆς παλαιᾶς Πλευρῶνος ἐκεῖτο φαίνεται παρὰ τῇ θέσει ἔνθα νῦν χωρίον ἅγιος Γεώργιος, ἀλλ' αὕτη μὲν κατεσκάφη ὑπὸ τῶν Αἰολέων, εἶτα δ' αὕτη τε καὶ ἡ Πυλήνη κατεδαφίσθησαν ὑπὸ τῶν Ἀκαρνάνων, διότι οὗτοι διημφισβήτησαν τὴν κυριότητα τῆς Ὦλενου πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς. Ἀλλὰ ταύτην ἐξ ἄλλοτε ἔωντες καὶ τὴν ὁδὸν ἀκολουθοῦντες, ἡ τὸ πάλαι μὲν διήρχετο κάτωθεν τῆς νέας Πλευρῶνος καὶ σμικρὸν τι ἄνωθεν τῆς ὑπωρείας μεθ' ἧς ἡ λιμνοθάλασσα συνείχετο, καὶ ἔνθα ἐκ τῶν σωζομένων σιδηρῶν κρίκων εἰκάζομεν ὅτι ὁ ναύσταθμος τῶν Πλευρωνίων ἦν, πρὸ τινος δὲ χρόνου ἀμαξιτὸς καταστᾶσα διὰ τῶν τελμάτων πρὸς βορρᾶν διευθύνεται, τέσσαρας πόλεις ἐπιφανεῖς θέλομεν ἐξετάσῃ, τὴν Πυλήνην, Λυσιμαχίαν, Θέρμον καὶ Ἀγρίνιον.

Καὶ ἡ μὲν Πυλήνη κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Λέκ, καὶ ὡς αὐτὸ τὸ ὄνομα δηλοῖ, ἐκ τῶν στενῶν τῆς κλεισωρίας (Κλεισοῦρας νῦν), τὰ ὅποια οἱ ἀρχαῖοι ὠνόμαζον Πύλας, τὸ ὄνομα λαβοῦσα, ἐκεῖτο ὡς νομίζω παρὰ τὴν ἔξοδον τῶν στενῶν, εἰς τὴν δεξιὰν ὑπώρειαν, τὴν πρὸς τὴν παραλίμνιον πεδιάδα βλέπουσαν. Ἐν δὲ τῷ τόπῳ τούτῳ ὁ Πουκεβίλ λέγει ὅτι ἀνεῦρεν ἀρχαῖα τείχη, ἅτινα δυστυχῶς οὐδαμοῦ ἀνεύρομεν, ἄλλως τε καὶ αὐτοὶ οἱ ἀρχαῖοι μᾶς παραδίδουσιν ὅτι καὶ αὕτη καὶ ἡ γείτων αὐτῆς Ὦλενος κατεδαφίσθησαν ὑπὸ τῶν Ἀκαρνάνων, οἱ δὲ κάτοικοι πρὸς τὰ ὑψηλότερα τῆς Αἰτωλίας καταφυγόντες ἐκτίσαν νέαν πόλιν Πρόσχιον αὐτὴν ὠνομάσαντες.

32 Δικαιαρχ. β. Ἑλλάδι σελ. 412 στίχ. 56, 59.

ΛΥΣΙΜΑΧΙΑ

Ἡ Λυσιμαχία μὴ ἀναφερομένη ὑπὸ τε τοῦ Ὀμήρου καὶ Θουκυδίδου, εἶναι πόλης νεωτέρα, κτισθεῖσα καθ' ἃ καὶ τὸ ὄνομα δηλοῖ ὑπὸ Λυσιμάχου τοῦ βασιλέως ἢ μᾶλλον ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν πρὸς τιμὴν τοῦ Λυσιμάχου, οὗ καὶ τὴν ἐπωνυμίαν ἔλαβε· ἐκ δὲ ταύτης καὶ ἡ παρακειμένη αὐτῇ λίμνη Ἰδρα μετωνομάσθη Λυσιμαχία. Ἐκεῖτο δὲ κατ' ἐμὴν γνώμην ἐν τῷ μέσῳ τῶν στενῶν τῆς κλεισωρίας ἐπὶ τινος ῥάχους, ἔνθα τεῖχη κατεσκευασμένα διακρίνονται, ἡ δὲ περιφέρεια αὐτῆς ἐξετείνετο καὶ ἐπὶ τῆς παραλιμνίου πεδιάδος πρὸς τὴν Κωνώπην μεθ' ἧς ἐγεινίαζε. Ἐκ δὲ τῆς ἐποχῆς ταύτης χρονολογεῖται καὶ ἡ χρησιμοποίησις τῶν θειούχων ὑδάτων διὰ λουτρῶνων καὶ δεξαμενῶν ὡς τὰ ἴχνη τῶν παρὰ τὴν λίμνην οἰκοδομῶν μαρτυροῦσι, καὶ τὰ ὅποια ἡ βαρβαρότης τῶν αἰῶνων ἐξηφάνισε· ἄλλως τε δὲ καὶ τὸ ἐπὶ κεραμείου πλακός, δι' ἧς διὰ σωλήνων τὸ ὕδωρ ἔρρεεν ἐγκεχαραγμένον ὄνομα Λυσίμαχος τὸν ἰδρυτὴν τοῦ ἔργου ὑπεμφαίνει.

Ἐὰν δὲ τὴν πρὸς τὴν δεξιὰν ὄχθην τῆς Λυσιμαχίας λίμνης ὁδὸν διατρέξωμεν καὶ πρὸς ἀνατολὰς προβῶμεν θέλομεν εὔρη κατεσκευασμένας καὶ κατεδαφισμένας τὰς πόλεις, ἃς Φίλιππος ὁ Γ' διῆλθε, καὶ τῶν ὁποίων περιφημοτέρα ἦν πρὸς ἀνατολὰς μὲν τὸ Τριχόνιον, πρὸς δυσμὰς δὲ ἡ Ἄρσινὴ, παρὰ τὸ νῦν Ἀγγελόκαστρον, ἐκτεινομένη ἀπὸ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ ἐπικειμένου τῆ πεδιάδι λόφου, μέχρι καθ' ὅλης τῆς πεδιάδος, ἣτις νῦν ὑπὸ τῶν κατοίκων Κακαβαρειὰ καλεῖται διὰ τὴν τοῦ τόπου βαρύτητα, τὸ δὲ παλαιὸν Κωνώπη ἐκαλεῖτο, διὰ τὸ σμῆνος τῶν κωνώπων. Καὶ ἡ μὲν θέσις τῆς Κωνώπης καθαρῶς ἐστὶν ὠρισμένη, καὶ ἐκ τῶν ἀνορυχθέντων τάφων, καὶ ἐκ τῶν ἤδη ἀνασκαπτομένων μνημείων, τοῦ Τριχονίου ὅμως, ὅπερ ἐπισημότατον ἦν κατὰ τοὺς τελευταίους Μακεδονικοὺς χρόνους, ὡς καὶ ἐκ τοῦ ἀνευρεθέντος ψηφίσματος ἐξάγεται, ἡ θέσις ἀμφιβολίας παρέσχε τοῖς νεωτέροις, ἔνεκα τῶν ἐσφαλμένων ἀποστάσεων, ἃς ὁ Πολύβιος ἐξ ἀκοῆς φαίνεται μαθὼν παραδίδει εἰς ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ περὶ ταύτης ἐν οἰκείῳ τόπῳ θέλομεν διαλάβη τὰ εἰκότα.

Ἐὰν δὲ πρὸς βορρᾶν κάμψωμεν, τὰς 360 γεφύρας τοῦ Ἀλάμπεθ θέλομεν διέλθῃ, ἔργον σωτήριον μὲν εἰς τὸν τόπον κατὰ τὴν προγενεστέραν ἐποχὴν, ἡμιᾶχρηστον ὅμως ἤδη σχεδὸν κατασταθὲν διὰ τὴν νοτιώτερον ἐν τῇ λίμνῃ συστᾶσαν σιδηρᾶν γέφυραν, τὴν ἀπ' Ἀγρινίου πρὸς τὸ Μεσολόγγιον φέρουσαν ὁδὸν συνδέουσαν. Περὶ τῶν γεφυρῶν τούτων τινὲς μὲν λέγουσιν ὅτι ὀφείλονται εἰς τοὺς Ῥωμαίους³³, ἄλλοι δὲ ὅτι μέρη τινὰ ἀψίδων ἀρχαίῳθεν ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν κατεσκευάσθησαν, ὅπερ μᾶλλον εἰς τὰς τοῦ Ἀγγελόκαστρον γεφύρας δύναται ν' ἀποδοθῇ. Ἐκ παραδόσεως ὅμως γνωστὸν ἡμῖν ὑπάρχει, ὅτι αὐταὶ ἐκτίσθησαν ὑπὸ τοῦ πρώτου ἐν Ἀγρινίῳ ἄρχοντος Ἀλάμπεθ διὰ τῶν λεγομένων ἀγγαρειῶν· ὅτι φιλέλλην ὢν ὁ Βέης οὗτος, καὶ ἐξ Ἑλλήνων τὸ γένος ἔλκων, παρέσχε ἀφορμὰς δυσμενείας παρὰ τῷ Πατισᾶχ εἰς βαθμὸν τοιοῦτον, ὥστε οὗτος ἐπεμψεν ἀπεσταλμένον μετὰ φιρμανίου ἵνα ἄρῃ αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν, ὁ δ' ἀπεσταλμένος ἐλθὼν καὶ θαυμάσας τὸ ἔργον οὐ μόνον τὴν διαταγὴν δὲν ἐξετέλεσεν, ἀλλὰ καὶ τὴν αὐτοῦ κεφαλὴν ὑπὸ τὴν σπάθην τοῦ δεσπότη ὑπέβαλεν, ὑπερεπαινέσας καὶ ὡς σωτήριον ἐν τῇ Τουρκικῇ ἐπικρατείᾳ παραστήσας τὸ ἔργον, καὶ οὕτως ἔσωσε τὸν ἀρνηθέντα Βέην νὰ παραχωρήσῃ τὸ Ἰράτιόν του εἰς τὸν κύριόν του· καὶ τέλος ὅτι μετὰ τὴν κτίσιν τῶν γεφυρῶν ἔνεκα τῆς ἐκείσε συσσωρευθείσης ἰλύος ἀνεφύησαν θάμνοι καὶ δένδρα, καὶ ἐγένετο τὸ πρότερον μὴ ὄν ἐν τῇ λίμνῃ δάσος, οἱ δὲ κάτοικοι διὰ ξηρᾶς μὲν

33 Pouguevil. 3, 176.

διήρχοντο τὴν ὁδὸν ἣν ὁ Φίλιππος διέτρεξε διὰ δὲ θαλάσσης διὰ σχεδιῶν διεπέρων τὴν λίμνην, ἐπιβαίνοντες αὐτῆς διὰ τῶν κοινῶς καλουμένων σκαλωμάτων, ὧν καὶ νῦν ἔχνη παρὰ τὰ χωρία Πλάτανον καὶ Καινούριον καταφαίνονται, τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην διασώζοντα.

Διελθόντες δὲ τὰς γεφύρας ἐμβαίνομεν εἰς τὸ μέγα Αἰτωλικὸν πεδῖον, ὅπερ πιθανῶς τὴν παλαιὰν παραχελωίτιδα ἀπετέλει³⁴, καὶ τοῦ ὁποίου πρὸς τὸ βορειοανατολικὸν ἐπίκειται ὄρος ὑψηλὸν, ὅπερ οἱ μὲν ἀρχαῖοι Παναιτωλικὸν ἐκάλουν, νῦν δὲ Κυρὰ Βγένα καλεῖται, πολὺ πιθανῶς ὑπὸ τινος ἀρχοντίσεως Κυρίας Εὐγενίας καταφυγούσης ἐκεῖσε κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους.

Κάτωθεν δὲ τοῦ ὄρους τούτου, καὶ πρὸς δυσμὰς ἐπίκειται τῆς πεδιάδος ἀπότομόν τι καὶ μετέωρον βουνὸν, οὗτινος ἡ κορυφή ὄψιν ἀκροπόλεως μακρῦθεν παρέχει, καὶ τὸ ὅποιον οἱ μὲν ἀρχαῖοι ἐκάλουν Θέρμον, νῦν δὲ Βλοχὸς καλεῖται. Καὶ τὸ μὲν ὄνομα Βλοχὸς (Blesona) κατὰ Λήκιον Σλαβικῆς ἢ μᾶλλον Βλαχικῆς καταγωγῆς ἐστὶ³⁵. τινὲς ὅμως καὶ τοῦτο καὶ τὸ Βροχολή πάνυ εὐφυῶς εἰς Εὐλυχος ἢ Ὑλῶχος καὶ Εὐρυχολήγιον ἐξελλήνισαν, καθάπερ καὶ τὸ Βραχώριον εἰς Εὐρυχώριον. Καὶ ὅτι μὲν ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν Αἰτωλίαν εἰσβολῆς τῶν Σλάβων παρέμειναν ἐπωνυμίαι χωρίων τινῶν ὡς Ζελήχοβο, Σιτόμενα, Μπονικόβο, Γκιορτοβὸς εἶναι ἀναμφισβήτητον, ὅτι δὲ βλαχὸς καὶ Βλαχιά ἐν τῇ χυδαία γλώσσῃ τῶν Αἰτωλῶν ἐσήμαινε πληθὺν καὶ κατοικίαν Βλάχων ἐστὶν ἀναντίρρητον, διὸ καὶ ἐλληνικῆς παραγωγῆς ἐστὶν ἡ λέξις ἐν τῇ χυδαιοτάτῃ αὐτῆς μορφῇ.

ΘΕΡΜΟΝ

Ἔνεκα τῆς διηγήσεως τοῦ Στράβωνος, ἣτις κατὰ τὴν γνώμην τῶν νεωτέρων, καὶ καθὼς αὐτὰ τὰ πράγματα δεικνύουσιν εἶναι ἡμαρτημένη, διότι πολλὰ αὐτῆς μέρη ἀντιμάχονται πρὸς ἄλληλα, καὶ κατὰ τὸ διάστημα καὶ κατὰ τὸν χρόνον, καὶ κατὰ τὴν τοποθεσίαν, πρὸς δὲ καὶ ἔνεκα τοῦ Πολυβίου, ἣτις κατὰ τὰς ἀποστάσεις τῶν τόπων ὡς τὰ πολλὰ σφάλλεται, πολλοὶ πολλὰς γνώμας ἐξέφεραν περὶ τῆς θέσεως τῆς

34 Σημ. Ὁ Πουκεβίλ ὡς τοιαύτην τὴν καὶ νῦν καλουμένην Παραχελωίτιδα τὸ δὲ πάλαι Ἀναχαΐδα καλουμένην παραδέχεται, λέγων ὅτι ἀποτελέσασα ποτὲ μέρος τῆς δεσποτείας τοῦ Οἰνέως καὶ τοῦ βασιλέως τοῦ Βυζαντίου ἤδη προεκρίθη εἰς τὴν προικοδότησιν τῶν Σουλτάνων, οἵτινες ἐνοικιάζουσιν αὐτὴν μὲ τὸν τίτλον Ἀναχαΐδων ἢ ἐπαύλειον ἐξηρητημένων ἐκ τοῦ Ἀγγελοκάστρου. Ἀναφέρων δ' ὁ Πουκεβίλ ὅτι ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἡ Παραχελωίτης παρήγαγε 5,000 κοιλὰ σίτου, 50,000 ἀραβοσίτου, 10,000 ὄρυζου, 8,000 κριθῆς καὶ βρώμης καὶ 100 ὀκάδ. μετᾶξης, καὶ συμπεριλαμβάνων τὰς γαίας τῶν βακουφίων, μοναστηρίων, Σπαηλικίων, τιμαρίων καὶ τοὺς ὑπὸ Κεφαλλήνων θεριζομένους εἰς λογαριασμὸν τοῦ Βεζύρου, τοῦ ὁποίου αἱ πρόσοδοι ἠδύναντο νὰ ἀνέρχωνται εἰς 400 000 φράγκα, ὑπολογίζει ὅτι ἡ πρόσοδος τούτου τοῦ τεμαχίου τῆς Αἰτωλικῆς χώρας ἀπέφερεν, εἰσόδημα 1,600,000 φράγχων. On n'a pas compris les revenus des terres du Vacouf, des monastères, des Spailiquis, et des timars, ni ceux des Champs exploités par les Cefhaloniotes pour le compte du visir dont les revenus peuvent être calculés à 400,000 fr. ce qui porterait le produit general de ce canton à 4,600,000 fr. Ἐπίσης δὲ ἀλλαχοῦ λέγει ὁ Πουκεβίλ ὅτι παρήγαγε 20,000 κοιλὰ ἀραβοσίτου, καὶ 400 ὀκάδας μετᾶξης.

35 Leak. τόμ. ἀ. σελ 130-133. Pouquevil, 3, 163.

περιωνύμου ταύτης πόλεως³⁶. Ἐπικρατεστέρα ὁμως καὶ πιστευτὴ εἶναι ἡ γνώμη τοῦ Βραντισίου. Ἐκεῖτο λοιπὸν τὸ Θέρμον ἐπὶ τοῦ βουνοῦ ὃ σήμερον ὀνομάζεται Βλοχός· ἐξαπλούμενον ἀφ' ἑνὸς εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ Πανατωλικοῦ, ἀφ' ἑτέρου ἐπὶ τὴν κάτωθεν αὐτοῦ ἐξαπλουμένην πεδιάδα διὰ περιοικίδων κωμῶν· ὅτι δὲ ἡ ἐπιφανεστάτη αὕτη πόλις ἔκειτο ἐπὶ τοῦ Βλοχοῦ, δεικνύει τὸ πάμμεγα καὶ ἐπὶ πλείστον κατεσκαμμένον ἀρχαιοτάτον τεῖχος, ὃ τὸ ἀπότομον ἐκεῖνο καὶ περίκρημνον βουνὸν περιζωνύει, δεύτερον δ' αὐτὸς ὁ φυσικὸς τοῦ τόπου σχηματισμός, ὃς ἀπότομος ὢν καὶ πανταχόθεν μεμονωμένος, ἠδύνατο νὰ χρησιμεύῃ ὡς ἀποθήκη τῶν Αἰτωλικῶν κειμηλίων καὶ πολυτίμων σκευῶν ἐν καιρῷ ξένων ἐπιδρομῶν, καὶ τρίτον αὕτη ἡ διήγησις τοῦ Πολυβίου, καθ' ἣν ὁ μὲν στρατὸς τοῦ Φιλίππου πρὶν ἢ φθάσῃ εἰς τὸ Θέρμον ἐλεηλάτει τὴν πεδιάδα τῶν Θερμίων καὶ τὰς περιοικίδας κώμας, ὃ δὲ Φίλιππος καταβάς ἐκ τοῦ Θέρμου ἔστειλε τοὺς Κρήτας κατὰ τῶν Αἰτωλῶν τῶν προσβαλόντων τὴν ὀπισθοφυλακὴν· ἅπαντα δὲ ταῦτα, οὐδὲ κατὰ πολλοστὸν δύνανται ν' ἀποδοθῶσιν εἰς μάνδραν τινα παρὰ τὸ χωρίον Πετροχώρι, ἔνθα τινὲς τῶν νεωτέρων τὸ Θέρμον ἀποδίδουσι. Καὶ αὕτη δὲ ἡ κορυφὴ τοῦ βουνοῦ ἦτις ὡς σκοπιὰ κεῖται πάσης τῆς πεδινῆς μεσογείου Αἰτωλίας ἀναμφιβόλως ὡς ἔδρα τοῦ Αἰτωλικοῦ συνεδρίου ἐχρησίμευεν, ἔνθα τὸ θέρος συνεδρίαζον οἱ Ἀπόκλητοι, ἐπὶ σκοπιᾶς ὑψηλῆς καὶ ἐντὸς φυσικοῦ καὶ ἀπορρήτου τεύχους βουλευόμενοι, ὃ δὲ εἰς τὰ πλάγια τῆς κορυφῆς ταύτης ἐν θέσει τερπνοτάτῃ ναὸς τῆς Θεοτόκου ἀναμφιβόλως ὃ τοῦ Ἀπόλλωνος ἀρχαιοτάτος ναὸς ἦν. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ἐλάχιστον τεκμήριον, τὸ ἐπὶ κεράμου δηλονότι ἐγκεχαραγμένον ὄνομα τοῦ Ἰπάρχου τῶν Αἰτωλῶν Μένωνος τοῦ Θεσσαλοῦ, τὸ ἐν ἀνασκαφῇ τινι εὑρεθὲν παρ' ἐμοῦ ἐν τῷ χωρίῳ Παραβόλα, ἔνθα τεῖχος μετὰ πύργων μέχρι τῆς λίμνης ἐκτεινόμενον μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Φιλίππου οἱ Αἰτωλοὶ ἀνήγειραν, ἵνα ἀπὸ ἑτέρας ἐπιδρομῆς τὸ Θέρμον προφυλάξωσι, δεικνύει ὅτι περὶ τοὺς τόπους τούτους οἱ ἀνδριάντες τῶν στρατηγῶν ἐστήνοντο· καὶ αὐτὸ δὲ τὸ πλῆθος τῶν λαξευτῶν τάφων ἔνθα πολλὰ κειμήλια τῆς ἀρχαιότητος εὑρέθησαν σφερειτισθέντα καὶ πωληθέντα παρ' ἀγροίκων χωρικῶν, τὴν ὑπαρξίν ἐπιφανοῦς πόλεως προσμαρτυροῦσι. Τὸ δὲ ὑπὸ τοῦ Πουκεβίλ ἐνταῦθα ἀποδιδόμενον ὄνομα Ὀφία δέον ν' ἀποδοθῇ εἰς μέρος τι τῆς καὶ ἐπὶ τῶν Ὀμηρικῶν καλουμένης Κουρίτιδος ἢ κατὰ Στέφανον Ἐανθίδος, ὅπερ κακῶς τὴν ἐπωνυμίαν Ἀμβρακία ἔλαβε. Il paraît que long-temps avant de prendre le nom d' Etolie cette province porta celui de Curetie et enterieurement à cette époque qui est celle des Homeristes. Etienne de Byzance veut qu'elle ait été Hyanthis (Pouguevil).

36 Kruss-hell 2, σελ. 250. Branstaeterus σελ. 13. Fidler 4, σελ. 160 καὶ ἐξῆς. Brandis σελ. 267 καὶ ἐξῆς. Leak 4, σελ. 126 καὶ ἐξῆς.

ΑΓΡΙΝΙΟΝ

Ἐκτὸς τοῦ Στράβωνος καὶ Διοδώρου, οὐδεὶς τῶν παλαιῶν μνείαν ποιεῖται περὶ Ἀγρινίου· ἐκ δὲ τούτου κατηδηλοῦται ὅτι ἡ πόλις αὕτη μικρὰ οὖσα τὸ πρῶτον καὶ ἄσημος γνωστὴ καὶ ἀξία λόγου κατέστη μετὰ τὴν ἐπὶ Φιλίππου τοῦ Γ'. ἐρήμωσιν τοῦ Θέρμου, ἔνεκεν τῶν πρὸς τοὺς Ἀκαρνανᾶς πολέμων τῶν Αἰτωλῶν. Ἐὰν δὲ ἐξ ὅσων οἱ προρρηθέντες συγγραφεῖς παραδίδουσιν ἡμῖν θελήσωμεν νὰ ὀρίσωμεν τὴν θέσιν τῆς πόλεως ταύτης, ἐπειγόμεθα νὰ διαφωνήσωμεν πρὸς σοφοὺς περιηγητάς, καθόσον ἡ γνώμη αὐτῶν ἀντιμάχεται πρὸς τὰ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἱστορούμενα.

Ἐκεῖτο λοιπὸν τὸ Ἀγρίνιον οὐχὶ περὶ τὴν Τατάρναν εἰς πολλῶν μηλίων ἀπόστασιν, ἀλλ' ἀπέναντι ἀκριβῶς τῆς περιωνύμου τῶν Ἀκαρνανῶν πόλεως Στράτου, ὀλίγον τι ἀπώτερον τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ἀγελώου πρὸς βορρᾶν βλέποντος, παρὰ τε τὸ χωρίον Σπολαίτα, καὶ πρὸς τὴν νέαν τοῦ Ἀγρινίου πόλιν βλέπον, ἐν ᾧ τόπῳ καὶ ἔχνη ἐνιαχοῦ δὲ καὶ ἐρείπια τείχους ἀρχαιοτάτου καταφαίνονται. Πολίχνιον δὲ ὄν τὸ πάλαι τῶν Θεσσιαίων καὶ ὑπὸ Ἀγρίου υἱοῦ τοῦ Θεστίου τὴν ἐπωνυμίαν λαβὼν, κατέστη ἐπὶ τῶν Μακεδονικῶν χρόνων Ἱστορικὸν διὰ τοὺς κατὰ τῶν Στρατίων πολέμους. Ἐκ δὲ τούτου τοῦ γειτνιάζοντος τῇ νέᾳ πόλει Ἀγρινίου πάνυ προσφυῶς ἐδόθη καὶ ταύτῃ τὸ ὄνομα Ἀγρίνιον, κακῶς δὲ τινες τῶν νεωτέρων φρονοῦσι ὅτι πόλις τις Ἄκραι τὸ παλαιὸν ἐνταῦθα ἔκειτο, ἐξαπατηθέντες φαίνεται ἐκ τινος ἐπὶ τῶν Μακεδονικῶν χρόνων κτισθέντος Πύργου, ὅστις ὡς σκοπιὰ τῆς παραλιμνίου πεδιάδος ἐχρησίμευε, καὶ μέχρι τοῦδε τοῦνομα Παληόπυργος διασώζει. Τὸ νέον Ἀγρίνιον ἀπὸ τῆς συστάσεώς του ἐκαλεῖτο Βραχώρι, οὐχὶ βεβαίως ἐκ τοῦ Ἑβραιοχώριον ὡς τις τῶν καθ' ἡμᾶς νεωτάτων ἱστορικῶν ἀποφαίνεται, διότι οὐδαμοῦ τῆς γῆς ἴδιον χωρίον οἱ Ἑβραῖοι συνέστησαν μετὰ τὴν ἐπὶ Τίτου καταστροφὴν τῆς Βαβυλωνος, σποράδην δὲ καὶ ἀναμίξ μετ' ἄλλων ἐθνῶν βιοῦσι, ἀλλ' ἐκ τοῦ Βλαχοχώρι, ὡς κατοικία τὸ πρῶτον ποιμένων, οὐς βλάχους καὶ νῦν ἔτι καλοῦμεν, ὑπάρχουσα, καὶ εἰς τὴν περιφέρειαν Βλοχοῦ ἀνήκουσα ὡς ἐξ ἀρχαιοτάτης παραδόσεως ἔχομεν. Τὸ δὲ ῥαχώρα καὶ μετὰ διγάμματος βραχώρα καὶ αὐτὸ τὸ Μεσολόχη-Μεσολόγη σχολαστικὸν καὶ ἀπόβλητον νομίζομεν³⁷.

Καὶ περὶ μὲν τῶν εὐαρίθμων τούτων Αἰτωλικῶν πόλεων, ταῦτα ἐκρίναμεν νὰ προτάξωμεν, ἐπιφυλασσόμενοι ἵνα ἐν ἰδίῳ

πονήματι ἀκριβῶς τὴν τοποθεσίαν ἐκάστης πόλεως ὀρίσωμεν, ἥδη δὲ παραπέμποτες εἰς διεξοδικὰς περὶ τούτων διατριβάς³⁸ ἐμβαίνομεν εἰς τὰ καθ' ἕκαστα τῆς Ἱστορίας τῶν Αἰτωλῶν.

37 Σημ. Ὅτι ἐναλλαγὰι γραμμάτων καὶ συγκοπαὶ καὶ παραφθορὰ τῶν ὀνομάτων ἔνεκα τῆς παχυλῆς ἀμαθείας καὶ τῆς πολυχρονιότητος ἐγένοντο ἐν πολλοῖς ὀνόμασι δύναται τις νὰ ἀνεύρη διότι Θῆβαι καὶ Φῆβα, Ναύπακτος καὶ Νέπακτος, Παντάνασσα καὶ Μαντάνισα, τοῦτο καταδεικνύουσι· ὅτι ὅμως ἐν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ καθ' ἣν παχυλὸν τὸ σκότος τῆς ἀμαθείας ἐπεκράτει ἐδόθησαν τὰ ὀνόματα Εὐρυχώριον, καὶ Εὐλυχὸς καὶ Εὐρυχωλήριον καὶ Μεσολόχη ἀπίστευτον ἡμῖν φαίνεται, ἐνῶ ἔτι καὶ νῦν λόγγον καὶ λογκώδη λέγομεν τὸν ὑπὸ δένδρων ἢ καὶ θάμνων κατὰφυτον τόπον, πολλῶ δὲ μᾶλλον ἦν τότε ἐν χρήσει ἢ λέξις, ὡστε Μεσολόγη, Μεσόκαμπος, καλολογγος, τὴν αὐτὴν ἔχουσι τὴν ἀρχήν. Ἡδυνάμεθα δὲ μᾶλλον ἐκ τοῦ ῥαχοχώρι νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ Βραχώρι παράγεται, καθ' ὅσον καὶ ἡ τῶν ποιμένων κατοικία, καὶ ἡ τῶν πρῶτον κατοικησάντων ἐπὶ ῥάχεώς τινος ἐκεῖ ὑπῆρχεν, ἔνθα καὶ ναὸς ὁ τοῦ Ἁγίου Χριστοφόρου διασώζεται, ἀλλὰ τοῦτο ἀντίκειται εἰς τὰς παραδόσεις ἃς περὶ τοῦ ὀνόματος τούτου ἔχομεν.

38 Ἴδὲ Ἀρχαιολογικά Α. Παγκαθῆ καὶ De Aitoliae finibus ac regionibus dissertatio Vom Herrn Oberkehrer Becker.

ΧΑΡΑΚΤΗΡ ΤΩΝ ΑΙΤΩΛΩΝ

Περὶ μὲν τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς ῥητὰς μαρτυρίας ἵνα κρίνωμεν περὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν ἐν γένει Αἰτωλῶν δὲν ἔχομεν, ἵνα ὅμως κρίνωμεν περὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Αἰτωλίᾳ Αἰτωλῶν ἔχομεν τὸν Ὅμηρον καὶ λοιποὺς ποιητάς. Ἐξ ὧν δ' οὗτοι ἀναφέρουσιν εἰκονίζοντες τοὺς ἥρωας τῶν Αἰτωλῶν τοὺς λαβόντας μέρος εἰς τὰς μάχας τῆς μυθικῆς ἐκείνης ἐποχῆς, οἱ Αἰτωλοὶ ἦσαν λαὸς ὑπερήφανος καὶ πολεμικὸς, ἀλλ' οὐχ ἤττον καὶ κοινωνικὸς· διότι ἀντιθέτως πρὸς τὰ παρ' ἄλλων λεγόμενα πιστεύομεν ὅτι καὶ συμμαχίαι μετ' ἄλλων Ἑλληνικῶν φυλῶν ἐντὸς ἢ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος καὶ συνεταιρισμοὶ πρὸς κοινὴν τινα ὠφέλειαν ἀποδίδονται τοῖς Αἰτωλοῖς τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς ὑπὸ τῶν ποιητῶν· διὸ καὶ οἱ διασημότεροι αὐτῶν ἥρωες μνημονεύονται συμμετασχόντες τῶν σπουδαιότερων τῆς ἐποχῆς ἐπιχειρήσεων, ὡς λ.χ. τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, τοῦ πολέμου τῶν ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας, καὶ ἄλλων.

Οἱ Αἰτωλοὶ ἐκυβερνῶντο μοναρχικῶς, καὶ ἡ βασιλεία ἦν εἰς αὐτοὺς διαδοχική, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς περιεστοιχεῖτο ὑπὸ βουλευφόρων ἀνδρῶν, οἵτινες ἐξ εὐγενῶν καὶ πλουσίων οἰκογενειῶν καταγόμενοι ἐσχημάτιζον τὴν βουλήν τοῦ βασιλέως, καὶ εἰδὸς τι ἀριστοκρατικοῦ πολιτεύματος ἔχοντες ἐσκέπτοντο μετὰ τοῦ βασιλέως περὶ τῶν σπουδαίων ὑποθέσεων τῆς χώρας, οἱ δὲ βουλευφόροι οὗτοι ἐλέγοντο καὶ γέροντες ὡς ἀπολαμβάνοντες τιμὰς ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ λαοῦ, οὐχὶ μόνον ὡς ἐκ τοῦ ἔργου ὃ ἐπεβάλετο αὐτοῖς ἀλλὰ καὶ ὡς ἐκ τῆς ἡλικίας καὶ τῆς ἐπιρροῆς ἣν ἕκαστος εἶχεν ἐν τῇ πατρίδι του. Τοιοῦτοι δὲ γέροντες ἀναφέρονται καὶ εἰς τὸν πόλεμον τῶν Αἰτωλῶν καὶ Κουρήτων.

Οἱ Αἰτωλοὶ φημίζονται ὡς ἄριστοι ἀκοντισταί, καὶ οὐ μόνον οἱ ἄνδρες ἀλλὰ καὶ αἱ παρθέναι τῶν ἐπισήμων οἰκογενειῶν ἐγυμνάζοντο εἰς τὸ ἀκόντιον ὡς ἐκ τῆς θήρας τοῦ Καλυδωνίου κάπρου καὶ ἀλλαχόθεν ἀποδείκνυται· διὸ καὶ ἡ Ἀταλάντη ὡς πρώτη τοξεύσασα τὸν κάπρον φέρεται, ἢ τουλάχιστον συγκαταλέγεται καὶ αὕτη μετὰ τῶν ἐπιτηδεῶν τοξοτῶν. Ἐν γένει δὲ τὸ κυνήγιον ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκείνῃ ἐποχῇ ἦν ἡ καλιτέρα τῶν Αἰτωλῶν ἐνασχόλησις.

Ὁ φόνος συνεχῶς ἀναφέρεται παρ' Αἰτωλοῖς ἐν τῇ ἡρωϊκῇ ἐκείνῃ ἐποχῇ, ἀλλ' ὁ φόνος μεταξὺ συγγενῶν ἐθεωρεῖτο τιμωρητέος ὑπὸ τῶν θεῶν, ὁ δὲ φονεὺς ἐξίλειοτο διὰ τῆς φυγῆς, διὸ καὶ ὁ Ἡρακλῆς γαμβρὸς γενόμενος τοῦ Οἰνέως, καὶ φονεύσας τὸν παῖδα τοῦ Ἀρχιτέλους συγγενῆ ὄντα αὐτοῦ ἔφυγεν ἔξω τῆς Αἰτωλίας. Πρὸς δὲ καὶ πολλοὶ ἄλλοι τῶν Αἰτωλῶν διαπράξαντες φόνους ἐξῆλθον τῶν ὀρίων τῆς Αἰτωλίας ὑποκείμενοι εἰς τὸν παρ' Αἰτωλοῖς ἐπικρατοῦντα νόμον.

«Ἐξ οὗ δὴ μ' Αἰτωλὸς ἀνὴρ ἐξήπαφε μύθω
»ὅς τ' ἄνδρα κτεῖνας, πολλὴν ἐπὶ γαῖαν ἀληθείς
»Ἦλυθεν ἐμὸν πρὸς σταθμόν.³⁹»

Ἐκ δὲ τῶν στίχων τούτων καταφαίνεται ὅτι καὶ τὸ ψεύδεσθαι ἐθεωρεῖτο μεμπτέον καὶ κατακριτέον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς, οἱ δὲ Αἰτωλοὶ ἐξαιροῦνται τῆς τοιαύτης κακίας ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ. Καὶ αὐτὰ δὲ ἡ ληστεία, ἣτις εἰς τοὺς Ἱστορικοὺς χρόνους ἐθεωρεῖτο κατὰ Θουκυδίδην κόσμος εἰς τοὺς ἐπιτηδεῖως

39 Ὅδυσ. Ζ. στγ. 379-382.

πράττοντας ταύτην, δὲν ἀναφέρεται εἰς τοὺς Αἰτωλοὺς κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους, ἂν καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ ἡ ἀλλαγὴ τῆς Ἑλλάδος ἀναφερομένη ληστεία ἐγένετο πρὸς ἐκδίκησιν ἔχθρας, ἐθεωρεῖτο δὲ ὡς ὕβρις εἰς τοὺς διαπράττοντας ταύτην, καὶ ὡς τοιαύτη ἐτιμωρεῖτο ὑπὸ τῶν θεῶν.

Καθόλου δ' εἰπεῖν οἱ Αἰτωλοὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐν ἀριστοκρατικῇ πολιτείᾳ ζῶντες δὲν φαίνονται ἐστερημένοι τῆς κοινωνικῆς καὶ διανοητικῆς ἀναπτύξεως· καὶ δὲν φαίνονται μὲν λαὸς ἐμπορικὸς, ἦσαν ὅμως λαὸς στρατιωτικὸς ἀλλ' οὐχ ἦττον καὶ γεωργικὸς, φέρων καὶ πανοπλίαν οὐχὶ κατὰ πάντα ὁμοίαν τῆς τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων. Ἦσαν δ' εὐσεβέστατοι πρὸς τὸ θεῖον τοὺς κοινούς τοῖς Ἑλλησι θεοὺς τιμῶντες, καὶ ἐπὶ μᾶλλον τὸν Ἀπόλλωνα, τὴν Ἀθηνᾶν, τὴν Ἄρτεμιν, τὴν Δήμητρα καὶ τὸν Διόνυσον· καὶ ναοὺς δὲ πολλαχοῦ τῆς Αἰτωλίας εἶτε ἐντὸς εἶτε ἐκτὸς τῶν πόλεων εἶχον, καὶ ἐορτὰς καὶ θυσίας ὁμοίας τοῖς λοιποῖς τῶν Ἑλλήνων ἐτέλουν, ὧν ἐπισημοτέρα ἡ ἐορτὴ τῶν θαλυσίων φαίνεται, ἃ ὑπὲρ τῆς εὐφορίας τῶν καρπῶν τῆς γῆς ἐτελοῦντο ἐν Αἰτωλίᾳ πρὸς εὐχαριστίαν ὅλων τῶν θεῶν.

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

Ἐπὶ δὲ τῶν ἱστορικῶν χρόνων Θουκυδίδης ὁ συγγραφεὺς τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ὁμιλῶν περὶ τοῦ ἔθνους τῶν Αἰτωλῶν λέγει ὅτι ἦν μέγα καὶ μάχιμον, καὶ ὅτι οἱ Αἰτωλοὶ κατώκουν κατὰ κόμας οὐχὶ ἀπ' ἀλλήλων ἀπεχούσας καὶ ἀτειχίστους, ἦσαν δὲ ἐλαφρῶς ὀπλισμένοι. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Θουκυδίδης ἔκαμεν ἑναρξιν τῆς συγγραφῆς εὐθὺς ἅμα ἤρξατο ὁ πόλεμος, εἰκάζομεν ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ ἀτειχιστὸν τῶν κωμῶν καὶ τὸ μάχιμον τῶν Αἰτωλῶν, ὅπερ ἐν ἀρχῇ τῆς συγγραφῆς ἀναφέρει ἐκ προγενεστέρων πληροφοριῶν καὶ ἐκ φήμης προγενεστέρων μαχῶν παρέβαλε, περὶ τῶν ὁποίων οὔτε αὐτὸς οὔτ' ἄλλος τις τῶν πρὸ αὐτοῦ μνείαν ποιεῖται. Κατάδηλον ὅμως ἐντεῦθεν γίνεται ὅτι κατ' ἀρχὰς τῶν Μακεδονικῶν πολέμων οἱ Αἰτωλοὶ ἤρξαντο πάλιν νὰ συσπειρῶνται εἰς πόλεις καὶ νὰ κτίζωσι περὶ αὐτὰς τείχη.

Ὅμιλῶν ὁ Θουκυδίδης ἰδίᾳ περὶ τῆς Ἐπικτήτου Αἰτωλίας, λέγει ὅτι οἱ Εὐρυτᾶνες, οἵτινες ἀπετέλουν τὸ μέγιστον μέρος τῶν Αἰτωλῶν ἐλέγοντο ὑπὸ τῶν τότε Ἀθηναίων ἀγνωστότατοι τὴν γλῶσσαν καὶ ὠμοφάγοι, δηλονότι ὁμιλοῦντες γλῶσσαν δυσκατάληπτον, καὶ τρώγοντες ὠμὰ κρέατα δίκην θηρίων. «Καὶ μετὰ τούτοις Εὐρυτᾶσιν, ὅπερ μέγιστον μέρος ἐστὶ τῶν Αἰτωλῶν, ἀγνωστότατοι δὲ γλῶσσαν καὶ ὠμοφάγοι εἰσὶν ὡς λέγονται⁴⁰». Τοῦτο δὲ ὅπερ ὁ Θουκυδίδης μὴ ἐπιβεβαιῶν, ὡς λεγόμενον παραδίδει εἰς ἡμᾶς, ἔδωκεν ἴσως ἀφορμὴν εἰς μεταγενεστέρους ἱστορικοὺς καὶ πάντας τοὺς Αἰτωλοὺς βαρβάρους νὰ ὀνομάσωσι, ἢ μᾶλλον διὰ τῶν ἡθῶν καὶ νομίμων ζῶντας χειρότερα τῶν βαρβάρων ἢ καὶ τῶν ἀγρίων θηρίων. «Aetoli moribus ritibusque efferitioribus, quam ulli barbari, immo quam immanes beluae vivunt⁴¹». Ἄλλὰ περὶ μὲν τῶν καθόλου Αἰτωλῶν καὶ κατιόντες θέλομεν διαλάβη τὰ εἰκότα· περὶ δὲ τῶν Εὐρυτᾶνων ἰδίᾳ ἐκ τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ Νικάνδρου γνωρίζομεν ὅτι ἀπὸ τοῦ περιφήμου ἥρωος Εὐρύτου τὴν ἐπωνυμίαν ἔσχον, καὶ ὅτι καθ' οὓς χρόνους αὐτοὶ ἔζων, τὸ ἔθνος τῶν Εὐρυτᾶνων καὶ τὴν λατρείαν τοῦ Ὀδυσσεύς εἶχε, καὶ

40 Θουκυδ. 3, 94.

41 Λιβ. 34, 21 παρὰ Μηλκέρω 1, 1, 290.

ἀξιομνημόνευτον αὐτοῦ μαντεῖον διέσωζε⁴², ἐκ τῆς ἀρχαιοτάτης ἐποχῆς παραλαβὸν βεβαίως ταῦτα. Τὰ δὲ ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου λεγόμενα οὐδόλως φέρουσι σπουδαῖον χαρακτήρα, ὡς λεγόμενα βεβαίως ὑπὸ τῶν ἠττημένων Ἀθηναίων τῶν πολεμησάντων τοὺς Αἰτωλοὺς ὑπὸ στρατηγὸν τὸν Δημοσθένην, οἵτινες τοὺς ὄρεινους τούτους καὶ ἀγρίαν ἐκ τοῦ πολέμου παρουσιάζοντας ὄψιν εἰς αὐτοὺς, ὑπέλαβον ὡς ἄνδρας ἀγρίους, τρώγοντας ζῶντας, καὶ τόσῳ μᾶλλον, καθόσον δὲν ἠγνόουν τὴν γλῶσσαν αὐτῶν, ἥτις ὄρεινὴ καὶ τραχεῖα οὕσα καὶ φυλετικὴν διαφορὰν ἔχουσα, διέφερεν οὐσιωδῶς τῆς πεπολιτισμένης γλώσσης τῶν Ἀθηναίων. Βέβαιον ὅμως ἐστὶν ὅτι οἱ λαοὶ τῆς Ἐπικτήτου Αἰτωλίας περικλειόμενοι ὑπὸ ὀρέων ὑψηλῶν καὶ δυσβάτων, καὶ διαχωριζόμενοι ὑπὸ ποταμῶν ἔζων μεμονωμένοι μὴ ἐρχόμενοι εἰς ἐντελῆ συνάφειαν μετὰ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων, νομαδικὸν δὲ βίον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ διάγοντες ἐστεροῦντο τοῦ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης πολιτισμοῦ καὶ τῆς γλωσσικῆς προόδου τῶν Ἀθηναίων.

Ὁ Γάλλος Πουκεβὶλ περιηγησάμενος τὴν Αἰτωλίαν, ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ τὸ ἐπιγραφόμενον «περιήγησις ἐν Ἑλλάδι 1820», κατ' ἀπομίμησιν ἴσως τοῦ Τίτου Λιβίου ὁμολογεῖ ὅτι καὶ ἐν τῇ νεωτάτῃ ταύτῃ ἐποχῇ οἱ Εὐρυτᾶνες ἐτρέφοντο ὡς καὶ οἱ πρόγονοι αὐτῶν διὰ κρεάτων ἐξηραμμένων εἰς τὸν καπνὸν καὶ εἰς τὸν ἥλιον, καὶ ὅτι ὠμίλου γλῶσσαν βάρβαρον ! «Les Eurytanes au lieu occupé par les Tripotoïdes, qui comme les Ethices, parlent une langue barbare, et se nourrissent, aussi que leurs ancêtres des viandes boucanées et sechées au soleil⁴³». Καὶ τοῦτο μὲν ἴσως εἶναι ἐπιπόλαιος ἐξέτασις τοῦ πράγματος, διότι οὐ μόνον οἱ Εὐρυτᾶνες ἀλλὰ καὶ ἄλλοι ὄρεινοὶ τῆς Αἰτωλίας λαοὶ ἵνα μὴ καὶ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος εἰπώμεν, τὰ χοίρινα κρέατα καὶ τότε καὶ νῦν ἔτι κατασκευάζουσιν ἀλίπαστα, ἐδωδὴν ἀρχαϊκωτάτην, καθὼς καὶ τὰ καλούμενα χοιρομέρια ἢ τὰ κοινῇ λεγόμενα «λουκάνικα» τὰ ὅποια οἱ ἐν καλύβαις ζῶντες κρεμῶσιν εἰς τὴν στήλην ἐφ' ἧς ἡ καλύβη ἐρείδεται, ὁ δὲ καπνὸς τῆς ἐν τῷ μέσῳ καιομένης ἐστίας τὰ καπνίζει· ἀλλ' οὔτε βάρβαρον γλῶσσαν ὠμίλου κατὰ τὸ 1820 οἱ Εὐρυτᾶνες τῆς τῶν λοιπῶν Αἰτωλικῶν λαῶν διαφέρουσιν, οὔτε πάλιν οἱ λόγοι τοῦ Πουκεβὶλ, ὡς τινες ἐξέλαβον, ἐνισχύουσι τὰ ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου λεγόμενα, ὅτι οἱ Εὐρυτᾶνες τὸ πάλαι δι' ὠμῶν κρεάτων ἐτρέφοντο, διότι ἄλλως ἂν τὰ ἀλίπαστα θεωρηθῶσιν ὠμὰ τότε διὰ τοῦ καλουμένου Σαλτσισώτου καὶ ἑαυτὸν ὁ Πουκεβὶλ κατεδίκασεν.

Αἰτία λοιπὸν τῆς τότε καταστάσεως τῶν Εὐρυτᾶνων ἦν ὅτι καὶ οὗτοι ὡς καὶ οἱ ὄμοροι αὐτοῖς Αἰτωλικοὶ λαοί, ζῶντες ἐπὶ ὀρέων δυσβάτων καὶ ἀπροσίτων, καὶ περικυκλούμενοι ὑπὸ ποταμῶν ἔμενον ἀπρόσιτοι, καὶ σχεδὸν ἀκοινωνῆτοι πρὸς τοὺς λοιποὺς τῶν Ἑλλήνων. Καὶ οὕτως ὑπελείποντο μὲν αὐτῶν κατὰ τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν πρόοδον τῆς γλώσσης οὔτε ὅμως βάρβαροι ἦσαν ἀντιδιαστελλόμενοι πρὸς τοὺς Ἕλληνας, οὔτε ἀγριοὶ ὑπὸ τὴν κυρίαν σημασίαν τῆς λέξεως, ἀλλὰ λαὸς ἀγροῖκος τραχὺς κατὰ τε τὰ ἦθη καὶ τὴν γλῶσσαν καὶ ἐπομένως ἀπολίτευτος, ὅπως καὶ νῦν ἔτι συμβαίνει εἰς τοὺς ἐν χωριδίοις ἀποκέντροις καὶ ὄρεινοῖς κατοικοῦσι, τοὺς ὁποίους διὰ τοῦτο δὲν δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν ἀγρίους καὶ βαρβάρους. Τοιοῦτοι δὲ ὄντες οἱ λαοὶ οὗτοι τῆς Ἐπικτήτου Αἰτωλίας, καὶ περὶ τὰ πολεμικὰ ἀσκούμενοι διετήρησαν ἀπόρθητον τὴν ἑαυτῶν χώραν καὶ διὰ τὰς δυσχωρίας τῶν τόπων καὶ διὰ τὴν περὶ τὰ πολεμικὰ ἀσκησίν των ὡς ὀρθῶς ὁ Ἔφορος παρατηρεῖ⁴⁴. Τὰ δὲ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος λεγόμενα, δι' ὧν ἐξελέγχει οὗτος τὸν Ἔφορον ψευδόμενον, οὐδαμῶς

42 Ἀριστοτέλ. καὶ Νικάνδρ. παρὰ σχολ. Λυκόφρονα σελ. 127.

43 Voyage dans la Grece à Paris 1820 τ. 3, σελ. 156 καὶ 177.

44 Ἔφορ. παρὰ Στραβ. 2, 10 363

δύνανται ν' ἀναφερθῶσιν εἰς ἅπασαν τὴν Αἰτωλίαν ἀλλ' εἰς μόνην τὴν παράλιον χώραν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκτὸς τῶν ὑπὸ Στράβωνος μνημονευομένων κατακτήσεων δύναται τις εὐχερῶς νὰ προσθέσῃ καὶ τὴν ἀποικίαν τῶν Κορινθίων καὶ τὴν δυναστείαν τῶν Ἀχαιῶν⁴⁵.

ΓΛΩΣΣΑ ΤΩΝ ΑΙΤΩΛΩΝ

Ἐκ τῶν σωζομένων συγγραφέων καὶ ἐξ ὀλιγίστων ἐπιγραφῶν, πρὸς δὲ καὶ ἐκ τῶν περιωθέντων ἐπιγραμμάτων καὶ τῶν συνθηκῶν τῶν Αἰτωλῶν καὶ Τηϊῶν⁴⁶ φαίνεται ὅτι ἡ γλῶσσα τῶν Αἰτωλῶν ἦτο μιγμὰ τι Αἰολικοῦ καὶ Δωρικοῦ, ἂν καὶ ἐν τοῖς ἐπιγράμμασι καὶ ταῖς συνθήκαις ἀναφαίνεται καὶ ἐλαφρὸς Ἴωνισμός.

Κατὰ τὸν ἱστορικὸν Πολύβιον, ἀκμάσαντα κατὰ τὸν δεῦτερον Μακεδονικὸν πόλεμον, οἱ Αἰτωλοὶ ἦσαν ὁμόγλωσσοι καὶ ὁμόφυλοι τῶν Ἀχαιῶν καὶ Μακεδόνων⁴⁷. Κατὰ δὲ τὸν Λίβιον ἀκμάσαντα κατὰ τὸν πρῶτον μετὰ Χριστὸν αἰῶνα οἱ Αἰτωλοὶ ἦσαν ὁμόγλωσσοι τῶν Ἀκαρνάνων καὶ Μακεδόνων⁴⁸. Ὁ Στράβων ὅμως, ὅστις ἐκ προγενεστέρων συγγραφέων παρέλαβε τοῦτο, ὁμολογεῖ ὅτι οἱ περὶ τὸν Ὄξυλον Αἰτωλοὶ ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις ἤδη χρόνοις Αἰολιστί διελέχθησαν τοῖς Ἠλείοις μετὰ τὴν κάθοδον τῶν Ἡρακλειδῶν. Ἐξ ὅλων δὲ τῶν σωζομένων τούτων μαρτυριῶν, καὶ ἐκ λέξεων περιωθεισῶν, καὶ ἐξ ὀνομάτων ἰδιαιτέρων τῶν Αἰτωλῶν ὁ Βρανσταίτερος ὁ περὶ Αἰτωλῶν γράψας πείθεται ὅτι ἡ τῶν Αἰτωλῶν γλῶσσα ἦν τὸ πρῶτον συγγενὴς τῇ Αἰολικῇ καὶ Δωρικῇ· ὁ δὲ πρὸ αὐτοῦ περὶ Αἰτωλῶν γράψας Μαῖταΐριος ἰσχυρίσθη ὅτι οἱ Αἰτωλοὶ ὡς καὶ οἱ Ἀρκάδες καὶ Βοιωτοὶ δωριστὶ διελέγοντο⁴⁹.

Ἐκ δὲ τῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις λεξικογράφοις καὶ σχολασταῖς καὶ παρὰ Βεκκέρω διασωθεισῶν Αἰτωλικῶν λέξεων εἰσὶν αἱ ἑξῆς. *Ἀερία* ὁμίχλη παρ' Αἰτωλοῖς, *Κίββα* πήρα Αἰτωλοῖ⁵⁰, *Βουμέτρης* ὁ ἐπὶ τῶν θυσιῶν τεταγμένος παρ' Αἰτωλοῖς, *Δέμας* σῶμα, *Οὔλας* ἔλαφος⁵¹, *Δεῦκος* γλυκὺ παρ' Αἰτωλοῖς, *Πάλος* κλῆρος, *Ἄροκλον* ἡ φιάλη⁵², *Ἀροίτη* πύελος· ὁ δ' Αἰτωλὸς φησι τὴν σκάφην, ἐν ἣ τιθνῶνται τὰ βρέφη⁵³. *Θροία* φάρμακα⁵⁴.

45 Στραβ. 9, 3, 283.

46 Θουκυδ. Παισανίας 3, 10, 2 καὶ 7, 11. Chishul antiq. Asiaticae London, 1728

47 Πολύβ. 9, 38, 7.

48 Liv XXXI 30.

49 Bransteit 4, 4, σελ. 16 καὶ 272.

50 Ἡσύχ. ἐν λέξει.

51 Βινκέρ. Ἀνέκδοτ. 3, 1095.

52 Σχολ. Κολοφ. Νικάνδρου σελ. 50

53 Μέγα ἐτυμολ. ἐν λέξει

54 Σχολ. Θεοκρίτ. Εἰδυλ. 2 στίχ. 59

Ἐὰν δὲ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ γλῶσσα τῶν ὁμορουντῶν Ἀθαμάνων ἦν παραπλησία τῇ τῶν Αἰτωλῶν ἐκ παραδοχῆς λέξεων ἐκατέρωθεν, δέον νὰ προστεθῶσιν εἰς τὰς ἀνωτέρω καὶ αἱ ἐξῆς Ἀθαμανικαὶ λέξεις. Κάστον ξύλον Ἀθαμάνες· Ἀητῆρες ἱεροὶ στεφανηφόροι Ἀθαμᾶνες. Μάνυ πικρὸν Ἀθαμᾶνες⁵⁵. Τριτὴ κεφαλὴν Ἀθαμᾶνες⁵⁶. Ἄλλ' ἐξ ὄλων τούτων ὁ Βρανσταίτερος ἐξάγει ὅτι ἡ γλῶσσα τῶν ἀπωτέρω φύλων τῶν Αἰτωλῶν ἀπετέλει βάρβαρον φθόγγον, διὰ τὸ ὁποῖον καὶ ὁ Θουκυδίδης ὀνομάζει αὐτοὺς ἀγνωστοτάτους τὴν γλῶσσαν.

Ἄλλ' ἂν καὶ ἡ γλῶσσα τῶν Αἰτωλῶν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εἶναι ὁμοία τῇ τῶν Ἀθηναίων καὶ διὰ τὴν φυλετικὴν διαφορὰν, καὶ διὰ τὴν κατωτέραν κοινωνικὴν ἀνάπτυξιν· πρὸς δὲ ἡ γλῶσσα τῶν ὁμορουντῶν τῇ Ἠπείρῳ καὶ Θεσσαλίᾳ ἦτον σύμμικτος ἐκ παραδοχῆς λέξεων, ἕνεκα τῆς πρὸς ἀλλήλους συγκοινωνίας. Οὐχ' ἦττον εἶναι τολμηρὸν ἐξ ὀλιγίστων λέξεων ν' ἀποφανθῆ τις περὶ τῆς γλώσσης καὶ παιδείας ἔθους, τοῦ ὁποῖου συγγραφεῖς δὲν διεσώθησαν· ἄλλως τε ἐὰν ἐσώζοντο τὰ ἔργα τοῦ ἐκ Πλευρώνος τῆς Αἰτωλίας Ἀλεξάνδρου τοῦ Γραμματικοῦ⁵⁷ ὅστις κατὰ Σουΐδαν ἔγραψε καὶ Τραγωδίας, ἢ τὰ ποιήματα τῆς Σμυρναίας Εἰρήνης⁵⁸ ἣτις ἔγραψεν ἐν γένει περὶ τοῦ ἔθνους τῶν Αἰτωλῶν, καὶ τὴν ὁποίαν διὰ τοῦτο οἱ Λαμίεις ὅτε ὑπείγοντο εἰς τὴν Αἰτωλικὴν ἐθνικότητα ἀπέδειξαν διὰ ψηφίσματος πρόξενον καὶ εὐεργέτην τῆς πόλεως τῶν, ὡς τὸ κατωτέρω ψήφισμα ἀποδεικνύει, ἠθέλαμεν γνωρίζει οὐ μόνον τὴν πεπολιτισμένην αὐτῶν γλῶσσαν καὶ τὸν βαθμὸν τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν γένει κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν αὐτῶν ἀνάπτυξιν.

Ἐν τούτοις ἐπὶ μὲν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θουκυδίδου καὶ τινῶν νεωτέρων οἱ Αἰτωλοὶ ἐφαίνοντο μικρᾶς παιδείας καὶ ἀναπτύξεως ἄνθρωποι, καὶ διὰ τοῦτο διεκρίνοντο πολὺ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων. Κατὰ δὲ τοὺς Μακεδονικοὺς χρόνους καὶ ἐξῆς καθ' ὅσον ἔκ τε τῶν σωζομένων ἐπιγραφῶν καὶ τῶν διαφόρων συγγραφέων ἐξάγομεν, οἱ Αἰτωλοὶ ἢ οὐδόλως ἢ κατὰ μικρὸν ἴσως ὑπελείποντο τῶν Ἀθηναίων, ὠφεληθέντες ἴσως ἐκ τῆς εὐρύνσεως τῆς ἑαυτῶν κυριαρχίας, καὶ τῆς ἦν ἔσχον ἐπιμιξίας μετὰ τῶν λοιπῶν Ἑλλήν. πόλεων.

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ

Εἰ καὶ ἡ βαρβαρότης τῶν αἰώνων ἐξηφάνισε τὰ μνημεῖα τῆς ἀρχαιότητος, πολλὰ δὲ τούτων καὶ συνετάφησαν ὑπὸ τὰ ἐρείπια τῶν πόλεων, ὧν ἡ ἀνασκαφὴ τοῖς ἀρμοδίοις ἐπιτρέπεται, οὐχ' ἦττον καλὸν ἐνομίσαμεν νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα λείψανά τινα ἐπιγραφῶν, ὡς αὐτὰ εὐρομεν γεγραμμένα, πρὸς δὲ καὶ ἐκ τῆς βίβλου τῶν ἀρχαιοτήτων ν' ἀντιγράψωμέν τινας, ὅθεν ἡ γλῶσσα καὶ τὰ ἔθιμα τῶν Αἰτωλῶν τὰ κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν καταφαίνονται. Εὐρομεν δὲ τὴν μὲν πρώτην ἐν Ἀρσινόῃ ἔνθα καὶ ψηφιδωτὸν καὶ ἄλλα τινὰ μνημεῖα τῆς ἀρχαιότητος ἀνεσκάφησαν ὑπὸ γαιοκτημόνων, τὰς δ' ἑτέρας δύο ἐν Θέρμῳ, καὶ τὰς λοιπὰς ἀντεγράψαμεν.

55 Ἡσύχ. ἐν λ.

56 Παρὰ Κολοφονίῳ Νικάνδρῳ.

57 Στρβ. XIII, 5.

58 Antiquités Helléniques σελ. 334. Ἐπιγρ. 674

Κ ΤΡΙΧ(ονίω)
. . . . ΚΙΝΟΙ C ΙΡΟΙ ΗΡΑΚΛ(εῖ)
. . . . ΝΑ(οξ) (Ο)ΝΟΜΑ CΩΤ(ήρ) ΑΡ CΙΝΟΕΙ C
. . . . ΑΙΤΩ(Λ)ΙΑ C ΑΡΓΥΡ.
. . . . ΤΟ ΤΟΜ (Ν)ΟΜΟΝ ΑΡΧΕΛ(ΑΟΣ)
. . (Ο) ΟΙ ΑΡΙ CΤΑΡΧΟ C ΘΡΑ CΥΜ(ΑΧΟΥ). .
. . (Λ)ΕΞΩΝ CΤΡΑΤΑΓΟΝ (ΜΡ) ΝΗ C ΛΕ. .
. . (Ξ)Ω(Ν) . . . ΝΑΟ C (Π)ΟΛΕΜΩΝΟ C . . .
. . ΟΙ C Τ . . ΩΝΥΜΟΝ ΤΙΜΑΡΧΟ C
. . C . . . ΑΛΕΞΟΜΕΝΟ C ΥΡΑΝ
. . (Α)ΛΕΞΑΝΔΡΟ C
. : ΑΡ CΙΝΟΕΙ C ΑΛΕΞΟΜΕΝΟΙ

Ἐκ τῆς παρεφθαρμένης ταύτης ἐπιγραφῆς, ἐξαχθείσης ἐκ λίθου περὶ τὰ πλάγια τεθραυσμένου εἰκάζομεν ὅτι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν Ἀρχέλαος ὁ τοῦ Μιθρηδάτου στρατηγὸς ἦλθεν εἰς Ἑλλάδα οἱ Ἀρσινόεις καὶ οἱ Τριχώνιοι συνελθόντες εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἡρακλέους ἐψηφίσαντο στρατηγοὺς πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ἰδίων πόλεων. Ἦν δ' ὁ ναὸς οὗτος τοῦ Ἡρακλέους, ὃς καὶ σωτὴρ τῆς Ἀρσινόης προσηγορεύετο, καθ' ἃ ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ἐξάγεται, κάτωθεν τῆς Ἀρσινόης καὶ πρὸς τὸν ἕτερον βραχίονα τῆς λίμνης ὃς ὑπὸ μὲν τῶν ἀρχαίων Κύαθος ἐκαλεῖτο ὑπὸ ἥρωός τινος Κυάθου τὴν ἐπωνυμίαν λαβῶν, εἰς ὃν καὶ ὁ Ἡρακλῆς ποτε ἀνετέθη, καθ' ἃ Βρανσταίτερος παραδέχεται⁵⁹, παρὰ δὲ τῶν ἐκεῖσε νῦν κατοικούντων καλεῖται Κρουονέρι.

ΤΕΡΜΩΝ
(Θ)ΕΣΤΙΑΙΩΝ
Ε(Υ)Ρ(Υ)ΤΑΝΩ(Ν)
Δ Λ Ξ Σ ΤΗΙ
Α 180

Ἐκ δὲ τῆς ἐπίσης ἐφθαρμένης ταύτης ἐπιγραφῆς, ἣτις ἐγκεχαραγμένη ἐστὶν ἐπὶ πλακὸς ἐν Θέρμῳ ἐν τῇ θέσει τῇ ὑπὸ τῶν χωρικῶν καλουμένη «τῆς γρηᾶς ὁ φοῦρονος» εἰκάζομεν ὅτι ἐν πολλῷ μεταγενεστέροις χρόνοις ἐκεῖσε διεχωρίζετο τὸ ὄριον τῶν Θεστιέων καὶ Εὐρυτάνων.

ΝΕΝΩΝΟΣ

59 Branstact. 94 καὶ 126.

Τὸ ὄνομα τοῦτο ἐπὶ τεμαχίου ἐκ κεράμου ἐγκεχαραγμένον καὶ ἐν τινι ἀνασκαφῇ εὐρεθὲν εἰκάζομεν ὅτι ἦν κάτῳθεν ἀνδριάντος ἐστημένου ἐκεῖσε πρὸς τιμὴν τοῦ ἐκ Θεσσαλίας ἱπάρχου τῶν Αἰτωλῶν Μένωνος.

Ἐπιγραφὰ Αἰτωλικὰ ἐν Λαμῖα

Στραταγέοντος . . . (Κα)λλιπολίτα Ἀγαθᾶ τύχα ἔδοξε [(τᾶ πόλει]
ῶν Λαμιέων (καὶ τᾶ βουλᾶ ἐπειδὴ) Ε(ι)ράνα Ἀμύντα Ζμυρ-
(ν)αία ἀπ' Ἰω(νίας))
ποιήτρια ε)παινέσκα τότε ἔθνος τῶν Αἰτω(λῶ)ν καὶ τ(ᾶ)μ
(πόλιν πλείονας ἐλλέγους)
ἐποιή(σ)ατο π(άν)των, (τῶ)μ ποιημάτων, ἐν οἷς πε(ρί) τε τοῦ
(ἔθνεο(ς))
τῶν Αἰτωλῶ(ν καὶ τ)ῶμ προγόνων τοῦ δάμου ἀξίως ἐπε-
(μνάσθη με(τὰ)
πάσης προθυμ(ίας τᾶν ἀπόδειξιμ) ποιουμέν(α ἔμ(ε)ν αὐτάμ
(πρό)ξενον)
τᾶς πόλιος καὶ εὐεργέτιν· δεδόσθαι δ' αὐτῶ καὶ πολιτείαν,
(καὶ γᾶς καὶ οἰκίας)
ἐγ(κτησιν κ(αὶ ἐπινομίαν) καὶ ἀσυλίαν καὶ ἀσφάλειαν κα(τὰ
(γᾶγ καὶ κατὰ θ'άλαταν καὶ)
πολέμ)ου (καὶ εἰρήνης καὶ αὐτᾶ) καὶ ἐγκόνοις αὐταῖς καὶ χρ(ή)-
(μασιν εἰς τὸν ἅπ)αντα)
Χρόνον, καὶ ὅσ(α) τοῖς ἄλλοις προξένοις καὶ εὐεργέταις
(δίδοται πάντα. Ὑ(παρ)
χέτω δὲ (καὶ) τῶ (. . . (αὐ)τᾶς καὶ ἐγκόνοις αὐτοῦ,
(προξενί)α)
πολιτεία, (ἀσυλί)α. Ἀρχό(ντω)ν. Ν. θωνος, Νέωνος, Ἀντιγέ-
(νεος, Στρατ(αγέ)
οντος ἐπὶ (. . . Ἰππαρχενοί(ντος Κύλου. ἔγγυος τᾶς προξε(νίας
οναίου

Β΄

Στραταγέαντος τῶν Αἰτωλῶν Ι
Ἄρσινοέος, Ἀγαθᾶ τύχα ἀπολ(ις)ᾶ
Λαμιέων καὶ ἁ βουλᾶ, μηνὸς Χρυτται)ου
πέντε καὶ δεκάτα Νικομάχου Διοκλέους
Ματρο)πολίταν Ἀκαρνᾶνα, πρόξενον εἶμεν
τᾶς πόλιος τὸν ἅπαντα χρόνον, αὐτῶ καὶ
ἐγκόνο(ι)ς πολιτείαν, ἀσυλίαν, ἰσοτέλειαν ἐπινο-
μίαν ἐνκτησιν γᾶς καὶ οἰκίας, ἀσφάλειαν καὶ κατ-
ᾶ γᾶν καὶ κατὰ θάλασσαν καὶ πολέμου καὶ
εἰράνας, καὶ ὅσα τοῖς ἄλλοις προξένοις καὶ
εὐεργέταις δίδοται πάντα, ἀρχόντων
Νικασίππου, Ἀγασίππου, Λυσικράτους. Ἰπ-
παρχέοντος Βαρβίνα, στραταγέοντος Θεο-
δώρου ἔγγυος τᾶς προξενίας Δρύπακος
Νεοπτολέμου, Σώτιμος Φιλλόκα.

Γ΄

Στραταγέοντος Ἀγαθᾶ τύχα τῶν Αἰτωλῶν . . .
ος Θερρμαίου ἐν δὲ Λαμία ἀρχον(τω)ν Οὐ . . .
Νικοδάμου τοῦ
Λαμει(ς ἔδωκ)αν Δά ος Λ(α)ρισαίω
προξενίαν, πολιτείαν, ἰσοτέλειαν (ἔ)ν(κ)τ(η)σιν
γᾶς καὶ οἰκίας ἀσ(υ)λίαν (κατὰ γῆν) καὶ κατὰ [θάλατταν
καὶ εἰράνας καὶ π)ολιέ)μου . . . καὶ εἶμεν
αὐτῶ καὶ (ἐκγό)νοις
. χιος σάμενος.

Αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται ἄς ἐκ τῆς βίβλου τῶν Ἑλληνικῶν ἀρχαιοτήτων ἀντεγράψαμεν, εὑρέθησαν ἐν Λαμία καὶ ἐγράφησαν καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ Λαμειεῖς ὑπηγάγοντο εἰς τὴν τῶν Αἰτωλῶν κυριαρχίαν τὸ 1, τῆς 225 Ὀλυμπιάδος (280 π.Χ.) καθ' ὃν χρόνον οἱ Αἰτωλοὶ κυριεύσαντες τὴν Ἡράκλειαν ὑπεχρέωσαν τοὺς κατοίκους αὐτῆς νὰ τελῶσιν αὐτοῖς φόρον. Ἐὰν δὲ παραδεχθῶμεν ὅπερ ἐστὶ πιθανὸν ὅτι αὗται ἐγγράφησαν ὑπὸ τῶν τὴν Λαμίαν κατεχόντων Αἰτωλῶν, καὶ ἐπομένως ὅτι ἐγράφησαν εἰς τὴν τότε καθαρὰν τῶν Αἰτωλῶν γλῶσσαν, ἐξάγομεν ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην οἱ Αἰτωλοὶ Αἰολιστὶ καὶ Δωριστοὶ διελέγοντο, ὅπερ καὶ Βρανσταίτερος παραδέχεται· ἀλλ' ἐπειδὴ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἱστορικῶν ἢ τῶν Αἰολέων φυλὴ ἐξηπλώθη τὸ πρῶτον ἐπὶ τὴν Αἰτωλίαν διὸ ἢ τε Καλυδῶν καὶ Πλευρῶν Αἰολίς ἐκαλεῖτο, παραδεχόμεθα ὅτι γλῶσσα τῶν Αἰτωλῶν ἦν τὸ πρῶτον ἢ Αἰολικὴ, ἐκ δὲ τῆς μίξεως αὐτῶν μετὰ τοῦ Δωρικοῦ φύλου προέκυψε μεταγενεστέρως ἢ Αἰολοδωρική, ἣτις ὡς γλῶσσα τῶν πεπαιδευμένων ἐν ταῖς δημοσίαις ἐπιγραφαῖς ἀναφαίνεται. Ἀξίαν δὲ προσοχῆς ἐν ταῖς Αἰτωλικαῖς ταύταις ἐπιγραφαῖς ἀνευρίσκομεν τὴν πρόθεσιν ἐν ἀντὶ τῆς ἐς, ἣτις κατὰ Ῥαγκαβῆν ἀπαντωμένη εἰς ἐπιγραφὰς Αἰτωλικὰς, Βοιωτικὰς καὶ Θεσσαλικὰς εἶναι μοναδικὸς ἰδιωτισμὸς διαλεκτικὸς τῶν ἐθνῶν τούτων⁶⁰.

ΔΙΑΙΤΑ ΤΩΝ ΑΙΤΩΛΩΝ

Οἱ Αἰτωλοὶ ἠγάπων τὴν τρυφὴν καὶ πολυτέλειαν, πολλῶ δὲ μᾶλλον ὅτε τὴν ἑαυτῶν κυριαρχίαν ἐξέτειναν, διὸ καὶ ἐκόσμουν τὰς ἑαυτῶν οἰκίας καὶ πανηγύρεις μὲ τὰς τέχνας τῶν εὐμουσωτέρων Ἑλλήνων. Καί τοι δὲ ὑπὸ τῶν σωζομένων ἱστορικῶν ἀγαλματοποιοὶ καὶ γλύπται ἐκ τῆς ἀρχαίας Αἰτωλίας δὲν ἀναφέρονται, οὐχ ἦτον Ἀγάλματα καὶ σκεύη πολυτελῶς ἐξηργασμένα, καὶ στοαὶ καὶ ἀνδριάντες πολυπληθεῖς ἀναφέρονται ἐν Θέρμῳ καὶ Καλυδῶνι. Πρὸς δὲ καὶ ἀγαλμάτια πήλινα καὶ ἀγγεῖα πολυτελῶς ἐξεργασμένα πολλαχοῦ τῆς Αἰτωλίας ἀνευρίσκονται· πληθὺς δὲ ἀρχαίων τειχῶν πολλαχοῦ τῆς Αἰτωλίας διασώζεται, ἅτινα βεβαίως, ἀπὸ τῆς ἐλεύσεως Φιλίππου τοῦ πατρὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου τὴν ἀρχὴν ἔχουσι, ἵνα μὴ μετ' ἐνδοιασμοῦ εἴπωμεν ἀπὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ ἐξῆς, ὅτε ἢ Ἑλλάς εὑρίσκετο εἰς ἀναστάτῳσιν.

60 Περὶ τῶν ἐπιγραφῶν τῶν ἐν Λαμία εὑρεθεισῶν παρὰ βλ. Antiquités Helléniques par. A. B. Rangabé vol 2. pag 334. inscription 741 καὶ ἐξῆς.

Κατὰ τὸν Θουκυδίδην οἱ Αἰτωλοὶ ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου κατώκουν κατὰ κώμας ἀτειχίστους καὶ πολὺ ἀπ' ἀλλήλων ἀπεχούσας, διὰ τοῦτο καὶ ἐσιδηροφόρουσαν, ὃ ἔστιν ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν ξίφη ἢ ἐγχειρίδια, ὡς καὶ οἱ νῦν χωρικοὶ φέρουσιν εἰς τὴν ζώνην ξιφίδια τὰ κοινῶς χαντζάρια καλούμενα. Ἡ δὲ ληστεία ἀπὸ τῆς παλαιᾶς τῶν Ἑλλήνων συνηθείας διετηρεῖτο καὶ κατὰ ταύτην τὴν ἐποχὴν εἰς τοὺς Αἰτωλοὺς. «Πολλὰ τῆς Ἑλλάδος τῷ παλαιῷ τρόπῳ νέμεται περί τε Λοκροὺς καὶ Αἰτωλοὺς καὶ τῇ ταύτῃ πειρον». Ἀμφίβολον ὅμως ἂν καὶ κατὰ ταύτην τὴν ἐποχὴν δὲν ἔφεραν αἰσχύνην εἰς πάντας τὸ ἔργον τοῦτο, καὶ ἂν ὑφ' ὅλων ἐν γένει ἐθεωρεῖτο στολισμὸς ἢ ληστεία. «Οἷς κόσμος καλῶς τοῦτο δρᾶν», ἢ ἂν καὶ τὸ πάλαι ὡς καὶ νῦν ὑπῆρχον σκηνίται εἰς ἐντελῶς ἀγροίκον κατάστασιν, εἰς τοὺς ὁποίους ἐθεωρεῖτο ὡς ἔνδειξις ἀνδρείας καὶ ἡρωϊσμοῦ τὸ ληστεύειν.

Κατὰ τὴν ἀδέσποτον μαρτυρίαν τοῦ Πολυβίου ἐκ τῆς παλαιᾶς συνηθείας ἐναπέμεινε κακὴ τις ἔξις καὶ εἰς τοὺς ἄρχοντας τῆς Αἰτωλικῆς συμπολιτείας, οἵτινες εὐχαριστοῦντο ἐνίοτε εἰς ληστείας καὶ ἐπροστάτευον αὐτάς. Ἄλλ' ἂν καὶ δὲν δύναται τις ἐντεῦθεν νὰ ὀνομάσῃ τὴν Αἰτωλικὴν συμπολιτείαν ληστρικήν, οὐχ ἦτον ἡ μαρτυρία τοῦ ἱστορικοῦ τούτου, ὅστις πάντοτε μετὰ πικρίας γράφει κατὰ τῶν Αἰτωλῶν, δὲν δύναται νὰ ἔχη τὸ ἀπαιτούμενον κῦρος, ὡς ἀναφερομένη εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν ἄτακτα στίφη Αἰτωλῶν, ὑπὸ ἀρχηγούς τὸν Δωρίμαχον καὶ Σκόπαν διεπράξαντο διαρπαγὰς καὶ λεηλασίας εἰς τὴν Πελοπόννησον, αἵτινες καὶ ὡς μόνη μισθοδοσία αὐτῶν ἐχρησίμευον.

Ἐπειδὴ δ' ἐκ τῶν σωζομένων συγγραφέων οὐδεὶς μᾶς ἀναφέρει λεπτομερῶς τὸν τρόπον τῆς διαίτης τῶν Αἰτωλῶν, δὲν δυνάμεθα νὰ εἰκάζωμεν εἰς ποίαν τῶν τεχνῶν ἐπέδωκαν οἱ Αἰτωλοὶ. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ περὶ τὸ ἀκόντιον ἄσκησις, τὸ κυνήγιον, ἢ ποιμενικὴ καὶ γεωργία ἦσαν τὸ πρῶτον μέλημα τῶν Αἰτωλῶν, ἐκτὸς τῶν προϋχόντων καὶ εὐγενῶν οἵτινες ἔζων ἀριστοκρατικῶς, ὠφελούμενοι ἐκ τῶν προσόδων αὐτῶν ἢ ἐκ τῶν λαφύρων τοῦ πολέμου. Οἱ ἐν τῇ ὀρεινῇ ὅμως καὶ τραχεῖᾳ Αἰτωλίᾳ ζῶντες, ἐθεράπευον μὲν κατὰ πολὺ τὸν ποιμενικὸν βίον, ἀλλὰ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ὑπηρέτουν καὶ ὡς μισθοφόροι ἐκτὸς τῆς Αἰτωλίας.

ΠΡΟΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

www.pentalofo.gr

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β.΄

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΤΗΣ ΑΙΤΩΛΙΑΣ ΚΑΤΟΙΚΩΝ

Ὁμηρος ὁ ποιητής, ὅστις τὸν μῦθον ἀναμφιβόλως συνέπλασε μεθ' ἱστορικῶν γεγονότων, ὁμιλῶν περὶ Ἑλλήνων οὐδαμοῦ ὀνομάζει αὐτοὺς κοινῶ ὀνόματι Ἑλληνας, ἀλλ' ἕκαστον ἔλλην. Ἔθνος διὰ τοῦ ἰδίου ὀνόματος ὀνομάζει, ὡς Αἰτωλοὺς, Λοκροὺς, Φωκεῖς, Βοιωτοὺς, καὶ ἄλλους, καὶ τούτους θεωρεῖ ὡς τοὺς πρώτους κατοίκους τῆς ἑλλην γῆς. Μεταγενέστεροι ὅμως ἱστορικοὶ τοὺς μύθους τῶν Ἑλλήνων ἀκριβέστερον ἐξετάσαντες, ἀνεῦρον ὅτι φυλαὶ διάφοροι κατώκησαν προγενεστέρων τὴν Ἑλλάδα, οἷα ἡ Πελασγική, ἡ τῶν Λελέγων, Κουρήτων καὶ ἄλλων, ὧν τὰ ὀνόματα ἀποτελοῦσι κυκεῶνα δοξασιῶν, τὰς ὁποίας τῶν καθ' ἡμᾶς ἱστορικῶν τινες ἀνυποστάτους θεωροῦσι⁶¹.

Κατ' ἐκείνους λοιπόν, καθὼς πάσης σχεδὸν τῆς Ἑλληνικῆς γῆς οἱ πρώτοι οἰκήτορες λέγονται Πελασγοί, οὕτω καὶ τῆς Αἰτωλικῆς. Καὶ περὶ μὲν τοῦ ὀνόματος τούτου τῶν Πελασγῶν πολλὰ λέγονται, ὅτι δηλονότι κατὰ πρῶτον ἀνεφάνη ἐν Ἑλλάδι σημαῖνον κατοίκους πεδιάδος, ἢ ὅτι εἶναι Σιμιτικὸν σημαῖνον μετανάστας, ἢ ὅτι εἶναι Σανσκριτικὸν Galaxa σημαῖνον λευκοῦς, ἢ ὅτι εἶναι σύνθετον ἀπὸ τὸ πέλας καὶ Ἄργος· ἀλλὰ τοῦτο μᾶλλον εἰς τοὺς γλωσσολόγους ἐναπόκειται νὰ λύσωσι⁶². Ἱστορικῶς ὅμως βέβαιον θεωρεῖται ὅτι φυλὴ τις ἐκ τῆς Ἀσίας καταβάσα εἰς Θεσσαλίαν, ἐκεῖθεν ἐξηπλώθη τὸ πρῶτον ἐπὶ τὴν Αἰτωλίαν καὶ Ἀκαρνανίαν, ἐκδιωχθεῖσα ἐκεῖθεν ὡς λέγεται, ὑπὸ τῶν Λαπιθῶν λαοῦ Θεσσαλικοῦ⁶³. Ἄλλ' ἐν μὲν Ἀκαρνανίᾳ, αἱ λέξεις Ἀμφίλοχος, Ἄργος, Ἰναχος (ποταμός) καὶ Ἰδομένη (ὄρος) ἐπώνυμον τῆς συζύγου τοῦ Ἀμαθάνου δείκνυσι πασιφανῶς τὴν ὑπὸ τῶν Πελασγῶν κατοίκησιν, ἐν τῇ Αἰτωλίᾳ ὅμως ἡ τῶν Πελασγῶν διαμονὴ δὲν ἐπέφερε τι ἐκ τῶν σπουδαίων ἐκείνων ἔργων τὰ ὁποία ὁ νέος κόσμος μετὰ πολλῆς περιεργείας ἐρευνᾷ ἢ θαυμάζει, διὰ τοῦτο εὐλόγως δύναται τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ἡ ἐλάχιστον χρόνον διέμειναν ἐν Αἰτωλίᾳ οἱ Πελασγοί, ἢ ἄλλως συγχωνευθέντες μετ' ἄλλων ἐπιδρομέων Λέλεγες καὶ Κουρήτες μετωνομάσθησαν, οἵτινες καὶ ὡς παλαιᾶτοι τῆς Αἰτωλίας κάτοικοι ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἱστορικῶν μνημονεύονται.

61 grotte ἱστορ. Ἑλλήν. ἔθνους

62 Παπαρηγ. Ἱστορ. Ἑλλήν. ἔθνους τ. 1, σελ. 61 – Μυλιέρου Ὀρχομ. σελ. 123 – Japs μυθολ. ἔθνῶν σελ. 350.

63 Ῥαιτίου δυτ. φιλοσ. σελ. 91 καὶ Σημ. σελ. 82 Pelischi ἀρχικῶς Pelaschi μετανάστης.

ΠΑΛΑΙΤΑΤΟΙ ΤΗΣ ΑΙΤΩΛΙΑΣ ΚΑΤΟΙΚΟΙ

Παλαίτατοι λοιπὸν τῆς Αἰτωλίας κάτοικοι οἱ Κουρήτες λέγονται, «Κουρήτες γὰρ αὐτὴν κατώκουν τὸ πρότερον»⁶⁴ μεθ' ὧν ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις ἠνώθησαν καὶ οἱ Ὑπαντες.

Τοὺς Κουρήτας δὲ τούτους τινὲς μὲν διακρίνουσι τῶν ἐν Κρήτῃ Κουρήτων, τινὲς δὲ ἐξομοιοῦσιν αὐτοὺς μετὰ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ οἰκούντων, οἵτινες ἐντεῦθεν ἐπὶ τὴν Αἰτωλίαν μετηνάστευσαν, ἔχοντες μητέρα καλουμένην Κόμβην, καὶ πόλιν Χαλκίδα ἐξ ἧς τὸ ὄρος ἐπωνόμασαν. Ἄλλ' ἂν τὸ ὀρμητήριον τῶν ἀρχαιοτάτων κατοίκων τῶν ἐξ Ἀσίας καταβάντων ἦτον ἢ Ἡπειρος καὶ Θεσσαλία ὅθεν διέβαινον εἰς τὴν Ἑλλάδα, οὐδεὶς λόγος μᾶς πείθει νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἐκ Κρήτης ὠρμήθησαν εἰς τὴν Αἰτωλίαν οἱ Κουρήτες ὡς ὁ Στράβων καὶ οἱ λοιποὶ ἀρχαῖοι παραδέχονται⁶⁵. Οὔτε πάλιν ὅτι ἐντελῶς διάφοροί εἰσιν οἱ ἐν Κρήτῃ τῶν ἐν Αἰτωλίᾳ Κουρήτων ὡς ὁ Βρανσταίτερος ἰσχυρίζεται, ἔστω καὶ ἂν ὑπὸ διάφορον ὄψιν οἱ ἐν Κρήτῃ Κουρήτες ὑπὸ τοῦ μύθου ἐμφανίζονται, εἰς ὅπερ ἀναμφιλέκτως συνετέλεσεν ἡ μεταλλαγὴ τοῦ κλίματος, καὶ ἡ παραδοχὴ νέων δεισιδαιμονιῶν καὶ ξένων θρησκευτικῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων.

Τὸ ἔθνος λοιπὸν τῶν Κουρήτων ἐπεραιώθη τὸ πρῶτον εἰς Αἰτωλίαν, ὡς καὶ Ὅμηρος μαρτυρεῖ τοῦτο,

*«Ἄργιος, ἡδὲ Μέλας, τρίτατος δ' ἦν ἱππότα Οἰνεὺς
πρῶκεον δ' ἐν Πλευρῶνι καὶ αἰπεινῇ Καλυδῶνι»*,

ὑπὸ ἓνα ἡγεμόνα τὸ πρῶτον, καὶ ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἐπωνυμίαν· εἶτα ὁμῶς διεκρίθησαν εἰς Κουρήτας καὶ Ἀκαρνανάς περαιωθέντας εἰς τὴν πέραν τοῦ Ἀχελώου Ἡπειρον, ἡ δὲ χώρα αὐτῶν διεκρίθη εἰς Κουρήτιν καὶ Ἀκαρνανίαν, ὧν φυσικὸν ὄριον ἦν ὁ Ἀχελῷος. Καὶ ὁ μὲν Εὐστάθιος λέγει ὅτι οἱ πέραν τοῦ Ἀχελώου οἰκοῦντες μετὰ τοῦ ἔθνους καὶ τοῦνομα μετέβαλον⁶⁶. Στέφανος δ' ὁ Βυζάντιος καὶ Πλίνιος ὁ Ἱστορικὸς τοὺς Κουρήτας καὶ ἐν Ἀκαρνανίᾳ τιθέασιν⁶⁷, ὡς πρὸς δὲ τὴν αἰτίαν τῆς διακρίσεως ταύτης τῶν Κουρήτων καὶ Ἀκαρνανῶν καὶ αὐτοὶ οἱ παλαιοὶ διαφωνοῦσι. Καὶ ὁ μὲν Εὐβοεὺς Ἀρχέμαχος λέγει ὅτι οἱ Κουρήτες συνοικίσαντες εἰς Χαλκίδα ἐμάχοντο (πρὸς ἀλλήλους), κατὰ κώμας περὶ τοῦ Αἰγυλίου πεδίου, οἱ δὲ πολέμιοι δραττόμενοι τῆς κόμης αὐτῶν τῆς ἔμπροσθεν κατέσπων αὐτούς, καὶ τοῦτο ἀφορμὴ ἐγένετο ἵνα κείρωσι τὴν ἔμπροσθεν κόμην, ἐξ οὗ καὶ Κουρήτες ἐκλήθησαν, μετώκησαν δὲ εἰς τὴν Αἰτωλίαν καὶ κατέλαβον τὰ περὶ τὴν Πλευρῶνα χωρία, οἱ δὲ πέραν τοῦ Ἀχελώου οἰκοῦντες διὰ τὸ ἀκούρους φυλάττειν τὰς κεφαλὰς Ἀκαρνανέες ἐκαλοῦντο⁶⁸. Ἄλλοι δὲ τινες ἀποφαίνονται ὅτι δύο φυλαὶ οὔσαι, ἕκατέρα ἔλαβε τοῦνομα ἀπὸ τινος ἥρωος. Ὁ δὲ Πausanίας λέγει ὅτι ἀπὸ Ἀκαρνανοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀλκμαίωνος καὶ Καλλιρρόης θυγατρὸς τοῦ Ἀχελώου ἡ παρὰ τὸν Ἀχελῷον Ἡπειρος ἔλαβε τοῦνομα, ὡς καὶ οἱ κάτοικοι, οἵτινες πρότερον Κουρήτες ἐκαλοῦντο. Ἦστε κατὰ μὲν τὸν Ἀρχέμαχον ἐκ Θεσσαλίας διὰ τῆς Εὐβοίας εἰσέβαλον εἰς Αἰτωλίαν οἱ Κουρήτες, ἄγνωστον δὲ ὅποιον μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὄνομα εἶχον. Κατὰ δὲ τὸν Pausanίαν μεταγενεστέρως οἱ ἐν Ἀκαρνανίᾳ Κουρήτες ἐκλήθησαν Ἀκαρνανέες. Ὑπάρχουσι δὲ καὶ οἱ λέγοντες ὅτι ἀπὸ τοῦ Κουρίου Ὅρους τοῦ ὑπερκειμένου τῆς Πλευρῶνος Κουρήτες ἐκλήθησαν. Ἄλλ' ἂν παραδεχθῶμεν

64 Στρβ. 9, 5, 317. Σχυμν. Χίος στιχ. 474 & 536.

65 Στραβ. 10, 3, 350 καὶ Ὁβιδ. μεταμορφ. 11, 289.

66 Εὐσταθ. εἰς Ὅμηρ. 772, 4.

67 Στεφ. Βυζάντ. ἐν λέξει Πλιν. φυσ. ἱστορ. 15, 2.

68 Στραβ. 10, 3, 354 καὶ 356.

ὅτι προγενεστέρα τις φυλὴ κατώκει τὸν τόπον πιθανωτέρα φαίνεται ἢ τοῦ Ἀλικαρνασέως Διονυσίου παραγωγῆ, ὅτι παρὰ τὸ Κοῦρος δηλονότι νεανίας παλληκάρι οἱ Κουρήτες ἐκλήθησαν⁶⁹. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Ὅμηρος μαρτυρεῖ Κούρητας ἀποκαλῶν τοὺς νέους τῶν Ἀχαιῶν. «*Κιρνάμενοι κούρητες ἀριστῆες Παναχαιῶν*» καὶ ἀλλαχοῦ «*δῶρα φέρον κούρητες Ἀχαιοί*». Ὁ Στράβων ὅμως καὶ ἄλλην ἐτυμολογίαν τοῦ ὀνόματος ἀναφέρει λεγομένην ὑπὸ τῶν παλαιῶν, ὅτι θηλυστολοῦντες ὡς αἱ κόραι ἔλαβον τοῦνομα οἱ περὶ τὴν Αἰτωλίαν οἰκοῦντες⁷⁰. Ἐξ ὅλων δὲ τούτων ἐξάγεται ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ ἐπὶ δύο χιλιετηρίδας πρὸ ἡμῶν ζήσαντες δὲν ἐγνώριζον τὴν ἀληθῆ τῆς λέξεως σημασίαν, ἧς ἡ ἀναζήτησις ἀποβαίνει εἰς ἡμᾶς ματαίᾳ.

Καθ' Ὅμηρον καὶ Ἀπολλόδωρον Ἑλλὰς καὶ Ἕλληνας εἰσὶν οἱ κατοικοῦντες τόπον τινὰ πρὸς μεσημβρίαν τῆς Θεσσαλίας, τὸν ὁποῖον τινὲς ἐθεώρησαν ὡς πρωϊμοτάτην πατρίδα τῶν Πελασγῶν, καὶ ἦτις παρ' Ὁμήρῳ σημαίνεται διὰ τῶν λέξεων Ἄργος Πελασγικόν. Κατὰ δὲ τὸν Ἀριστοτέλην ἡ ἀρχαία Ἑλλὰς ἦν ἐν Ἠπείρῳ περὶ τὴν Δωδώνην καὶ τὸν Ἀχελῶον, ὅστις ἄλλην κοίτην εἶχε ποτὲ ἢ τὴν μετὰ ταῦτα⁷¹. Οἱ Ἕλληνας οὗτοι οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ μέρος τι ξεχωριστὸν τῆς ἀρχαίας Πελασγικῆς ἐθνικότητος, οἵτινες ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Ἕλληνας, ἦν κατὰ τὸν μῦθον ἔλαβον ὑπὸ Ἕλληνας υἱοῦ τοῦ Δευκαλίωνος, κατώκουν περὶ τὰ μέρη ταῦτα. Ἐντεῦθεν ὅμως ἕνεκα τοῦ ἐπὶ Δευκαλίωνος γενομένου κατακλυσμοῦ, ἢ ὅπερ εἶναι φυσικὸν διὰ κατάκτησιν γαιῶν παχυτέρων μετηνάστευσαν πρὸς τὰς μεσημβρινὰς τῆς Ἠπείρου χώρας Ἀκαρνανίαν καὶ Αἰτωλίαν, ἔνθα καὶ ἡ ἐπωνυμία Ἕλληνας ἐξηπλώθη ἐφ' ὅλων τῶν προτέρων κατοίκων κατὰ τὸ 1500 π.Χ. ὡς λέγεται.

Οἱ τὴν Κουρήτιν λοιπὸν οἰκοῦντες Ἕλληνας εἴτε ἀυξηθέντες τοῦ χρόνου προϊόντος, εἴτε καὶ ὑπὸ ἐσωτερικῶν διχονοιῶν κατασπαραχθέντες ἐτράπησαν πάλιν πρὸς τὰ ἄνω, καὶ μετὰ Κουρήτων Λελέγων καὶ ἄλλων περιοίκων τοῦ Παρνασσοῦ διέβησαν εἰς τὴν Θεσσαλίαν⁷², ἔνθα μὴ εὐρόντες εὐρυχωρίαν διεσπάρησαν εἰς πολλὰ τῆς Ἀσίας μέρη καὶ δὴ καὶ εἰς τὴν Φρυγίαν, καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Κρήτην, ἐξ ἧς ὀρμηθέντας εἰς Αἰτωλίαν αὐτούς τινες ὑπέλαβον, καὶ ἐντεῦθεν ἄλλοι μὲν ὁμοίους τοῖς Καρσί καὶ Λελέγοις, ἄλλοι δὲ ἄλλως ὑπελάμβανον, ἀλλὰ πάντοτε ὡς Ἕλληνας ἢ οὐ πολὺ τῶν Ἑλλήνων διαφέροντας⁷³.

Ὁ Στράβων βασιζόμενος ἐν ταῖς πολιτείαις τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἐν τινι χωρίῳ τοῦ Ἡσιόδου λέγοντι,

«*Ἦτοι γὰρ Λοκρὸς Λελέγων ἠγήσατο λαῶν*
»*τοὺς ῥάποτε Κρονίδης Ζεὺς ἄφθιτα μήδεα εἰδῶς*
»*Λεκτοὺς ἐκ γαίης πόρε Δευκαλίων*»

λίαν παραδόξως τοὺς Πελασγοὺς καὶ Λελέγας βαρβάρους ἀποκαλεῖ⁷⁴ λέγων ὅτι αὐτοὶ ἐκ παλαιάτων χρόνων περιεφέροντο ὡς πλάνητες, καὶ ἀπὸ τῆς Ἰωνίας ὀρμηθέντες ἐξηπλώθησαν πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος. Ἐὰν δὲ τὰ παρ' ἄλλων σοφῶν ἀνδρῶν παραβάλωμεν πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος λεγόμενα, εἰκάζομεν ὅτι τὰ ὀνόματα Πελασγοὶ καὶ Λελέγες ὑπὸ διάφορον ὀνομασίαν σχεδὸν τὸ αὐτὸ ὑποσημαίνουσι,

69 Διονύσ. Ἀλικαρν. 1, 12

70 Στραβ. 10, 3, 356.

71 Ἀριστοτ. Μετεωρολογ. 1, 14 καὶ Ἀπολλόδ. παρὰ Στραβ. 8, 6, 197.

72 Διονύσ. ἀρχαιολ. Ῥωμαϊκῆ 1, 17, καὶ Ὅμηρ. Ἑλλὰς Σχοιμάνου μεταφρ. Γαιρέπη σελ. 2-11.

73 Διονύσ. Ἀλικαρν. 1, 12.

74 Στραβ. 7, 114.

δηλονότι ἀθροίσματα ἀνθρώπων πλανωμένων. Καὶ ὅτι μὲν δὲν εἶναι βάρβαροι οἱ Πελασγοὶ εἶπομεν προηγουμένως, καὶ πολλοὶ τῶν μεταγενεστέρων τοῦτο ἀπέδειξαν· ὅτι δὲ καὶ οἱ Λέλεγες δὲν ἦσαν βάρβαροι ἀποδείκνυται ἐκ τοῦ ὅτι ὁ ἡγέτης τῶν Λελέγων Λοκρὸς ἦν υἱὸς τοῦ Φύσκου ἢ Δευκαλίωνος, ἀδελφὸς τοῦ Ἑλληνος καὶ ἕγγονος τοῦ Αἰτωλοῦ, ὥστε τὰ ὑπ' αὐτοῦ ὀδηγηθέντα μεταγενεστέρως ἀθροίσματα ἦσαν Ἕλληνες Αἰτωλοὶ, οἵτινες τὴν ὑπ' αὐτῶν κατοικηθεῖσαν χώραν ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀρχηγοῦ ἐπωνόμασαν.

«Λευκαλίωνος. Ἐχόμενος δὲ ἀφ' αἵματος
»Αἰτωλός· εἶτα Φύσκος, ὅς γεννᾷ Λοκρὸν,
»ὅς τοὺς Λέλεγας ὠνόμασεν ἀφ' ἑαυτοῦ Λοκροῦς⁷⁵»

Καὶ οὗτοι μὲν εἰσὶν οἱ παλαιάτατοι τῆς Αἰτωλίας κάτοικοι, ἀλλὰ καὶ μετοικήσεις οὐχὶ ὀλίγαι ἐγένοντο ἐν αὐτῇ· πρώτη δὲ πάντων ἀναφέρεται ἡ τῶν Ἰώνων ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν Κεφάλου ἐγγόνου τοῦ Ξούθου, ὅς διαβὰς πρὸς ἐσπέραν τῆς πατρίδος του ἀφίκετο εἰς Κεφαλληνίαν καὶ Ἀκαρνανίαν, καὶ εἰς ὃν καὶ τὰς ἐν Αἰτωλίᾳ μνημονευομένας Ἀθήνας ἀποδίδουσι⁷⁶. Δευτέρα δὲ μετοίκησις ἐγένετο ἡ τῶν Ἰάντων, ὧν ἀνωτέρω ἐμνήσθημεν, οἵτινες καὶ τὴν χώραν Ἰαντίδα μετωνόμασαν, καὶ τὸ ἔθνος τῶν Ἰάντων ἀπετέλεσαν⁷⁷. Ὑστέρᾳ δὲ τούτων φαίνεται ἡ τῶν Ἐπειῶν μετανάστευσις εἰς τὴν Κουρήτιδα χώραν, ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἄρχονται οἱ Κουρήτες βασιλευόμενοι. Τελευταία δὲ πάντων ἡ τῶν Βοιωτῶν καὶ Αἰολέων, οἵτινες ἐκβληθέντες τῆς Θεσσαλίας ὑπὸ τῶν Ἰάντων, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Ὀξύλος στρατὸν Αἰτωλῶν διεβίβασεν εἰς τὴν Πελοπόννησον, τὴν περὶ Καλυδῶνα καὶ Πλευρῶνα χώραν, τὴν ὁποίαν ἐκεῖνοι ἐγκατέλιπον, διὰ τῆς βίας καὶ τῶν ὄπλων κατέλαβον καὶ ἐπὶ μακρότατον χρόνον κατείχον, ὀνομάσαντες αὐτὴν κοινῶ ὀνόματι Αἰολίδα⁷⁸. Ἄν δὲ ὡς τινες ἀποφαίνονται τὸ ὄνομα Αἰολέες σημαίνει μαζώματα, ὑπὸ προγενεστέρων κατοίκων οἱ ἐπήλιδες οὗτοι ἐπωνομάσθησαν, καὶ παρ' αὐτῶν τὸ νέον ὄνομα Αἰολίς ἐδόθη εἰς τὴν Κουρήτιν γῆν.

75 Στέφ. Βυζ. ἐν λέξει. Σκῦμνος Χίος σελ. 540 στιχ. 588-590.

76 Σκύμνος Χίος σελ. 540 στ. 590. Ἀπολλόδωρ. παρὰ Στράβων 10, 3, 352.

77 Στραβ. 3, 350 -55-Θεοκρ. 4, 56. Αἰολικὸν ἀντὶ Αἰπελικὸν θέαμα.

78 Θουκυδ. 3, 102 καὶ 1, 12 Ἡρόδ. 6, 127. -- Εὐσταθ. εἰς Ὅμηρ. 2, 263.--Ξενοφ. Ἑλλην. Ἱστορ. 4, 6, 1-14 καὶ 7, 1.

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΣΥΝΑΦΕΙΑ

ΑΙΤΩΛΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΥΤΟΥ ΔΙΑΔΟΧΟΙ

Πρῶτος λοιπὸν καὶ ἀρχαιοτάτος βασιλεὺς τῆς προἱστορικῆς Αἰτωλίας λέγεται Αἰτωλὸς ὁ τοῦ Ἐνδυμίωνος υἱὸς βασιλέως τῶν Ἐπειῶν.

«Ἀφικόμενος δ' Αἰτωλὸς ἐκ τῆς Ἥλιδος
Αἰτωλίαν ὠνόμασεν ἐκείνους ἐκβαλῶν.⁷⁹»

Οὗτος κατὰ τι ἐπίγραμμα εὐρεθὲν κατὰ Στράβωνα ἐν Θέρμοις τῆς Αἰτωλίας ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Αἰτωλοῦ εἰκόνας,

«χώρης οἰκιστῆρα παρ' Ἀλφειοῦ ποτε δίναις
τρεφθέντα Σταδίων γείτον, Ὀλυμπιάδος»
Ἐνδυμίωνος παῖδ' Αἰτωλὸν τόνδ' ἀνέθηκαν
Αἰτωλοί, σφετέρας μνήμ' ἀρετῆς ἐσορᾶν,⁸⁰»

εἴτε φεύγων τὸν ἑαυτοῦ θάνατον⁸¹ διὰ τὸν Ἀπιδος τοῦ Ἰάσονος θάνατον, τουτέστι διὰ τὸν φόνον τοῦ Ἀπιδος, εἴτε καὶ διωχθεὶς ὑπὸ Σαλμωνέως τοῦ βασιλέως τῶν Ἐπειῶν καὶ Πισατῶν⁸², 300 ἔτη πρὸ τῆς Καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν, διαβαίνει ἐξ Ἥλιδος εἰς τὴν Κουρῆτιν γῆν· καὶ εἴτε φονεύσας τοὺς υἱοὺς τοῦ Ἀπόλλωνος κατὰ τὸν μῦθον, εἴτε ἄλλως πως, κατέβαλε μετὰ μεγάλους ἀγῶνας καὶ κόπους διὰ τοῦ δόρατος τοὺς Κουρῆτας, μητρόπολιν ἔχοντας τὴν παλαιὰν Πλευρῶνα παρὰ τὸ Κούριον ὄρος, καὶ ὠνόμασεν ἀφ' ἑαυτοῦ τὴν Κουρῆτιν γῆν Αἰτωλίαν συνοικίσας τὰς αὐτόθι δέκα πόλεις

«Αἰτωλὸς ποτε τόνδε λιπῶν· αὐτόχθονα δῆμον
»κτήσατο Κουρῆτιν γῆν δορὶ πολλὰ καμῶν⁸³».

Καὶ οὕτω τὸ ὄνομα αὐτοῦ ὑπερισχύσαν ἐξηπλώθη καὶ ἐπὶ τὴν ἄλλην χώραν. Πότε καὶ πῶς ἀπέθανεν ὁ Αἰτωλὸς ἄδηλον· γνωστὸν ὅμως ὑπάρχει ὅτι εἰς τὸ βασιλείον του διεδέχθησαν αὐτὸν οἱ δύο υἱοὶ του Καλυδῶν καὶ Πλευρῶν, βασιλεύοντες ἐκάτερος εἰς τὰς ὑπ' αὐτῶν ὀνομασθείσας χώρας. Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἀδυνατίσαντος τοῦ Καλυδῶνος ἢ ἀτέκνου ἀποθανόντος ὑπερίσχυσεν ἢ τοῦ Πλευρῶνος γεννεὰ, καὶ κατέλαβε τὴν βασιλείαν ὁ τούτου υἱὸς Ἀγήνωρ. Τὸν Ἀγήνωρα δὲ τοῦτον διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ Πορθάων, ὅστις ἐγέννησε τρεῖς υἱοὺς τὸν Ἀγριον, τὸν Μέλανα καὶ τὸν Οἰνέα,

«᾽Ωκεον δ' ἐν Πλευρῶνι καὶ αἰπεινῇ Καλυδῶνι
Ἄγριος ἠδὲ Μέλας τρίτατος δ' ἦν ἱππότα Οἰνεὺς⁸⁴»

79 Σχυμν. Χίος στιχ. 475, σελ. 336.

80 Στραβ. 10, 3, 351.

81 Πaus. 5, 1, 6.

82 Στραβ. 8, 3, 177.

83 Στραβ. 10, 3, 351.

84 Ὀμήρ. Ἰλιάδ. ξ 116 — 117.

οἵτινες ὀνομάζοντο Πορθαονίδαι· ἐβασίλευε δ' οὗτος τῆς Καλυδῶνος, καὶ κατέλιπεν ἐν αὐτῇ διάδοχόν του τὸν Οἰνέα, πέμπτον ἀπ' Αἰτωλοῦ. Ἀπὸ τοῦ Οἰνέως δ' ἀρχεται συνέχειά τις ἀκριβεστέρα, ἥτις εἰ καὶ σύμμικτος μετὰ τοῦ μύθου ὑπάρχει, ὡς καὶ ἅπασα ἢ προϊστορικὴ ἀρχαιότης, ἐμφαίνει ὅμως ὑπὸ τὴν μυθώδη καὶ ἀλληγορικὴν μορφήν καὶ τινα ἱστορικὰ γεγονότα. Ὁ Οἰνεὺς βασιλεύων ἐν Καλυδῶνι ἐνυμφεύθη τὴν Ἀλθαίαν θυγατέρα τοῦ Θεστίου, ὅστις ἦν ἕγγονος τοῦ Ἀγήνορος, καὶ βασιλεὺς τῶν Πλευρωνίων⁸⁵, καὶ ἐγέννησεν ἐξ αὐτῆς τὴν Δηϊάνειραν καὶ τὸν περίφημον τῶν Αἰτωλῶν ἥρωα Μελέαγρον. Ὅτε δὲ Ἴππόνοος ὁ ἡγεμὼν τῆς παρὰ τὴν Πλευρῶνα Ὠλενον, εἰς τῶν ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας στρατευσάντων, διενεχθεὶς πρὸς τὴν θυγατέρα του Περιβοίαν, λέγουσαν ὅτι ὑπῆρχεν ἕγγυος ἐκ τοῦ Ἄρεως, ἔστειλεν αὐτὴν εἰς τὴν Καλυδῶνα πρὸς τὸν Οἰνέα, καὶ παρεκάλει αὐτὸν νὰ τὴν ἀφανίσῃ ὅσον τάχιστα, οὗτος διότι νεωστὶ εἶχεν ἀπολέσῃ τὸν υἱὸν καὶ τὴν γυναῖκά του δὲν ἐφόνευσε τὴν Περιβοίαν, ἀλλὰ γήμας αὐτὴν ἐγέννησεν ἐξ αὐτῆς ἄλλον ἥρωα τὸν Τυδέα⁸⁶. Κατὰ δὲ τοὺς χρόνους τούτους καὶ ὁ περιβόητος τῶν Ἑλλήνων ἥρωας Ἡρακλῆς, μετὰ τὴν ἐν Φενεῶ τῆς Ἀρκαδίας κατοίκησίν του, μετέβη ἐξ Ἀρκαδίας μετὰ πολλῶν Ἀρκαδῶν εἰς Αἰτωλίαν καὶ κατώκησεν ἐν Καλυδῶνι, μὴ ἔχων δὲ εἰσέτι γυναῖκα νόμιμον καὶ γνήσια τέκνα ἔγημε τὴν Δηϊάνειραν θυγατέρα τοῦ βασιλέως. Θέλων δὲ νὰ χαρισθῆ εἰς τοὺς Καλυδωνίους, ἀπέστρεψε τὸν ποταμὸν Ἀχελῶον, καὶ διὰ διώρυγος ἄλλο ρεῦμα αὐτοῦ κατασκευάσας προσέλαβε πολλὴν εὐφορον χώραν εἰς τὴν περιφέρειαν τῶν Καλυδωνίων ποτιζομένην ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ. Τῶν ποιητῶν δὲ τινες ἐμυθοποίησαν τὸ τοιοῦτο παρομοιάσαντες τὸν Ἀχελῶον μὲ ταῦρον οὗ κατὰ τὴν μετ' αὐτοῦ συμπλοκὴν θλάσας ὁ Ἡρακλῆς τὰ δύο κέρατα ἐδώρησεν αὐτὰ τοῖς Αἰτωλοῖς. Ταῦτα δὲ προσαγορεύουσι κέρας τῆς Ἀμαλθείας, ἐν ᾧ πλάττουσιν ὅτι ὑπῆρχε πλῆθος βοτρύων καὶ μῆλων καὶ ροιῶν, ὑπονοοῦντες διὰ μὲν τοῦ κέρατος τὴν διώρυγα διὰ δὲ τῶν βοτρύων καὶ λοιπῶν τὸ εὐφορον τῆς χώρας⁸⁷. Κατὰ δὲ τὴν ἐποχὴν ταύτην οἱ Καλυδώνιοι Αἰτωλοὶ ἐξεστράτευσαν κατὰ τῶν Θεσπρωτῶν, μεθ' ὧν συνεκστρατεύσας καὶ ὁ Ἡρακλῆς ἐκυρίευσεν κατὰ κράτος τὴν πόλιν αὐτῶν Ἐφυραν, καὶ ἀπέκτεινε τὸν βασιλέα αὐτῶν Φυλέα· αἰχμαλωτίσας δὲ καὶ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Ἀντιόχην καὶ συνευρεθεὶς μετ' αὐτῆς, ἐγέννησεν τὸν Τληπόλεμον. Μετὰ παρέλευσιν δὲ τριῶν ἐτῶν ἀπὸ τῶν μετὰ τῆς Δηϊανείρας γάμων του δειπνῶν παρὰ τῷ Οἰνεὶ ἐφόνευσε διὰ γρόνθου τὸν παῖδα τοῦ Ἀρχιτέλους, ὃς ὑπηρετῶν ἐν τῷ συμποσίῳ ἔσφαλλεν ὡς πρὸς τὰ τῆς ὑπηρεσίας· καὶ ὁ μὲν πατὴρ τοῦ φονευθέντος διότι ὁ φόνος ἐγένετο ἀκουσίως συνεχώρησε τὸν Ἡρακλέα, ἀλλ' οὗτος λυπηθεὶς καθ' ὑπερβολὴν ἔφυγε κατὰ τὸν νόμον ἐκουσίως ἐκ τῆς Καλυδῶνος μετὰ τῆς γυναικὸς του Δηϊανείρας. Ἐνῶ δὲ ἔμελλε νὰ διαβῆ τὸν ποταμὸν Εὐήνον, ἐφόνευσε τὸν πορθμέα Νέσσον τὸν Κένταυρον, ὃς διεπόρθμευε τοὺς διαβαίνοντας ἐπὶ μισθῷ, λέγων ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο εἶχε λάβῃ παρὰ θεοῦ διὰ τὴν δικαιοσύνην του. Ἐγένετο δὲ ὁ φόμος τοῦ Κενταύρου διὰ τὸν ἐξῆς λόγον.

Ὁ Ἡρακλῆς διαβὰς τὸν ποταμὸν πρῶτος, καὶ θέλων νὰ προφυλάξῃ τοῦ κινδύνου τὴν Δηϊάνειραν ἔθεσεν αὐτὴν μόνην ἐντὸς τοῦ πορθμείου, ὁ δὲ Νέσσος διαβιβάσας αὐτὴν, καὶ ἐρασθεὶς αὐτῆς διὰ τὸ κάλλος ἐπειράθη νὰ τὴν βιάσῃ, αὕτη ὅμως ἐφώνησεν εἰς βοήθειαν τὸν σύζυγόν της, οὗτος δὲ τοξεύσας μακρόθεν καὶ πληγώσας τὸν Κένταυρον βαρέως κατέρριψεν αὐτὸν ἡμιθανῆ. Ἐνῶ δὲ ὁ Νέσσος ἔμελλε νὰ ἐκπνεύσῃ προσεκαλέσατο τὴν Δηϊάνειραν, καὶ εἰπὼν ὅτι ἐὰν θέλῃ ν' ἀγαπᾶται ὑπὸ τοῦ

85 Στραβ. 10, 2, 347 καὶ 10, 3, 354 καὶ 8, 8, 223. Ὁμήρ. Ἰλ. 609. Ἀπολ. Περὶ γῆς σ. 67. Ἑλλην. 1, 3, 453.

86 Διοδ. Σικελ. 4, 35.

87 Διοδ. 4, 35.

Ἡρακλέους νὰ φυλάττη τὸ διδόμενον αὐτῇ, ἔθεσεν ἰὸν εἰς κόχλον, καὶ συμμίξας μετ' αὐτοῦ τὸ ἐκ τοῦ τραύματος ρυὲν αἷμα τὸ ἔδωκεν αὐτῇ, ἣτις λαβοῦσα ἐφύλαττεν αὐτό. Ὅτε δὲ μετὰ πολλὰς πλάνας ἔφθασεν ὁ Ἡρακλῆς εἰς Τραχίνα συνήθροισε στρατὸν κατὰ τῆς Οἰχαλίας θέλων νὰ τιμωρήσῃ τὸν Εὐρυτον· φονεύσας δ' αὐτὸν μετὰ τῶν τέκνων του καὶ λαφυραγωγῆσας τὴν πόλιν ἠχμαλώτισε τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Ἰόλην, καὶ προσορμισθεὶς εἰς τὸ Κήνιαον ἀκρωτήριο τῆς Εὐβοίας ἴδρυσεν ἱερόν, ἐνῶ ἔμελλε νὰ ἱεροουργήσῃ ἔπεμψε κήρυκα πρὸς Δηϊάνειραν ζητῶν λαμπρὰν ἐσθήτα. Μαθοῦσα δὲ ἡ Δηϊάνειρα παρὰ τοῦ ὑπηρέτου Λίχα τὰ περὶ τῆς Ἰόλης, καὶ φοβηθεῖσα μὴ ἐρασθῆ ἐκείνης, μᾶλλον αὐτῆς, νομίζουσα δὲ ὅτι ἀληθῶς τὸ ρυὲν τοῦ Κενταύρου αἷμα ἦν φίλτρον, ἔχρισε δι' αὐτοῦ τὸν σταλέντα χιτῶνα, ὃν ἐνδυθεὶς ὁ Ἡρακλῆς ἐτέλει τὴν θυσίαν· Ἐπειδὴ ὅμως καθ' ὅσον ὁ χιτῶν ἐθερμαίνετο κατὰ τοσοῦτον ὁ ἰὸς τῆς ὕδρας ἀναλυόμενος καθήπτετο τοῦ σώματος αὐτοῦ, καὶ προσεκολλᾶτο εἰς αὐτό, ὁ Ἡρακλῆς θέλων νὰ ἀποσπάσῃ αὐτὸν ἀπέσπα καὶ τὰς ἑαυτοῦ σάρκας· Ἐνεκα δὲ τῆς δυστυχίας ταύτης, μετεφέρθη διὰ πλοίου εἰς Τραχίνα, ἔνθα ἡ μὲν Δηϊάνειρα πνιγείσα διὰ βρόγχου ἀπέθανε καὶ ἐτάφη παρὰ τὴν Ἡράκλειαν εἰς τὴν ὑπώρειαν τῆς Οἴτης⁸⁸, αὐτὸς δ' ἐντειλάμενος τῷ πρεσβυτέρῳ αὐτοῦ υἱῷ Ὑλῶ νὰ λάβῃ σύζυγον τὴν Ἰόλην, μετέβη εἰς Οἴτην, ἔνθα ἀνάψας πυρὰν, καὶ ἐπιβάς αὐτῆς παρεκάλει τὸν Ὑλῶν νὰ ὑφάψῃ αὐτήν· ἐπειδὴ ὅμως ὁ Ὑλῶς δὲν ἤθελεν, Ποίας τις διαβαίνον πρὸς ἀναζήτησιν τῶν ποιμνίων του, ἀνάψας αὐτὴν ἔλαβε τὰ τόξα παρὰ τοῦ Ἡρακλέους δωρεάν. Ἐνῶ δ' ἡ πυρὰ ἐκαίετο λέγουσιν ὅτι νέφος τι σχηματισθὲν μετὰ βροντῆς ἀνέπεμψεν αὐτὸν εἰς τὸν οὐρανόν, ἔνθα τιμηθεὶς διὰ τῆς ἀθανασίας, καὶ συμφιλιωθείς μετὰ τῆς Ἥρας συνεζεύχθη τὴν θυγατέρα ἐκείνης Ἥβην ἐξ ἧς δύο υἱοὺς τὸν Ἀλεξιάρην καὶ Ἀνίκατον ἐγέννησε⁸⁹. Καὶ ταῦτα μὲν συνοπτικῶς ἀναφέρομεν περὶ τοῦ Ἡρακλέους, ὡς λαβόντα σύζυγον γυναῖκα Αἰτωλίδα τὴν Δηϊάνειραν τῆς ὁποίας κατὰ τοὺς μύθους μνηστήρ ὑπῆρχεν ὁ Ἀχελῷος, ὃς μεταμορφούμενος, ἄλλοτε μὲν ὡς ταῦρος, ἄλλοτε ὡς δράκων καὶ ἄλλοτε ὡς ἀνδρεῖον κῦτος ἔχον μορφήν βοδὸς καὶ ἐζήτει αὐτὴν παρὰ τοῦ πατρὸς τῆς, ἀλλ' ἠλευθερώθη αὐτοῦ μετὰ τὴν πάλην ἣν ὁ Ἡρακλῆς μετὰ τοῦ Ἀχελῷου ἐποίησατο.

«Ἦτις πατρὸς μὲν ἐν δόμοισιν Οἰνέως
ναίουσ' ἐνὶ Πλευρῶνι, νυμφείων ὄκνον
ἄλγιστον ἔσχον, ἣτις Αἰτωλὶς γυνή.
μνηστήρ γὰρ ἦν μοι ποταμός, Ἀχελῷον λέγω,
ὃς μ' ἐν τρισὶν μορφαῖσιν ἐζήτει πατρός, κτλ.⁹⁰»

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Οἰνέως ἐγένετο πόλεμος μεταξὺ τῶν Πλευρωνίων Αἰτωλῶν καὶ τῶν Καλυδωνίων, ὃς ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ μνημονεύεται διαστελλομένων ποικιλίας χάριν τῶν πολεμούντων εἰς Κουρητὰς καὶ Αἰτωλοὺς, εἰ καὶ Βρανσταίτερος ὁ περὶ Αἰτωλῶν γράφας θεωρεῖ ἐπίεσακτον τὸ περὶ τοῦ πολέμου τούτου πραγματευόμενον χωρίον.

«Κουρητῆς τ' ἐμάχοντο καὶ Αἰτωλοὶ μενεχάρμαι
ἀμφὶ πόλιν Καλυδῶνα, καὶ ἀλλήλους ἐνάριζον
Αἰτωλοὶ μὲν ἀμυνόμενοι Καλυδῶνος ἐραννῆς
Κουρητῆς δὲ διαπραθέειν μεμαῶτες Ἄρει⁹¹».

88 Πausan. 10, 28, 4, καὶ Διόδ. 4, 34.

89 Ἰδὲ Σοφοκλ. Τραχιν.

90 Σοφοκλ. Τραχινίας, στχ. 6—13 καὶ Ἀπολλοδ. 2, 5—7.

91 Ὀμήρ. Ἰλ. I, 529, 594.

Καὶ οἱ τὸ Κούριον κατοικοῦντες καὶ οἱ λοιποὶ ἀνδρεῖοι Αἰτωλοὶ ἐμάχοντο περὶ τὴν πόλιν Καλυδῶνα, καὶ ἐφόνευον ἀλλήλους οἱ μὲν Καλυδῶνιοι ὑπερασπιζόμενοι τὴν ἀγαπητὴν Καλυδῶνα, οἱ δὲ Κουρήτες προσπαθοῦντες νὰ καταστρέψωσιν αὐτὴν διὰ τοῦ πολέμου. Ὁ πόλεμος δὲ οὗτος καθ' Ὅμηρον ἐγένετο διότι ἡ Ἄρτεμις ὀργισθεῖσα κατὰ τοῦ Οἰνέως, διότι αὐτὴ μόνη δὲν ἐτέλεσε θυσίαν ὑπὲρ τῆς εὐκαρπίας τῆς γενομένης ἐν τῇ χώρᾳ του, ἐξέπεμψε τὸν ὑπερφυῆ τὸ μέγεθος Καλυδῶνιον κληθέντα κάπρον, τέκνον τῆς Κρομμυωνίας υἱὸς ἐκ Κρομμυῶνος τῆς Κορινθίας⁹², ὃς κατέστρεφε τὰ κτήματα τῶν Αἰτωλῶν. Ἄλλὰ Μελέαγρος ὁ υἱὸς τοῦ Οἰνέως, ὃς κατὰ μὲν τὴν ἡλικίαν τὰ μάλιστα ἤκμαζεν, κατὰ δὲ τὴν σωματικὴν δύναμιν καὶ τὴν γενναιότητα διέφερε τῶν ἄλλων, ἐξελθὼν εἰς θήραν τοῦ κάπρου, βοηθούμενος καὶ ὑπὸ Ἰδέως υἱοῦ τοῦ Θεστίου, Ἀγκαίου τοῦ Τεγεάτου, καὶ Ἰσχεπόλιδος τοῦ Ἀλκάθου⁹³, καὶ ἄλλων πολλῶν θηρευτῶν, καὶ ἀκοντίσας πρῶτος ἐφόνευσε τὸν κάπρον, τοῦ ὁποῖου τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ δέρμα, πρὸς δὲ καὶ τὸν ἔπαινον τῆς ἀριστείας ἐδώρησατο τῇ ἐρωμένην του Ἀταλάντῃ, θυγατρὶ τοῦ Σχοινέως, ἣτις μετέσχε τῆς κυνηγεσίας καὶ τῆς ὁποίας ἐν τῷ κυνηγίῳ ἠράσθη ὁ Μελέαγρος, εἰ καὶ τινες διίσχυρίζονται ὅτι αὐτὴ πρώτη τοξεύσασα ἐπλήρωσε τὸ θηρίον. Ὁ Ἰδεὺς ὅμως διαφιλονίκησας πρὸς τὴν Ἀταλάντην τὰ ἀριστεία τοῦ φόνου τοῦ κάπρου ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ Μελεάγρου, καθάπερ καὶ Πλήξιππος ὁ υἱὸς τοῦ Θεστίου καὶ τῆς Εὐρυσθέμιδος. Τότε δὲ ἔρις σφοδρὰ ἠγέρθη μεταξὺ τῶν Αἰτωλῶν, περὶ τοῦ δέρματος καὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ κάπρου, οἱ δὲ Κουρήτες ὀργισθέντες προσέβαλον σφοδρῶς τὴν Καλυδῶνα, ὀδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ βασιλεύοντος ἐν Πλευρῶνι Θεστίου.

Κατὰ τὸν πόλεμον λοιπὸν τοῦτον, ὃς κατὰ μὲν τὸν Ὅμηρον καὶ τοὺς ἀρχαίους ιστοριογράφους ἐγένετο διὰ τὸ δέρμα καὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ κάπρου, κατὰ δὲ τοὺς νεωτέρους διὰ προϋπάρχουσιν ἔχθραν καὶ ἀντιζηλίαν μεταξὺ τῶν δύο γειτονεύοντων λαῶν πολλὰ δεινὰ ἐπηκολούθησαν τοῖς Αἰτωλοῖς ἔνεκα τοῦ γήρατος τοῦ Οἰνέως, μὴ δυναμένου ἤδη νὰ ἀντεπεξέλθῃ κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Καὶ ἐνόσω μὲν ὁ πολεμικὸς Μελέαγρος ἐμάχετο μεγάλα συνέβαινον δυστυχήματα τοῖς Κουρήταις· ὅτε ὅμως οὗτος ἐργισθεὶς ἔνεκα τῆς μητρὸς του Ἀλθαίας ἀπεποιεῖτο νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν μάχην, τότε μεγάλη φθορὰ τῶν Αἰτωλῶν ἐγένετο. Οἱ γέροντες τῶν Αἰτωλῶν οἵτινες ὡς φαίνεται εἶχον τὴν τιμὴν νὰ συσκέπτωνται μετὰ τοῦ βασιλέως ἀνήγγειλαν τὰ συμβαίνοντα τοῖς Αἰτωλοῖς τῷ Μελεάγρῳ, καὶ παρεκάλουν αὐτὸν νὰ ἐξέλθῃ εἰς τὴν μάχην καὶ νὰ τοὺς ὑπερασπισθῇ· ἔστελλον δὲ τοὺς ἀρίστους ἱερεῖς καὶ παρεκάλουν αὐτὸν νὰ ἐξέλθῃ, ὑποσχόμενοι αὐτῷ μέγα δῶρον, ἥτοι 50 πλέθρων γῆν τὸ εὐφορώτατον τῆς Καλυδῶνος. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ γέρον Οἰνεὺς ἐμβὰς εἰς τὸ κατώφλιον τῆς θύρας τοῦ ὑψηλοῦ θαλάμου, παρεκάλει αὐτὸν σείων τὰς σανίδας τῆς θύρας. Ἄλλ' οὔτε ὁ ἐλεεινὸς κρότος τῶν κρημιζομένων οἰκιῶν καὶ τῶν πύργων, οὔτε αἱ φωναὶ καὶ τὰ δάκρυα τῶν γυναικῶν, οὔτε αἱ παρακλήσεις τοῦ γέροντος πατρὸς καὶ τὸ μέγα δῶρον, οὔτε τέλος αἱ παρακλήσεις τῶν ἀδελφῶν τῆς μητρὸς καὶ ὅλων τῶν φίλων κατέπειθον αὐτὸν νὰ συγκινηθῇ εἰς τὰ δεινὰ τῆς πατρίδος του. Ἐπὶ τέλους ὅμως αἱ παρακλήσεις τῆς συζύγου του ἀπαριθμησάσης αὐτῷ τὰ δυστυχήματα τῶν ἀνθρώπων, ὅτι οἱ ἄνδρες φονεύονται, ἢ πόλις καταστρέφεται, αἱ δὲ γυναῖκες καὶ τὰ τέκνα ἀρπάζονται ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, ἐπροξένησαν φρίκην διὰ τὰ δυστυχήματα τῆς πατρίδος του, καὶ ὤρμησε νὰ ἐξέλθῃ κατὰ τῶν ἐχθρῶν, ἀλλὰ πληγωθεὶς ἐν τῇ ἐφόδῳ ἐφονεύθη, καὶ διὰ τοῦ θανάτου αὐτοῦ κατέπαυσεν, ὁ φονικὸς πόλεμος, ὃν λεπτομερῶς περιγράφει ὁ θεῖος Ὅμηρος⁹⁴. Ὁ

92 Στρ. β. 8.

93 Πaus. 8, 45 καὶ 1, 4, 215 καὶ Ἰλιάς. 544.

94 Ὅμηρ. Ἰλιάδ. I, 529—594.

Μελέαγρος ἀποθανὼν κατέλιπεν ἐκ τῆς γυναικὸς του Κλεοπάτρας θυγατέρα Πολυδώραν, ἣτις ἔλαβε σύζυγον τὸν Πρωτεσίλαον, ὃς πρῶτος πάντων ἀπεβιβάσθη εἰς Τρωάδα ἐπὶ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου⁹⁵. Περὶ δὲ τοῦ θανάτου αὐτοῦ πολλά ἐπλάσθησαν ὑπὸ τῶν ποιητῶν, ἅπερ κατιόντες θὰ παρενείρωμεν. Σημειώσεως δ' ἄξιον ἐνταῦθα θεωροῦμεν, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, καθ' οὓς σφοδρὰ διαμάχη καὶ διαίρεσις ὑπῆρχε μεταξὺ τῶν κατοίκων τῆς Ὀμηρικῆς οὕτως εἶπειν Αἰτωλίας, συνέβη ἡ πολυθρύλλητος μυθικὴ ἐκστρατεία τῶν Ἀργοναυτῶν, ἐν ἣ μετὰ τῶν λοιπῶν ἡρώων συγκαταλέγεται, καὶ ὁ Καλυδώνιος ἦρωας Μελέαγρος ὁ τοῦ Οἰνέως καὶ ὁ Πλευρώνιος ἀστρονόμος Ἀγκαῖος⁹⁶. Ἡ δὲ περίστασις αὕτη καὶ ὑπὸ ἀλληγορικὴν ἐννοιαν λαμβανομένη ἀποδεικνύει κοινὴν τινα ἐπιχείρησιν τῶν ἡρώων ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἀναγκάζει ἡμᾶς νὰ παραδεχθῶμεν σχέσιν καὶ συγκοινωνίαν τῶν διαφόρων πολιτειῶν τῆς Ἑλλάδος, ὅπερ τινὲς τῶν νεωτέρων δὲν παραδέχονται⁹⁷. Εἶπομεν ἀνωτέρω ὅτι ἡ φαντασία τῶν ποιητῶν πολλά ἔπλασε περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Μελεάγρου, ἅπερ καὶ ἐπιστεῦοντο οὕτως ὑπὸ τῶν παλαιῶν. Λέγουσι λοιπὸν ὅτι ἡ Ἐρυνὺς ἤκουσε τὰς ἀράς τῆς Ἀλθαίας διὰ τὸν φόνον τῶν ἀδελφῶν της, καὶ ἐτιμώρησεν αὐτόν. Αἱ δὲ Ἥοιαι καὶ ἡ Μινυὰς ποίησις λέγουσιν ὅτι ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος βοηθοῦντος τοὺς Κουρητας κατὰ τῶν Αἰτωλῶν. Τὸ δὲ δρᾶμα τὸ καλούμενον Πλευρώνια ὑπὸ Φρυνίχου τοῦ Πολυφράδμονος ποιηθὲν λέγει, ὅτι αἱ Μοῖραι ἐπτὰ ἡμέρας μετὰ τὴν γέννησιν τοῦ Μελεάγρου ἐλθοῦσαι εἶπον τῇ Ἀλθαίᾳ ὅτι τότε θὰ ἀποθάνῃ ὁ Μελέαγρος, ὅταν ὁ καιόμενος ἐπὶ τῆς ἐσχάρας δαλὸς κατακαῆ, ἡ δὲ Ἀλθαία λαβοῦσα τοῦτο ἐφύλαττεν εἰς λάρνακα. Ὅτε δὲ ὁ Μελέαγρος ἐφόνευσε τοὺς υἱοὺς τοῦ Θεστίου καὶ ἀδελφοὺς τῆς Ἀλθαίας, διότι ἀφῆρσαν ἀπὸ τῆς Ἀταλάντης τὸ δέρμα τοῦ Κάπρου, ἡ Ἀλθαία ὀργισθεῖσα ἔκαυσε τὸν δαλὸν, καὶ ὁ Μελέαγρος παρευθὺς ἀπέθανε.

« κρυερὸν γὰρ οὐκ
ἤλυξε μόρον, ὠκειὰ δὲ νιν φλόξ κατεδήσατο
δαλοῦ περθομένου, μητρὸς ὑπ' αἰνᾶς κακομηχάνου⁹⁸. »

Ἐκ δὲ τῶν βασιλοπαίδων οἵτινες ἐκόντες συνηγωνίσαντο μετὰ τοῦ Μελεάγρου εἰς ἐξόντωςιν τοῦ Καλυδωνίου κάπρου τεκμαιρόμεθα, ὡς καὶ ἄλλοι πρὸ ἡμῶν ὅτι οἱ Αἰτωλοὶ ἦσαν φίλοι καὶ σύμμαχοι τῶν Ἀρκάδων καὶ Μεγαρέων καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα συγγενεῖς πρὸς ἀλλήλους. Ἡ πρὸς τοὺς Ἀρκάδας δὲ ἐπιμιξία καὶ κοινωνία τῶν Αἰτωλῶν δηλοῦται πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἐκ τῶν ἀναφερομένων ἀναθημάτων, διότι ἐν τῷ ἐν Τεγέα ναῶ τῆς Ἀλέας Ἀθηνᾶς ἐκ τῶν ἀξιολογωτάτων ἀφιερωμάτων ἦν τὸ δέρμα τοῦ Καλυδωνίου Κάπρου, ὅπερ ἐσήπετο ἔνεκα τῆς πολυχρονιότητος, καὶ ἦτον γυμνὸν τριχῶν. Πρὸς δὲ καὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ ὑπῆρχον ἐν τῷ ναῶ τοῦ ἐν Τεγέα μέχρι τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ὁ Αὔγουστος ὁ βασιλεὺς τῶν Ῥωμαίων νικήσας τὸν Ἀντώνιον καὶ τοὺς συμμάχους αὐτοῦ ἔλαβεν αὐτοὺς καὶ τοὺς μετέφερεν εἰς Ῥώμην. Ἐπὶ δὲ τοῦ ἀετώματος τοῦ ναοῦ ἦν ἐξεικονισμένη ἡ θήρα τοῦ Καλυδωνίου Κάπρου, ἐν ἣ ἀφ' ἐνὸς μὲν ἦν ἡ Ἀταλάντη, ὁ Μελέαγρος, ὁ Θησεὺς, ὁ Τελαμών, ὁ Πηλεὺς, ὁ Πολυδεύκης, ὁ

95 Πaus. 4, 2, 6.

96 Ὀρφικά στιχ. 208.

97 Ὀμηρ. Ἑλλάς· Σχοῖμαν. μεταφρ. Τσερέπη.

98 Πaus. 8, 47, 2—8, 46 καὶ 41, 3.

Ἰόλαος, οἱ παῖδες τοῦ Θεστίου καὶ ἀδελφοὶ τῆς Ἀλθαίας Πρόθους καὶ Κομήτης, ἀφ' ἐτέρου δὲ ὁ Ἀγκαῖος ἔχων ἤδη τραύματα καὶ ἀφίεις τὸν πέλεκυν πλησίον δὲ αὐτοῦ ὁ Κάστωρ καὶ οἱ λοιποὶ ἥρωες⁹⁹. Ὑπῆρχε δὲ ἐν τῇ λέσχῃ τῶν Δελφῶν εἰκὼν τοῦ Μελεάγρου πογωνοφοροῦντος καὶ βλέποντος πρὸς τὸν Αἴαντα¹⁰⁰.

Ἐλέχθη προηγουμένως ὅτι ὁ γέρον Οἰνεὺς ἀποθανούσης τῆς συζύγου του Ἀλθαίας, καὶ φονευθέντος τοῦ Μελεάγρου ἐν τῷ ἐμφυλίῳ τῶν Αἰτωλῶν πολέμῳ, ἔγημε τὴν Περίβοιαν, καὶ ἐξ αὐτῆς ἐγέννησε τὸν Τυδέα. Ὅτε λοιπὸν οἱ ἀνεψιοὶ τοῦ Ἀλκάθους καὶ Λυκωπεὺς, υἱοὶ τοῦ ἀδελφοῦ του Μέλανος, ἐπεβουλευθήσαν αὐτὸν εἰς τὴν βασιλείαν, οὗτος ἀπηλλάγη μὲν τούτων φονευθέντων, ἀλλὰ ἀφοῦ παρεχώρησε τὸ βασίλειόν του εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Τυδέα τὸν σύγγαμβρον τοῦ Πολυνεῖκους¹⁰¹. Ὁ Τυδεὺς κατέχων τὸ βασίλειον τῆς Καλυδῶνος ἐφόνευσε τοὺς δύο ἐξαδέλφους τοῦ Ἀλκάθου καὶ Λυκωπέα, οἵτινες προσέβαλον τὸν Οἰνεά, ἀλλὰ εἴτε φοβηθεὶς διὰ τοῦτο εἴτε διότι κατὰ τὸν ἰσχύοντα παρ' Αἰτωλοῖς νόμον ἔπρεπε νὰ ἐξιλεώσῃ ἑαυτὸν διὰ τῆς φυγῆς κατέφυγεν εἰς Ἄδραστον βασιλέα τοῦ Ἄργους, παρ' ᾧ ἔτυχε μεγάλης ὑποδοχῆς¹⁰². μείνας δὲ παρ' αὐτῷ, καὶ νυμφευθεὶς τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Δηϊπόλην, ἐγέννησεν ἐξ αὐτῆς τὸν Διομήδην, ὅστις παῖς ἔτι ὦν παρηκολούθει τὸν πατέρα του εἰς τὸν ἑπτὰ ἐπὶ Θήβαις πόλεμον.

« παῖς τ' ἀπ' Αἰτωλῶν μολῶν.
Τυδέως, ὃν ὠνόμαζε Διομήδην πατήρ¹⁰³. »

Κατὰ τοὺς χρόνους λοιπὸν τούτους ἐγένετο καὶ ὁ πόλεμος τῶν Θηβῶν (1214 π. Χ.) διὰ τὰς γνωστὰς αἰτίας· ἐν δὲ τῷ πολέμῳ τούτῳ σπουδαιότερον πρόσωπον ἀπετέλεσεν ὁ Τυδεὺς. Ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἄργους Ἄδραστος, καὶ οἱ λοιποὶ συνεκστρατεύσαντες ἥρωες φθάσαντες εἰς τὸν Ἄσωπὸν ποταμὸν τῆς Βοιωτίας ἐστάθησαν καὶ ἐτέλεσαν θυσίαν καὶ συμπόσιον· ἐκεῖθεν δὲ ἐστάλη ὁ Τυδεὺς μόνος εἰς τὰς Θήβας νὰ ἐπιβάλλῃ ὡς βασιλέα αὐτῶν τὸν σύγγαμβρόν του Πολυνεῖκην· ἐπειδὴ ὅμως οἱ Θηβαῖοι ἀπέρριψαν τὴν πρότασίν του. Ὁ Τυδεὺς εὐρὼν πάντας τοὺς ἡγεμόνας τῶν Καδμείων συνευωχοῦντας παρὰ τῷ Ἐτεοκλεῖ προσεκάλεσεν ὅλους εἰς ἀγῶνα πυγμῆς καὶ πάλης· καίτοι δὲ μόνος ὑπάρχων μεταξὺ πολλῶν δὲν ἐφοβεῖτο, ἀλλὰ καὶ προκαλούμενος νὰ συναγωνισθῇ μετ' αὐτῶν τοὺς ἐνίκησεν ὅλους. Ὅτι δὲ οἱ Θηβαῖοι ὀργισθέντες ἔφερον εἰς ἔνεδραν κατ' αὐτοῦ λόχον ἐκ πεντήκοντα παλληκαρίων, ὁ Τυδεὺς τοὺς ἐφόνευσεν ὅλους πλὴν ἑνὸς τὸν ὁποῖον ἄφησε νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὸν οἶκόν του¹⁰⁴. Ὁδηγήσας δὲ μετὰ τοῦ Ἄδράστου στρατὸν ὀλιγώτερον τοῦ τῶν Καδμείων ὑπὸ τὸ πολεμικὸν τεῖχος τῆς ἑπταπύλου Θήβης ἐνίκησε τοὺς Θηβαίους¹⁰⁵. Ἀλλὰ τέλος ἀφοῦ ὁ Μενοικεὺς ἐθυσίασεν ἑαυτὸν ὑπὲρ τῆς πατρίδος κατὰ προτροπὴν τοῦ Μάντεως Τειρεσία, δὲν ἠδυνήθησαν οἱ Ἕρωες νὰ ἐκπορθήσωσι τὰς ἑπταπύλους Θήβας, καὶ ὑπεχώρησαν· προετάθη δὲ νὰ κριθῇ ὁ ἀγὼν, διὰ μονομαχίας, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀμφότεροι οἱ μονομαχήσαντες βασιλεῖς ἐφονεύθησαν, ἐπανελήφθη μάχη αἱματηρὰ, εἰς τὴν ὁποίαν ἐφονεύθη καὶ ὁ Τυδεὺς ὑπὸ τοῦ Θηβαίου Μελανίππου¹⁰⁶.

99 Πaus. 8, 47, 2—8, 46 καὶ 41, 3.

100 Πausan. 10, 34, 4.

101 Εὐριπίδ. Φοινίς. 428.

102 Ἰλιάδ. ζ'. 119 καὶ Εὐριπίδ. Ἰκέτ. 148.

103 Εὐριπίδ. Ἰκέτιδ. 1217—19.

104 Πaus. 10, 10, 2.

105 Εὐριπίδ. Ἰκέτι. 144. Ὀμήρ. Ἰλιάδ. 385—390.

106 Ἰλιάδ. δ'. 406, ζ'. Διοδ. Σικελ. 4, 65.

Ὁ Αἰσχύλος ἐπαινῶν τὴν ἐν τῷ πολέμῳ γενναιότητα τοῦ Τυδέως, καὶ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Τυδέως τὴν ἀνδρείαν τῶν Αἰτωλῶν, λέγει ὅτι ὁ Τυδεὺς ἐν καιρῷ τῆς ἀνωτέρω μάχης παρεστάθη ἔμπροσθεν τῶν Πυλῶν τοῦ Προίτου, καὶ ἐφώναζεν ὡς δράκων, καὶ ὠνίδειζε τὸν μάντιν Οἰκλείδην, λέγων ὅτι προσπαθεῖ ν' ἀποφύγῃ τὸν πεπρωμένον θάνατον καὶ τὴν μάχην ἔνεκα ἀνανδρείας, ἐπειδὴ δὲν τὸν ἄφινε νὰ περάσῃ τὸν Ἴσμηνὸν ποταμὸν ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι τὰ ἱερά δὲν ἐγίνοντο καλά· ἔσειε δὲ τὴν περικεφαλαίαν, καὶ οἱ κώδωνες οἱ ὑπὸ τὴν ἀσπίδα του ἐπροξένουν φόβον. Εἶχε δὲ ἐπὶ τῆς ἀσπίδος του τὸ ἐξῆς ὑπερήφανον σημεῖον, οὐρανὸν δηλονότι φεγγοβολοῦντα ἀπὸ ἄστρα· ἐν δὲ τῷ μέσῳ τῆς ἀσπίδος ἐφαίνετο λαμπρὰ πανσέληνος τὸ ἀρχαιοτάτον κατ' Αἰσχύλον ἄστρον, ὁ ὀφθαλμὸς τῆς νυκτός¹⁰⁷.

Κατὰ δὲ τὸν Εὐριπίδην ὁ Τυδεὺς ἐκτὸς ἄλλων διακριτικῶν σημείων, εἶχε καὶ τὸν πολεμικὸν Ἄρην εἰς τὰ στήθη του, καὶ φαίνεται ὅτι καὶ κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἐκέντων οἱ Αἰτωλοὶ τοιαῦτα ὅποια καὶ οἱ παρ' ἡμῖν ἀρματωλοὶ κεντῶσι διὰ μελάνης αἰμοβαφοῦς ἐπὶ τῶν βραχιόνων καὶ τοῦ στήθους.

Ἄδραστος ὁ τοῦ Ἄργους βασιλεὺς ἐπαινῶν παρ' Εὐριπίδῃ τὸν Τυδέα λέγει ὅτι ἦτο μὲν εὐγλωττος καὶ τρομερὸς τεχνίτης εἰς τὴν ἀσπίδα, ἐπινοῶν πολλὰ συνετὰ μέτρα· κατώτερος δ' ὢν τοῦ ἀδελφοῦ κατὰ τὴν ὀξύνοϊαν ἀφησεν ἴσον μετ' αὐτοῦ ὄνομα διὰ τῆς τέχνης τοῦ δόρατος, εὐρὼν ἐντελῆ τέχνην εἰς τὴν ἀσπίδα· εἶχε δὲ χαρακτηῖρα φιλότιμον καὶ μεγαλοπρεπή, φρόνησιν ὅμως εἰς τὰς πράξεις του κατωτέραν τῶν λόγων του¹⁰⁸. Ἐξ ὅλων δὲ τούτων ἐξάγομεν ὅποια ἦν ἡ κοινωνικὴ καὶ διανοητικὴ ἀνάπτυξις τῶν Αἰτωλῶν, καὶ ὁποῖος ἐν γένει ὁ ὀπλισμὸς αὐτῶν. Οἱ Αἰτωλοὶ ἔφερον πάντες ἀσπίδας καὶ λόγχας, εἶχον δὲ ὅπλα εἴτε ἐκ κατασκευῆς εἴτε καὶ ἐκ τῶν ἐπιτιθεμένων σημείων διάφορα τῶν ἄλλων Ἑλληνικῶν ὄπλων, δι' ὅπερ ὁ μὲν Εὐριπίδης ἀποκαλεῖ αὐτὰ μιξοβάρβαρα, ὁ δὲ Αἰσχύλος ὑπερήφανα¹⁰⁹. Οἱ Αἰτωλοὶ ἐπαινοῦνται ὡς ἐπιτήδειοι σκοπευταὶ διὰ τῶν λογχῶν.

«σακκесφόροι γὰρ πάντες Αἰτωλοὶ τέκνον,
λόγχαις τ' ἀκοντιστήρες εὐστοχώτατοι¹¹⁰.»

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τυδέως, ὁ μὲν υἱὸς αὐτοῦ Διομήδης ἔλαβε τὴν βασιλείαν τοῦ Ἄργους, καὶ κατέστη περίφημος καὶ εἰς τὸν πόλεμον τῶν ἐπιγόνων, ὅστις ἐγένετο τὸ 1192 π. Χ. καὶ εἰς τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον συμβάντα τὸ 1184 π.Χ. Οἱ δὲ παῖδες τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀγρίου Θερσίτης,

Μελάνιππος καὶ λοιποὶ προσβαλόντες τὸν θεῖον Οἰνέα καὶ καταβαλόντες αὐτόν, ἐξεδίωξαν τοῦ βασιλείου τῆς Καλυδῶνος, καὶ αὐτὸς μὲν κατέφυγεν εἰς Ἄργος εἰς τὸν Διομήδην, τὸ δὲ βασιλεῖον ἔδωκαν τῷ πατρὶ αὐτῶν Ἀγρίῳ. Ἄλλ' ὁ Διομήδης μετὰ Ἄλκμαίωνος τοῦ Ἀμφιάρεω καὶ τοῦ Οἰνέως ἐπελθὼν ἐτιμώρησε τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Οἰνέως ἀποδοῦς αὐτῷ τὴν βασιλείαν, ἐκεῖνος δὲ περαιωθεὶς εἰς Ἀκαρνανίαν κατέστρεφεν αὐτήν· φαίνεται δὲ ὅτι ὁ μὲν Ἄγριος γέρων ὢν ἤδη καὶ αὐτός, ἢ ἐφονεύθη

107 Αἰσχουλ. ἐπτὰ ἐπὶ Θήβ. 377-391.

108 Εὐριπίδ. Ἰκέτιδ. 904 – 909.

109 Εὐριπίδ. Φοινίσ. 134-140 καὶ 165.

110 Ἰλιάδ. ψ. 383-394 καὶ 841-825.

ὑπὸ τῶν περὶ Διομήδην, ἣ ἀπέθανε κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον· ὁ δὲ Οἰνεὺς βαρυνθεὶς πλέον τὴν βασιλείαν, ἠκολούθησε τὸν Διομήδην ἐπανερχόμενον εἰς τὸ Ἄργος κατὰ προτροπὴν αὐτοῦ, καὶ ἐν Ἄργει ἀποθανὼν ἐτάφη ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ὀνομασθεῖσῃ Οἰνόῃ¹¹¹.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Οἰνέως καὶ Ἀγρίου ἡ βασιλεία ἔμεινε εἰς τοὺς υἱοὺς τοῦ Ἀγρίου, παρ' ὧν παρέλαβεν αὐτὴν ὁ Ἄνδραΐμων, γαμβρὸς μὲν ὧν τοῦ Οἰνέως ἐκ θυγατρὸς Γόργης, ἕγγονος δὲ τοῦ Αἰτωλοῦ, καὶ πατὴρ τοῦ Θόαντος, τοῦ μετὰ ταῦτα βασιλεύσαντος τῶν Αἰτωλῶν¹¹². Ὁ Ἄνδραΐμων λοιπὸν παραλαβὼν τὸ βασίλειον τῆς Αἰτωλίας, καὶ βοηθούμενος ὑπὸ τῶν Ἀργείων κατενίκησε τοὺς Κουρήτας, δηλ. τοὺς υἱοὺς τοῦ Ἀγρίου Θερσίτην, Μελάνιππον καὶ τοὺς ὑπαδούς αὐτῶν, οἵτινες ἢ διέβησαν εἰς Ἀκαρνανίαν ἢ διεσκεδάσθησαν ἀλλαχοῦ τῆς Αἰτωλίας, ὡς ἐκ τῶν πόλεων Ἀγρινίου καὶ Ἀγραίας δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ἢ τέλος ὑπετάγησαν καὶ συνεχωνεύθησαν μετὰ τῶν ἄλλων Αἰτωλῶν. Ἀπέθανε δὲ ὁ Ἄνδραΐμων κατὰ Πausανίαν ἐν Ἀμφίσσῃ, καὶ ἐτάφη αὐτόθι, ἔνθα καὶ μνημεῖον αὐτοῦ ἦν, μετ' αὐτοῦ δὲ ἐτάφη καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Γόργη¹¹³. Καὶ ὁ μὲν λόγος τῆς εἰς Ἀμφίσσαν μεταβάσεως τοῦ Ἄνδραΐμονος ἐστὶν ἄγνωστος. Ὑποδείκνυται ὅμως σχέσις τις παλαιτάτη τῶν Ἀμφισσέων καὶ Αἰτωλῶν καὶ φυλετικὴ συγγένεια.

Μετὰ τὸν Ἄνδραΐμονα ἐβασίλευσε τῆς Αἰτωλίας ὁ υἱὸς αὐτοῦ Θόας (1184 π.Χ.), ὁ καθ' Ὅμηρον καθ' ἑξοχὴν ἄριστος τῶν Αἰτωλῶν, ὃς ἦν ἐξ γεννεᾶς μεταγενέστερος τοῦ Αἰτωλοῦ¹¹⁴. Ὁ Θόας ἦν ἐπιτήδειος εἰς τὸ ἀκόντιον καὶ εἰς τὴν ἐκ τοῦ συστάδην μάχην, ὀλίγοι δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐνίκων αὐτὸν εἰς τὰς λογομαχίας τῶν νέων καὶ ἐφόρει καθ' Ὅμηρον χλαῖναν πορφυρᾶν. Ἐπὶ δὲ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐγένετο ὁ Τρωϊκὸς πόλεμος, ὃς ἐπειδὴ συνέπιπτε καὶ μὲ τὴν ἐν Ἄργει βασιλείαν τοῦ Διομήδους, δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ὅτι ἐγένετο περὶ τὰ ἔσχατα μὲν τῆς βασιλείας τοῦ Διομήδους περὶ τὰς ἀρχὰς δὲ τῆς βασιλείας τοῦ Θόαντος. Ὁ Θόας λοιπὸν ἀθροίσας στρατὸν ἐκ τῶν ὑπ' αὐτοῦ διοικουμένων πόλεων Καλυδῶνος, Πλευρῶνος, Ὠλένου, Πυλῆνης, Χαλκίδος καὶ ἄλλων, καὶ σύρων μεθ' ἑαυτοῦ τεσσαράκοντα πλοῖα συνεξεστράτευσε μετὰ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ἡγεμόνων εἰς τὸν κατὰ τῆς Τροίας πόλεμον¹¹⁵. Καθ' Ὅμηρον ὁ Θόας μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν Αἰτωλῶν ἦν παρατεταγμένος κατέναντι τῶν Θρακῶν, συμμάχων τῶν Τρώων, καὶ μάχης γενομένης ἐφόνευσε τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Πείροον, ἐμπήξας εἰς τὸν πνεύμονα αὐτοῦ τὸ χάλκινον δόρυ, σύρας δὲ τὸ ξίφος ἐπλήγωσεν αὐτὸν κατὰ τὴν γαστέρα¹¹⁶. Μάχη δὲ κρατερωτέρα φαίνεται συνήφθη περὶ τὸν νεκρὸν, διότι ὁ μὲν Θόας δὲν ἠδυνήθη νὰ τὸν ἀπεκδύσῃ τῶν ὄπλων, οἱ δὲ περὶ αὐτὸν ἰστάμενοι Θραῖκες λογχοφόροι ἐπολέμησαν μετὰ τῶν Αἰτωλῶν, καὶ πολλοὶ ἐκατέρωθεν ἐφονεύθησαν. Μετὰ δὲ τὸ τέλος τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου ὁ Θόας καὶ οἱ Αἰτωλοὶ ἐπανῆλθον εἰς Αἰτωλίαν, ἀλλ' ἐκ τοῦ μακροῦ τούτου πλοῦ ὀδηγηθέντες ἐτράπησαν πρὸς δυσμὰς εἰς τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας καὶ συνώκησαν τὴν πόλιν Τεμέσην, ὅθεν ἐξεβλήθησαν μετ' ὀλίγον ὑπὸ τῶν Βριντισίων¹¹⁷.

111 Πaus. 2, 25.

112 Ἀπολλόδ. παρὰ Στράβ. 1, 85 καὶ 1, 8 καὶ Ἰλιάδ. θ, 281.

113 Πaus. 10, 38.

114 Ἰλιάδ. Ο, 281, – 285 καὶ Ὀδυσ. λ, 499-501.

115 Ὅμηρ. Ἰλιάδ. β, 638 καὶ Πaus. 5, 3, 4.

116 Ὅμηρ. Ἰλιάδ. δ, 526.

117 Στράβ. 6, 7.

Ἐκ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου μανθάνομεν ὅτι τὸ Αἰτωλικὸν ἔθνος, ὡς παρ' Ὀμήρῳ ἀναφέρεται, ἦν εἷς ἓν κράτος συμπαγές· αἱ δύο βασιλείαι τῆς Καλυδῶνος καὶ Πλευρῶνος ἐξέλιπον, καὶ ἀντὶ δύο μία ἐγένετο ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Θόαντος. Ὁ πληθυσμὸς τῶν κατοίκων ἠύξησεν ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε καὶ εἰς τὰ ἐκτὸς τῆς Αἰτωλίας ἔπεμπον ἀποικίας διὰ τῶν πλοιαρίων, ἅπερ ἐκάστη παράλιος πόλις εἶχε κατασκευάσῃ, καὶ τὰ ὁποῖα ὁ Θόας συνήθροισεν εἰς στολίσκον διὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον. Τοῦλάχιστον τὰ ἡρωϊκὰ ἐκεῖνα ἄσματα, ἅπερ ὁ Ὅμηρος συνέλεξε μᾶς ἀναφέρουσιν ὅτι οἱ Αἰτωλοὶ εἶχον καταρτίσῃ καὶ ναυτικὴν δύναμιν, ἔστω καὶ ἂν ὑποτεθῇ παρείσακτος, καὶ ὑπὸ τινος τῶν Ὀμηριδῶν παρεμβληθεὶς ὁ κατάλογος τῶν νεῶν¹¹⁸.

Μετὰ τὸν Θόαντα ἐβασίλευσεν ἐν Αἰτωλίᾳ ὁ Αἴμων, ἀλλὰ καὶ οὗτος ἐτράπη πρὸς βορρᾶν μετὰ πλήθους Αἰτωλῶν πρὸς κατάκτησιν νεωτέρων χωρῶν καὶ εἰσέβαλεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, τὸ δὲ κατακτηθὲν αὐτῆς μέρος ὠνόμασαν οἱ Αἰτωλοὶ ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν Αἰμονίαν. Μετὰ δὲ τὸν Αἴμονα διεδέχθη τὴν βασιλείαν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ὅξυλος, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ ὁποίου ἐγένετο νέα εἰσβολὴ εἰς τὰ παράλια τῆς Αἰτωλίας τοῦ Αἰολικοῦ φύλου. Ἐὰν δὲ ἡ μαρτυρία τοῦ Θουκυδίδου εἶναι ἀληθής, αὕτη ἐγένετο 60 ἔτη μετὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον, ἦτοι περὶ τὸ 1114 π. χ. Οἱ Αἰολεῖς ἐκβληθέντες τῆς Θεσσαλίας εἰσέβαλον εἰς τὴν Αἰτωλίαν καὶ κατέλαβον διὰ τῆς βίας καὶ τῶν ὄπλων τὰς ἀνατολικὰς χώρας τῶν Αἰτωλῶν τὰς παρακειμένας τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ· οἱ δ' Αἰτωλοὶ ἄλλοι μὲν ἀνεχώρησαν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Αἰτωλίας, ἄλλοι δὲ μετέβησαν εἰς Πελοπόννησον διὰ τοῦ Ὅξυλου.

Ἐνταῦθα δὲ καταπαύει τὸ μοναρχικὸν πολίτευμα ἐν Αἰτωλίᾳ. Τὸ ἐναπομείναν βασιλεῖον τῆς Καλυδῶνος ἐξέπεσε, καὶ αἱ περίφημοι πόλεις τῶν Αἰτωλῶν ἐξηρανίσθησαν ὑπὸ τῶν Αἰολέων· ἡ βασιλικὴ γεννεὰ ἐξέλιπε καὶ οὐδέποτε πλέον ἀνενώθη, καὶ μόνον παρ' Ἀγραιίοις ἐν τῷ Πελοποννησιακῷ πολέμῳ ἀναφέρεται βασιλεὺς Καλίνθιος, ὥστε ἔπαυσε πλέον ἢ παρ' Ὀμήρῳ ἀναφαινομένη ἐνότης, ἢ δ' Αἰτωλία διεχωρίσθη εἰς πολλὰ φύλα καὶ πλείονας ἀριστοκρατικὰς πολιτείας, ἅτινα κατὰ τοὺς Μακεδονικοὺς χρόνους ἀπετέλεσαν ἐν ὅλον ὑπὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν Κυβέρνησιν τοῦ κοινοῦ συνεδρίου τῶν Αἰτωλῶν.

118 Ὅμηρ. Ἑλλάς Σχοιμ. μεταφρ. Τσερίπη σελ. 35.

ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

www.pentalofo.gr

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

ΚΑΘΟΔΟΣ ΑΙΤΩΛΩΝ ΕΙΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΝ

Οἱ χρόνοι καθ' οὓς οἱ Αἰτωλοὶ εἰσέβαλον εἰς Πελοπόννησον εἶναι καθαρῶς Ἱστορικοὶ ὡς ἀπηλλαγμένοι τοῦ μύθου, ἢ διαφωνία ὅμως τῶν ἱστορικῶν ὡς πρὸς τὴν αἰτίαν τῆς καθόδου ταύτης παρέχει ἡμῖν πράγματά τινα ὡς πρὸς τὴν διάγνωσιν τῆς ἀληθοῦς αἰτίας. Ἐκ τῶν ἱστορικῶν τινὲς μὲν ἰσχυρίζονται ὅτι ἡ κάθοδος αὕτη τῶν Αἰτωλῶν ἐγένετο φιλίας λόγῳ καὶ συγγενείας πρὸς τοὺς Ἐπειοὺς· ἄλλοι δὲ ὅτι ἐγένετο λόγῳ ἔχθρας εἰς σκοποὺς κατακτητικῶν ἀποβλέπουσα. Τὸ μᾶλλον ὅμως πιστευτὸν εἶνε ὅτι ἀποτυχόντων τῶν Ἡρακλειδῶν εἰς τὴν πρώτην ἀπόβασιν, οἱ δισέγγονοι τοῦ Ἡρακλέους Τήμενος καὶ λοιποὶ ἠθέλησαν νὰ εἰσβάλωσι μὲ τὴν σύμπραξιν τῶν Αἰτωλῶν καὶ Δωριέων παρ' ὧν ἔλαβον ὡς λιμένα διὰ ναυπήγησιν πλοίων τὴν ἔκτοτε ὀνομασθεῖσαν Ναύπακτον.

Κατελθόντες δὲ εἰς Αἰτωλίαν κατέπεισαν τὸν Ὄξυλον, ὃς ἐνωθεὶς μετὰ τῶν Ἡρακλειδῶν καὶ πολλῶν Δωριέων ἐπεραιώθη μετὰ τῶν Αἰτωλῶν εἰς Ἥλιδα. Καὶ κατὰ μὲν τινὰς οἱ Αἰτωλοὶ συνώκησαν μετὰ τῶν συγγενῶν Ἐπειῶν, ἐγένοντο ἡγεμόνες αὐτῶν, ἠύξησαν τὴν κοίλην Ἥλιν, προσέλαβον πολὺ μέρος τῆς Πισάτιδος, ἐσύστησαν Ὀλύμπια, εὔρον πρῶτοι τὸν Ὀλυμπιακὸν ἀγῶνα καὶ τὰς Ὀλυμπιάδας πρῶτοι συνετέλουν.

«Δωριέων μὲν πολλαὶ τε πόλεις, Αἰτωλῶν δὲ Ἥλις μούνη¹¹⁹».

Κατὰ δὲ τὸν Ἐφορον¹²⁰, ὃς εἰς ἐπικουρίαν τῶν Ἡρακλειδῶν ἀποδίδει τὴν μετάβασιν τῶν Αἰτωλῶν εἰς Ἥλειαν, ὁ ἀπόγονος τοῦ Αἰτωλοῦ Ὄξυλος φίλος ὢν τοῦ Τημένου, συνήθροισε στρατὸν ἐξ Αἰτωλίας, ἠνώθη μετ' αὐτοῦ, καὶ ὠδήγησε τοὺς Ἡρακλειδῆας εἰς τὴν Πελοπόννησον κατὰ τῶν Ἐπειῶν, ἰσοπάλων δὲ οὐσῶν τῶν δύο δυνάμεων ἀπεφασίσθη νὰ ἐξέλθωσι δύο ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν εἰς μονομαχίαν καὶ ἐκ μὲν τῶν Αἰτωλῶν ἐξῆλθεν ὁ Πυραίχμης ἐκ δὲ τῶν Ἐπειῶν ὁ Δέγμενος, ἐκεῖνος μὲν μετὰ τόξου ἐλαφροῦ, ὁ δὲ Πυραίχμης μετὰ σφενδόνης, ἥτις τότε νεωστὶ εἶχεν εὔρεθῆ ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ σφενδόνη ἔρριπτε μακρύτερον ἐφονεύθη ὁ Δέγμενος, καὶ τότε οἱ Αἰτωλοὶ διώξαντες τοὺς Ἐπειοὺς κατέλαβον τὴν Ἥλειαν διὰ τῆς βοηθείας τῶν κατακτητικῶν μέτρων τοῦ Ὄξυλου, καὶ συνεμερίσατο τὴν χώραν μετὰ τῶν Ἡρακλειδῶν ὁ Ὄξυλος, λαβὼν ἀντὶ τούτου χάριν νὰ εἶναι προγονικὴ ἢ τῶν Αἰτωλῶν κάθοδος εἰς Ἥλειαν.

119 Στράβ. 8, 172, 173. - Ἡροδότ. 8, 72, Βαλλέρ. Μαξιμ. 8, 13, 6, Πλιν. φυσ. Ἱστορ. 7, 492.

120 Ἐφορ. παρὰ Στράβ. 8, 177.

Ἐκ δὲ τῆς ἀφηγήσεως τοῦ Παυσανίου ὃς ἀκολουθεῖ πιστῶς τὰς θρησκευτικὰς παραδόσεις, εἰ καὶ τοῦτο θεωρεῖται ὡς νεωτέρα ἐφευρέσεις δικαιολογούσα τὴν κατάκτησιν τῆς Ἡλείας, ἐξάγεται ὅτι ὁ Ὅξυλος ἔφερε τοὺς Ἡρακλείδας εἰς τὴν Αἰτωλίαν καὶ ὅτι δὲν ἐβασίλευε τότε ἐν Αἰτωλίᾳ, ἀλλὰ περιεπλανᾶτο φυγὰς, διότι δισκεύων ἐφόνευσε τὸν ἀδελφόν του Θέρμιον ἢ κατ' ἄλλους Ἀλκεδόκουν τὸν υἱὸν τοῦ Σκοπίου.

Κατὰ Παυσανίαν λοιπὸν ἐπὶ Ἡλείου βασιλεύοντος ἐν Ἡλιδί ὁ στόλος τῶν Δωριέων ἠθροίζετο ἵνα καταβῆ εἰς Πελοπόννησον ἀλλὰ κατὰ τινὰ χρησμὸν δοθέντα εἰς τοὺς βασιλεῖς αὐτῶν ἡγεμόνα τῆς καθόδου ἔπρεπε νὰ κάμωσι τὸν τριόφθαλμον· ἐνῶ δὲ ἠπόρουν περὶ τοῦ χρησμοῦ συνήντησαν τυχαίως ἄνδρα τινὰ ἐλαύνοντα ἡμίονον ἕνα μόνον ὀφθαλμὸν ἔχοντα, τὸν ὁποῖον κατὰ συμβουλήν τοῦ Κρεσφόντου παρεδέχθησαν ὡς τὸν ὑπὸ τοῦ χρησμοῦ λεγόμενον. Οὗτος δ' ἦν ὁ Ὅξυλος ὁ υἱὸς τοῦ Αἴμονος.

Ὁ Ὅξυλος λοιπὸν συμβουλεύσας τοὺς Ἡρακλείδας νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν Ἡλιδα διὰ θαλάσσης, ὠδήγησεν αὐτοὺς ἐκ τῆς Ναυπάκτου εἰς Μολύκρειον τῆς Αἰτωλίας, καὶ συναγαγὼν τοὺς Αἰτωλοὺς εἰσέβαλε μετὰ αὐτῶν εἰς τὴν Ἡλιδα, εἰ καὶ τινες φρονοῦσιν ὅτι ὡς ὀρμητήριον τῶν Δωριέων καὶ Αἰτωλῶν δὲν ὑπῆρξε μόνον ἡ Ναύπακτος, ἀλλ' ὅτι οὗτοι καὶ ἀπὸ τοῦ Σαρωνικοῦ καὶ Ἀργολικοῦ κόλπου εἰσέβαλον, καὶ μάλιστα διὰ τῆς χώρας τῶν Ἀρκάδων, διότι ὁ Ὅξυλος ἐφοβήθη μὴ οἱ παῖδες τοῦ Ἀριστομάχου ἴδωσι τὴν εὐφορον γῆν τῆς Ἡλείας καὶ δὲν θελήσωσι νὰ τὴν παραχωρήσωσιν εἰς αὐτόν.

Ἐνῶ δὲ ὁ Ὅξυλος ἔσπευδε νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχὴν τῶν Ἡλείων ἀμαχητί, Δίος ὁ στρατηγὸς τῶν Ἡλείων προέτεινε νὰ μὴ διακινδυνεύσωσι μεθ' ὄλου τοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ νὰ ἐκλέξωσιν ἀφ' ἑκατέρου τῶν στρατοπέδων δύο στρατιώτας εἰς μονομαχίαν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ πρότασις αὕτη ἤρρεσεν εἰς τὸν Ὅξυλον, ἐξέλεξαν ἐκ μὲν τοῦ στρατεύματος τῶν Ἡλείων τὸν Δέγμενον, ἐκ δὲ τοῦ τῶν Αἰτωλῶν τὸν Πυραίχμην, οἵτινες ὁ μὲν διὰ τόξου ὁ δὲ διὰ σφενδόνης ἐξῆλθον εἰς μονομαχίαν. Ἐπειδὴ δὲ ἐνίκησεν ὁ Πυραίχμης ἔλαβε τὴν βασιλείαν, καὶ τοὺς μὲν ἀρχαίους κατοίκους Ἐπειοὺς ἀφησε νὰ μένωσιν ἐν τῇ ἑαυτῶν πατρίδι, συνοίκους δ' αὐτοῖς ἐπέφερε τοὺς Αἰτωλοὺς, ἐπὶ τῷ ὄρω νὰ διαμοιρασθῶσιν ἐκ νέου τὴν γῆν· εἰς δὲ τὸν Δῖον καὶ λοιποὺς ἥρωας ἀπένειμε τιμὰς καὶ τοὺς κατοίκους τῶν πλησίον κωμῶν κατέπεισε νὰ κατοικήσωσιν εἰς τὴν πόλιν, ἣν τοιοῦτοτρόπως κατέστησε μεγάλην καὶ πλουσίαν¹²¹.

Ἐξ ἀπάντων δὲ τούτων ἐξάγομεν ὅτι ἡ κάθοδος τῶν Αἰτωλῶν εἰς Ἡλιδα ἐγένετο ὀγδοήκοντα ἔτη μετὰ τὰ Τρωϊκὰ ἤτοι τὸ 1104 π. Χ. ἐπὶ βασιλείᾳ τῶν Ἀχαιῶν Τισαμενοῦ, καὶ ὅτι οἱ Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες τότε ππῶτον συνέστησαν ὑπὸ Ὅξυλου¹²², εἰ καὶ τινες ἀποδίδουσι τὴν σύστασιν αὐτῶν εἰς τὸν Ἡρακλέα, ὅπερ ἀντιμάχεται εἰς τὴν χρονολογίαν, ἕτεροι δὲ ὡς εὐρετὰς τῶν ἀγῶνων θεωροῦσι τοὺς κατοίκους τῆς Πισάτιδος ἐν ἣ ἔτελοῦντο. Μετὰ παρέλευσιν ὅμως χρόνου τινός, οἱ ὑπὸ τοῦ Ὅξυλου συστάντες ἀγῶνες παρημελήθησαν καὶ μετὰ τρεῖς αἰῶνας, ἤτοι τὸ 884 ἢ 776 συνεστήθησαν πάλιν ὑπὸ τοῦ Ἰφίτου διὰ τὸν ἐξῆς λόγον. Κατὰ τὸν μεταξὺ τοῦτον χρόνον φαίνεται ὅτι ἅπασα ἡ Ἑλλὰς ἐταράσσετο ὑπὸ ἐμφυλίων πολέμων, ὁ δὲ Ἰφίτος θέλων νὰ ἀνεύρῃ λύσιν τινὰ τοῦ κακοῦ, κατέφυγεν εἰς τὸν ἐν Δελφοῖς ναόν, καὶ

121 Παυσ. 5, 4.

122 Παυσ. 5, 8, 2.

ἤτήσατο τρόπον ἀπαλλαγῆς τοῦ κακοῦ τούτου, ἡ δὲ Πυθία διέταξεν αὐτὸν ν' ἀνανεώσῃ τὸν Ὀλυμπιακὸν ἀγῶνα. Τότε δὲ ὁ Ἴφιτος ἵνα συμφιλιώσῃ τοὺς Ἑλληνας, συνέστησεν ἐκ νέου τὸν ἀγῶνα, πρὸς δὲ καὶ Ὀλυμπιακὴν πανήγυριν συνέστησεν ἐκ νέου καὶ ἐκκεχειρίαν, ἣτις καὶ ἐπὶ τοῦ δίσκου τοῦ Ἴφίτου, ἦν κυκλοειδῶς γεγραμμένη¹²³.

Τοῦ Ἴφίτου ἡ γενεαλογία εἶναι σκοτεινὴ, καθότι κατὰ μὲν τι ἐπίγραμμα ἐν Ὀλυμπία εὑρεθὲν, ὁ Ἴφιτος ἦν υἱὸς μεταγενεστέρου τινὸς Αἴμονος βασιλεύσαντος τῆς Ἑλιδος, κατὰ δὲ τὰ ἀρχαῖα τῶν Ἡλείων ἐγγραφα ἦν υἱὸς ὁμωνύμου τινὸς Ἴφίτου, καὶ κατ' ἄλλους ἦν υἱὸς Πραξωνίδου, ἀλλ' ὅπωςδὴποτε ἀπόγονος τοῦ Αἰτωλοῦ, καὶ ἐπομένως δυνάμεθα εὐχερῶς νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι τὸ ἔθνος τῶν Αἰτωλῶν, οὗ μέρος κακίζεται μετὰ δύο αἰῶνας ὡς ἀγνωστότατον τὴν γλῶσσαν καὶ βάρβαρον, καὶ προτοῦ καὶ ἤδη ἐχρησίμευσεν ὡς ὁ μοχλὸς τοῦ συνδέσμου καὶ τῆς κοινῆς ἀγάπης τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλ' ἀφοῦ μετὰ τινὰ χρόνον νέα φύλα εἰσέβαλον εἰς τὴν Αἰτωλίαν, καὶ οἱ Αἰτωλοὶ διεκλαδίσθησαν πολλαχοῦ τῆς Αἰτωλίας, τὸ Αἰτωλικὸν ἔθνος ἤρξατο ν' ἀποτελῆ τραγικὴν τινὰ μορφήν, καθότι πόλεμοι ἐσωτερικοὶ διηνεκῶς κατεσπάραττον αὐτό, μέχρις οὗ ὑπερισχύσαν τὸ ἐντόπιον στοιχεῖον ἐξέβαλεν ἢ καὶ ὑπέταξε τὸ ξενικόν.

Ἐνεκα τῆς ἐποχῆς ταύτης τῆς ἀνδρείας καὶ τοῦ ἡρωϊσμοῦ ἀνεφάνησαν καὶ νέοι ἥρωες, τῶν ὁποίων ἡ ἀνδρεία διεφημίσθη καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα. Τοιοῦτος ἐπὶ παραδείγματι ὑπῆρξεν ὁ Τίτορμος, ὃς ἐφημίζετο ὅτι ὑπερβαίνει ὅλους τοὺς Ἑλλάδας κατὰ τὴν δύναμιν, καὶ ἐφυγάδευσε τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὰ ἔσχατα τῆς Αἰτωλικῆς χώρας· τούτου δὲ ὁ ἀδελφὸς ὠνομάζετο Μάλης· ἐσεμνύοντο δὲ καὶ οἱ ἐξ αὐτῶν καταγόμενοι ἢ οἱ συγγενεῖς αὐτῶν ἐπὶ πατραγαθία. Ὅτε λοιπὸν περὶ τὰ 560 π. Χ. Κλεισθένης ὁ τύραννος τῆς Σικυῶνος ἠθέλησε νὰ δώσῃ τὴν κόρην τοῦ Ἀγαρίστην εἰς τὸν ἄριστον τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐκήρυξε τίς τῶν Ἑλλήνων νομίζει ἑαυτὸν ἄξιον νὰ γείνη γαμβρὸς του εἴτε δι' ἰδίας ἀρετὰς εἴτε καὶ διὰ πατραγαθίας, μετέβη ἐκεῖσε ἐξ Αἰτωλίας καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Τιτόρμου Αἰτωλός¹²⁴.

123 Πaus. Ἡλιακ. 5, 13 καὶ 5, 20.

124 Ἡροδοτ. 6, 127.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ.

ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΑΙΤΩΛΩΝ ΕΠΙ ΤΩΝ ΠΕΡΣΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Ἀπὸ τῆς καθόδου τῶν Αἰτωλῶν ὑπὸ τοῦ Ὁξύλου εἰς Ἡλιδα ἢ μᾶλλον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰφίτου μέχρι τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἧτοι ἀπὸ τοῦ 776 μέχρι τοῦ 432 π. χ. ἡ Ἱστορία τῶν Αἰτωλῶν φαίνεται κάπως ἀμυδρά, καθ' ὅσον ἐνῶ ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ χρόνῳ σπουδαῖα συνέβησαν γεγονότα ἐν Ἑλλάδι, οἱ Αἰτωλοὶ οὐδαμοῦ ἀναφαίνονται ὡς ἔθνος δραστικόν. Οὕτως ἐνῶ ἐπιδρομὴ βαρβάρων Περσῶν ἠπείλει νὰ ὑποδουλώσῃ τὴν Ἑλλάδα, τοὺς δ' Ἑλληνας ἀλυσσοδέτους ν' ἀποστείλῃ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας, καὶ ἐνῶ πάντες σχεδὸν οἱ γειτνιαζόντες τοῖς Αἰτωλοῖς μετέσχον τοῦ Περσικοῦ πολέμου οἱ Αἰτωλοὶ οὐδαμοῦ τοῦ πολέμου τούτου μετασχόντες ὑπὸ τῶν παλαιῶν μνημονεύονται. Καὶ ἂν μὲν ἡ καταστρεπτικὴ θύελλα τῶν βαρβάρων ἐπιδρομῶν δὲν ἐξηφάνιζεν ἅπαντα τὰ μνημεῖα τῆς ἀρχαιότητος, ἢ ἂν ἐσώζοντο τὰ ὑπὸ ἀρχαίων συγγραφέων ἀναφερόμενα συγγράμματα Αἰτωλῶν συγγραφέων, ἢ καὶ ἄλλων περὶ Αἰτωλῶν γραφάντων, ἠδυνάμεθα μετὰ πεποιθήσεως νὰ κρίνωμεν περὶ τῆς τότε καταστάσεως τῶν Αἰτωλῶν. Οὐχ ἦττον ὑπὸ τῶν σωζομένων ἱστορικῶν τῶν κατ' ὄνομα ἀπαριθμούντων τὰ γειτνιαζόντα τοῖς Αἰτωλοῖς ἔθνη, τὰ διακριθέντα ὑπὲρ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν, οἳ οἱ Περραιβοί, Αἰνιᾶνες, Δόλοπες, Μαλιεῖς, οἵτινες ὅμως μεταγενεστέρως ἐν τοῖς Αἰτωλικοῖς λαοῖς συγκαταλέγονται¹²⁵, πρὸς δὲ οἱ Μάγνητες, Λοκροί, Βοιωτοὶ καὶ ἄλλοι¹²⁶, οἱ κυρίως Αἰτωλοὶ δὲν ὀνομάζονται μὲ τὸ μέρος τῶν Περσῶν, οὔτε ἀναφέρονται ὡς δῶσαντες γῆν καὶ ὕδωρ ὡς σημεῖα ὑποταγῆς εἰς τὸν Πέρσην, ἀλλ' ὅμως καὶ σιωπῶνται ἐντελῶς, ὥστε μόνον οἱ Φωκεῖς κατ' ἐκείνους τοὺς τόπους μνημονεύονται ὡς μείναντες εἰς τὰ τῶν Ἑλλήνων πιστοί¹²⁷. Ἐνῶ δὲ ἐν τῷ στενῷ τῆς Σαλαμίνοσ οἱ μᾶλλον τῶν Αἰτωλῶν ἀπέχοντες Ἀμβρακιῶται ἐβοήθησαν ἔχοντες 7 πλοῖα καὶ οἱ Λευκάδιοι τρία, οἱ Αἰτωλοὶ οὐδαμῶς μνημονεύονται.

Ἐντεῦθεν δ' ἐξάγεται ὅτι οἱ Αἰτωλοὶ ἐν τῇ εἰσβολῇ τῶν Περσῶν ἐν Ἑλλάδι ἔμενον οὐδέπερι, ἐκτὸς ἐκείνων τῶν Αἰτωλικῶν φύλων, ἃ μᾶλλον τοῖς Θετταλοῖς συνεκοινωνοῦν. Ἄν δὲ ἀποβλέψωμεν εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἄλλων Ἑλληνικῶν φύλων, δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν ὅτι καὶ οἱ Ἀρκάδες δὲν ἔλαβον μέρος εἰς τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην, ὅτε ὁ Μακεδὼν Φίλιππος ἐπρόκειτο νὰ καταστρέψῃ τὸ μεγαλεῖον τῶν Ἀθηνῶν καὶ νὰ ταπεινώσῃ τοὺς Ἑλληνας, οὔτε δὲ καὶ τοῦ κατὰ Θεσσαλῶν πολέμου μετέσχον· οἱ δὲ Ἀχαιοὶ μετασχόντες τοῦ ἐν Χαιρωνείᾳ πολέμου, δὲν μετέσχον ὅμως οὔτε τοῦ κατὰ Θεσσαλῶν, οὔτε τοῦ Λαμιακοῦ, οὔτε τοῦ κατὰ Γαλατῶν πολέμου. Γενικῶς δὲ εἰπεῖν οὐδ' ἐν αὐτοῖς τοῖς Περσικοῖς πολέμοις ἔλαβον μέρος ἅπαντα τὰ Ἑλληνικὰ ἔθνη, εἴτε διότι ἐθεώρουν ἑαυτὰ ἐκτὸς κινδύνου, καὶ δὲν ἠθελον νὰ δώσωσιν ἀφορμὴν εἰς

125 Στραβ. 9, 427 καὶ 10, 450.

126 Διόδωρ. Σικελιωτ. 11, 3 καὶ Ἡρόδοτ. 8, 34.

127 Ἡρόδοτ. 8, 297, 30.

ἐχθροπραξίας, εἴτε διότι ἔτρεφον μίσος πρὸς τοὺς τότε θαλασσοκράτορας Ἀθηναίους, εἴτε καὶ διότι ἐγγχώριοι σπαραγμοὶ εἴτε πρὸς ἄλληλα εἴτε πρὸς τὰ γειτνιαζόμενα αὐτοῖς ἔθνη ὑπεχρέουν αὐτὰ νὰ μένωσιν οὐδέτερα εἰς δεινὰς τῆς πατρίδος περιστάσεις, καὶ τοῦτο δύναται νὰ λεχθῆ ἔτι μᾶλλον διὰ τοὺς Αἰτωλοὺς, οἵτινες δὲν φαίνονται μὲν λαβόντες μέρος εἰς τὸν κατὰ Περσῶν πόλεμον ἀλλὰ δὲν ἀναφέρονται καὶ ὡς συμπράξαντες μετὰ τῶν Περσῶν.

Κατὰ Βραϊνσταίτερον, ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ὁξύλου, νέαι ταραχαὶ ἐν Αἰτωλία συνέβησαν καὶ εἰς τὸν ἐθνισμὸν ἠλλοιωμένην τινὰ μορφήν ἔδωκαν, καὶ οὕτω συνέβη μίξις ἐγγχωρίων καὶ ξενικῶν στοιχείων, ἣν ὁ σύγχρονος Εὐριπίδης ἀποκαλεῖ μιξοβάρβαρον¹²⁸. Ἀλλ' ἂν ὁ Εὐριπίδης παρεισάγων τὸν Τυδέα ἐν τῇ αὐτοῦ τραγωδίᾳ μὲ πανοπλίαν ἀλλόχροτον, ἣν ἀποκαλεῖ μιξοβάρβαρον, σημαίνει μίξιν ξενικῶν στοιχείων, ἣ ἂν σημαίνει ἀπλῶς ὅτι τὰ ὅπλα τῶν Αἰτωλῶν δὲν ἦσαν κατὰ πάντα ὅμοια πρὸς τὰ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν, συμφώνως βέβαια πρὸς τὰς πολεμικὰς ιδέας καὶ τὴν στρατιωτικὴν ἐθιμοτυπίαν τοῦ ἔθνους, δὲν φαίνεται καθαρῶς λελυμένον· ὅπως δῆποτε ὁμως φαίνεται ὅτι σπουδαία μεταβολὴ ἐσωτερικὴ ἔλαβε χώραν, διότι ἡ τοῦ Οἰνέως βασιλικὴ γεννεὰ ἐξέλιπεν ἐντελῶς, ἡ δ' Αἰτωλία ἐξετάθη εἰς πλείονας πολιτείας, καὶ διεκλαδίσθη εἰς πολλὰ φύλα κατοικοῦντα κατὰ κώμας, καὶ αὐτὰς ἀτειχίστους κατὰ Θουκυδίδην, τὸ ὅποιον ἤρκει νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς Αἰτωλοὺς, ἀπὸ τοῦ νὰ μὴ μετάσχῃ τοῦ Περσικοῦ πολέμου.

Μία τῶν πρωτίστων αἰτιῶν τῆς μὴ συμμετοχῆς τῶν Αἰτωλῶν εἰς τὸν Περσικόν πόλεμον, ἐὰν πράγματι ὑπῆρξεν αὕτη, ἦν καὶ ὁ πρὸς τοὺς ὁμόρους Ἀκαρνανὰς διηνεκὴς πόλεμος, πρὸς δὲ καὶ ἡ εἶδησις ὅτι αὐτοὶ προλαβόντες μετέσχον τοῦ πολέμου διὰ τὴν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους φιλίαν αὐτῶν, ἕνεκα τῆς ὁποίας οἱ Αἰτωλοὶ ἢ ἔπρεπε νὰ Μηδίσωσι διὰ τὴν πρὸς τοὺς Ἀκαρνανὰς καὶ Ἀθηναίους ἐχθραν, ἢ ἄλλως νὰ μείνωσιν οὐδέτεροι. Καὶ ὅτι μὲν εἰς ἀδιάκοπον εὐρίσκοντο πόλεμον οἱ Αἰτωλοὶ πρὸς τοὺς Ἀκαρνανὰς, ἔκ τε τοῦ Θουκυδίδου καὶ λοιπῶν ἀρχαίων τρανότατα ἐξάγεται, πρὸς δὲ καὶ αὐτὸς ὁ νεώτερος Στράβων ἐπιμαρτυρεῖ· «Νυνὶ μὲν οὖν ἐκπεπόνηται, καὶ ἀπηγγόρευκον ἐκ τῶν συνεχῶν πολέμων, ὅτ' Ἀκαρνανία καὶ Αἰτωλοί»¹²⁹. Ὅτι δ' ἀνέκαθεν οἱ Ἀκαρνανες ἦσαν φίλοι καὶ σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων, οὐ μόνον οἱ παλαιοὶ συγγραφεῖς, ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ διασωθεῖσαι ἐπιγραφαὶ προσμαρτυροῦσι.

«Περὶ ὧν λέγουσιν οἱ Πρέσβεις οἱ ἦκοντες παρὰ τῶν Κερκυραίων καὶ τῶν Ἀκαρνανῶν καὶ τῶν Κεφαλλήνων, ἐπαινέσαι μὲν τὰς πόλεις Κερκυραίων τε καὶ Ἀκαρνανῶν καὶ Κεφαλλήνων ὅτι εὖνους καὶ πρόθυμοι περὶ τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων διατελοῦσιν οὔσαι καὶ νῦν καὶ ἐν τῷ πρόσθεν χρόνῳ φάσκουσαι πάντα ὧν δέονται προσαγαγέσθαι τοῖς Ἀθηναίοις.» κτλ¹³⁰.

Ὅτι δὲ πάλιν ὁ πρὸς ἀλλήλους τῶν Αἰτωλῶν καὶ Ἀκαρνανῶν πόλεμος περὶ ὁρίων ἐγένετο, καὶ σύνηθες παρ' Ἑλλήσιν ὑπῆρχε, καὶ ῥηταὶ μαρτυρίαι τῶν παλαιῶν ἱστορικῶν ἀποδεικνύουσι. Τὸ Ἀγρίνιον κείμενον παρὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Ἀχελώου, ὅταν τις βλέπῃ πρὸς ἄρκτον, καὶ ἀπέναντι τῆς ἐπισήμου πόλεως τῶν Στρατίων πολλάκις κατελήφθη ὑπὸ τῶν Ἀκαρνανῶν· ἡ δὲ Ἀκαρνανικὴ Στράτος πολλάκις ἐγένετο

128 Εὐριπίδ. Φοινισ. 138.

129 Στραβ. 10, 346.

130 Antiquités Helléniques τόμ. 2. ἐπιγρ. 382.

χώρα Αἰτωλική. Οἱ Ἀκαρνανεὶς ἐκ τοῦ μέρους τῶν Οἰνιαδῶν πολλάκις ἐπέδραμον καὶ κατέλαβον τὰ εὐφορὰ ἐκεῖνα πεδία προχωροῦντες καὶ μέχρι Καλυδῶνος¹³¹, οἱ δ' Αἰτωλοὶ πολλάκις δενδροτομήσαντες τὰ πεδία τῶν Στρατίων ἐχώρησαν καὶ μέχρι τῆς Ἀμβρακίας, ἐν ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐξουσίαζον. Ἐκ δὲ τῆς μεταβολῆς ταύτης τῶν ὀρίων προῆλθε καὶ ἡ παρὰ τοῖς παλαιοῖς ὀρωμένη σύγχυσις, ὧν τινὲς μὲν τὸν Ἀχελῶον Αἰτωλίας ποταμόν ἄλλοι δὲ Ἀκαρνανίας ὀνομάζουσι¹³². Οὐχ ἦττον τινὲς τῶν νεωτέρων Ἱστοριογράφων μικροῦ λόγου θεωροῦσι τὴν ῥηθείσαν αἰτίαν τῆς μεταξὺ τῶν δύο γειτόνων ἔχθρας, ὑπερβολὴν ὑπολαμβάνοντες τὰ περὶ ἔριδος τῶν Αἰτωλῶν καὶ Ἀκαρνανῶν ὑπὸ τῶν παλαιῶν ἀναφερόμενα, μηδὲ ὁλως παραδεχόμενοι ὅτι ἐπεκράτησέ ποτε τοσαύτη πικρία μεταξὺ τῶν δύο ὁμόρων ἔθνων. Τὸ δὲ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος ἀναφερόμενον θεωροῦσιν ὡς τακτικὴν τοῦ πολέμου ἐπιτρέπουσαν τὴν διὰ τῶν ὀπλων λύσιν τῶν διαφορῶν, μὴ ὑπαρχόντων ἐν αὐτοῖς διαιτητῶν¹³³.

Τῆς περὶ ὀρίων ἔριδος τῶν Αἰτωλῶν καὶ Ἀκαρνανῶν μνεία δὲν γίνεται κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, δηλονότι ἐν τῇ εἰσβολῇ τῶν Ἀθηναίων εἰς Αἰτωλίαν, ὅτε κατὰ Βρανσταίτερον ἔπρεπε τὰ φυλετικὰ πάθη ἐμμανῶς νὰ ἐμφανισθῶσι. Ἀλλ' ἂν ἀληθῶς λόγος περὶ ἔριδος ὀρίων δὲν γίνεται, οὐχ ἦττον πόλεμος καὶ ἔχθρα διηνεκῆς Αἰτωλῶν καὶ Ἀκαρνανῶν ἀναφέρεται. Ὅτι δὲ οἱ πόλεμοι κατ' ἐκείνους πρὸ πάντων τοὺς χρόνους διεγείροντο διὰ κατάκτησιν γαιῶν, καὶ ἔνθα τοιαῦτα ὄρια ποταμῶν διεχώριζον τοὺς κατοίκους, πόλεμοι ἐγείροντο περὶ ὀρίων, πολλαχοῦ τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν· μάταιον ὅμως ἤθελεν εἶναι νὰ ἀναζητῶμεν τὴν ἀφορμὴν τῆς ἔριδος ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἐνῶ αὕτη ἐκεντήθη ἀφ' οὗ τὸ πρῶτον διεκρίθησαν οἱ κάτοικοι. Ὡστε ἂν ἀναλογισθῶμεν πόσον προγενεστέρα τῆς εἰσβολῆς ταύτης τῶν Ἀθηναίων ἐν Αἰτωλίᾳ ὑπῆρξεν ἡ περὶ ὀρίων ἔρις, θέλομεν πεισθῆ ὅτι ἡ ἀφορμὴ τῆς ἔριδος ἐξέλιπε τοῦ χρόνου προϊόντος, ἡ δὲ περὶ ὀρίων ἔρις μετεβλήθη εἰς διηνεκὴ ἔχθραν τῶν δύο γειτονικῶν ἔθνων.

Ἐξ ἀπάντων δὲ τῶν προλεχθέντων ἠδυνάμεθα νὰ πεισθῶμεν ὅτι οἱ Αἰτωλοὶ εἰς ἐσωτερικοὺς σπαραγμοὺς εὐρισκόμενοι καὶ ἀμυνόμενοι πρὸς τοὺς Ἀκαρνανεὶς τοὺς φιλτάτους τῶν Ἀθηναίων ἀπέσχον τοῦ νὰ συμπράξωσι μετὰ τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῶν Περσῶν. Ἐν τούτοις ἕτερος συγγραφεὺς Λατίνος, ὅς βεβαίως ἐκ προγενεστέρων παρείληφε τοῦτο, ἀναπληροῖ τὴν ἔλλειψιν τοῦ Ἡροδότου διὰ τῶν ἐξῆς. «*reputantibus tempora illa, quibus tantis Persarum opibus domesticis viribus restiterant*¹³⁴».

Ὁ Ἰουστίνος λοιπὸν ἀναφέρων ὅτι αὐτοὶ οἱ Αἰτωλοὶ ἐσεμνύοντο διὰ τὴν κατὰ τῶν Περσῶν ἀντίστασιν, καὶ οὐδεμίαν ἐπὶ τούτου παρατήρησιν ἐπάγων παραδέχεται καὶ ἐπιβεβαιοῖ ὅτι οἱ Αἰτωλοὶ μετέσχον τοῦ κατὰ τῶν Περσῶν πολέμου. Δὲν ἤθελε δὲ ποτὲ παρεμβάλῃ τὸ ψεῦδος τοῦτο ὁ Ἱστορικὸς χάριν τῆς ῥητορείας του ὡς ἰσχυρίζεται ὁ Βρανσταίτερος, ἐὰν μὴ εἶχε τὴν περὶ τούτου βεβαιότητα.

131 Πανσ. 3, 10, 2.

132 Πρόδ. 2, 10, Θουκ. Πλούταρχ.

133 Στράβ. 10, 346 καὶ Branstaeterus.

134 Justin. XXX, II, 1.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΑΙΤΩΛΩΝ ΕΠΙ ΤΟΥ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Μετὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους, ἡ Κόρινθος μεγάλη καὶ ναυτικὴ δύναμις γενομένη καὶ πλουσία καταστᾶσα χάριν ἐμπορικῶν συμφερόντων κατέλαβε καὶ τῆς Αἰτωλίας παράλλιόν τι μέρος καὶ ἔπεμψεν ἀποικίαν εἰς Χαλκίδα καὶ Μολύκρειον.

Τὰς ἀποικίας δὲ ταύτας διετήρησε καὶ μέχρι τοῦ 457 π. Χ. ὅτε αἱ πόλεις αὗται ἐκυριεύθησαν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων Τολμίδου τοῦ Τολμαίου στρατηγοῦντος¹³⁵. Κατόπιν ὅμως τούτων ἐκυρίευσαν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ τὴν Ναύπακτον ἣτις κατὰ μὲν Στράβωνα ἐκτίσθη ὑπὸ τῶν Λοκρῶν, κατὰ δὲ Σκύμμον τὸν Χίον ἦν πόλις Αἰτωλικὴ κτισθεῖσα ὑπὸ τῶν Δωριέων καὶ τοῦ Τιμένου, ἦν γνώμην ἐπιβεβαιοῖ καὶ ὁ Στέφανος, καὶ εἰς ταύτην ἐγκατέστησαν τοὺς ἐκ τῆς Ἰθώμης ἐξωσθέντας Μεσσηνίους τὸ πρῶτον ἔτος τῆς 85 Ὀλυμπιάδος ἢ 455 π. Χ. Διότι κατέχοντες τὴν ἐμπορικὴν καὶ πολεμικὴν θέσιν ἤλπιζον νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῶν Μεσσηνίων οἵτινες ἦσαν ἄσπονδοι ἐχθροὶ τῶν Λακεδαιμονίων ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ καὶ ὁ Βρανσταίτερος, καὶ οὐχὶ διὰ λόγους φιλάνθρωπίας ἔκαμον τοῦτο, ὡς ὁ Ἰσοκράτης ἐν τῷ Παναθηναϊκῷ καυχᾶται¹³⁶.

Οἱ Μεσσηνιοὶ μετὰ τὴν ἐν Ναυπάκτῳ ἀποκατάστασιν τῶν ἐπεθύμησαν νὰ ὑποτάξωσιν ἑαυτοῖς καὶ ἰδίᾳ δυνάμει χώραν τινα· παρακινήθentes δὲ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, προσέβαλον τοὺς ἀείποτε τοῖς Ἀθηναίοις πολεμίους Οἰνιάδας, οὓς διώξαντες ἐκ τῆς πόλεως τῶν, ἔκλεισαν αὐτοὺς καὶ ἐπολιόρχησαν μὲ πάντα δυνατὸν τρόπον, ὥστε οἱ Οἰνιάδαι ἐπὶ τέλους ὠμολόγησαν αὐτοῖς καὶ ὑπετάγησαν. Ἀλλὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος οἱ Ἀκαρνᾶνες παρασκευάσαντες ἐξ ὅλων τῶν πόλεων στρατὸν ἡτοιμάζοντο νὰ ἐκστρατεύσωσι κατὰ τῆς Ναυπάκτου, φοβούμενοι δὲ νὰ διαβῶσι διὰ τῆς πολεμίας χώρας τῶν Αἰτωλῶν, ἐστράφησαν κατὰ τῶν ἐπ' Οἰνιάδας Μεσσηνίων. Οὗτοι δὲ ἀφοῦ μὲ τὴν ἑαυτῶν μικρὰν δύναμιν κατὰ σύμπαντος τοῦ στρατοῦ τῶν Ἀκαρνάνων ἐπὶ 8 μῆνας γενναίως ὑπερήσπισαν ἑαυτοὺς, ἔφυγον τέλος τὴν νύκτα καὶ διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν φίλων Αἰτωλῶν ἐσώθησαν εἰς Ναύπακτον¹³⁷. Ὡστε κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην οἱ Αἰτωλοὶ εἶχον πρόσκαιρον φιλίαν μετὰ τῶν Μεσσηνίων καθότι ἀμέσως μετὰ ταῦτα κατέστησαν εἰς ἀγῶνα πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ὧν πιστοὶ σύμμαχοι ἦσαν οἱ Μεσσηνιοὶ, οἵτινες καὶ ἀφορμὴ τοῦ πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς πολέμου ἐγένοντο.

135 Θουκυδ. 1, 103 καὶ 108 καὶ 3, 102.

136 Ἰσοκρατ. Παναθηναϊκός σελ. 360.

137 Πaus. 18, 25.

Ὅτε λοιπὸν Δημοσθένης ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων ἐπλευσεν ἐναντίον τῆς Λευκάδος καὶ κατερῆμωσε τὴν χώραν, οἱ μὲν Ἀκαρνανες παρεκάλουν αὐτὸν νὰ καταστρέψῃ τὸ τεῖχος τῆς Λευκάδος, οἱ δὲ Μεσσήνιοι ἐξηπάτησαν αὐτὸν λέγοντες ὅτι εἶναι καλὸν ἀφοῦ συνήθροισε τόσον πολὺ στράτευμα νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν Αἰτωλῶν, οἵτινες ἦσαν ἐχθροὶ τῶν Ναυπακτίων, καὶ ἂν νικήσῃ αὐτοὺς εὐκόλως θὰ ὑποτάξῃ εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Ἀθηναίων καὶ τὴν ἄλλην Στερεὰν τὴν συνεχομένην μετὰ τῆς ἐπικτῆτου Αἰτωλίας. Διότι τὸ ἔθνος τῶν Αἰτωλῶν ἦν τότε μέγα καὶ μάχιμον¹³⁸ περιλαμβάνον τὰς πόλεις τῆς ἐπικτῆτου Αἰτωλίας, πρὸς δὲ καὶ τοὺς Ἀποδότας, Εὐρυτᾶνας, Ὀφιονεῖς, Βωμιεῖς, Καλλιεῖς καὶ Ἀγραίου λαοὺς κατοικοῦντας κατὰ κώμας ἀτειχίστους, καὶ πολὺ ἀπ' ἀλλήλων διεχούσας, πρὸς δὲ καὶ ἐλαφρὰν πανοπλίαν μεταχειριζομένους, ἔνεκα τῆς ὁποίας ἕκαστον Αἰτωλικὸν ἔθνος ἀπῆτει καὶ τὴν τῶν ἄλλων συνδρομήν.

Παρεκίνουν λοιπὸν τὸν Δημοσθένην οἱ Μεσσήνιοι πρῶτον μὲν νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ἀποδοτῶν, καὶ βαθμηδὸν προβαίνων νὰ ὑποτάξῃ τοὺς Ὀφιονεῖς, καὶ τελευταῖον τοὺς ἀποτάτους Εὐρυτᾶνας, οἵτινες πρὸς βορρᾶν οἰκοῦντες ἐπὶ τῶν ὑψηλοτέρων ὄρέων, καὶ κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν, ὅτε μεγάλαι μεταβολαὶ ἐγένοντο ἐν Ἑλλάδι, ἔμενον ἀσχέτιστοι τοῖς λοιποῖς τῶν Ἑλλήνων, διὰ τοῦτο καὶ διετήρουν τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν γλῶσσαν, δι' ἧ καὶ ἀγνωστότατοι τὴν γλῶσσαν ἐλέγοντο.

Ὁ Δημοσθένης πεισθεὶς ὑπὸ τῶν Μεσσηνίων ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς Λευκάδος παρὰ τὴν θέλησιν τῶν Ἀκαρνανῶν, καὶ παραπλεύσας εἰς τὸ Σόλιον, ἀποικίαν τῶν Κορινθίων ἐν Ἀκαρνανίᾳ, ἀνεκοίνωσεν τὸν σκοπὸν τοῦ εἰς τοὺς Ἀκαρνανᾶς· ἀλλ' ἐπειδὴ αὐτοὶ δὲν παρεδέχθησαν αὐτὴν διὰ τὴν μὴ περιτείχισιν τῆς Λευκάδος, αὐτὸς κινήσας μετὰ Κεφαλλήνων, Μεσσηνίων, Ζακυνθίων καὶ 800 Ἀθηναίων ἔφθασεν εἰς Οἶνεῶνα κώμην τῆς Λοκρίδος, ἧς οἱ κάτοικοι ἦσαν σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων, καὶ ταύτην ὡς ὀρμητήριον μετεχειρίζετο. Ἐξῆλθον δὲ καὶ οἱ Ὀζόλαι εἰς ἀπάντησιν τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν μεσόγειον πανστρατιᾶν, διότι οἱ Ἀθηναῖοι ἤλπίζον ὅτι ἤθελον ὠφελῆθῃ μεγάλως ἐὰν συνεξεστράτευον μετ' αὐτῶν, καὶ διότι τὴν αὐτὴν ἔφερον μὲ τὸς Αἰτωλοὺς πανοπλίαν, καὶ διότι ἐγνώριζον τὸν τρόπον τοῦ πολεμεῖν τῶν Αἰτωλῶν, πρὸς δὲ καὶ τοὺς τόπους¹³⁹.

Διανυκτερεύσας λοιπὸν ὁ Δημοσθένης μετὰ τοῦ στρατεύματος εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Νεμαίου Διός, ἅμα ἐξημέρωσε σηκωθεὶς ἐξηκολούθει τὴν εἰς τὴν Αἰτωλίαν πορείαν του, καὶ ἐν διαστήματι τριῶν ἡμερῶν ἐκυρίευσεν τρεῖς πόλεις τῆς ἐπικτῆτου Αἰτωλίας, πρώτην τὴν Ποτιδανίαν, δευτέραν τὸ Κροκύλιον καὶ τρίτην τὸ Τεῖχον. Ἐνταῦθα δὲ μείνας, καὶ ἀποστείλας τὴν ἐκ τῶν πόλεων τούτων ληφθεῖσαν λείαν εἰς Εὐπάλιον τῆς Λοκρίδος, ἐσχόπει ἀφοῦ καταστρέψῃ τὰς ἄλλες πόλεις τῆς Αἰτωλίας, νὰ προτείνῃ τὴν ὑποταγὴν καὶ εἰς τοὺς Ὀφιονεῖς, ἂν δὲ οὗτοι δὲν ὑπήκοον ἐπανελθὼν εἰς Ναύπακτον, καὶ ἐπὶ τὰ κρείττω παρασκευασθεὶς νὰ ἐπέλθῃ κατ' αὐτῶν. Ἀλλ' οἱ Αἰτωλοὶ δὲν ἠγνόουν τὴν προπαρασκευὴν ταύτην τοῦ Δημοσθένους, μάλιστα οὔτε ὅταν κατὰ πρώτην φορὰν ἐγίνετο ἡ περὶ αὐτῶν σκέψις, καὶ ἀφοῦ πλέον ὁ στρατὸς τοῦ Δημοσθένους εἰσέβαλεν εἰς τὴν Αἰτωλίαν μετὰ μεγάλης δυνάμεως ἔτρεξαν κατ' αὐτοῦ

138 Θουκυδ. 3, 94.

139 Θουκυδ. 3, 95.

ὄλοι, ὥστε καὶ οἱ ἔσχατοι τῶν Ὀφιονέων, οἱ μέχρι τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου ἐκτεινόμενοι Βωμιεῖς καὶ Καλλιεῖς ἔτρεξαν εἰς βοήθειαν¹⁴⁰. Καὶ ταῦτα μὲν ὁ ἱστορικὸς Θουκυδίδης λέγει, Βρανσταίτερος ὅμως ὁ περὶ Αἰτωλῶν γράφας παραδόξως πῶς ἀσαφὲς καὶ ἀμφίβολον νομίζει τὸ περὶ Καλλιέων πραγματευόμενον χωρίον.

Οἱ Μεσσήνιοι γνωρίζοντες ὅτι οἱ Αἰτωλοὶ ἔμελλον νὰ δράμωσιν ἅπαντες εἰς βοήθειαν ὅπως τὸ κοινὸν αὐτοῖς συμφέρον ἀπήτει νὰ πράξωσι, παρὰ τὴν γνώμην τοῦ Δημοσθένους παρίστανον εἰς αὐτὸν εὐκολωτάτην τὴν κατάληψιν τῆς Αἰτωλίας, καὶ συνεβούλευον αὐτὸν νὰ ἐκστρατεύσῃ ὅσον τὸ δυνατὸν τάχιστα κατὰ τῶν κωμῶν, καὶ νὰ μὴ προσμεῖνῃ μέχρις οὗ συναθροισθῶσιν ἅπαντες καὶ τῷ ἀντιταχθῶσιν, ἀλλὰ πάντοτε νὰ προσπαθῇ νὰ κυριεύῃ τὴν πρὸ τῶν ποδῶν του ἐμφανιζομένην. Ὁ δὲ Δημοσθένης πεισθεὶς εἰς τούτους, καὶ ἐλπίσας εἰς τὴν τύχην, ἣτις ἕως τότε τὸν συνέτρεχε, μὴ περιμείνας δὲ τοὺς Λοκροὺς ἐσέρχεται κατὰ τῆς πόλεως Αἰγιτίου, 80 στάδια ἀπεχούσης τῆς θαλάσσης, καὶ κατὰ κράτος κυριεύει αὐτήν, διότι οἱ κάτοικοι φοβηθέντες ἔφυγον κρυφίως καὶ ἐκάθητο εἰς τοὺς ὑπεράνω τῆς πόλεως κειμένους λόφους. Ἄλλ' οἱ Αἰτωλοὶ δραμόντες εἰς βοήθειαν τοῦ Αἰγιτίου ἠγωνίσθησαν λαμπρῶς ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν συμμάχων, διότι καταβαίνοντες ἐκ τῶν λόφων προσέβαλλον διὰ τῶν ἀκοντίων τοὺς ἐχθροὺς πολλαχόθεν, καὶ ἄλλοτε μὲν ὑπεχωροῦν εἰς τὴν ὀρμὴν τῶν Ἀθηναίων, ἄλλοτε δὲ ἐφώρμων κατ' αὐτῶν ἀναχωρούντων· καὶ διὰ πολὺν καιρὸν ἐπολέμουν τοιουτοτρόπως, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἐφόδους καὶ εἰς τὰς ἀναχωρήσεις κατώτεροι ἐφαίνοντο οἱ Ἀθηναῖοι¹⁴¹.

Ἐπί τινα λοιπὸν χρόνον οἱ τοξόται τῶν Ἀθηναίων ἐκράτων τὰ βέλη, καὶ ἠδύνατο νὰ κάμνωσιν χρῆσαν αὐτῶν οἱ δὲ Αἰτωλοὶ ἐκωλύοντο τῆς ἐφόδου, ἀφοῦ ὅμως ἐφονεύθη ὁ τοξάρχης τῶν Ἀθηναίων, καὶ ὄλοι οἱ τοξόται διεσκορπίσθησαν, οἱ Αἰτωλοὶ ἐπιπεσόντες μετὰ ἀκοντίων κατὰ τῶν ἐχθρῶν, ἔτρεψαν αὐτοὺς εἰς φυγὴν, ὥστε οὗτοι διωκόμενοι ἐνέπιπτον εἰς χαράνδρας καὶ κρημνοὺς ἀδιαβάτους καὶ κατασυνετριβόντο· ἅμα δηλονότι ἐφονεύθη ὁ ὀδηγὸς αὐτῶν Χρόμων ὁ Μεσσήνιος, οἱ Ἀθηναῖοι ἀγνοοῦντες τὰς διαβάσεις τοῦ τόπου, ἔμειναν εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Αἰτωλῶν, καὶ τρεπόμενοι ἀκράτητον φυγὴν ἠφανίζοντο ἄλλοι μὲν περιπίπτοντες εἰς κρημνώδεις τόπους, ἄλλοι δὲ συλλαμβανόμενοι ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν, οἵτινες ἦσαν ταχύποδες καὶ ἐλαφρῶς ὤπλισμένοι. Οἱ πλείστοι δὲ ἀποπλανηθέντες ἀπὸ τὰς ὁδοὺς ἐνέπιπτον εἰς δάση, ὅθεν δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξέλθωσιν, καὶ ἐγένοντο παρανάλωμα τοῦ πυρός, διότι οἱ Αἰτωλοὶ θέτοντες πῦρ εἰς τὴν ὕλην κατέστρεφον δι' αὐτοῦ πᾶν τὸ προστυχόν. Τόσον δὲ μέγας ἐγένετο ὄλεθρος ἐκ μέρους τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν συμμάχων, ὥστε ὀλίγοι μόνον καταφυγόντες εἰς Οἰνεῶνα, ἐξ ἧς ὠρμήθησαν διεσώθησαν, οἱ δὲ λοιποὶ ἐν οἷς καὶ ἐπιφανεῖς ἄνδρες, οἷος ὁ συστράτηγος τοῦ Δημοσθένους Προκλῆς ἐφονεύθησαν. Ἐφονεύθησαν δὲ ἐκ μὲν τῶν συμμάχων πολλοί, ἐκ δὲ τῶν 300 Ἀθηναίων περὶ τοὺς ἑκατὸν εἴκοσι. Ποιήσαντες δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἀνακωχὴν ὀπλων μετὰ τῶν Αἰτωλῶν ἔθαψαν τοὺς νεκροὺς των, καὶ ἀνεχώρησαν εἰς τὰς Ἀθήνας, ὁ Δημοσθένης ὅμως αἰσχυρόμενος τὴν τρομερὰν ἦτταν, καὶ φοβούμενος τοὺς Ἀθηναίους διὰ τὴν αἰσχυρὰν αὐτὴν ἀποτυχίαν ὑπελείφθη εἰς τὰ περίχωρα τῆς Ναυπάκτου.

140 Θουκυδ. 3, 96.

141 Θουκυδ. 3, 97.

Κατὰ τὸ αὐτὸ θέρος, καθ' ὃ οἱ Αἰτωλοὶ νικήσαντες τοὺς Ἀθηναίους ἀπηλλάγησαν αὐτῶν, ἵνα ἐκδικηθῶσι τὴν Ναύπακτον, ἣτις ἐπέφερε κατ' αὐτῶν τοὺς Αἰτωλοὺς, ἔστειλαν εἰς Κόρινθον καὶ Λακεδαιμόνα πρέσβεις Τόλοφον τὸν Ὀφιονέα, Βοριάδην τὸν Εὐρυτᾶνα, καὶ Τίσανδρον τὸν Ἀπόδοτον, καὶ κατέπεισαν τοὺς ἄρχοντας αὐτῶν νὰ στείλωσι στρατὸν ἐναντίον τῆς Ναυπάκτου. Καὶ περὶ μὲν τῶν Κορινθίων δὲν ἀναφέρεται τι· οἱ Λακεδαιμόνιοι ὅμως ἔστειλαν περὶ τὸ φθινόπωρον τρεῖς χιλιάδας στρατιώτας ἐκ τῶν συμμαχικῶν πόλεων, ἐξ ὧν 500 ἦσαν Τραχίνιοι ἐξ Ἡρακλείας, καὶ στρατηγὸν αὐτὸν τὸν Σπαρτιάτην Εὐρύλοχον¹⁴². Ὁ Εὐρύλοχος λοιπὸν συναθροίσας τὸν στρατὸν εἰς Δελφούς, ἔστειλε πρὸς τοὺς Λοκροὺς κήρυκα νὰ διαπραγματευθῆ εἰρήνην, διότι ἔμελλε διὰ τῆς Λοκρίδος νὰ διαβῆ ἐναντίον τῆς Ναυπάκτου, καὶ διότι ἤθελε ν' ἀπομακρύνῃ αὐτοὺς ἀπὸ τὴν συμμαχίαν τῶν Ἀθηναίων, ἔχων πρὸς τοῦτο συνεργοὺς καὶ τοὺς Λοκροὺς Ἀμφισσεῖς. Λαβὼν δὲ παρὰ τῶν Λοκρικῶν πόλεων ὁμήρους, οὓς ἐτοποθέτησεν εἰς τὸ Δωρικὸν πολίχνιον Κυτίνιον, ἐπροχώρει μετὰ τοῦ στρατοῦ διὰ τῶν Λοκρῶν ἐναντίον τῆς Ναυπάκτου, καὶ διερχόμενος ἐκυρίευσεν τὰς πόλεις Οἶνεῶνα καὶ Εὐπάλιον, αἵτινες δὲν εἶχον ἐνωθῆ μετ' αὐτοῦ. Ἀφοῦ δὲ ἔφθασαν εἰς τὴν Ναυπακτίαν, δραμόντες καὶ οἱ Αἰτωλοὶ πρὸς βοήθειαν αὐτῶν καὶ τὸν τόπον κατερήμωνον καὶ τὸ προάστειον τὸ ὁποῖον ὑπῆρχεν ἄνευ φρουρίου τὸ ἐκυρίευσαν, ἐπελθόντες δὲ καὶ κατὰ τῆς Μολυκρείας, ἀποικίας τῶν Κορινθίων καὶ ὑποτελοῦς τοῖς Ἀθηναίοις ἐκυρίευσαν καὶ ταύτην. Ἐνῶ δὲ ἠτοιμάζοντο νὰ ἐπιτεθῶσι καὶ κατὰ τῆς πόλεως Ναυπάκτου, ὁ Δημοσθένης φοβηθεὶς μήπως οἱ ἐντὸς τοῦ φρουρίου δὲν ἀνθέξωσι διότι τὸ μὲν φρούριον ἦν μέγα οἱ δ' ἐντὸς αὐτοῦ ὀλίγοι, μετέβη εἰς Ἀκαρνανίαν καὶ κατέπεισαν τοὺς Ἀκαρνανὰς νὰ βοηθήσωσι τὴν Ναύπακτον, λαβὼν δὲ παρ' αὐτῶν χιλίους στρατιώτας εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ναύπακτον. Ὁ δὲ Εὐρύλοχος καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ Αἰτωλοὶ ὡς ἠγνόησαν ὅτι εἶχεν εἰσέλθῃ στράτευμα ἐντὸς τοῦ φρουρίου, καὶ ὅτι ἦν ἀδύνατον νὰ κυριεύσωσι τὸ χωρίον διὰ τῆς βίας ἀνεχώρησαν εἰς τὴν Καλυδῶνα καὶ Πλευρῶνα, καὶ εἰς τὰ περίχωρα τούτων, πρὸς δὲ καὶ εἰς τὸ Πρόσχιον τῆς Αἰτωλίας. Ἐνῶ δὲ οἱ Λακεδαιμόνιοι εὐρίσκοντο εἰς Αἰτωλίαν, ἐλθόντες οἱ Ἀμβρακιῶται κατέπεισαν αὐτοὺς νὰ ἐπιπέσωσι κατὰ τῶν Ἀκαρνανῶν. Ὅθεν ἀφήσαντες τοὺς Αἰτωλοὺς περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ χειμῶνος, καὶ κινήσαντες ἐκ τοῦ Προσχίου ἐξεστράτευσαν κατ' αὐτῶν, διαβάντες τὸν Ἀχελῶν κάτωθεν τῆς Ἀκαρνανικῆς Στράτου¹⁴³, καὶ ἐνωθέντες μετὰ τῶν Ἀμβρακιωτῶν, ἐπολέμησαν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους καὶ Δημοσθένην καὶ ἀπωλέσθησαν κακῶς¹⁴⁴.

Τοιαῦτη λοιπὸν ὑπῆρξεν ἡ κατάστασις τῶν Αἰτωλῶν ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, καθ' ὃν ἀνεδείχθησαν μὲν νικηταὶ κατὰ τῶν τότε θαλασσοκρατόρων Ἀθηναίων καὶ τῶν συμμαχῶν αὐτῶν, δὲν ἠδυνήθησαν ὅμως νὰ μείνωσιν οὐδέτεροι εἰς τὸν ἐμφύλιον τῶν Ἑλλήνων αἱματηρὸν πόλεμον, καὶ καίτοι μὴ λαβόντες μέρος εἰς τὴν συμμαχίαν τῶν διαμαχομένων. Ἀπὸ τοῦδε ὅμως οἱ Αἰτωλοὶ φαίνονται ἡσυχάζοντες καθ' ὅλον τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, καὶ οἶονεὶ ἀμυντικὴν θέσιν τηροῦντες καὶ διατηροῦντες ἄθικτον τὴν ἐλευθερίαν των¹⁴⁵. Μόλις δὲ περὶ τὰ τέλη τοῦ

142 Θουκυδ. 3, 98 καὶ 99.

143 Θουκυδ. 3, 106.

144 Θουκυδ. 3, 108.

145 Iustin 32, 4, 2.

Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἀνεφάνησαν ὡς σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων εἰς τὸν κατὰ τῶν Συρακουσίων πόλεμον¹⁴⁶, εἰς τὸν ὁποῖον διὰ τὴν ἀπερισκεψίαν τῶν Ἀθηναίων στρατηγῶν ὑπέστησαν καὶ αὐτοὶ τὰ δεινὰ τοῦ καταστρεπτικοῦ πολέμου καὶ τῆς αἰχμαλωσίας νικηθέντες κατὰ κράτος ὑπὸ τῶν Συρακουσίων.

Ὅτι δὲ τὰ μέγιστα εἶναι ἄξιον σημειώσεως διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Αἰτωλικοῦ ἔθνους εἶναι, ὅτι ἡ Αἰτωλικὴ ἐνότης ἤτις φαίνεται εἰς τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη, ἐξετάθη ἤδη ἐφ' ἅπασαν τὴν Αἰτωλίαν, καθότι ἡ ἀποστολὴ πρέσβευς εἰς Λακεδαίμονα καὶ Κόρινθον ἐκ τῶν ἀπωτέρων Αἰτωλικῶν φύλων δεικνύει ὅτι οὐ μόνον οἱ τῆς ἀρχαίας Αἰτωλίας κάτοικοι, ἀλλὰ καὶ οἱ τῆς Ἐπικτήτου Ἀπόδοτοι, Ὀφιονεῖς, Εὐρυτᾶνες καὶ λοιποὶ συνέπραξαν κατὰ τῶν Ἀθηναίων, ἡ δὲ σύμπραξις αὕτη τῶν Αἰτωλῶν, ὑποδεικνύουσα τὴν ἐνότητα τοῦ Αἰτωλικοῦ ἔθνους, ἐστερεώθη κατόπιν διὰ τινος ὀργανισμοῦ, ὅστις ἀπετέλει τὸ κοινὸν τῶν Αἰτωλῶν.

Μετὰ δὲ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον μέχρι τῶν Μακεδονικῶν χρόνων (405-360 π. Χ.), οἱ Αἰτωλοὶ εὕρισκοντο εἰς ἄμυναν κατὰ τῶν Ἀκαρνάνων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν Ἀθηναίων καὶ Βοιωτῶν, καὶ τὴν μὲν Ναύπακτον καὶ τοὺς Οἰνιάδας κατεῖχον οἱ Ἀθηναῖοι καὶ Ἀκαρνᾶνες, τὴν δὲ Καλυδῶνα κατέλαβον οἱ Ἀχαιοί, οἵτινες καταστάντες συμπολιταὶ τῶν Αἰτωλῶν, ἄφησαν φρουρὰν εἰς τὴν Καλυδῶνα. Οἱ Ἀκαρνᾶνες ὁμῶς μετὰ τῶν Ἀθηναίων καὶ Βοιωτῶν ὀρμηθέντες ἐκ τῶν Οἰνιαδῶν ἐξεστράτευσαν καὶ ἐπολιόρχουν τοὺς Καλυδωνίους, καὶ τότε οἱ Ἀχαιοὶ ἐζήτησαν ἐπικουρίαν παρὰ τῶν συμμάχων Λακεδαιμονίων οἵτινες ἔστειλαν εἰς αὐτοὺς τὸν Ἀγησίλαον μὲ δύο λόχους. Οἱ Ἀκαρνᾶνες καὶ σύμμαχοι αὐτῶν φαίνεται εἰς τὴν εἶδησιν τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἀγησίλαου διέλυσαν τὴν πολιορκίαν τῆς Καλυδῶνος, ἀλλ' ὁ Ἀγησίλαος εἰσέβαλε μετὰ τῶν Ἀχαιῶν εἰς Ἀκαρνανίαν καὶ στείλας ἄγγελον εἰς Στράτον εἰς τὸ κοινὸν τῶν Ἀκαρνάνων ἐζήτησε νὰ παραιτηθῶσι τῆς συμμαχίας τῶν Ἀθηναίων καὶ Βοιωτῶν, ἀλλ' ἀποτυχῶν προεχώρησε μέχρι τῆς λίμνης Ὀζεροῦ (Λιγοβίτσι), καὶ δενδροτομήσας τὸν τόπον καὶ ἀψιμαχίαν τινὰ ποιήσας μετὰ τῶν Ἀκαρνάνων, ἐν ἧ' ἐφονεύθησαν 300 Ἀκαρνᾶνες, ἐπανῆλθεν εἰς τὰ ἴδια διὰ τῆς Αἰτωλίας. Αἱ ὁδοὶ ἅς διέβη τὸ στράτευμα τῶν Πελοποννησίων ἦσαν τόσον στεναὶ κατὰ Ξενοφῶντα, ὥστε οὔτε εἰς ἡδύνατο νὰ διέλθῃ ἄνευ τῆς θελήσεως τῶν Αἰτωλῶν, καὶ βεβαίως. Οἱ Αἰτωλοὶ ἡδύναντο εἰς ταύτας τὰς ὁδοὺς, νὰ ἐκδικηθῶσι κάλλιστα τοὺς Ἀχαιοὺς διὰ τὴν κατοχὴν τῆς Καλυδῶνος, ἀλλ' ἄφησαν αὐτοὺς νὰ διέλθωσιν, ἐλπίζοντες τῇ συμπράξει αὐτῶν νὰ λάβωσι πάλιν τὴν Ναύπακτον¹⁴⁷. Ἐν δὲ μόνον παρατηροῦμεν ἤδη ὡς πρὸς τοὺς μὴ παραδεχομένους τὴν παρ' Αἰτωλοῖς καὶ Ἀκαρνανίσις ἐπικρατήσανσαν πικρὰν ἔχθραν, ὅτι οἱ Αἰτωλοὶ καὶ μετὰ τῶν Ἀθηναίων καὶ ἤδη καὶ μετὰ ταῦτα συνεφιλιώθησαν καὶ συνέπραξαν, μετὰ τῶν Ἀκαρνάνων ἐκόντων ὁμῶς οὐδέποτε συμπράξαντες ἀναφέρονται.

Οἱ ὀλίγοι Ἀθηναῖοι καὶ Βοιωτοὶ οἵτινες παρηκολούθουν τοὺς Ἀκαρνᾶνας ὡς σύμμαχοι, καθ' οὓς χρόνους εἰσέβαλον οἱ Ἀχαιοὶ καὶ Λακεδαιμόνιοι ἔφυγον ἐγκαταλιπόντες καὶ τὴν Ναύπακτον, τότε οἱ Ἀκαρνᾶνες περιορίσθησαν ἐντὸς τῆς ἑαυτῶν χώρας σύμμαχοι γενόμενοι τῶν Λακεδαιμονίων· οἱ δ' Ἀχαιοὶ κατέλαβον τὴν Ναύπακτον, τὴν ὁποίαν καὶ ἐξουσίαζον μέχρι Φιλίππου τοῦ Μακεδόνο¹⁴⁸, ἀπέβαλον ὁμῶς τὴν κατοχὴν τῆς Καλυδῶνος, διότι ὁ στρατηγὸς τῶν Θηβαίων Ἐπαμινώνδας,

146 Θουκυδ. 7, 57.

147 Ξενοφ. Ἑλλην. Ἱστορ. 4, 6.

148 Δημοσθ. κατ. Φιλίπ. 3, 129.

θέλων νὰ εἰσβάλη εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ φοβούμενος ἐπίθεσιν τῶν Αἰτωλῶν, συνῆψε φιλίαν μετ' αὐτῶν καὶ εἰσέβαλεν εἰς τὴν Βοιωτίαν, νικήσας δὲ τοὺς Βοιωτοὺς ἐν τῷ Ὀρχομενῷ εἰσέβαλεν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἐλθὼν δὲ καὶ εἰς τὴν Κάλυδῶνα ἠλευθέρωσεν αὐτὴν ἀπὸ τῆς φρουρᾶς τῶν Ἀχαιῶν περὶ τὸ 361 π.Χ.¹⁴⁹

www.pentalofo.gr

149 Διοδ. 15, 75 καὶ 57.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ΄.

ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΑΙΤΩΛΩΝ ΕΠΙ ΤΩΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ (360 π. Χ.)

Ἐπὶ δὲ Φιλίππου τοῦ Μακεδόνοιο, ὅτε ἡ Ἑλλάς ἠπειλεῖτο νὰ τεθῆ ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τῶν Μακεδόνων, οἱ Αἰτωλοὶ φαίνεται ὅτι δὲν συμμετέσχον τοῦ κατ' αὐτῶν πολέμου, καὶ διὰ τοῦτο οὐδεμίαν φθορὰν ἔπαθον ὑπ' αὐτοῦ, καὶ τοῦτο εἶτε διότι ὁ πανοῦργος Φίλιππος ἀπανταχοῦ ὑπὸ τὸ πρόσχημα τοῦ Ἑλληνοιο ἔγραφεν ὑπερασπιζόμενοιιο δῆθεν τὰ καταπατούμενα δίκαια τῶν Ἑλλήνων· εἶτε καὶ διότι οἱ Αἰτωλοὶ καταπονηθέντειο ἔνεκα τοῦ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους καὶ Ἀχαιοὺς πολέμου, ἐθεώρησαν συμφέρον νὰ ἴδωσι τιμωρουμένους τοὺς ἐχθροὺς των, ἀφοῦ μάλιστα ὁ Φίλιππος λαβὼν ἀπὸ τῆς ἐξουσίας τῶν Ἀχαιῶν τὴν Ναύπακτον, ὑπεσχέθη ἐνόρκωιο νὰ παραδώσῃ ταύτην εἰς τοὺς Αἰτωλοὺς¹⁵⁰.

Αὕτη ἡ γνώμη ἡμῶν περὶ τῆς ἐπὶ Φιλίππου καταστάσεωιο τῶν Αἰτωλῶν ὑποστηριζόμενη κάπως ὑπὸ τοῦ Δημοσθένουιο, φαίνεται πιθανωτέρα τῆς διηγήσεωιο ὑστερωτέρου συγγραφέωιο ὅτι οἱ Αἰτωλοὶ ἐξεπλάγησαν ἀπὸ τὴν ἔλευσιν τῶν Μακεδόνων, καὶ τινεο μὲν αὐτῶν ἀνεχώρησαν ἐκ τῆς Αἰτωλίας καὶ κατέφυγον εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν, φίλοι τῶν Ἀκαρνανῶν γενόμενοι, ἄλλοιο δ' ἔμενον ἐν Αἰτωλίᾳ, ἀδυνατοῦντεο ἢ ἀδιαφοροῦντεο διὰ τὰ γενόμενα¹⁵¹. Ὅτε δὲ κατέλαβε τὴν βασιλείαν ὁ υἱὸς τοῦ Φιλίππου Ἀλέξανδροιο ὁ μέγας, ἡ δὲ Ἑλλάς ἐδοκίμασε ν' ἀπαλλαγῆ τῆς ἡγεμονίας αὐτοῦ, φαίνεται ὅτι καὶ οἱ Αἰτωλοὶ ἐμυήθησαν τῆς ἀποφάσεωιο ταύτηο, διὰ τὸ ὁποῖον ἐψήφισαν καὶ αὐτοὶ νὰ ἐπαναφέρωιο ἐκ τῆς Ἀκαρνανίας τοὺς ἐξοριστοὺς¹⁵².

Αἰτία δὲ τῆς πρὸς τὸν μέγαν Ἀλέξανδροιο ἔριδοιο τῶν Αἰτωλῶν, ἦν ἡ ἀπειθεία αὐτῶν εἰς τὰς διαταγὰοιο του. Ὅτε δῆλα δὴ ὁ Μέγας Ἀλέξανδροιο ἐπανῆλθεν ἐκ τῶν Ἰνδιῶν, ἔγραφεν ἐπιστολὴν πρὸς τὰοιο πόλεις τῆς Ἑλλάδοιο, παρακαλῶν αὐτὰοιο νὰ ἐπαναφέρωιο τοὺοιο φυγάδαοιο εἰς τὰοιο πατρίδαοιο των, ἐκτὸοιο τῶν εἰοιο θάνατον καταδικασθέντων καὶ τῶν ἱεροσύλων, καὶ διέταξε Νικάνορα τὸν Σταγειρίτην νὰ ἀναγνώσῃ τὴν ἐπιστολὴν εἰοιο τὰ πλήθη ἐν Ὀλυμπίᾳ διὰ τοῦ νικήσαντοιο κήρυκοιο. Ἀφοῦ δὲ ἀνεγνώσθη ἡ ἐπιστολὴ ἐν τῇ πανηγύρει τῶν Ὀλυμπίων, ἔνθα ἦσαν πλείονεοιο τῶν 20 χιλ. φυγάδεοιο, ἐπροξένησαν πολλοὺοιο θορούβουοιο, διότι πολλοὶοιο εἶχον ἐξορισθῆ διὰ στάσεωιο τῶν ἀρχόντων καὶ οὐχὶ διὰ νόμου, οἱ δ' ἄρχοντεοιο ἐφοβοῦντο μήπωοιο οἱ ἀνακληθέντεοιο ἐκ τῆς ἐξορίας κατασταθῶιο ἐν τῇ πολιτείᾳ. Φανερὰ λοιπὸν τότε πολλὰοιο πολιτεῖαοιο ἐγόγγυζον, λέγοντεοιο ν' ἀγοράσωιο τὴν ἐλευθερίαν των διὰ τοῦ πολέμου.

150 Δημ. κατὰ Φιλίπ. 3, 129.

151 Διοδ. 17, 3.

152 Διοδ. 17, 109.

ἀρχηγοὶ ὅμως ὅλων ὑπῆρξαν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ Αἰτωλοί, οἵτινες ἔτι μᾶλλον ἐφοβοῦντο τὴν τιμωρίαν, ἣν ἐμελλον νὰ πάθωσιν ὑπὸ τῶν ἐξορίστων, ἀφοῦ καὶ αὐτὸς ὁ Ἀλέξανδρος ἠπείλει τοὺς Αἰτωλοὺς, ὅτι οὐχὶ οἱ παῖδες τῶν Οἰνιαδῶν, ἀλλ' αὐτὸς θὰ τιμωρήσῃ αὐτούς.

ΠΟΛΕΜΟΣ ΑΙΤΩΛΩΝ ΚΑΙ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ

Παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἀχελώου ἀπὸ τῆς δεξιᾶς ὄχθης αὐτοῦ τοῦ πρὸς τὴν Ἀκαρνανίαν βλέποντος, ἐκτείνεται ἔθνος τι πολὺ γνωστὸν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ἱστορίᾳ διὰ τὴν ἐπίκαιρον αὐτοῦ θέσιν, καὶ τὴν συμμετοχὴν αὐτοῦ ἐν τοῖς ἐν διαφόροις χρόνοις γινομένοις πολέμοις. Τὸ ἔθνος τοῦτο τῶν Οἰνιαδῶν καίτοι ἀνήκον εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν¹⁵³, ὡς χωριζόμενον ἀπὸ τῆς Αἰτωλίας διὰ τοῦ Ἀχελώου, ἐκ τοῦ ὀνόματος ὅμως αὐτοῦ, ὡς αὐτὸ φέρεται παρὰ Θουκυδίδη¹⁵⁴, καὶ ἐξ ὅσων μυθικῶν ὁ αὐτὸς Ἱστορικὸς ἀναφέρει ὡς λεγομένων δῆθεν εἰς τὴν ἐποχὴν του¹⁵⁵, εἰκάζομεν ὅτι ἦν Αἰτωλικῆς καταγωγῆς.

Ἡ πόλις τῶν Οἰνιαδῶν κατὰ Θουκυδίδη ἦν ὀχυρωτάτη¹⁵⁶, διότι διὰ νὰ κάμῃ τις ἔφοδον ἐκ τῆς θαλάσσης ἔπρεπε νὰ εἰσέλθῃ διὰ τῶν νεῶν εἰς τὸν ποταμόν, ἐκ δὲ τῆς ξηρᾶς ἦν δύσκολον νὰ προχωρήσῃ, ὡς τοῦτο ἔπαθε ὁ περὶ τὸν Ἀθηναῖον Ἀσώπιον στρατός¹⁵⁷. Κατὰ δὲ τὰς ἐρεῦνας τοῦ Ἀγγλου Λήκ, αὕτη ἔκειτο ἔνθα τὸ κατεσκευασμένον καὶ πάμμεγα φρούριον, ὅπερ οἱ νῦν Τρίκαρδον ὀνομάζουσιν, ἔνθα περίφημα τείχη, πύργους, θέατρον, βήματα στρατηγῶν, θύρας κτλ. εὔρε καὶ ἀκριβέστατα περιέγραψε¹⁵⁸. Οἱ κάτοικοι λοιπὸν τῆς πόλεως ταύτης ἀείποτε διέκειντο ἐχθρικῶς πρὸς τοὺς Ἀκαρνανᾶς¹⁵⁹, ἦσαν δὲ φίλοι καὶ σύμμαχοι τῶν Αἰτωλῶν, καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους μὲν χρόνους, ἀλλὰ προπάντων ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἀνήκον ἐντελῶς εἰς τοὺς Αἰτωλοὺς. Ἐκ δὲ τῶν Οἰνιαδῶν τούτων εἶχον ἐξορίσιν τινὰς οἱ Αἰτωλοί, καὶ τοῦτο ἐχρησίμευσεν ὡς ἀφορμὴ εἰς τὸν μέγαν Ἀλέξανδρον νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Αἰτωλῶν.

Καὶ κατὰ πρῶτον πρὸ τοῦ ἐπικληθέντος Λαμιακοῦ πολέμου οἱ Αἰτωλοὶ ἐκηρύχθησαν ἐν τῷ φανερῷ ἄσπονδοι ἐχθροὶ τῶν Μακεδόνων παρακούσαντες τὴν διαταγὴν, καὶ ἀθετήσαντες τὴν ἐπιστολὴν τοῦ μεγάλου βασιλέως ὅπως μετακαλέσωσι τοὺς ἐξορίστους Οἰνιάδας. Διὸ καὶ μετὰ τὴν ἐκ Μηδίας ἐπάνοδον τοῦ Ἀλεξάνδρου οἱ Αἰτωλοὶ πρῶτοι συνεμάχησαν μετὰ τῶν Ἀθηναίων καὶ περιχαρῶς ὑπεδέχθησαν τὸν Λεωσθένην, κατὰ τοῦ Ἀντιπάτρου καὶ τῶν Μακεδόνων¹⁶⁰, ἐλθόντα εἰς Αἰτωλίαν τὸ δεῦτερον ἔτος τῆς 114 Ὀλυμπιάδος (323 π. Χ). Δόντες δὲ εἰς αὐτὸν ἑπτὰ χιλ. στρατιωτῶν οἱ συνεξεστράτευσαν μετ' αὐτοῦ εἰς Θεσσαλίαν, ἐνίκησαν τοὺς ὑπὸ τὸν

153 Θουκυδ. 1, 3.

154 Θουκυδ. 2, 102.

155 Θουκυδ. 3, 7.

156 Leake 114, 556, 572.

157 Θουκυδ. 2, 82, 102 καὶ 3, 94.

158 Πaus. 4, 25.

159 Brandstaéterus § 170.

160 Justin. hist. XIII. ν' Διοδ. 18, 8. Πλουταρ. 6. Ἀλεξάνδ. 49. Διοδ. 17, 3.

Ἀντίπατρον Μακεδόνας τὸ 321 π. Χ. Τόσον δὲ περίφοβος κατέστη ὁ Ἀντίπατρος ὥστε μήτε νὰ ἀντιπαραταχθῆ τολμῶν, οὔτε εἰς Μακεδονίαν νὰ ἐπανέλθῃ, κατέφυγε καὶ κατεκλείσθη εἰς τὴν πόλιν Λαμίαν, ἐξ ἧς καὶ ὁ πόλεμος ἐκλήθη Λαμιακός. Συναθροίσας δ' ἐν αὐτῇ τὴν δύναμίν του, καὶ ὀχυρώσας τὴν πόλιν μὲ τείχη καὶ μὲ ἀφθότους προετοιμασίας, περιέμενε τοὺς ἀπὸ τῆς Ἀσίας ἐρχομένους συμμάχους, οἵτινες ἔφθασαν μετὰ τινος ἡμέρας μεθ' ἰκανῆς δυνάμεως ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ Λεωνάτου. Ἀλλὰ τότε ὁ Λεωσθένης καὶ οἱ Αἰτωλοὶ ἐπελθόντες κατέκλεισαν αὐτὸν καὶ ἀφαιροῦντες τὰς τροφὰς τὸν ἔθετον εἰς ἀμηχανίαν¹⁶¹. Κυριευθεὶς δὲ ὑπὸ ἀπορίας, καὶ ἀφοῦ ὁ συμμαχικός στρατός ἐνίκηθη, φονευθέντος τοῦ Λεωνάτου, παρέδωκεν εἰς τοὺς πολιορκητὰς τὴν πόλιν Λαμίαν. Τότε ὅμως οἱ Αἰτωλοὶ δι' ἐθνικὰς χρείας κατὰ Διόδωρον ἔλαβον παρὰ τοῦ Λεωσθέτους προσωρινὴν ἄδειαν καὶ ἐπανῆλθον εἰς Αἰτωλίαν¹⁶², ἐκτὸς τοῦ ἰππικοῦ αὐτῶν, ὅπερ ἦν ἠνωμένον μετὰ τοῦ Θεσσαλικοῦ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατηγοῦ Μένωνος, ὃν ὡς προείπομεν μεγάλως ἐτίμησαν οἱ Αἰτωλοὶ. Οὐχ' ἦττον ἢ κατὰ τῶν Μακεδόνων ἔχθρα διηνεκῶς ἐπετείνετο, καὶ μάλιστα ὅτε αἱ ἄλλαι ἑλληνικαὶ πόλεις ὑπετάγησαν εἰς τὸν Ἀντίπατρον, οἱ Αἰτωλοὶ μετὰ τῶν Ἀθηναίων μένοντες ἀνοχύρωτοι καὶ ἔρημοι συμμάχων μόνον μετὰ τῶν ἰδίων στρατηγῶν ἐσκέπτοντο περὶ τοῦ πολέμου¹⁶³.

Ὅτε δὲ ὁ Κρατερὸς καταβάς ἐκ τῆς Ἀσίας ἠνώθη μετὰ τοῦ Ἀντιπάτρου, καὶ διὰ πολλῶν πολέμων ἐπιτυχῶν ἐταπείνωσαν τοὺς Ἀθηναίους, ὁ Ἀντίπατρος ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ὡς σύζυγον τὴν θυγατέρα του Φίλην καὶ ἀμφότεροι ἐξεστράτευσαν κατὰ τῶν Αἰτωλῶν ἔχοντες 30 χιλ. πεζοὺς καὶ δύο χιλ. καὶ 500 ἵπεις. Οἱ Αἰτωλοὶ δὲν ἐξεπλάγησαν ἐκ τηλικούτων δυνάμεων, ἀλλ' ἀθροίσαντες τοὺς ἀκμαίαν ἡλικίαν ἔχοντας εἰς 10 χιλιάδας, καὶ τοποθετήσαντες εἰς ὄρεινους καὶ πετρώδεις τόπους τέκνα, γυναῖκας, γέροντας καὶ τὸ πλῆθος τῶν χρησίμων πραγμάτων, ἐγκαταλείψαντες δὲ τὰς εὐχειρώτους πόλεις καὶ καταλαβόντες τὰς ὀχυράς, περιέμενον ἐντὸς αὐτῶν τὴν ἔφοδον τῶν ἐχθρῶν.

Οἱ περὶ τὸν Ἀντίπατρον καὶ Κρατερὸν Μακεδόνες εἰσβαλόντες εἰς Αἰτωλίαν καὶ ἰδόντες ἐρήμους τὰς ἀνοχύρωτους πόλεις, ὥρμησαν κατὰ τῶν μεταβάντων εἰς τὰς κακοτοπίας. Καὶ πρῶτον μὲν εἰς τόπους τραχεῖς καὶ ὀχυροὺς πολεμοῦντες καὶ ὑπὸ τῆς ἀνδρείας τῶν Αἰτωλῶν βιαζόμενοι εἰς φυγὴν ἀπέβαλον πολλοὺς· ἀφοῦ ὅμως οἱ περὶ τὸν Κρατερὸν κατεσκεύασαν καλύβας, καὶ ἠνάγκασαν τοὺς Αἰτωλοὺς νὰ μένωσιν ἐντὸς χιόνων τὸν χειμῶνα, καὶ ἐστερημένοι τροφῶν, οἱ Αἰτωλοὶ εὐρέθησαν εἰς τὸν ἔσχατον κίνδυνον ἠναγκασμένοι οὕτως ἢ νὰ μένωσιν εἰς τὰ ὄρη καὶ ν' ἀποθάνωσιν ὑπὸ τοῦ χειμῶνος καὶ τῆς πείνης, ἢ νὰ καταβῶσιν εἰς τὰς πεδιάδας καὶ νὰ διαγωνισθῶσι πρὸς δυνάμεις πολλαπλασίους· ἀλλ' ἐνῶ εὐρίσκοντο ἐν τῇ ἀπορίᾳ ταύτῃ, ἀνεφάνη αὐτόματος λύσις τῶν κακῶν, διότι ἀγγελίας ἐλθούσης παρὰ τοῦ Ἀντιγόνου εἰς τὸν Ἀντίπατρον, ὅτι ὁ Περδίκας ἔσπευδε νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχὴν τῶν Μακεδόνων, ἠναγκάσθη ὁ Ἀντίπατρος νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν ταύτην τῶν Αἰτωλῶν μὲ ὁποῖους ἠδυνήθη ὄρους καὶ ἀναχωρήσῃ ἀσφαλῶς, μελετῶν νὰ καταπολεμήσῃ αὐτοὺς ὕστερον, καὶ νὰ μεταβιβάσῃ σὺν γυναίξιν καὶ τέκνοις εἰς τὰς ἀπωτάτας ἐρήμους τῆς Ἀσίας¹⁶⁴.

161 Πλουτ. 6. Δημοσθ. §. 27.

162 Διοδ. 18, 8. 14.

163 Διοδ. 18, 17.

164 Διοδ. 18, 15.

Οἱ Αἰτωλοὶ μαθόντες ὅτι ὁ Κρατερός μετέβη εἰς τὴν Ἀσίαν ἐναντίον τοῦ συμμάχου αὐτῶν Περδίκου, συνήθροισαν κατὰ τὰς συνθήκας στρατόν, πεζῶν μὲν δώδεκα χιλιάδας, ἰππέων δὲ τετρακοσίου ὑπὸ τὴν στρατηγίαν Ἀλεξάνδρου τοῦ Αἰτωλοῦ, καὶ ἐξεστράτευσαν εἰς τὴν Θεσσαλίαν ἵνα φέρωσιν ἀντιπερισπασμούς εἰς τὰς κατακτήσεις τοῦ Ἀντιπάτρου, καὶ καθ' ὁδὸν πολιορκήσαντες τοὺς Ἀμφισσεῖς Λοκρούς συμμαχοῦντας τῷ Ἀντιπάλτρω, καὶ τὴν χώραν αὐτῶν κατέδραμον, καὶ τινὰ τῶν πλησιοχώρων πολισμάτων ἐκυρίευσαν· καὶ ἐλθόντες εἰς συμπλοκὴν μετὰ Πολυκλέους στρατηγοῦ τοῦ Ἀντιπάτρου, καὶ αὐτὸν ἐφόνευσαν, καὶ ἐκ τῶν στρατιωτῶν ἄλλους μὲν ἐφόνευσαν, ἄλλους δὲ ἐζώγησαν· εἰσβαλόντες δὲ καὶ εἰς τὴν Θεσσαλίαν νικηταί, κατέπεισαν τοὺς πλείστους τῶν Θεσσαλῶν νὰ λάβωσι μέρος εἰς τὸν κατὰ τοῦ Ἀντιπάτρου πόλεμον, οἱ δὲ Θεσσαλοὶ ἐνωθέντες μετ' αὐτῶν ἀπετέλεσαν στρατόν πεζῶν μὲν 25 χιλ. ἰππέων δὲ 1500, καὶ ἔχοντες στρατηγὸν τὸν Πολύκλητον ἐπόρθουν καὶ διήρπαζον τὰς ἐπαρχίας τῶν Μακεδόνων.

Ἄλλ' ἐνῶ ταῦτα διεπράττοντο ἐν Θεσσαλίᾳ ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν, οἱ ἄσπονδοι ἐχθροὶ αὐτῶν Ἀκαρνᾶνες¹⁶⁵, εὐρόντες ἤδη τὴν εὐκαιρίαν εἰσέβαλον εἰς τὴν Αἰτωλίαν, καὶ τὴν μὲν χώραν ἐνληλάτουν, τὰς δὲ πόλεις ἐπολιόρκουν¹⁶⁶. τοῦτο δὲ μαθόντες οἱ Αἰτωλοὶ καὶ τὰς ἰδίας πατρίδας εἰς μέγαν κίνδυνον βλέποντες, ἠναγκάσθησαν νὰ σπεύσωσι πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτῶν, καὶ τοὺς μὲν ἄλλους στρατιώτας, ἄφησαν ἐν Θεσσαλίᾳ ὑπὸ στρατηγὸν Μένωνα τὸν ἐκ Φαρσάλων, αὐτοὶ δὲ λαβόντες τοὺς ἐντοπίους ἦλθον ταχέως εἰς Αἰτωλίαν, καὶ κατατρομάξαντες τοὺς Ἀκαρνᾶνας ἠλευθέρωσαν μὲν τὰς πατρίδας τῶν τοῦ κινδύνου, ἀλλ' ἀπώλεσαν τὴν Θεσσαλίαν, διότι ἐπελθὼν ὁ ἐν Μακεδονίᾳ στρατηγὸς Πολυσπέρχων ἐνίκησε τὸ ἐναπομείναν Αἰτωλικὸν στράτευμα, ἐφόνευσεν τὸν Μένωνα καὶ ἀνέκτησε τὴν Θεσσαλίαν.

Ὁ Πολυσπέρχων ἦν Αἰτωλὸς τὴν πατρίδα, ἀκολουθῶν τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον εἰς διαφόρους μάχας ἐν Ἀσίᾳ. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τούτου, ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἀντίπατρος βλέπων τὸν υἱὸν τοῦ Κάσσανδρον ἀσθενῆ κατὰ τὸ σῶμα, αὐτὸν μὲν κατέστησε χιλιάρχον, τὸν δὲ Αἰτωλὸν Πολυσπέρχοντα στρατηγὸν αὐτοκράτορα ἐν Μακεδονίᾳ¹⁶⁷. Ὅτε ὁμῶς ἀπέθανεν ὁ Ἀντίπατρος, ὁ μὲν Πολυσπέρχων ἔγεινε βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, ὁ δὲ Κάσσανδρος λαβὼν ἐπικουρίαν παρὰ τοῦ Ἀντιγόνου ἐκινήθη κατ' αὐτοῦ, ἐκστρατεύσας εἰς Ἀττικὴν ἵνα καταλάβῃ τὰς Ἀθήνας. Ἄλλ' ὁ Πολυσπέρχων διαβὰς εἰς Αἰτωλίαν συνέλεξεν ἐξ αὐτῆς καὶ τῆς Φωκίδος 24 χιλιάδας πεζῶν, 1000 ἰππεῖς, καὶ ἔξ ἐλέφαντας, καὶ ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ Ἀριδαίου βασιλέως μετέβη εἰς τὴν Ἀττικὴν πρὸς καταδίωξιν τοῦ Κασσάνδρου, ἐπειδὴ ὁμῶς ἐν Ἀττικῇ δὲν εὗρισκε τροφὰς ἱκανὰς διὰ τὸν στρατόν του, ἐγκατέλιπε τὸν υἱὸν τοῦ Ἀλέξανδρου μετὰ στρατοῦ νὰ πολεμήσῃ τὸν Κάσσανδρον, αὐτὸς δὲ μετὰ τοῦ ὑπολοίπου μετέβη εἰς Πελοπόννησον.

165 Παισ. 4, 25.

166 Παισ. 18, 34.

167 δ. στρατ. Δ. Πύρρου.

ΚΟΙΝΟΝ ΤΩΝ ΑΙΤΩΛΩΝ

Τὸ κοινὸν τῶν Αἰτωλῶν, ὃ λαμβάνει τὴν ἀρχὴν κατὰ τύπον ἐκ τῶν Ὀμηρικῶν εἰσέτι χρόνων, ὅτε οἱ Αἰτωλοὶ ἀναφαίνονται ὡς ἐν κράτος συμπαγές, κατ' οὐσίαν διέμενον ἐν τῷ σκότει, καὶ ἐντὸς περιωρισμένου κύκλου, ὅτε ἐν Ἑλλάδι ἤκμαζον τὰ δύο μεγάλα ἔθνη, οἱ Ἀθηναῖοι καὶ Σπαρτιᾶται. Καθ' ὅσον δὲ τὰ δύο ταῦτα ἔθνη κατέπιπτον, ἐπὶ τοσοῦτον τὸ κοινὸν τῶν Αἰτωλῶν ἐλάμβανεν εὐρυτέρας διαστάσεις ὥστε ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, καὶ μάλιστα ὅταν ἡ εὐκλεία τῆς δόξης τῶν Ἀθηναίων ἤρξατο καταπίπτουσα, ἤρξατο καὶ τὸ κοινὸν τῶν Αἰτωλῶν δεικνύον τὴν ὑπαρξίν του, διὰ τῆς συμπράξεως τῶν Αἰτωλῶν κατὰ τῶν Ἀθηναίων, πρὸς δὲ καὶ τῆς ἀποστολῆς πρέσβων ἐκ διαφόρων μερῶν τῆς Αἰτωλίας, εἰς Σπάρτην καὶ ἀλλαχοῦ¹⁶⁸. Μετὰ τὸν θάνατον ὅμως τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ὅτε ἡ Ἑλλάς περιεπλέχθη εἰς αἱματηροὺς πολέμους μετὰ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, τὸ Αἰτωλικὸν κοινὸν ἀνέλαβε τὴν προστασίαν ὅλου τοῦ Αἰτωλικοῦ ἔθνους, καὶ ἐξετάθη κατὰ πολὺ μέρος καὶ ἐπὶ τὴν ἄλλην Ἑλλάδα. Ὑπήγοντο δὲ εἰς τὴν Αἰτωλικὴν συμπολιτείαν, οὐ μόνον αἱ γείτονες τῶν Λοκρῶν καὶ Φωκέων πολιτεῖαι, ἀλλὰ καὶ τῆς Θεσσαλίας μέγα μέρος, καὶ οἱ Ἀκαρνανες καίτοι ἄκοντες, καὶ οἱ Κεφαλλῆνες, καὶ αἱ λοιπαὶ τοῦ πελάγους ἐκείνου νῆσοι μέχρι τοῦ Μαλέα. Οὐχ ἦττον ὅμως καὶ οἱ τῶν μέσῳ τῆς Πελοποννήσου πλείστοι Ἀρκάδες, ἔτι δὲ ποτε καὶ αἱ τοῦ Αἰγαίου πελάγους νῆσοι, οἷον ἡ Κέως, ἡ Χίος, ἡ Χαλκηδών, καὶ ἡ ἐν τῇ παραλίᾳ τῆς Θράκης Λυσιμαχία. Ἀλλὰ μετὰ πολλῶν ἐκ τῶν προμνημονευθεισῶν πόλεων ὑπῆρξε βραχυχρόνιος καὶ σχεδὸν ἀβέβαιος, καθ' ὅσον αὗται ἐξεμεταλλεύοντο τὴν ὑπεροχὴν τῶν Αἰτωλῶν ἢ τὴν κατάπτωσιν αὐτῶν ἐν τοῖς διαφοροῖς πολέμοις.

ΤΥΠΟΣ ΤΗΣ ΑΙΤΩΛΙΚΗΣ ΣΥΜΠΟΛΙΤΕΙΑΣ

Ὁ τύπος τῆς Αἰτωλικῆς συμπολιτείας ἦν σχεδὸν οὗτος.

α'. Πᾶσα πόλις τοῦ δεσμοῦ τῆς συμπολιτείας ἦν αὐτόνομος.

β'. Τοὺς αὐτοὺς ὅρους τῆς συμμαχίας μετεχειρίζοντο ἀνεξαιρέτως καὶ οἱ Αἰτωλοὶ καὶ οἱ λοιποὶ τοῦ κοινοῦ σύμμαχοι, ἄνευ οὐδενὸς προνομίου ἢ διακρίσεως καὶ ἡγεμονίας.

γ'. Αἱ περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης, καὶ αἱ περὶ συνθηκῶν διαπραγματεύσεις ἐγίνοντο διὰ συνελεύσεως ἐξ ἀντιπροσώπων ἀποστελλομένων ἐξ ἀπασῶν τῶν πολιτειῶν.

δ'. ἡ ἐσωτερικὴ τῶν πραγμάτων διοίκησις, ὅσον ἐλευθέρα καὶ ἂν ἀφίετο εἰς ἐκάστην τῶν πολιτειῶν, ἠδύνατο διὰ κοινῶν συνόδων νὰ διοικῆται καὶ διατάσσεται. Σύνοδοι δὲ ἡ συνελεύσεις ἦσαν δύο, μία μὲν ὅτε μεγάλη ἐξ ἀπασῶν τῶν πολιτειῶν συνήρχετο πληθὺς, ἄλλη δὲ ὅτε ὀλιγώτεροι συνεδρίαζον ἀπὸ τῶν πολιτειῶν αὐτῶν πεμπόμενοι πρεσβευταὶ οἱ ὅποιοι ἐκαλοῦντο Ἀπόκλητοι, καὶ οἱ ὅποιοι συνεργόμενοι διηνεκῶς ἔκρινον περὶ τῶν ἐλασσόνων ὑποθέσεων ἢ τῶν αἰφνιδίων, ἀναφέροντες τὰς μεΐζονας εἰς τὸ πλῆθος.

168 Θουκυδ. 3, 98.

Αἱ μεγαλείτεροι σύνοδοι ἦσαν ἢ τακτικαὶ καθ' ὠρισμένους χρόνους γενόμεναι, ἢ ἔκτακτοι, ὅτε περίστασις ἀπήτει τὴν συγκάλεισιν αὐτῶν, καὶ αἴτινες συνεκροτοῦντο ἐν Ναυπάκτῳ καὶ ἀλλαχοῦ. Ἐκ τῶν τακτικῶν δὲ συνελεύσεων μία συνήρχετο ἐν Θέρμοις εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος κατὰ πᾶσαν φθινοπωρινὴν ἰσημερίαν, δηλονότι κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον, ἣτις ἐκαλεῖτο Παναιτωλικὸν καὶ ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐγίνοντο οἱ εἰς τὸν Ἀπόλλωνα καθιερωμένοι κοινοὶ ἀγῶνες καὶ ἱεροτελεστία. Ἐν τῇ συνελεύσει ταύτῃ ἐξελέγοντο οἱ στρατηγοὶ καὶ λοιποὶ ἐνιαύσιοι ἄρχοντες. Ὑπέρτατος δὲ ἄρχων ἀπάσης τῆς συμπολιτείας ἦτον ὁ στρατηγός, ὅστις οὐ μόνον ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν καὶ Στρατάρχης ἦν, ἀλλὰ καὶ πρόεδρος ἀπασῶν τῶν συνελεύσεων μειζόνων τε καὶ ἐλασσόνων, καὶ καθυπέβαλεν εἰς τὴν συνέλευσιν τὰς βουλευτέας ὑποθέσεις, καὶ προσεκάλει τοὺς ἀντιπροσώπους εἰς ψηφοφορίαν, μὴ ἔχων ὅμως αὐτὸς ψῆφον ὡςάκις προέκειτο περὶ πολέμου ἢ εἰρήνης. Τούτου δὲ τὸ ὄνομα καὶ ἐν τοῖς δημοσίοις ἐγγράφοις πρὸς δῆλωσιν τοῦ ἔτους ἐγράφετο. Προστεθειμένος ὅμως εἰς τὸν στρατηγὸν ἦτον ὁ Ἴππαρχος, ὅστις καὶ τοῦ ἵππικοῦ προϊστάτο, καὶ ἐν ἄλλαις ὑπηρεσίαις τὸν στρατηγὸν ἐβοήθει. Πρὸς τούτοις δὲ παρ' αὐτοῖς ὑπῆρχε καὶ ὁ Γραμματεὺς. Οἱ δὲ παρὰ Πολυβίῳ καὶ ἐν τινι ἐπιγραφῇ μνημονευόμενοι νομογράφοι φαίνονται ἐκλεγόμενοι ἐνίοτε μόνον ἐκτάκτως, καὶ συνέγραφον νόμους δι' ὧν διωκεῖτο ἐσωτερικῶς τὸ κράτος, πολλάκις δὲ καὶ πρὸς ἐξοστρακισμὸν ὑπόπτων πολιτῶν, οὓς πολλάκις ἐξώριζον καὶ αὐτοὶ οἱ ἄρχοντες διὰ στάσεως. Καθ' οὓς δὲ χρόνους οἱ Αἰτωλοὶ συνέδεσαν μετὰ τοῦ Πολυσπέρχοντος φιλίαν καὶ συμμαχίαν εἶχον μεγάλην δύναμιν· καὶ ἀφ' ἐνὸς ἐπολέμουν πρὸς τοὺς συμμάχους τοῦ Ἀντιπάτρου, Ἀκαρονᾶνας, ἀφ' ἑτέρου δὲ κατέστρεψαν τοὺς Αἰνιᾶνας οἵτινες ὁμοροῦντες τοῖς Ἐπικνημιδίοις Λοκροῖς, κατεστράφησαν οὐ μόνον ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν Ἀθαμάνων, οἵτινες ἐν τοῖς Αἰτωλοῖς συγκαταλεγόμενοι, καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ ἄλλοι λαοὶ ἀπέκαμον πολεμοῦντες, αὐτοὶ μετὰ Ἀμύντου τοῦ βασιλέως κατεσκευάσαν μεγάλην δύναμιν¹⁶⁹.

Ὅτε ὅμως μετὰ παρέλευσιν χρόνου τινός, ὁ τοῦ Ἀντιπάτρου υἱὸς Κάσσανδρος μαθὼν τὴν εἰς Μακεδονίαν ἐπάνοδον τῆς Ὀλυμπιάδος, ἣν Πολυσπέρχων ὁ Αἰτωλὸς ἐναντίον τῶν συμβουλῶν τοῦ Ἀντιπάτρου ἐπανεφέρεν εἰς Μακεδονίαν, ἔλυσε τὴν πολιορκίαν τῆς Τεγέας, καὶ ἐπανήρχετο κατὰ τῆς Ὀλυμπιάδος εἰς Μακεδονίαν, τὸ πρῶτον ἔτος τῆς 116 Ὀλυμπιάδος τὸ 316–305 π. Χ. Οἱ Αἰτωλοὶ πρὸς χάριν τῆς Ὀλυμπιάδος καὶ τοῦ Πολυσπέρχοντος κατέλαβον τὰ στενὰ τῶν Θερμοπυλῶν, καὶ ἐμπόδισαν τῆς ἐκεῖθεν διαβάσεως τὸν Κάσσανδρον. Ἐπειδὴ δὲ οὗτος διεβίβασε διὰ τῆς Εὐβοίας καὶ Λοκρίδος τὸν στρατὸν εἰς Μακεδονίαν, οἱ Αἰτωλοὶ διέμειναν καὶ μέχρι τῆς ἐπανόδου αὐτοῦ, ὅτε καίτοι ὀλίγοι ἀντέστησαν μεγάλως εἰς τὴν διάβασιν τοῦ Κασσάνδρου, ἀλλὰ περικυκλωθέντες ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν Μακεδόνων ἠναγκάσθησαν ν' ἀποσυρθῶσιν, καὶ ν' ἀφήσωσιν ἐλευθέραν τὴν διάβασιν εἰς αὐτοὺς ἀπερχομένους εἰς Πελοπόννησον, ἐναντίον Ἀλεξάνδρου τοῦ Πολυσπέρχοντος¹⁷⁰.

Ὅτε δὲ ἡ Ὀλυμπιάς ἐφονεύθη ἐν Μακεδονίᾳ, ὁ Πολυσπέρχων ὅστις εἶχε καταφύγει εἰς Αἰτωλίαν μετὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ Κασσάνδρου ζητῶν ἄσυλον παρὰ τοῖς Αἰτωλοῖς¹⁷¹, μαθὼν τοῦτο ἤλθε καὶ ἠνώθη μετ' αὐτοῦ. Τότε δὲ ὁ στρατηγὸς τοῦ Ἀντιγόνου Ἀριστόδημος, μαθὼν τὴν μετὰ Κασσάνδρου ἔνωσιν Ἀλεξάνδρου τοῦ Πολυσπέρχοντος ἤλθεν εἰς Αἰτωλίαν καὶ παρουσιασθεὶς εἰς τὸ κοινὸν τῶν Αἰτωλῶν, κατέδειξεν εἰς αὐτὸ τὰς αἰτίας, δι' ἃς ἦν δίκαιον νὰ παραιτήσωσι τὴν φιλίαν τοῦ

169 Στραβ. 9, 4, 291.

170 Διόδωρ. 19, 35 καὶ 19, 53.

171 Διοδ. 19, 52.

Πολυσπέρχοντος καὶ νὰ βοηθήσωσιν αὐτόν, καὶ οὕτω λαβὼν ἐπικουρίαν παρ' αὐτῶν εἰσέβαλεν εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐναντίον τοῦ Κασσάνδρου, καὶ ἐλευθερώσας τὰς Πάτρας καὶ τὸ Αἴγιον ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Αἰτωλίαν¹⁷². Ἄλλ' ὁ Κάσσανδρος βλέπων τοὺς Αἰτωλοὺς συναγωνιζομένους μετὰ τοῦ Ἀντιγόνου, καὶ ἔχοντας πόλεμον μετὰ τῶν γειτόνων τῶν Ἀκαρνάνων, κινήσας ἐκ τῆς Μακεδονίας μετὰ μεγάλης δυνάμεως ἦλθεν εἰς Αἰτωλίαν, καὶ ἐστρατοπέδευσε παρὰ τὸν καλούμενον Καμπύλον ποταμόν (Ἀγαληνός), ἐξ οὗ μεταγενεστέρως οἱ παρὰ τὰς ὄχθας αὐτοῦ οἰκοῦντες, Παρακαμπύλιοι ἐκλήθησαν. Συναθροίσας δὲ τοὺς Ἀκαρνᾶνας, καὶ ἐξιστορήσας αὐτοῖς ὅτι ἐκ παλαιῶν χρόνων ἔχουσιν ὁμορον πόλεμον πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς, τοὺς κατέπεισε νὰ ἐγκαταλίπωσι τὰ μικρὰ χωρία, καὶ νὰ συνοικισθῶσιν εἰς ὀλίγας μεγάλας πόλεις, ὥστε νὰ δύνανται νὰ προσβάλλωσιν ἀθρόοι τοὺς Αἰτωλοὺς, ὅταν ἐπιτίθωνται κατ' αὐτῶν αἰφνιδίως. Ἀφοῦ δὲ πλείστοι μὲν τῶν Ἀκαρνάνων συνώκησαν τὴν μεγίστην καὶ ὄχυρωτάτην πόλιν Στράτον, οἱ Οἰνιάδαι δὲ καὶ τινες ἄλλοι τὴν Σαυρίαν, καὶ οἱ Δεριεῖς μετ' ἄλλων τὸ Ἀγρίνιον, πόλιν Αἰτωλικὴν κατεχομένην τότε ὑπὸ τῶν Ἀκαρνάνων, ὁ Κάσσανδρος ἀφήσας στρατηγὸν αὐτῶν Λυκίσκον τινὰ μεθ' ἱκανοῦ στρατοῦ ἀνεχώρησεν.

Οἱ Αἰτωλοὶ ἀπαλλαγέντες τοῦ Κασσάνδρου, συνεκεντρώθησαν εἰς τρισχιλίους ἄνδρας ἐκ τοῦ Θέρμου καὶ τῶν περιοικίδων, καὶ περιχαρακώσαντες τὸ Ἀγρίνιον ἐπολιόρχουν αὐτό, οἱ δὲ ἐντὸς τοῦ φρουρίου συνθηκολογήσαντες μετὰ τῶν ἐκτὸς νὰ παραδώσωσι μὲν τὴν πόλιν τοῖς Αἰτωλοῖς, ν' ἀπέλθωσιν ὅμως αὐτοὶ σῶφι παρέδωκαν αὐτοῖς τὸ φρούριον μὴ ὑποπτευθέντες κανένα κίνδυνον. Οἱ Αἰτωλοὶ ὅμως διὰ τὸ κεκορυφωμένον ἤδη πρὸς αὐτοὺς μῖσος, παραβάντες τὰς συνθήκας καὶ καταδιώξαντες τοὺς Ἀκαρνᾶνας πλὴν ὀλίγων τοὺς λοιποὺς ὅλους ἀπέσφαξαν τὸ 312 π.Χ.¹⁷³ Καὶ τοιοῦτον ἀπέβη τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πικρᾶς ἔχθρας τῶν Αἰτωλῶν καὶ Ἀκαρνάνων. Ἄλλ' ὁ τῶν Αἰτωλῶν μέγιστος ἐχθρὸς Κάσσανδρος, μαθὼν τὴν ἀποτυχίαν τοῦ καταστρεπτικοῦ του σχεδίου, καὶ τὴν ἥτταν τῶν Ἀκαρνάνων, ἔστειλεν ἐκ Μακεδονίας τὸν υἱόν του Φίλιππον τὸν Γ'. μεθ' ἱκανῆς δυνάμεως νὰ βοηθήσῃ τοὺς Ἀκαρνᾶνας κατὰ τῶν Αἰτωλῶν.

Ὁ Φίλιππος καταβάς εἰς Ἀκαρνανίαν πρῶτον ἐπεχείρησε νὰ λεηλατῇ τὴν Αἰτωλίαν, μαθὼν ὅμως ὅτι ὁ Αἰακίδης ἔγεινε βασιλεὺς τῶν Ἡπειρωτῶν, καὶ εἶχε συναθροίσῃ πολὺν στρατὸν πρὸς βοήθειαν τῶν Αἰτωλῶν, ἐκινήθη κατ' αὐτοῦ πρὶν αὐτὸς προλάβῃ νὰ ἐνωθῇ μετὰ τῶν Αἰτωλῶν, καὶ μεγάλην καταστροφὴν ποιήσας εἰς τὸν στρατὸν τῶν Ἡπειρωτῶν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Αἰτωλίαν, ἔνθα κατέφυγον καὶ οἱ ἐκ τῶν Ἡπειρωτῶν περισωθέντες. Ἐνταῦθα δὲ συνάψας μάχην μετὰ τῶν Αἰτωλῶν καὶ Ἡπειρωτῶν ἐνίκησεν αὐτούς, καὶ ἐφόνευσε πολλοὺς ἐν οἷς ὑπῆρχε καὶ ὁ Αἰακίδης. Ἐντὸς δὲ ὀλίγων ἡμερῶν τῶσαύτας νίκας ἔλαβε κατὰ τῶν Αἰτωλῶν, ὥστε πολλοὶ ἐξ αὐτῶν καταπλαγέντες καὶ ἐγκαταλείψαντες τὰς ἀνοχύρους πόλεις τῶν, κατέφυγον εἰς τὰ δυσβατώτατα τῶν ὄρεων μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ τέκνων¹⁷⁴.

172 Διοδ. 19, 66, 67.

173 Διοδ. 19, 17, 68.

174 Διοδ. 19, 74.

Ἡ εἰς Αἰτωλίαν εἰσβολὴ τοῦ Φιλίππου καὶ οἱ συνεχεῖς πόλεμοι ἐξησθένησαν αὐτούς, καὶ ἠνάγκασαν νὰ στείλωσι πρέσβεις εἰς Καρίαν πρὸς τὸν Ἀντίγονον, μεθ' οὗ συνέδεσαν φιλίαν καὶ συμμαχίαν¹⁷⁵. Οὐχ ἦττον καὶ μετ' ἄλλων ἔθνῶν συνεμάχουν πρὸς ἀπόκρουσιν ἐπερχομένων κατακτητῶν, καὶ τὸ κοινὸν αὐτῶν τὴν αὐτὴν ἐνότητα καὶ ἐνέργειαν οἶαν καὶ προτοῦ εἶχε. Ἀπεδείχθησαν δὲ καὶ στρατηγοὶ περίφημοι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην διακριθέντες καὶ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος, ἐν οἷς ἀναφέρεται καὶ Ἐρύμνων ὁ Αἰτωλός, σύνοδρος τῷ Αὐτάνδρῳ καὶ Ἀγαθοκλεῖ εἰς τὸν ἐν Συρακούσαις πόλεμον¹⁷⁶.

Ὅτε δὲ περὶ τὸ β'. ἔτος τῆς 117 Ὀλυμπιάδος, καὶ περὶ τὸ 317 π. Χ. ὁ Πολυσπέρχων ἐπιθυμήσας τὴν ἐν Μακεδονίᾳ ἡγεμονίαν προσεκάλεσεν ἐκ Περγάμου Ἡρακλέα τὸν υἱὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου δεκαεπταέτη ὄντα, ἔγραψε μεταξὺ ἄλλων καὶ πρὸς τὸ κοινὸν τῶν Αἰτωλῶν, παρακαλῶν αὐτούς καὶ δύναμιν νὰ τῷ δώσωσι καὶ νὰ συνεχστρατεύσωσιν μετ' αὐτοῦ εἰς Μακεδονίαν, καὶ ἀπὸ κοινοῦ ν' ἀποκαταστήσωσι τὸν Ἡρακλέα εἰς τὸν θρόνον τῆς Μακεδονίας, ὑποσχόμενος αὐτοῖς πολλαπλασίους χάριτας¹⁷⁷. Καὶ οἱ μὲν Αἰτωλοὶ παρεχώρησαν στρατιωτικὴν δύναμιν εἰς τὸν Πολυσπέρχοντα, ὅστις κατέστησε τὸν Ἡρακλέα εἰς τὸν θρόνον τῆς Μακεδονίας, ἀλλ' εἶτα ἐδόλοφόνησαν αὐτὸν διὰ τῶν ὑποσχέσεων τοῦ Κάσσανδρου, καὶ οὕτω κατεστάθη μετ' ὀλίγον βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας ὁ Κάσσανδρος. Ἐκ δὲ τῆς διηγήσεως ταύτης τοῦ Διοδώρου ἐξάγεται ὅτι οἱ Αἰτωλοὶ, καὶ μετὰ τὰς ὑπὸ Φιλίππου τοῦ Γ'. ἦττας, δὲν ἐξησθένησαν, ὡς ἠδύνατό τις νὰ συμπεράνη ἐκ τῶν προλεχθέντων.

Οἱ Αἰτωλοὶ συνδραμόντες τὸν Κάσσανδρον, δυσηρέστησαν φαίνεται τὸν σύμμαχον αὐτῶν Ἀντίγονον, διὸ περὶ τὸ 304 π.χ. ὅτε Δημήτριος ὁ τοῦ Ἀντιγόνου ἐπολιόρκει τοὺς Ροδίους, οἱ Αἰτωλοὶ ἔστειλαν πρέσβεις πρὸς αὐτὸν περὶ συμβιβασμοῦ, ὁ δὲ Δημήτριος συμβιβασθεὶς πρὸς τοὺς Ροδίους, μετέβη εἰς Αἰτωλίαν, καὶ συνέδεσε συμμαχίαν μετὰ τῶν Αἰτωλῶν¹⁷⁸, ἧτις ἐξηκολούθησε μεταξὺ αὐτῶν ἐπὶ πολὺν χρόνον. Ὁ Πλούταρχος ὁμοῦς διηγούμενος τὸ πρᾶγμα ἀποδίδει τὴν συμφιλίωσιν τοῦ Δημητρίου οὐχὶ εἰς τὴν πρεσβείαν τῶν Αἰτωλῶν ἀλλ' εἰς τὴν μεσιτείαν τῶν Ἀθηναίων¹⁷⁹.

Ὅτε δὲ περὶ τὸ 300 π. χ. ἠγέρθη πόλεμος μεταξύ Πτολεμαίου τοῦ Κεραυνοῦ καὶ Ἀντιόχου καὶ Ἀντιγόνου, ὅλαι σχεδὸν αἱ πόλεις τῆς Ἑλλάδος, ὡσεὶ δοθείσης εὐκαιρίας ἔστειλαν πρὸς ἀλλήλας πρέσβεις, δι' ὧν συνέδεσαν συμμαχίαν πρὸς ἀνάκτησιν τῶν ἐλευθεριῶν των. Ἴνα μὴ φανῶσι δὲ ὅτι ἐπεχείρησαν πόλεμον κατὰ τοῦ Ἀντιγόνου, τοῦ ὁποίου ἦσαν ὑπήκοοι, προσβάλλουσι τοὺς συμμάχους αὐτοῦ Αἰτωλοὺς, προφασιζόμενοι ὅτι οἱ Αἰτωλοὶ εἶχον καταλάβει διὰ τῆς βίας τὸ ἱερὸν πεδῖον τοῦ Κιρραίου Ἀπόλλωνος. Ὅθεν Ἄρεὺς ὁ ἡγεμὼν τοῦ ἠνωμένου στρατοῦ κατέστρεψε τὰς πόλεις καὶ τὰ σπαρτὰ τῶν Αἰτωλῶν τὰ ὑπάρχοντα εἰς ταύτας τὰς πεδιάδας, καὶ ὅσα πράγματα δὲν ἠδυνήθη νὰ λάβῃ μεθ' ἑαυτοῦ τὰ ἔκαυσε. Ὅτε δὲ οἱ ποιμένες τῶν Αἰτωλῶν εἶδον τοῦτο ἐκ τῶν

175 Διοδ. 19, 76.

176 Διοδ. 20, 46.

177 Διοδ. 20, 20.

178 Διοδ. 20, 99 καὶ 100.

179 Πλουτ. β. Δημητρ. 23, 20.

ὀρέων, συναθροισθέντες περὶ τοὺς πεντακοσίους κατεδίωξαν τοὺς ἐχθροὺς ὄντας διεσπαρμένους καὶ ἀγνοοῦντας τὴν δύναμιν αὐτῶν, διότι τὴν θέαν εἶχεν ἐμποδίσῃ ἀπ' αὐτῶν ὁ φόβος καὶ ὁ καπνὸς τῶν καιομένων, καὶ κατασφάξαντες περὶ τὰς 9 χιλιάδες ἐξ αὐτῶν ἔτρεψαν εἰς φυγὴν τοὺς λεηλατοῦντας τὸν τόπον¹⁸⁰.

www.pentalofo.gr

180 Justini Istor. XXIV, 4.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

ΕΙΣΒΟΛΗ ΓΑΛΑΤΩΝ (301–229 π. Χ.)

Ἐπὶ δὲ τῆς ἐποχῆς τῶν Σελευκιδῶν, εἰσβολὴ βαρβάρων Γαλατῶν ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν Βόλγου τινὸς ἐγένετο εἰς Μακεδονίαν, καὶ ἠπειλεῖ νὰ εἰσβάλη εἰς τὴν Ἑλλάδα· τότε δὲ Πτολεμαῖος ὁ Κεραυνὸς θέλων νὰ ἐμποδίσῃ αὐτοὺς ἐφρονεύθη ἐν τῇ κατ' αὐτῶν μάχῃ. Ὁ θάνατος ὁμῶς τούτου κατεφόβισεν ἔτι μᾶλλον τοὺς Αἰτωλοὺς, οἵτινες ἐκ τῶν συνεχῶν πολέμων εἶχον καταπονηθῆ, ἀλλ' ἔσωσεν αὐτοὺς καὶ τὴν Ἑλλάδα ἢ πρὸς τὸ λαφυραγωγεῖν ἀπληστία τῶν βαρβάρων, ἔνεκα τῆς ὁποίας ἐφρονεύθη ὁ Βόλγος.

Τὸν Βόλγον διεδέχθη ὁ Βρέννος, ὃς νικηθεὶς ἐν Μακεδονίᾳ διέβη εἰς Θεσσαλίαν, καὶ ἐκεῖθεν ἀναχωρήσας ἐμελέτα νὰ διαβῆ τὸν Σπερχεῖον καὶ νὰ εἰσβάλη εἰς τὴν Ἑλλάδα. Οἱ Ἕλληνες μαθόντες τοῦτο ἔστειλαν νὰ ἐμποδίσωσι τὴν διάβασιν τῶν γεφυρῶν, ἀλλ' ὁ Βρέννος διέταξε δέκα χιλιάδας Γαλάτας εἰξεύροντας νὰ κολυμβῶσι νὰ διέλθωσι κάτωθεν τῶν γεφυρῶν, διὰ τινος λιμνώδους καὶ ἀβαθοῦς μέρους. Οἱ Ἕλληνες μαθόντες τοῦτο ἄφησαν τὰς γεφύρας ἐλευθέρας, καὶ ἀνεχώρησαν εἰς τὸ ἐν Θερμοπύλαις στρατεύμα. Ἐνταῦθα δὲ οἱ Αἰτωλοὶ εἶχον στείλη κατὰ τῶν Γαλατῶν τὸ μαχιμώτατον μέρος τοῦ στρατεύματος, συνιστάμενον ἐξ ἰππέων, εὐζώνων, καὶ ἑπτὰ χιλιάδων ὀπλιτῶν ὑπὸ ἀρχηγοὺς τὸν Πολύαρχον, Πολύφρονα, καὶ Λακράταν¹⁸¹. Ὁ δὲ Βρέννος καὶ οἱ Γαλάται διὰ τῆς γεφύρας προεχώρησαν πρὸς τὴν Ἡράκλειαν καὶ διήρπαταν τὰς ἐκτὸς αὐτῆς χώρας, πρὸς δὲ καὶ τοὺς ἐν τοῖς ἀγροῖς ἀνθρώπους ἐφόνευσαν· τὴν πόλιν ὁμῶς δὲν ἐκυρίευσαν, διότι ἐν ἔτος πρὸ αὐτῶν οἱ Αἰτωλοὶ εἶχον ἀναγκάσει τοὺς Ἡρακλεώτας νὰ τελῶσι φόρον εἰς αὐτοὺς, διὸ καὶ ὑπερήσπισαν τὴν Ἡράκλειαν ὡς ἰδίαν πόλιν. Δι' ὃ ὁ Βρέννος δικυθύνθη εἰς τὰς Θερμοπύλας θέλων νὰ διαβῆ ἐκεῖθεν, καὶ καταφρονῶν τοὺς Ἕλληνας, τὴν ἐπιούσαν ἡμέραν μετὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου ἔκαμεν ἔναρξιν τῆς μάχης, ἣτις ὑπῆρξε πεισματώδης, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ὁ ἡρωϊσμὸς τῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ ἀπώλεια τῶν βαρβάρων ὑπῆρξε μοναδική, διότι μόνον τεσσαράκοντα ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἀπέθανον εἰς τὴν μάχην, ἐκ δὲ τῶν Γαλατῶν πλῆθος ἄπειρον.

Ἐκ τῆς ἥττης δὲ ταύτης καὶ ἐξ ἐκείνης ἂν ὑπέστη ὁ λόχος τῶν Γαλατῶν, ἀποπειραθεὶς νὰ ἀναβῆ τὴν Οἶτην, καταπλάγησαν μεγάλως ἀπὸ τὴν ἀνδρείαν τῶν Αἰτωλῶν οἱ Γαλάται καὶ ἠπόρουν διὰ τὰ μέλλοντα Ἄλλὰ τότε ἐσκέφθη, ὁ Βρέννος ὅτι ἂν ἠνάγκαζε τοὺς Αἰτωλοὺς νὰ ἀπέλθωσιν εἰς τὰς πατρίδας των, εὐκολώτερον ἤθελε καταπολεμήσῃ τοὺς λοιπούς. Ἐκλέξας λοιπὸν 40 χιλιάδας πεζοὺς καὶ 800 ἰππεῖς, ὑπὸ ἀρχηγὸν τὸν Ὀρεστώριον καὶ Κούμβουτιν διέταξεν αὐτοὺς νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν Αἰτωλίαν. Οὗτοι δὲ διαβάντες τὰς γεφύρας τοῦ Σπερχεῖοῦ εἰσέρχονται εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ διὰ ταύτης εἰς τὴν Αἰτωλίαν. Κυριεύσαντες δὲ τὸ Κάλλιον ἔπραξαν εἰς

181 Πaus. 10, 20, 4.

αὐτὸ τὰ ἀνοσιώτατα καὶ ἀπανθρωπότατα διότι τοὺς μὲν ἄρρενας νέους καὶ γέροντας πάντας ἀπέσφαξαν, τὰ δὲ νήπια ἐφόνεον ἐπὶ τῶν μαστῶν τῶν μητέρων των, καὶ ἐκ των παχυτέρων ἅ ἐφόνεον, ἔπινον τὸ αἷμα καὶ ἔτρωγον τὰς σάρκας. Αἱ δὲ γυναῖκες καὶ αἱ ὠριμον ἡλικίαν ἔχουσαι παρθένοι, ὅσαι ἐνεπνέοντο ὑπὸ ἐθνικοῦ φρονήματος πύτοκτόνησαν ὅταν ἐκυριεύετο ἡ πόλις, τὰς δὲ ἐπιζώσας ἠτίμαζον οἱ Γαλάται βιαίως. καὶ ὅσαι μὲν ἐκ τῶν γυναικῶν ἐπετύγχανον τὰς μαχαίρας τῶν Γαλατῶν ἠτύχαιον, αἱ δὲ ἄλλαι ἀπέθνησκον ἀπὸ ἀσιτίας καὶ ἀϋπνίας. Οἱ δὲ Γαλάται καὶ μὲ τὰς ψυχορραγούσας, τινὲς δὲ καὶ μὲ τὰς νεκρὰς συνουσιάζοντο.

Οἱ Αἰτωλοὶ ἔμαθον παρ' ἀγγελιαφόρων τὰ δυστυχήματα τοῦ Καλλίου, καὶ ἄραντες τὴν δύναμιν τῶν Θερμοπυλῶν ἔσπευσαν εἰς Αἰτωλίαν οὐχὶ ἀνεπιστρεπτὴ ἀλλ' ἵνα ἐκδικήσωσι τὰ παθήματα τῶν Καλλιέων, καὶ ἵνα διασώσωσι τὰς μὴ κυριευθείσας πόλεις¹⁸². ἔξεστράτευσαν δὲ ἐξ ὅλων τῶν πόλεων πάντες οἱ ἐν ἡλικίᾳ. Ἐνεκα δὲ τῆς ἀνάγκης καὶ τοῦ φρονήματος ἦσαν ἀναμειγμένοι καὶ γέροντες καὶ γυναῖκες, τῶν ὁποίων ἡ ὀργὴ κατὰ τῶν Γαλατῶν ἦν μεγαλειτέρα καὶ τῆς τῶν ἀνδρῶν. Ὅτε δὲ οἱ βάρβαροι λαφυραγωγῆσαντες τοὺς οἴκους καὶ τοὺς ναοὺς, ἔβαλον πῦρ εἰς τὸ Κάλλιον καὶ ἐπέστρεφον διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ, οἱ Πατρεῖς οἵτινες μόνον συνεμάχουν τοῖς Αἰτωλοῖς, προσέβαλον αὐτοὺς ἐκ τοῦ ἀντιθέτου μέρους, ἀλλὰ διὰ τὸ πλῆθος τῶν Γαλατῶν καὶ διὰ τὴν μεγάλην παραφορὰν των ἔπαθαν ταλαιπωρίας. Οἱ δ' Αἰτωλοὶ καὶ αἱ γυναῖκες τῶν Αἰτωλῶν παρατεταγμένοι καθ' ἅπασαν τὴν ὁδόν, ἠκόντιζον κατὰ τῶν βαρβάρων· ἐπειδὴ ὅμως δὲν εἶχον τὰς ἐγγωρίους τετραγώνους ἀσπίδας, ἃς ὠνόμαζον θυρεοὺς, ἀπετύγχανον ὀλίγον αὐτῶν. Καὶ ὅτε μὲν οἱ Γαλάται τοὺς ἐδίωκον ἀπεμακρύνοντο εὐκολως, ὅτε δὲ ἐπανήρχοντο ἐπέπιπτον κατ' αὐτῶν μὲ ὀρμήν. Ἐν τούτοις ἢ κατ' αὐτῶν ἐκδίκησις ἐγένετο ἐπαξία τῶν κακουργημάτων, ἃ ἔπραξαν, διότι ἐκ τῶν 40 χιλ. μόνον περὶ τὰς 18 χιλ. καὶ 700 διεσώθησαν καὶ ἀπῆλθον εἰς Θερμοπύλας¹⁸³. Τότε δὲ οἱ Αἰνιᾶνες καὶ Ἡρακλεῶται θέλοντες ν' ἀποβάλωσι τοὺς Γαλάτας ἐκ τῆς πατρίδος των ὑπεσχέθησαν εἰς τὸν Βρέννον νὰ ὀδηγήσωσιν αὐτὸν διὰ τινος ἀτραποῦ τοῦ ὄρους Οἴτης· διὰ τῆς γῆς τῶν Αἰνιάνων, δι' ἧς διαβὰς καὶ ὁ Νῆδος Ὑδάρνης, ἐπετέθη ἐκ τῶν νώτων κατὰ Λεωνίδου. Ὁ Βρέννος λοιπὸν ἀφήσας στρατηγὸν τινὰ Ἀχιχώριον ἐν Θερμοπύλαις, διέβη· διὰ τῆς ἀτραποῦ χωρὶς νὰ τὸν ἐννοήσωσι, καὶ μάχην συνάψας μετὰ τῶν φρουρῶν τῶν Φωκέων ὑπερασπιζομένων τὴν δίοδον ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ διασκορπισθῶσι, καὶ διευθύνθη πρὸς τοὺς Δελφοὺς (τὸ 274—272 π. Χ.), διότι μαθὼν τοὺς θησαυροὺς τοῦ Μαντείου, ἐπορεύθη πρὸς διαρπαγὴν αὐτοῦ, λέγων ὅτι εἶνε δίκαιον νὰ μεταδίδωσιν οἱ θεοὶ τοῦ πλοῦτου αὐτῶν καὶ εἰς τοὺς ἔχοντας χρεῖαν αὐτοῦ, καὶ μεταχειριζομένους αὐτὸν κάλλιον ἐκείνων. Τότε δὲ ὁ ἐν Δελφοῖς θεὸς ὑπέσχετο νὰ φυλάξῃ τοὺς Ἕλληνας· διὸ εὐθύς ἅμα μαθόντες τὴν πρόοδον τῶν βαρβάρων ἐκινήθησαν κατ' αὐτῶν οἱ κάτοικοι τῶν Δελφῶν μετὰ τῶν περὶ τὸν Παρνασσὸν οἰκούντων Φωκέων, πρὸς δὲ 400 ὀπλίται Ἀμφισσεῖς, καὶ ὀλίγοι Αἰτωλοὶ μεθ' ὧν ἠνώθησαν μετ' ὀλίγον καὶ ἄλλοι χίλιοι Αἰτωλοὶ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Φιλομήλου. Το μᾶχιμον ὅμως μέρος τοῦ στρατεύματος τῶν Αἰτωλῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Εὐρυδόμου καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Πλειστάμονος ἐστράφη κατὰ τοῦ στρατεύματος τοῦ Ἀχιχωρίου· ὥστε ἐνῶ προεχώρουν οἱ Γαλάται, οἱ Αἰτωλοὶ ἐφορμῶντες κατὰ τῆς

182 Ἰδὲ Γενικ. Ἱστορ. Κ. Παπαρρηγοπούλου σελ. 229 σημ. 3.

183 Πaus. 10, 22, 2.

ἐπισθοφυλακῆς αὐτῶν τὴν κατέθλιβον ἀρπάζοντες τὰ σκεύη, καὶ φονεύοντες τοὺς ἄνδρας, καὶ οὕτω ἐμπόδισαν τὸν Ἀχιχῶριον νὰ ἐνωθῆ ταχέως μετὰ τοῦ Βρέννου, καὶ συνετέλεσαν νὰ ἐνωθῆ τὴν ἐπιούσαν τῆς μάχης νύκτα. Συναθροισθέντες δὲ πάντες εἰς Δελφοὺς παρετάχθησαν κατὰ τῶν βαρβάρων

Τότε δὲ καὶ τὸ θεῖον κατὰ Παυσανίαν ἐκηρύχθη ἐναντίον τῶν βαρβάρων. διότι ἡ γῆ εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Γαλατῶν ἐσειέτο πολλάκις τῆς ἡμέρας ἐπαισθητότερον παρὰ εἰς ἄλλα μέρη, πρὸς δὲ καὶ βρονταὶ καὶ κεραυνοὶ ἐγίνοντο, καὶ τὴν νύκτα ἐγίνοντο ψύχος ὑπερβολικὸν καὶ ἔπιπτον χιόνες. Προσετι δὲ ἐκ τοῦ Παρνασσοῦ κατέπιπτον πέτραι καὶ κρημνοί, ὥστε οὐχὶ κατὰ ἓνα ἢ δύο ἀλλὰ κατὰ τριάκοντα ἐφόνευον τοὺς βαρβάρους εἴτε φρουροῦντας εἴτε ἀναπαυομένους.

Ἄφου δὲ συνεκροτήθη ἡ μάχη, τὴν μὲν ἡμέραν ἐνικήθησαν οἱ Γαλάται καὶ ὁ Βρέννος ἐπληγῶθη βαρέως, τὴν δὲ νύκτα κυριευθέντες ὑπὸ πανικοῦ, οὔτε τὴν ἐντόπιον γλῶσσάν των ἠγνόουν· καὶ ἐπειδὴ ἔνεκα τοῦ βαθέος σκότους δὲν ἔβλεπεν ὁ εἰς τὸν ἄλλον οὔτε τὰς μορφὰς τῶν ἀσπίδων, ἐφονεύοντο μεταξύ των. ἐφονεύθησαν δὲ ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ περὶ τὰς 6 χιλιάδας, χίλιοι δὲ ἐφονεύθησαν ὑπὸ τῆς ἀλληλοκτονίας καὶ τοῦ λοιμοῦ, καὶ ἄπειρον πλῆθος ἐφονεύθη κατὰ τὴν Φωκίδα. Καὶ τῆς μοίρας δὲ τῶν Γαλατῶν, ἣν ὁ στρατηγὸς Ἀχιχῶριος εἶχεν ἀφήσῃ ἐν Ἡρακλείᾳ πρὸς φρούρησιν τῶν χρημάτων τὸ πλεῖστον κατέστρεψαν οἱ Αἰτωλοὶ, καὶ μόνον ὀλίγοι διέφυγον τὸ ξίφος αὐτῶν. Ὁ δὲ Βρέννος μετὰ τῶν περισσωθεντων ἐνωθεὶς καὶ μετὰ τοῦ Ἀχιχωρίου τὴν προτεραίαν τοῦ φόβου ἐν καιρῷ νυκτὸς ἐτρέπη εἰς φυγὴν, λαβὼν δὲ τρεῖς πληγὰς, καὶ συναθροίσας τοὺς Γαλάτας συνεβούλευσεν αὐτοὺς νὰ φονεύσωσιν αὐτὸν καὶ τοὺς πληγωθέντας, καὶ καύσαντες τὰς ἀμάξας ἅς μεθ' ἑαυτοῦ ἔφερε, εὐζωνοὶ νὰ ἀπέλθωσιν εἰς τὴν πατριδα των, καὶ βασιλέα νὰ καταστήσωσι τὸν Ἀχιχῶριον αὐτὸς δὲ πίων οἶνον ἀπέσφαξεν ἑαυτόν.

Ὁ Ἀχιχῶριος θάψας τὸν νεκρὸν τοῦ Βρέννου, καὶ φονεύσας τοὺς τραυματίας καὶ τοὺς ὑπὸ τοῦ χειμῶνος ταλαιπωρηθέντας ἀσθενεῖς, διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ διευθύνθη μετὰ τῶν λειψάνων τοῦ στρατοῦ οἴκαδε. Ἄλλ' οἱ Αἰτωλοὶ ἐπιτιθέμενοι εἰς τὰ στενὰ μετὰ τῶν συμμάχων, καὶ τὰς ἐπισθοφυλακὰς ἀπέκοπτον τοῦ λοιποῦ στρατεύματος, καὶ τὴν πολεμικὴν ἀποσκευὴν ἀφήρεσαν, οἱ δὲ Γαλάται φθάσαντες εἰς Θερμοπύλας καὶ μὴ εὐρόντες τροφὰς ἀπώλεσαν αὐτόθι ἄλλας 10 χιλιάδας, καὶ μόλις ἔφθασαν εἰς τὸν Σπερχεῖον ὀλίγοι περισωθέντες, οἵτινες προσεβλήθησαν εἰς τὸν Σπερχεῖον ὑπὸ τῶν Θεσσαλῶν καὶ Μαλιέων, καὶ διερχόμενοι διὰ τῶν Δαρδανῶν ἐξωλοθρεύθησαν ὅλοι. Οὕτως ἐνῶ ἔφερον ὁ Βρέννος 150 χιλ. πεζοὺς καὶ 10 χιλιάδας ἵππεῖς μετὰ πλῆθους συρφετώδους λαοῦ, πολλῶν ἐμπόρων, καὶ δισχιλίων ἀμαξῶν δὲν διεσώθη κανεὶς νὰ ἐπανέλθῃ οἴκαδε¹⁸⁴. Ἔγεινε δὲ ἡ καταστροφὴ αὕτη τῶν Γαλατῶν τὸ δευτέρον ἔτος τῆς εἰκοστῆς πέμπτῃς Ὀλυμπιάδος, ἧτοι τὸ 279 π. Χ.

Ἄξιον δὲ παρατηρήσεως εἶναι τὸ μοναδικὸν φαινόμενον εἰς τὰς τῶν Γαλατῶν γυναῖκας. αὗται ἀποβαλοῦσαι πᾶσαν, μητρικὴν ἀδυναμίαν, οὐ μόνον τὰ ἑαυτῶν τέκνα ἔβλεπον θυσιαζόμενα, ἀλλὰ καὶ ἑαυτὰς προσέφερον εἰς τὸν βωμὸν τοῦ τοῦ πολέμου θέτουσαι τὰ ἴδια σώματα ὡς προπύργια τῶν ἀνδρῶν μεθ' ὧν συνεπολέμουν. Πρὸς δὲ καὶ ἡ πλῆθὺς τῶν ἀναθεμάτων, ἅπερ ἀφίερωνον εἰς ναοὺς ὅτε ἐξεδικοῦντο τοὺς ἐχθροὺς των.

184 Παυσ. 1, 4, 10 καὶ 10, 20, 22 καὶ 23, 7, 9. tustin XXIU UI καὶ Διόδ. ἐν ἀποσπασμάτ. 22.

Κοινὴ δηλονότι εἰς πάντας τοὺς ἔλληνας ἦν ἡ πληθὺς τῶν εἰς διαφόρους ἐν Ἑλλάδι ναοὺς ἀναθημάτων, ὑποδεικνύουσα τὴν πρὸς τὰ θεῖα εὐλάβειαν αὐτῶν, καὶ τὴν πρὸς τοὺς θεοὺς εὐγνωμοσύνην δι' ἣν παρ' αὐτῶν ἐλάμβανον προστασίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ τὴν κοινὴν τοῖς Ἑλλησι λατρείαν, καὶ τὸν θρησκευτικὸν σύνδεσμον αὐτῶν. Οὕτως οἱ Αἰτωλοὶ εἰς τὸν προλαβόντα πρὸς τοὺς Ἀκαρναϊκῶν πόλεμον ὅτε ἐπιπεσόντες κατέστρεψαν αὐτοὺς ἀνέθεσαν εἰς Δελφοὺς εἰκόνας τῶν στρατηγῶν, καὶ εἰκόνας Ἀπόλλωνος καὶ Ἀρτέμιδος. Εἰς δὲ τὸν κατὰ Γαλατῶν πόλεμον ἀνέθεσαν εἰς τὸ ἐν Δελφοῖς ἱερὸν εἰκόνας μίαν τῆς Ἀρτέμιδος καὶ Ἀθηνᾶς καὶ δύο τοῦ Ἀπόλλωνος¹⁸⁵. Εἰς δὲ τὸν ὀμφαλὸν τῶν Δελφῶν ἀνέθεσαν εἰκόνα τοῦ στρατηγοῦ αὐτῶν Εὐρυδάμου, ἰδίᾳ δὲ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Πλειστάμονος ἀνέθεσαν οἱ θεσπιεῖς ἐν Ὀλυμπίᾳ¹⁸⁶. Ὅτε δὲ ἐξεδικήθησαν τοὺς Γαλάτας διὰ τὴν πρὸς τοὺς Καλλιεῖς ὠμότητα αὐτῶν κατεσκεύασαν τρόπαιον καὶ ἄγαλμα γυναικὸς ὠπλισμένης εἰκονίζον τὴν Αἰτωλίαν, ὅπερ ἀφιέρωσαν εἰς τὸν ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλωνα· πρὸς δὲ καὶ εἰς τὰ ἐπιστήλια τοῦ ναοῦ ἐκ τοῦ ὀπισθεν μέρους καὶ ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ οἱ Αἰτωλοὶ ἀνέθεσαν τὰ ὄπλα τῶν Γαλατῶν, ἃ κατὰ τὸ σχῆμα ἦσαν ὅμοια μὲν τὰς πλεκτὰς ἀσπίδας τῶν Περσῶν¹⁸⁷.

185 Πaus. 10, 15.

186 Πaus. 6, 16, 2 καὶ 10, 17, 23.

187 Πaus. 10, 18, 7 καὶ 10, 19, 3.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η.΄

ΠΟΛΕΜΟΙ ΑΙΤΩΛΩΝ

Μετὰ δὲ τὴν ἀπέλασιν τῶν Γαλατῶν οἱ Αἰτωλοὶ ἐστράφησαν αὐθις κατὰ τῶν Ἀκαρνάνων, καὶ ἐκυρίευσαν τὴν πόλιν Στράτον, ἣν κατεῖχον καὶ μέχρι τῆς ἐποχῆς, καθ’ ἣν δις ἐπετέθη κατ’ αὐτῶν Φίλιππος ὁ Δ΄. Τοῦτο δὲ ἠνάγκασε τοὺς Ἀκαρνᾶνας νὰ ἐπεκαλεσθῶσι τὴν βοήθειαν τῶν Ῥωμαίων, οἵτινες εἰ καὶ ἐζήτουν ἀφορμὴν νὰ ἀναμιχθῶσιν εἰς τὰ ἑλληνικὰ πράγματα, φαίνεται δὲν συνέδραμον αὐτοὺς, ὥστε οὗτοι ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τῶν Μακεδόνων, οἱ δὲ Μακεδόνες ἐβοήθησαν μὲν αὐτοὺς κατὰ τῶν Αἰτωλῶν, κατέσχον ὅμως μέρος τῆς Ἀκαρνανίας καίτοι σύμμαχοι τῶν Ἀκαρνάνων¹⁸⁸.

Ὅτε δὲ Δημήτριος ὁ Ἀντιγόνου κυριεύσας τὴν Πελοπόννησον, τὰς Ἀθήνας καὶ τὰ Μέγαρα ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Βοιωτῶν καὶ δευτέραν φορὰν κυριεύσας τὰς Θήβας, ἠτοιμάζετο νὰ μεταβῇ εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Πυθίων, τελουμένην ἐν τῷ Κρυσσαίῳ πεδίῳ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, οἱ Αἰτωλοὶ καταλαβόντες τὰ περὶ τοὺς Δελφοὺς στενὰ περιέμενον νὰ ἐπιτεθῶσι κατ’ αὐτοῦ. Τοῦτο ὅμως μαθὼν ὁ Δημήτριος ἐτέλεσε τὸν ἀγῶνα καὶ τὴν πανήγυριν εἰς Ἀθήνας, καὶ μετέβη εἰς Μακεδονίαν· ἐκεῖθεν δ’ ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Αἰτωλῶν, καὶ ἐκακοποίησε τὴν χώραν αὐτῶν. Μαθὼν δὲ μετ’ ὀλίγον ὅτι Πύρρος ὁ βασιλεὺς τῆς Ἠπείρου ἐληλάτει τὴν Θεσσαλίαν, ἔδραμεν ἐναντίον ἐκείνου, ἀφήσας κατὰ τῶν Αἰτωλῶν τὸν Πάνταυχον μετὰ πολλῆς δυνάμεως, ὅστις συναντηθεὶς μετὰ τοῦ Πύρρου καὶ συμπλακεὶς ἐτράπη εἰς φυγὴν, ἐκ δὲ τῶν Μακεδόνων πολλοὶ μὲν ἐφονεύθησαν, πέντε δὲ χιλιάδες συνελήφθησαν ζῶντες¹⁸⁹.

Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Πύρρου, ἀπὸ τοῦ 271 καὶ ἐξῆς, καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Γαλατῶν, οἱ Αἰτωλοὶ μετὰ πλείοντος ὑπερηφανίας οὐ μόνον περὶ τῶν ἰδίων ἐφρόντιζον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ἀλλότρια ἐπενέβαινον, διὸ ὅτε Ἀριστότιμος ὁ Τύραννος κατέλαβε τὴν Ἠπειρον, καὶ τοὺς προύχοντας ἐφόνευσε, πολλοὺς δὲ ἐκ τῶν ἄλλων κατοίκων ἐξώρισε. Οἱ Αἰτωλοὶ ἔστειλαν πρὸς αὐτὸν πρέσβεις, καὶ ἀπήτησαν ν’ ἀποδώσῃ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα εἰς τοὺς ἐξορίστους. Καὶ κατ’ ἀρχὰς μὲν οὗτος ἠρνήθη, ἀλλὰ κατόπιν μεταμεληθεὶς ἐπέτρεψε τὴν ἀναχώρησιν, ὀρίσας καὶ τὴν ἡμέραν αὐτῆς¹⁹⁰.

Ὅτε δὲ ὁ ἐν Ἠπείρῳ βασιλεύων Ἀλέξανδρος υἱὸς τοῦ Πύρρου ἀπέθανεν, οἱ Αἰτωλοὶ θελήσαντες ν’ ἀρπάσωσιν ἀπὸ τῆς βασιλείας Ὀλυμπιάδος μέρος τι τῆς Ἀκαρνανίας, ὅπερ οἱ Ἀκαρνᾶνες εἶχον δώσῃ εἰς τὸν Ἀλέξανδρον ὡς δῶρον διὰ τὴν ἐν πολέμοις συμμαχίαν του, ἔστειλαν φρουρὰς εἰς τινὰς πόλεις. Καὶ ἡ μὲν Ὀλυμπιάς ἵνα

188 Πaus. 4, 63. Tit. Liv. 2, 43, 27.

189 Πλουτ. β. Δημητ. 38, §. 41.

190 Justin Istoría XXVI.

ἐνισχυθῆ συνέζευξε μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Δημητρίου τὴν κόρην τῆς Φθίας. Οἱ δ' Ἀκαρνανεὶς δυσπιστοῦντες εἰς τὴν δύναμιν τῶν Ἑπειρωτῶν ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τῶν Ῥωμαίων κατὰ τῶν Αἰτωλῶν, καὶ ἐπέτυχον νὰ σταλῶσι παρὰ τῆς Συγκλήτου πρέσβεις ἵνα εἰδοποιήσωσι τοὺς Αἰτωλοὺς ν' ἀποσύρωσι τὰς φρουρὰς ἀπὸ τὰς πόλεις τῶν Ἀκαρνανῶν.

Οἱ πρέσβεις τῶν Ῥωμαίων ἐλθόντες εἰς Αἰτωλίαν ἠπειλήσαν εἰσβολὴν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ ἐν ἣ περιπτώσει δὲν ἤθελον ἀποσύρη τὰς φρουρὰς· ἀλλ' οἱ Αἰτωλοὶ ἤκουσαν αὐτοὺς ἀταράχως καὶ ὑπερηφάνως, καὶ ἀντὶ νὰ πτοηθῶσιν ἐκ τῶν ἀπειλῶν αὐτῶν, ἤρξαντο νὰ ὀνειδίζωσιν αὐτοὺς διὰ τὰς ἡττας ἃς ὑπέστησαν ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων καὶ Γάλλων, ὑφ' ὧν εἰς τόσους πολέμους πανολεθρίως ἐφρονεύθησαν, καὶ τοῖς ἔλεγον μᾶλλον νὰ ἀνοίξωσιν εἰς αὐτοὺς τὰς θύρας κατὰ τῶν Καρχηδονίων, ἃς εἶχε κλείσει ὁ φόβος τοῦ φοινικικοῦ πολέμου, παρὰ νὰ μεταβιβάσωσι τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀνατρέχοντες δὲ κατόπιν εἰς τὴν ἱστορίαν αὐτῶν καὶ ἐλέγχοντες αὐτοὺς διὰ τὴν εὐτελεῆ καταγωγὴν των καὶ διὰ τὴν δειλίαν ἣν ἔδειξαν ἐνώπιον τῶν Γαλατῶν, τοῖς παρήγγελλον νὰ ἐνθυμῶνται τίνες ἄνθρωποι εἶναι καὶ τίνας ἀπειλοῦσι, ὅτι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ φυλάξωσι τὴν πόλιν των κατὰ τῶν Γαλατῶν, καὶ κυριευθεῖσαν ὑπ' αὐτῶν δὲν τὴν ὑπερησπίσθησαν διὰ τῶν ὄπλων, ἀλλὰ τὴν ἐξηγόρασαν διὰ τοῦ χρυσοῦ. Ὅτι πρέπει ν' ἀποβάλωσι τοὺς Γάλλους ἐκ τῆς Ἰταλίας παρὰ ν' ἀπειλῶσι τοὺς Αἰτωλοὺς, οἵτινες τοὺς Γάλλους μετὰ μείζονος δυνάμεως εἰσβαλόντας εἰς τὴν Ἑλλάδα, οὐ μόνον δι' οὐδεμιᾶς ξένης δυνάμεως ἀλλ' οὔτε διὰ τῆς δυνάμεως ὄλων τῶν Αἰτωλῶν τοὺς ἐξηφάνισαν, καὶ ὅτι μᾶλλον πρέπει νὰ ὑπερασπισθῶσι τὰ ἰδικά των, παρὰ νὰ ζητῶσι τὰ ξένα. Ἐλέγχοντες δὲ πάλιν καὶ χλευάζοντες τὴν σμικρότητα τῶν Ῥωμαίων καὶ ἐξαίροντες τὴν ἑαυτῶν ὑπεροχὴν, εἶπον εἰς αὐτοὺς, καὶ τί ἄνθρωποι εἶναι οἱ Ῥωμαῖοι; Βέβαια ποιμένες, οἵτινες ἀπὸ τὴν ληστείαν τῶν ἰδίων δεσποτῶν ἔχουσι τὴν λείαν· οἵτινες μὴ εὐρόντες συζύγους διὰ τὴν ἀτιμίαν τοῦ γένους των, διὰ χυδαίας βίας ἤρπασαν αὐτὰς· οἵτινες τέλος καὶ αὐτὴν τὴν πόλιν των διὰ πατροκτονίας ἔκτισαν, καὶ τὰ θεμέλια αὐτῆς μετὰ ἀδελφικὸν αἷμα περιεράντισαν. Οἱ Αἰτωλοὶ ὅμως πάντοτε ὑπῆρξαν ἠγεμόνες τῆς Ἑλλάδος, καὶ ὅπως κατὰ τὸ ἀξίωμα, οὕτω καὶ κατὰ τὴν ἀνδρείαν ὑπερέβησαν τοὺς ἄλλους, καὶ μόνον αὐτοὶ τέλος πάντων τοὺς Μακεδόνας ἀκμάζοντας κατὰ τὴν κυριαρχίαν τῶν ἐθνῶν διὰ παντὸς κατεφρόνησαν, τὸν βασιλέα Φίλιππον δὲν ἐφοβήθησαν, τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου τὰς διαταγὰς μετὰ τὴν νίκην τῶν Περσῶν καὶ τῶν Ἰνδῶν, ὅτε ὅλοι ἔτρεμον τὸ ὄνομά του, τὰς ἀπέρριψαν. Νὰ μένωσι δὲ οἱ Ῥωμαῖοι εὐχαριστημένοι εἰς τὴν παροῦσαν τύχην παρὰ νὰ προκαλῶσι πόλεμον κατ' ἐκείνων, οἵτινες καὶ τοὺς Γάλλους εἶδον φονευομένους, καὶ τοὺς Μακεδόνας καταπεφρονημένους. Ἀφοῦ δὲ οὕτως ἀπέπεμφαν τοὺς πρέσβεις τῶν Ῥωμαίων, ἵνα μὴ φαίνωνται ὅτι ὠμίλησαν ἀνώτερα τῶν ὄσων ἔπραξαν, ἐπόρθησαν τὰ ὄρια τῆς Ἠπείρου καὶ Ἀκαρνανίας¹⁹¹.

Ὅτε δὲ κατὰ τὸ τρίτον ἔτος τῆς 133 Ὀλυμπιάδος (254—243. π. Χ.), ὁ Ἄρατος ἐχειροτονήθη ἀρχηγὸς τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, ἠθέλησε καὶ οὗτος νὰ ἐπεκτείνῃ τὰς κατακτήσεις του ἐπὶ τὴν ἄλλην Ἑλλάδα. Διὸ συμμαχίαν ποιησάμενος μετὰ τῶν Ἀθηναίων καὶ Βοιωτῶν, ἐπεχείρησε τὸν κατὰ τῶν Αἰτωλῶν πόλεμον, διότι οὗτοι ὀλίγον πρὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ Ἀράτου μικροῦ δεῖν κατελάμβανον τὴν Σικυῶνα ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ τυραννοῦντος Νικοκλέους¹⁹². Διαπλεύσας λοιπὸν τὸν κόλπον μετὰ 10 χιλιάδων στρατοῦ, ἐλεηλάτησε τὴν Λοκρίδα καὶ Καλυδῶνα, οἱ δὲ Βοιωτοὶ ἐξεληθόντες

191 Iustin. Istor. XXVIII, 4, 11.

192 Πλουτ. β. Ἀράτ. 4, 235.

συνεσωματώθησαν ἐν Χαιρωνεῖα ἀναμένοντες τὴν ἄφιξιν τοῦ Ἄρατου, ἀλλὰ τούτου βραδύναντος οἱ Αἰτωλοὶ ἐπιπεσόντες κατ' αὐτῶν ἐκέρδισαν καταστρεπτικωτάτην δι' αὐτοὺς νίκην, διότι καὶ ὁ Βοιώταρχος Ἀβιοῦτακρος καὶ χίλιοι Βοιωτοὶ μετ' αὐτῶν ἔπεσαν ἐν τῇ μάχῃ¹⁹³. Καὶ ἠνάγκασαν μὲν οἱ Αἰτωλοὶ τοὺς Ἀχαιοὺς νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὰ ἴδια, ἐπεχείρησαν ὅμως καὶ αὐτοὶ νὰ ἐκδικηθῶσι τοὺς ἐχθροὺς των, ἀφοῦ μάλιστα οἱ Βοιωτοὶ συνέδεσαν μετ' αὐτῶν συμμαχίαν.

Μετ' ὀλίγον δὲ χρόνον καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐν Σπάρτῃ βασιλείας τοῦ Ἄγιδος (244—235 π. Χ.), οἱ Αἰτωλοὶ εἰσβαλόντες εἰς τὴν σύμμαχον Βοιωτίαν ἐπεχείρησαν νὰ διαλύσωσι τὴν Βοιωτικὴν ὁμοσπονδίαν, καὶ νὰ ἀναγκάσωσι τὰς Βοιωτικὰς πόλεις νὰ καταταχθῶσιν εἰς τὴν Αἰτωλικὴν συμπολιτείαν, ἰδόντες δὲ καὶ τοὺς Δαρδανεῖς ἐπιτεθέντας κατὰ τοῦ Δημητρίου ἐπετέθησαν καὶ κατ' αὐτοῦ· εἶτα δὲ διαβάντες ἔμπροσθεν τῆς Μεγαρικῆς χώρας, ἠπεύλουσαν νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὰς Ἀθήνας· ὁ δὲ Ἄρατος ὑποπτευθεὶς εἰσβολὴν τῶν Αἰτωλῶν εἰς Πελοπόννησον ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ στρατὸν παρὰ τοῦ Ἄγιδος. Διὸ ὁ Ἄγις λαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ ἅπασαν τῆς Σπάρτης τὴν νεότητα ἐστράτευσε μετ' αὐτοῦ κατὰ τῶν Αἰτωλῶν. Μὴ νομίζων ὅμως συμφέρον νὰ ἐπιτεθῇ κατ' αὐτῶν, ἠναντιώθη εἰς τὴν γνώμην τοῦ Ἄγιδος παρ' οὗ καὶ ἐγλευάσθη, καὶ ἄφησε τοὺς Αἰτωλοὺς καὶ διῆλθον ἀμαχητὶ τὴν Γεράνειαν, καὶ διὰ τοῦ ἰσθμοῦ εἰσέβαλον εἰς Πελοπόννησον, καὶ ἤρξαντο τὴν ἐρήμωσιν τῆς Ἀχαΐας, καταλαβόντες αἰφνιδίως τὴν Πυλλήνην. (241 π. Χ.)

Οἱ Αἰτωλοὶ μεθυσθέντες, φαίνεται, ἐκ τῆς ἐπιτυχίας τῶν ὄπλων των κατέστησαν ὑπερόπται, περὶ οὐδενὸς λογιζόμενοι τοὺς Πελοποννησίους, οἵτινες ἀπολέσαντες τὸ ἀρχαῖον γόητρον, ἤδη ἐμάχοντο ἀνάνδρως κατὰ Πλούταρχον· δι' ὃ ὅσον καταπληκτικοὶ ἐφαίνοντο εἰς τὴν ἔφοδον, τόσον ὀλιγώρως εἶχον μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν, καὶ μᾶλλον ἐπεδίδοντο εἰς διαρπαγὴν καὶ λεηλασίαν. Ὑπολαβόντες δὲ ἤδη τὴν ὑποχώρησιν αὐτῶν ὡς δειλίαν, ἤρξαντο ἀφόβως νὰ διασκορπίζωνται. Καὶ οἱ μὲν στρατιῶται διασπαρέντες εἰς τὰς οἰκίας ἐζήτουν ὁ εἷς τὸν ἄλλον, καὶ ἐφιλονίκουν περὶ τῶν χρημάτων, οἱ δὲ ἠγεμόνες καὶ λοχαγοὶ περιερχόμενοι ἤρπαζον τὰς γυναῖκας καὶ τὰς θυγατέρας τῶν Πυλληνέων, καὶ ἐφόρουν εἰς αὐτὰς τὰς περικεφαλαίας (τριλοφίας), ὥστε ἐκ τούτων νὰ διακρίνηται ὁ κύριος ἐκάστης, καὶ νὰ μὴ δύναται νὰ τὴν λάβῃ ἄλλος. Ἄλλ' ἐν τοιαύτῃ καταστάσει, ὄντες, εἰδοποιήθησαν ὅτι ὁ Ἄρατος ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν αἰφνιδίως· ἐκπλαγέντες δὲ ἀπὸ τὸ ἀπροσδόκητον ἐτράπησαν εἰς φυγὴν καταδιωκόμενοι, καὶ μάχης γενομένης ἐφονεύθησαν ἑπτακόσιοι. Τόσον δὲ διαβόητος κατέστη ἡ μάχη αὕτη, ὥστε καὶ Τιμάνθης ὁ Ζωγράφος παρέστησεν αὐτὴν δι' εἰκόνας.

Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ τῶν Αἰτωλῶν καὶ Πελοποννησίων ἀναφέρεται καὶ τι ἐξ ἐκείνων, ἃ συνήθως τεχνάζονται οἱ ἠττώμενοι λαοί, ἀποδίδοντες τὴν ἦτταν εἰς τὴν ἐμφάνισιν ὑπερανθρωπίνων ὄντων. Λέγουσι λοιπὸν ὅτι ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἐπιλέκτων στρατιωτῶν συλλαβὼν τὴν θυγατέρα τοῦ Ἐπιγῆθους, νέαν ὠραίαν καὶ καλοῦ ἀναστήματος, ἐπέθηκεν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτῆς τὴν τριλοφίαν, διατάξας αὐτὴν νὰ καθήσῃ εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἀφροδίτης. Ὅτε ὅμως εἰσῆλθεν ὁ Ἄρατος εἰς τὴν πόλιν, καὶ ἤρξατο ἡ φυγὴ τῶν Αἰτωλῶν, ἡ νέα ἐξῆλθεν αἰφνιδίως εἰς τὴν θύραν τοῦ ἱεροῦ φοροῦσα τὴν τριλοφίαν καὶ

193 Πλουτ. β. Αρατ. 4, 240.

παρετήρησε κάτω πρὸς τοὺς πολεμοῦντας, οἱ δ' Αἰτωλοὶ ἰδόντες αὐτὴν ἐνόμισαν ὡς θεῖον φάντασμα, καὶ κυριευθέντες ὑπὸ φόβου καὶ θάμβους κἀνεῖς δὲν ἐγύρισεν ὀπίσω πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν ἐχθρῶν, ἀλλὰ πάντες ἔφυγον ἐσπευμένως εἰς τὰς πατρίδας των, ἀλλὰ τοῦτο κατὰ Πλούταρχον ὁ Ἄρατος ἐν τοῖς αὐτοῦ ὑπομνήμασι δὲν ἀνέφερε¹⁹⁴.

Κατὰ δὲ τὴν ἐποχὴν ταύτην καθ' ἣν πιθανῶς οἱ Αἰτωλοὶ ἐπέδραμον εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὠφεληθεὶς ἐκ τῆς εὐκαιρίας Δημήτριος ὁ β'. βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας ἐπέδραμε τὴν παραλίαν τῆς Αἰτωλίας καὶ κατέστρεψε τὴν περίφημον τῶν Αἰτωλῶν πόλιν Πλευρώνα, τὸ ἄ. ἔτος τῆς 135 Ὀλυμπιάδος ἤτοι 240 π. Χ. ἡ δὲ φήμη τῆς ἐλεύσεως αὐτοῦ φαίνεται ὅτι ἔτι μᾶλλον ἐπέσπευσε τὴν ἐξ Αχαΐας ἐπάνοδον τῶν Αἰτωλῶν¹⁹⁵. Ὅτε δὲ Ἄγρων ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰλλυριῶν ἠκμαζε κατὰ τὴν πεζικὴν καὶ ναυτικὴν δύναμιν ὅσον οὐδεὶς τῶν πρὸ αὐτοῦ, ὁ Δημήτριος θέλων νὰ προστατεύσῃ τοὺς Ἀκαρνᾶνας κατέπεισεν αὐτὸν διὰ χρημάτων νὰ βοηθήσῃ τοὺς Μεδιωνίους Ἀκαρνᾶνας, πολιορκουμένους ὑπὸ τὸν γειτόνων αὐτοῖς Αἰτωλῶν, διότι οἱ Αἰτωλοὶ μὴ δυνάμενοι νὰ καταπείσωσιν αὐτοὺς νὰ λάβωσι μέρος εἰς τὴν πολιτείαν των, ἐπεχείρησαν νὰ τοὺς ὑποτάξωσι καθ' ὀλοκληρίαν. Ἐν ᾧ δὲ οἱ Αἰτωλοὶ ἐξεστράτευσαν καὶ ἐστρατοπέδευσαν περὶ τὴν Μεδιώναν, φέροντες κατ' αὐτῆς πᾶσαν μηχανὴν καὶ βίαν, οἱ δὲ Μεδιώνιοι στενωῶς πολιορκηθέντες, καὶ εἰς κακὴν κατάστασιν εὐρισκόμενοι ἐφαίνοντο ἡμέραν παρ' ἡμέραν ὅτι ἠθέλον παραδοθῆ, ἐπλησίασεν ὁ χρόνος τῶν ἀρχαιρεσιῶν καθ' ὃν οἱ Αἰτωλοὶ ἔμελλον νὰ ἐκλέξωσιν ἄλλον στρατηγόν, καὶ συνέβη λογομαχία τις μεταξὺ αὐτῶν καὶ ἴσως καὶ χρονοτριβή, καθότι ὁ προϋπάρχων στρατηγός προέτεινεν εἰς τοὺς Αἰτωλοὺς, ἐπειδὴ αὐτὸς εἶχεν ἀναδεχθῆ τὰς κακοπαθείας καὶ τοὺς κινδύνους ἐν καιρῷ τῆς πολιορκίας, αὐτῷ νὰ ἐπιτρέψωσιν, ἐὰν νικήσωσι, καὶ τὴν διευθέτησιν τῶν λαφύρων, καὶ τὴν ἐπιγραφὴν τῶν ὄπλων. Ἐπειδὴ ὁμως τινὲς καὶ μάλιστα οἱ μέλλοντες νὰ ἀνέλθωσιν εἰς τὴν ἀρχὴν ἠμφισβήτουν εἰς τὰ λεγόμενα, καὶ παρεκάλουν τὸν λαὸν νὰ τὰ ἀφήσῃ διὰ τὸν μέλλοντα ὑπὸ τῆς τύχης νὰ στεφανωθῆ διὰ τῆς στρατηγίας, οἱ Αἰτωλοὶ ἀπεφάσισαν, ἐὰν ὁ ἐκλεχθεὶς στρατηγός κυριεύσῃ τὴν πόλιν νὰ ἔχῃ κοινὴν μετὰ τοῦ προϋπάρχοντος στρατηγοῦ καὶ τὴν διευθέτησιν τῶν λαφύρων καὶ τὴν ἐπιγραφὴν τῶν ὄπλων.

Ἐν ᾧ δὲ ἀπεφασίσθησαν ταῦτα, καὶ ἔπρεπε τὴν ἐπομένην ἡμέραν νὰ γείνη ἡ ἐκλογὴ τοῦ ἄρχοντος καὶ ἡ παράληψις τῆς ἀρχῆς ὡς ἦτον εἰθισμένον εἰς τοὺς Αἰτωλοὺς, ἔπλευσαν κατ' αὐτῶν ἐν καιρῷ νυκτός 100 λέμβοι, ἐν αἷς ὑπῆρχον 5 χιλιάδες Ἰλλυριοί. Οὗτοι δὲ κατὰ τὰ χαράγματα ἀποβιβασθέντες ἐν τάξει, μεθ' ἡσυχίας καὶ δραστηριότητος προεχώρουν, κατὰ λόχους κατὰ τοῦ στρατοπέδου τῶν Αἰτωλῶν. Οἱ Αἰτωλοὶ ἐννοήσαντες τὸ γενόμενον ἐξεπλάγησαν ἀπὸ τὸ ἀνέλπιστον καὶ τῆς τόλμης τῶν Ἰλλυριῶν, διότι ὁμως πρὸ πολλοῦ εἶχον κατασταθῆ μεγαλοφρονοῦντες, καὶ διότι εἶχον πεποιθήσιν εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις, εἶχον θάρρος. Τὸ περισσότερον λοιπὸν μέρος τῶν ὑπλιτῶν καὶ τῶν ἰππέων παρενέβαλον πρὸ τοῦ στρατοπέδου εἰς τὰς πεδιάδας, μετὰ μέρους δὲ τοῦ ἰππικοῦ καὶ μετὰ τῶν εὐζώνων, προκατελάμβανον τοὺς ὑψηλοτέρους καὶ ἐπιτηδεῖως πρὸ τοῦ χάρακος κειμένους τόπους. Οἱ δὲ Ἰλλυριοὶ ἐξ ἐφόδου ἐπιπεσόντες ἐξέβαλον τῶν θέσεων τοὺς ἐλαφροὺς στρατιώτας, τοὺς δὲ κατ' αὐτῶν πολεμοῦντας ἰππεῖς ἠνάγκασαν νὰ ὀπισθοχωρήσωσι πρὸς τοὺς ὀπίτας. Ἐφορμῶντες λοιπὸν ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων μερῶν κατὰ τῶν εἰς τὴν πεδιάδα παρατεταγμένων ἔτρεψαν αὐτοὺς ταχέως εἰς φυγὴν, ἀφοῦ καὶ οἱ ἐκ τῆς πόλεως Μεδιώνιοι προσέβαλον συγχρόνως τοὺς Αἰτωλοὺς, καὶ πολλοὺς μὲν ἐφόνευσαν, πολλῶ δὲ πλείους

194 Πλουτ. β. Ἀράτ. 4, σελ 256.

195 Στρβ. 10, 2, 329.

ἤχημαλῶτισαν, τὰ δὲ ὄπλα καὶ τὰς ἀποσκευὰς ἀπάσας ἐκυρίευσαν, καὶ ἐπέστρεψαν οἴκαδε. Οἱ Μεδιώνιοι ἤδη ἀνελπίστως σωθέντες συνηθροίσθησαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἐσκέπτοντο καὶ περὶ ἄλλων καὶ περὶ τῶν ἐπιγραφῶν τῶν ὄπλων, ἀπεφάσισαν δὲ νὰ ποιήσωσι κοινὴν τὴν ἐπιγραφὴν καὶ ἀπὸ τοῦ ἄρχοντος τῶν Αἰτωλῶν, καὶ ἀπὸ τῶν μελλόντων νὰ ἄρξωσιν αὐτῶν. Οἱ δ' Αἰτωλοὶ ἀποτυχόντες ἐπανῆλθον ἄπρακτοι.

Ὅτε δὲ πολλὰ ἔθνη συνεμάχησαν μετὰ τῶν Ἀχαιῶν, ὁ Ἄρατος μεταχειρισθεὶς συνεργὸν τὸν Πανταλέοντα, μεγάλην δύναμιν ἔχοντα παρὰ τοῖς Αἰτωλοῖς, συνέδεσε δι' αὐτοῦ φιλίαν μετὰ τῶν Αἰτωλῶν ποιήσας εἰρήνην καὶ συμμαχίαν μετ' αὐτῶν¹⁹⁶, ἐν ἣ ἰδέμειναν μέχρι τοῦ 232 π. Χ. Καθ' οὗς δὲ χρόνους εἰρήνη καὶ συμμαχία ὑπῆρχε μετὰ τῶν Αἰτωλῶν καὶ Ἀχαιῶν, οἱ Αἰτωλοὶ πλείστας ἐπιδρομὰς ἔκαμνον εἰς Λακεδαίμονα, ἣ δὲ Λακεδαίμων ὑπῆρχε τὸ λάφυρον τῶν Αἰτωλῶν. Τόσον δ' ἀνάνδρως ἐπολέμουν εἰς τοὺς πρὸ τοῦ Κλεομένους πολέμους οἱ Λάκωνες, ὥστε εἰσβαλόντες ποτε οἱ Αἰτωλοὶ εἰς τὴν Λακεδαίμονα συνέλαβον καὶ ἀπήγαγον μεθ' ἑαυτῶν 50 χιλιάδας αἰχμαλώτων¹⁹⁷. εἰς δὲ τῶν γερόντων Σπαρτιατῶν, θεωρῶν αὐτοὺς ὡς βάρους τῆς πολιτείας εἶπεν, ὅτι οἱ ἐχθροὶ ὠφέλησαν τὴν Λακωνικὴν χώραν ἀπαλλάξαντες αὐτὴν ἀπ' αὐτῶν. Ὅτε δὲ οἱ Ἡπειρώται ἔστειλαν πρέσβεις πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς, ζητοῦντες νὰ βοηθήσωσιν αὐτοὺς κατὰ τοῦ Σκερδιλαίδου καὶ τῶν Ἰλλυριῶν, ἐπορεύθησαν οἱ Αἰτωλοὶ εἰς Εὐλίκρανον πρὸς βοήθειαν αὐτῶν· ἀφοῦ δὲ λεηλατήσαντες τὴν Ἡπειρον οἱ Ἰλλυριοὶ δι' οὗς λόγους λέγει ὁ Πολύβιος, ἀνεχώρησαν οἴκαδε, οἱ Ἡπειρώται ἀντὶ νὰ εὐγνωμονῶσι πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς συνέδεσαν συμμαχίαν μετὰ τῆς βασιλείας τῶν Ἰλλυριῶν Τεύτας καὶ μετὰ τῶν Ἀκαρνάνων ἐναντὸν τῶν Αἰτωλῶν καὶ Ἀχαιῶν· λαβόντες δὲ καὶ οἱ Αἰτωλοὶ καὶ Ἀχαιοὶ πρεσβείαν παρὰ τῶν Κερκυραίων, ἐπλήρωσαν 10 ναῦς, ἃς ἔστειλαν πρὸς βοήθειαν αὐτῶν κατὰ τῶν Ἰλλυριῶν, οὗτοι ὅμως λαβόντες καὶ τὰς 7 καταφράκτους ναῦς τῶν Ἀκαρνάνων ἐπολέμησαν καὶ ἐνίκησαν τοὺς ἀντιπάλους.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην οἱ Ῥωμαῖοι ἤρξαντο νὰ ἐπεμβαίνωσιν εἰς τὰ τῆς Εὐρώπης πράγματα ἕνεκα τῶν Ἰλλυριῶν, ἀλλ' ἀφοῦ ἐπὶ τέλους πολεμήσαντες μετ' αὐτῶν ἐνίκησαν αὐτοὺς, ἣ δὲ βασιλίςσα τῶν Ἰλλυριῶν Τεύτα σωθεῖσα κατέφυγεν εἰς τι χωρίον Ῥίζωνα, καὶ συνέδεσε συνθήκας μετὰ τῶν Ῥωμαίων κατασταθεῖσα φόρου ὑποτελής, ὁ στρατηγὸς τῶν πεζικῶν δυνάμεων τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ Αὔλος Πουστούμιος ἐξέλθων τῆς Ῥώμης ἔστειλεν εἰς Αἰτωλίαν πρεσβευτὰς τὸν Γάϊον Ποπίλλιον καὶ Γνάϊον Ὀκταύϊον, καὶ συναχθείσης ἐκκλησίας εἰς τὸ Θέρμον, παρουσιάσθησαν εἰς τὴν συνέλευσιν τῶν Αἰτωλῶν καὶ ὠμίλουν αὐτοῖς μετὰ τρόπου φιλανθρωπικοῦ καὶ παρακλητικοῦ, καὶ ἐπὶ τέλους εἶπον ὅτι πρέπει νὰ δώσωσιν αὐτοῖς ὀμῆρους οἱ Αἰτωλοὶ. Ἄλλ' ἀφοῦ κατέβησαν τοῦ βήματος οὗτοι, ἀναστὰς ὁ Πρίανδρος, ἠθέλησε ν' ἀναφέρῃ τινὰς εὐεργεσίας, ἃς εἶχε κάμῃ εἰς τοὺς Ῥωμαίους, καὶ νὰ κατηγορήσῃ τοὺς διαβάλλοντας αὐτόν. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τῶν Ῥωμαίων οἱ Αἰτωλοὶ εἶχον διαιρεθῆ εἰς κόμματα, καὶ οἱ περὶ τὸν Λυκίσκον ἐφρόνουν τὰ τοῦ Ἡπειρώτου Χάρωπος, οἱ ἀντιφρονοῦντες κατηγοροῦν τοὺς ἀντιθέτους εἰς τοὺς Ῥωμαίους, οὗτοι δὲ συνελάμβανον τοὺς προὔχοντας καὶ ἀπήγαγον αὐτοὺς εἰς Ῥώμην, καὶ ὡς τοιούτους εἶχον ἀπαγάγῃ τὸν Ἰππόλοχον καὶ Νίκανδρον καὶ Λοχαγόν καὶ Εὐπόλεμον. Κατὰ τὴν περίστασιν ὅμως ταύτην οἱ Ῥωμαῖοι ἐφάνησαν πολιτικώτεροι τῶν Αἰτωλῶν, διότι ἀναστὰς ὁ Γάϊος, ἂν καὶ ἐγνώριζεν ὅτι ὁ Πρίανδρος δὲν ἦτον φίλος τῶν Ῥωμαίων, οὐχ' ἤττον ἐπήγεσεν αὐτόν, καὶ συνεφώνησε πρὸς τοὺς λόγους του. Μετὰ τὸν Γάϊον ὅμως παρουσιασθεὶς ὁ Λυκίσκος κατηγορήσῃ πολλοὺς, χωρὶς ν' ἀναφέρῃ καὶ

196 Πλούταρχ. β. Ἀράτ. 34, 32, 33. Βίος Ἁγιδ. 13.

197 Πλούταρχος β. Κλεομέν. 41, καὶ 18.

τὸ ὄνομα τινός· εἰπὼν ὅτι καλῶς ἐσκέφθησαν οἱ Ῥωμαῖοι, ἀπαγαγόντες εἰς Ῥώμην τοὺς προὔχοντας Εὐπόλεμον καὶ Νίκανδρον, ἀλλ' ὅτι οἱ συναγωνιστὰι καὶ προστάται αὐτῶν μένουσιν ἀκόμη ἐν Αἰτωλία, ὑπαινιττόμενος τὸν Ἀρχίδαμον καὶ Πανταλέοντα. Ἀλλὰ μετὰ τοῦτον λαβὼν τὸν λόγον ὁ Πανταλέων κατηγορήσῃ δι' ὀλίγων τὸν Λυκίσκον, εἰπὼν ὅτι ἀναισχύντως καὶ ἀνελευθέρως κολακεύει τοὺς ὑπερέχοντας, καὶ ἐστράφη κατὰ τοῦ Θόαντος ὡς τοῦ μᾶλλον κατ' αὐτοῦ ἀξιοπίστου διαβολέως· ἔπειτα ὑπενθυμίσας εἰς αὐτοὺς τοὺς χρόνους τοῦ Ἀντιόχου, καὶ ὑβρίσας αὐτοὺς, προέτρεψε τοὺς Αἰτωλοὺς οὐ μόνον νὰ θορυβῶσι ὅταν ὁ Θόας θέλῃ νὰ εἴπῃ κάτι τι, ἀλλὰ καὶ νὰ τὸν λιθοβολῶσι. Ἐπειδὴ δὲ ὅταν ὁ Θόας ἠθέλησεν νὰ ὀμιλήσῃ οἱ Αἰτωλοὶ τὸν ἐλιθοβόλησαν, ὁ Γάιος ἐπέπληξεν ὀλίγον τοὺς Αἰτωλοὺς διὰ τοῦτο, καὶ εὐθὺς μετὰ τοῦ ἐτέρου πρεσβευτοῦ ἀνεχώρησαν εἰς Ἀκαρνανίαν, μηδένα πλέον λόγον ποιήσαντες περὶ Ομηήρων. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν αὐτῶν οἱ Αἰτωλοὶ ἤρξαντο, ὑποπτευόμενοι ὁ εἷς τὸν ἄλλον ἐπὶ διαβολῇ, καὶ ἦσαν εἰς ἐντελεῖς ταραχάς.

Ὅτε δὲ περὶ τὸ 231 π. Χ. ἐβασίλευεν ἐν Σπάρτῃ ὁ Κλεομένης, ἡ Σπάρτη ἤρξατο νὰ γίνηται μεγάλη καὶ ἰσχυρὰς ὁ Ἄρατος ὅμως φθονῶν τὴν ἀνύψωσιν αὐτῆς, ἤρξατο τῶν κατ' αὐτῆς ἐχθροπραξιῶν, δι' ὃ, δι' ὅπερ ὁ Κλεομένης συνέδεσε συμμαχίαν μετὰ τῶν Αἰτωλῶν¹⁹⁸. ὁ δ' Ἄρατος νικηθεὶς πολλάκις ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τῶν Αἰτωλῶν, ἐπειδὴ δὲ οὗτοι τῷ ἠρνήθησαν τὴν συνδρομήν, προσεκάλεσεν εἰς βοήθειάν του Ἀντίγονον τὸν Δώσονα Μακεδόνα, μεθ' οὗ συνεμάχουν οἱ τῶν Αἰτωλῶν ὄμοροι καὶ ἀντίπαλοι Ἀκαρνανεῖς¹⁹⁹. Τοῦτο δ' ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τοὺς Αἰτωλοὺς νὰ ἐξέλθωσι κατὰ τῶν Ἀχαιῶν, ἔδραμον δὲ καὶ εἰς τὰς Πύλας νὰ ἐμποδίσωσι τὴν διάβασιν τοῦ Ἀντιγόνου, ἀλλὰ μὴ γενομένου πολέμου διετέλουν ἐν εἰρήνῃ ἀφορμὴν ζητοῦντες εἰς τὸν κατὰ τῶν Ἀχαιῶν πόλεμον.

Οἱ Αἰτωλοὶ ἐννοοῦντες τοὺς κατακτητικoὺς σκοποὺς τῶν Μακεδόνων ἠγανάκτησαν κατὰ τῆς διαγωγῆς τοῦ Ἄρατου, ὃς φιλοδοξία φερόμενος οὐ μόνον χώρας τῶν Αἰτωλῶν διέφθειρε, ἀλλὰ καὶ τοὺς Μακεδόνας ἀνέμιξε πάλιν εἰς τὰ ἑλληνικὰ πράγματα, καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀντιγόνου ἐκήρυξαν τὸν κατὰ τῶν Ἀχαιῶν πόλεμον. Ἡ δὲ γνώμη τοῦ Πολυβίου ὅτι φοβούμενοι τὸν Ἀντίγονον δὲν ἐκήρυττον τὸν πόλεμον ἔτι ζῶντος αὐτοῦ, καταπολεμεῖται ὑπὸ τοῦ γεγονότος, ὅτι οἱ Αἰτωλοὶ καὶ κατ' αὐτοῦ ἔστειλαν δυνάμεις ἵνα κωλύσωσιν αὐτὸν τῆς διαβάσεως. Ἦρξαντο λοιπὸν τῶν ἐχθροπραξιῶν ὡς ἐξῆς:

Ἐν τῇ Ἀρκαδίᾳ κατὰ τὰ μεθόρια τῆς Μεσσηνίας ἔκειτο ἡ Φυγαλία, σύμμαχος οὖσα τῶν Αἰτωλῶν. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς καταπιεζόμενοι ὑπὸ τῶν Ἀρκαδῶν ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τῶν Αἰτωλῶν. οὗτοι δ' ἔστειλαν πρὸς αὐτοὺς Δωρίμαχον τὸν υἱὸν τοῦ Νικοστράτου Τριχονεῖα, ἐπὶ σκοπῷ νὰ παραφυλάξῃ μὲν τὴν χώραν καὶ τὴν πόλιν τῶν Φυγαλέων, νὰ κατασκοπεύῃ δὲ καὶ τὰ πράγματα τῆς Πελοποννήσου· ἐπειδὴ ὅμως καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἔτρεξαν καὶ ἠνώθησαν μετ' αὐτοῦ, αὐτὸς μὴ δυνάμενος νὰ ὠφελήσῃ αὐτοὺς, διότι ἔμενεν ἀκόμη ἡ κοινὴ τῶν Ἑλλήνων εἰρήνη, ἡ συντελεσθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου, ἢ μᾶλλον ὡς αὐτὰ τὰ πράγματα μᾶς πείθουσι, μὴ δυνάμενος νὰ συγκρατήσῃ αὐτοὺς, ἢ ἐπέτρεψε, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἠδιαφόρησεν εἰς τὸ νὰ ληστεύωσι τὰ θρέμματα τῶν Μεσσηνίων, καίτοι κατ' ἐκείνον τὸν καιρὸν οἱ Μεσσηνιοὶ ἦσαν φίλοι καὶ σύμμαχοι τῶν Αἰτωλῶν. Καὶ πρῶτον λοιπὸν ἔβλαπτον τὰ εἰς τὰ ἔσχατα τῆς χώρας ποίμνια, μετὰ δὲ ταῦτα ἐξωκύλαντες ἐπεχείρησαν νὰ τρυπῶσι τὰς οἰκίας ἐν καιρῷ

198 Πλούταρχ. β. Ἄρατ. 34.

199 Πλουτ. β. Κλεομ. 28. 116.

νυκτός. Ἐν ᾧ δὲ οἱ Μεσσήνιοι ἠγανάκτουν καὶ ἔστελλον πρέσβεις πρὸς τὸν Δωρίμαχον, οὗτος διὰ τὴν ὠφέλειαν τῶν ὑπ' αὐτὸν ταχθέντων, ἢ καὶ διότι κατὰ Πολύβιον μετείχε καὶ αὐτὸς τῶν λαφύρων, δὲν προσείχε παντελῶς εἰς τὰ παράπονα τῶν Μεσσηνίων, ἀλλ' ἐπὶ τέλους διότι πολλάκις παρουσιάσθησαν οἱ πρέσβεις διὰ τὴν συνέχειαν τῶν ἀδικημάτων, ἀπεκρίνατο ὅτι θὰ μεταβῆ εἰς Μεσσήνην καὶ θὰ δικαιολογηθῆ εἰς τοὺς κατηγοροῦντας τοὺς Αἰτωλοὺς. Ὅτε δὲ ὁ Δωρίμαχος εὕρισκετο ἐν τῇ Μεσσήνῃ, οἱ κατὰ Πολύβιον πειραταὶ πλησιάσαντες εἰς τὴν πόλιν ἐν καιρῷ νυκτός καὶ θέσαντες κλίμακας ἐξέκοψαν τὴν μικρὰν ἔπαυλιν τοῦ Χείρωνος καὶ τοὺς μὲν ἀντισταθέντας δούλους ἀπέσφαξαν, τοὺς δὲ λοιποὺς δέσαντες ὡς καὶ τὰ κτήνη αὐτῶν, ἔλαβον μεθ' ἑαυτῶν. Οἱ ἔφοροι τῶν Μεσσηνίων θεωρήσαντες τοῦτο ὡς ἰδίαν ὕβριν προσεκάλουν αὐτὸν νὰ ἐμφανισθῆ εἰς τὴν ὀλομέλειαν τῶν ἀρχόντων· εἷς δ' ἐξ αὐτῶν ὀνομαζόμενος Σκείρων συνέβουλεψε νὰ μὴ ἐπιτραπῆ εἰς τὸν Δωρίμαχον νὰ ἀναχωρήσῃ, πρὶν ἢ πληρώσῃ ὅλας τὰς ζημίας τῶν Μεσσηνίων, καὶ παραδώσῃ τοὺς φονεῖς ἵνα τιμωρηθῶσιν. Ὁ Δωρίμαχος ὁμως ὀργισθεὶς διὰ τοῦτο, εἶπεν ὅτι εἶναι πολλοὶ εὐήθεις ἐὰν φαντάζονται ὅτι προπηλακίζουσιν αὐτὸν καὶ οὐχὶ τὸ κοινὸν τῶν Αἰτωλῶν, καὶ ὅτι θὰ ἀπολαύσωσι κοινὴν τῶν Αἰτωλῶν τιμωρίαν. Ἐπειδὴ δὲ ὠμίλει ἐπιτακτικῶς καὶ ὑπερηφάνως, ὁ Σκείρων λέγεται ἔσκωψεν αὐτὸν ἀποκαλέσας Βαβύρταν, ὃς ἦν Μεσσήνιος τις βδελυρὸς, κατὰ τὴν φωνὴν καὶ τὰ λοιπὰ μέλη τοῦ σώματος ὅμοιος τῷ Δωριμάχῳ. Τότε παρευθὺς ὁ Δωρίμαχος ὑποχωρήσας εἰς τὴν περίστασιν συγκατετέθη νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τοὺς Μεσσηνίους τὰ ἀδικηθέντα, καὶ ἐπανελθὼν εἰς Αἰτωλίαν ὑπεκίνησε τὸν κατὰ τῶν Μεσσηνίων πόλεμον.

Ἡ διαγωγή αὕτη τῶν Αἰτωλῶν εἶναι τῷ ὄντι ἀξιοκατάκριτος, ἐὰν τὰ πραχθέντα ἐπράχθησαν ὑφ' ὄλου τοῦ Αἰτωλικοῦ στρατεύματος καὶ ἐκ συνεννοήσεως μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν, ἀλλὰ τοῦτο δὲν φαίνεται πιθανόν, καὶ μᾶλλον πιστευτὸν φαίνεται ὅτι τὰ ἄτακτα πλήθη τὰ παρακολουθήσαντα τὸν στρατὸν τοῦ Δωριμάχου, διέπραττον ταῦτα, ὀρμώμενα ὑπὸ πνεύματος λαφυραγωγίας, ἀλλὰ διὰ ταῦτα εἰς τὸ κοινὸν τῶν Αἰτωλῶν δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποδοθῆ μῶμος, οὐχ ἦττον ταῦτα συνετέλεσαν νὰ ἀνάψῃ πυρκαϊὰ μετὰξὺ Πελοποννησίων καὶ Αἰτωλῶν.

Ὅτε διεπράττοντο τ' ἀνωτέρω, στρατηγὸς τῶν Αἰτωλῶν ἦν ὁ Ἄριστων· πάσχων ὁμως οὗτος κατὰ τὴν ὑγείαν, καὶ τούτου ἕνεκα μὴ ὦν ἱκανὸς διὰ τὰς πολεμικὰς ἀνάγκας, ἀνέθεσεν ὅλην σχεδὸν τὴν διεύθυνσιν τῆς ἀρχῆς εἰς ἓνα τῶν συγγενῶν τοῦ ὀνομαζόμενον Σκόπαν τὸ 221 π. Χ. Ὁ δὲ Δωρίμαχος ὃς ἦν ἐπίσης συγγενῆς τοῦ Ἄριστωνος, κατέβαλεν ἤδη ὅλας τὰς προσπάθειας νὰ ἐλκύσῃ τὸν Σκόπαν εἰς τοὺς σκοποὺς του. Παρέστησε λοιπὸν αὐτῷ ὅτι ὀλίγην ἐλπίδα εἶχον οἱ Μεσσήνιοι νὰ τύχωσι τῆς βοήθειας ἄλλων λαῶν, καθότι πάντες σχεδὸν διέκειντο δυσμενῶς πρὸς αὐτούς. Ὅτι Φίλιππος μὲν ὁ βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων δεκαεπταέτης τὴν ἡλικίαν ὦν, ἦν ἀνήλιξ διὰ πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις, οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι διέκειντο ἐχθρικώτατα πρὸς αὐτούς οἱ δ' Ἀχαιοὶ εἶχον ἀφορμὰς κατὰ τῶν Μεσσηνίων, οἱ δὲ Ἡλεῖοι ἦσαν φίλοι καὶ σύμμαχοι τῶν Αἰτωλῶν. Πρὸς ἐπιτυχίαν δὲ τοῦ σκοποῦ τοῦ μετεχειρίσθη ὡς δέλεαρ καὶ τὰς ὠφελείας ἃς ἔμελλον νὰ λάβωσιν ἐκ τῆς χώρας τῶν Μεσσηνίων, λέγων ὅτι ἡ Μεσσήνη ἦν πλουσία, διότι εἶχε μείνει καθ' ὅλον τὸν τελευταῖον Κλεομενικὸν πόλεμον ἀβλαβής. Ταῦτα δ' ἔλεγεν αὐτῷ ὑποκινῶν τὸν πόλεμον ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ κοινοῦ τῶν Αἰτωλῶν, ὡς ἐντεῦθεν ἐξάγεται, θέλων νὰ ἐδικηθῆ τὴν ὕβριν, ἣτις ἐγένετο αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Σκείρωνος καὶ τῶν Ἐφόρων, τὰ δὲ ὑπὸ τοῦ Πολυβίου λεγόμενα φαίνονται ἀπέχοντα τῆς εἰλικρινείας. (Πολυβ. 4, 5.)

Ὁ Σκόπας λοιπὸν καὶ οἱ φίλοι αὐτοῦ πεισθέντες εἰς τὸν Δωρίμαχον, προθύμως ἐδέχθησαν τὸ σχέδιον τοῦτο, καὶ μὴ περιμείναντες τὴν συνέλευσιν τῶν Αἰτωλῶν, ἵνα μὴ ἀναμίξωσιν αὐτοὺς κατ' ἐμὴν γνώμην εἰς τὰ Μεσσηνιακά πράγματα, ἐπεχείρησαν πόλεμον κατὰ τῶν Μεσσηνίων, Ἑπειρωτῶν, Ἀχαιῶν, Ἀκαρνάνων καὶ Μακεδόνων, συμμάχων ὄντων ἀπάντων τῶν Μεσσηνίων. Καὶ κατὰ μὲν θάλασσαν ἔστειλαν πειρατάς, οἵτινες ἀπαντήσαντες Μακεδονικὸν πλοῖον περὶ τὰ Κύθηρα συνέλαβον αὐτὸ, καὶ φέροντες εἰς Αἰτωλίαν αὐτανδρον, καὶ τοὺς ναύτας καὶ τοὺς ἐπιβάτας καὶ τὴν ναῦν ἐπώλησαν²⁰⁰. Ἐπόρθουν δὲ καὶ τὰ παράλια τῆς Ἑπείρου μεταχειριζόμενοι τὰς ναῦς τῶν Κεφαλλήνων, διότι οἱ Ἑπειρωταὶ συνεμάχουν τοῖς Ἀχαιοῖς, ὡς καὶ οἱ Ἀκαρνανεὶ καὶ λοιποὶ, καὶ ἐπεχείρησαν νὰ καταλάβωσι τὸ Θύριον τῆς Ἀκαρνανίας. Συγχρόνως δὲ στείλαντες κρυφίως διὰ τῆς Πελοποννήσου στρατὸν κατέλαβον ὀχύρωμά τι ὀνομαζόμενον Κλάριον ἐν τῷ μέσῳ τῆς Μεγαλοπόλεως, ἀλλὰ Τιμόξενος ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀχαιῶν παραλαβὼν βοήθον καὶ τὸν ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόμου καταλειφθέντα ἐν Πελοποννήσῳ στρατηγὸν Ταυρίωνα, ἀνέκτησεν αὐτὸ ἐν ὀλίγαις ἡμέραις διὰ πολιορκίας. Ἄλλ' μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὁ Δωρίμαχος καὶ Σκόπας ἀθροίσαντες τοὺς Αἰτωλοὺς ἔστειλαν μεγάλην δύναμιν εἰς τὸ Ῥίον, καὶ παρασκευάσαντες πορθμεῖα, καὶ τὰ πλοῖα τῶν Κεφαλλήνων ἐτοιμάσαντες, διεβίβασαν τὸν στρατὸν εἰς Πελοπόννησον, ὀδηγοῦντες αὐτὸν ἐναντίον τῆς Μεσσήνης. Πορευθέντες δὲ διὰ τῆς Ἀχαΐας ἐβλαπτον καθ' ὁδὸν τὴν χώραν τῶν Πατρέων, καὶ Φεραίων, καὶ Τριταίων, μέχρις οὗ ἔφθασαν εἰς Φιγάλειαν, καὶ ἐντεῦθεν εἰσβαλόντες εἰς τὴν Μεσσήνην ἐλεηλάτουν τὴν χώραν, χωρὶς νὰ τολμῶσιν οἱ Μεσσήνιοι νὰ ἐξέλθωσι κατ' αὐτῶν.

Οἱ Μεσσήνιοι ἔστειλαν εἰς τὴν ἐν Αἰγίῳ σύνοδον τῶν Ἀχαιῶν πρέσβεις παρακαλοῦντες νὰ βοηθήσωσιν αὐτοὺς ἀδικουμένους· οἱ δ' Ἀχαιοὶ δυσηρεστημένοι ὄντες κατὰ τῶν Αἰτωλῶν διὰ τὴν καταστροφὴν τῶν γαιῶν των, καὶ διότι χωρὶς νὰ τοῖς ἐπιτρέψωσι τὴν δι' Αχαΐας δίοδον ἐτόλμησαν παρὰ τὰς συνθήκας νὰ εἰσέλθωσιν εἰς Ἀχαΐαν, ἐψηφίσαντο νὰ βοηθήσωσι τοὺς Μεσσηνίους, καὶ νὰ συνάξῃ ὁ στρατηγὸς τοὺς Ἀχαιοὺς εἰς τὰ ὄπλα. Ὁ μὲν λοιπὸν Τιμόξενος ὁ τότε ἔτι ὢν στρατηγὸς τῶν Ἀχαιῶν, καὶ διότι τὸ ἔτος τῆς ἀρχῆς ἔληγε, μεθ' ὃ ἐμελλε νὰ λάβῃ τὴν ἀρχὴν ὁ Ἄρατος, καὶ διότι δὲν εἶχε πεποιθήσιν εἰς τοὺς Ἀχαιοὺς, ὀλιγωροῦντας καὶ ῥαθυμοῦντας εἰς τὰ διὰ τῶν ὄπλων γυμνάσια, ἀνέβαλλε τὴν διὰ τὸν πόλεμον προετοιμασίαν· διὸ ὁ Ἄρατος θέλων ν' ἀποπλύνῃ τὸ αἷσχος τῆς προτέρας ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν ἥττης, καὶ ὀργιζόμενος διὰ τὴν τόλμην αὐτῶν ἦν πρόθυμος νὰ πολεμήσῃ μετὰ τῶν Αἰτωλῶν καὶ πέντε ἡμέρας πρὶν, ἢ τελειώσῃ ὁ χρόνος τῆς ἀρχῆς τοῦ Τιμοξένου, παραλαβὼν τὴν σφραγίδα παρ' αὐτοῦ ἔγραφεν εἰς τὰς πόλεις καὶ συνήθροίζε τοὺς ἐν ἡλικίᾳ ἐνόπλους εἰς Μεγαλόπολιν²⁰¹.

Ἄφου δὲ οἱ Ἀχαιοὶ συνηθροίσθησαν εἰς Μεγαλόπολιν, οἱ Μεσσήνιοι ἐμφανισθέντες εἰς αὐτοὺς τοὺς παρεκάλουν νὰ μὴ τοὺς παραβλέψωσι τόσῳ φανερῶς ἀδικουμένους ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν παρὰ τὰς συνθήκας, καὶ ἤθελον νὰ μετάσχωσι τῆς κοινῆς αὐτῶν συμμαχίας, ἀλλὰ τοῦτο ἠρνήθησαν αὐτοῖς οἱ πρόκριτοι τῶν Ἀχαιῶν, ὡς μὴ ἔχοντες τὴν ἄδειαν τοῦ Φιλίππου καὶ τῶν συμμάχων, ὑπεσχέθησαν ὅμως νὰ βοηθήσωσιν αὐτοὺς, ἐὰν λάβωσιν ὁμήρους τοὺς υἱοὺς τῶν παρευρεθέντων. Ἐστειλαν δὲ καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι στρατὸν ἐκεῖ ἵνα στρατοπεδεύῃ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ καιροφυλακτῇ, καὶ νὰ ἐπαγρυπνῇ εἰς τὴν πρόοδον τῶν διατρεχόντων.

200 Ἴδὲ καὶ βίον Ἑλλάδος. Α.. Πολυζωίδου σελ. 590 ἐνῷ γράφεται «κατέλαβον τὰ Μακεδονικά πλοῖα περὶ Κύθηρα».

201 Πολύβ. 4, 5 καὶ Πλούτ. β. Ἄρατ. 47.

Ἐνῶ δὲ ταῦτα ἐγίνοντο, ὁ Ἄρατος παρήγγειλε τοῖς Αἰτωλοῖς νὰ ἐκκενώσωσι τὴν Μεσσήνην, καὶ νὰ μὴ βλάβωσι τὴν Ἀχαΐαν, γνωστοποιῶν συνάμα αὐτοῖς τὰς ἀποφάσεις τῶν Ἀχαιῶν, καὶ ἀπειλῶν ὅτι ἐν ἐναντία περιπτώσει θέλει μεταχειρισθῆ ὡς πολεμίους τοὺς πατῶντας τὸ ἔδαφος τῆς Ἀχαΐας. Ὁ δὲ Δωρίμαχος καὶ Σκόπας ἀκούσαντες ταῦτα, καὶ μαθόντες ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ ἦσαν συνηθροισμένοι, ἐνόμισαν συμφέρον νὰ ὑποχωρήσωσι, καὶ παρευθὺς ἔστειλαν γραμματοφόρους εἰς Κυλλήνην καὶ πρὸς Ἀρίστωνα τὸν στρατηγὸν τῶν Αἰτωλῶν, παρακαλοῦντες ν' ἀποστείλωσιν αὐτοῖς ταχέως τὰ πορθμεῖα εἰς τινα νῆσον τῆς Ἠλείας ὀνομαζομένην Φειάδα. Αὐτοὶ δὲ γέμοντες λάφυρα ἀνεχώρησαν μετὰ δύο ἡμέρας, διευθυνόμενοι εἰς τὴν φίλην Ἥλιδα. Ὁ Ἄρατος δὲ περιμείνας δύο ἡμέρας καὶ πιστεύσας ὅτι πράγματι οἱ Αἰτωλοὶ ἀνεχώρησαν, διέλυσε τὸν στρατὸν, καὶ λαβὼν 3 χιλιάδας πεζοὺς καὶ 300 ἵππεις, πρὸς δὲ καὶ τοὺς στρατιώτας τοῦ Ταυρίωνος, διευθύνετο τὴν πρὸς τὰς Πάτρας φέρουσαν ὁδὸν, θέλων ν' ἀντιπαρατάσσηται τοῖς Αἰτωλοῖς. Οἱ δὲ περὶ τὸν Δωρίμαχον μαθόντες τοῦτο, τὰ μὲν λάφυρα ἀπέστειλαν εἰς τὰ πλοῖα, διορίσαντες τοὺς ἱκανοὺς καὶ ἐπιτηδεῖους εἰς μεταφορὰν αὐτῶν, καὶ παραγγείλαντες αὐτοῖς νὰ περιμείνωσιν εἰς τὸ Ἴριον, ὅθεν ἔμελλον νὰ ἐπιβιβασθῶσιν, αὐτοὶ δὲ πρῶτον μὲν παρηκολούθουν τὰ λάφυρα ἐνεδρεύοντες, εἶτα ὅμως ἐστράφησαν πρὸς τὴν Ὀλυμπίαν, ἀλλὰ μαθόντες ὅτι ὁ Ταυρίων καὶ ὁ Ἄρατος εὕρισκοντο εἰς τὴν πόλιν Κλείτορα, καὶ θεωρήσαντες ἐπικίνδυνον τὴν εἰς τὸ Ἴριον διάβασίν των, ἐνόμισαν καλὸν νὰ πολεμήσωσι μετὰ τοῦ Ἀράτου πρὶν ἢ συναθροισθῶσιν οἱ λοιποὶ Ἀχαιοί, δι' ὃ καὶ ἐστρατοπέδευσαν περὶ τὸ Μεθύδριον τῆς Μεγαλοπολίτιδος. Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Ἀχαιῶν ἀφοῦ ἔμαθον τὴν παρουσίαν τῶν Αἰτωλῶν, γυρίσαντες ὀπίσω ἀπὸ τὴν Κλειτορίαν, ἐστρατοπέδευσαν εἰς τὰς Καφυὰς τῆς Ἀρκαδίας, καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ἐξέλθωσιν εἰς τὴν πεδιάδα, ὅτε οἱ Αἰτωλοὶ ἔχοντες προπύργιον τὸν διὰ τῆς πεδιάδος ῥέοντα ποταμὸν μετέβαινον ἀπὸ τοῦ Μεθυδρίου εἰς τὸν Ὀρχομενόν. Ἄλλ' ἐνταῦθα οἱ Αἰτωλοὶ βλέποντες τὸ πολυἀριθμὸν τοῦ ἐχθρικοῦ στρατεύματος, καὶ τὸ ἀσύμφορον τῆς θέσεως, διότι πρὸ τοῦ ποταμοῦ ὑπῆρχον τάφροι καὶ αἱ πλείους δυσδιάβατοι ἐδειλίασαν, καὶ μετὰ πολλῆς εὐταξίας ἐπορεύοντο πρὸς τὰς πλησίον τοῦ Ὀλυγύρτου ὑψηλὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων. Ἄλλ' ἐνῶ ἡ ἐξ ἵππέων ἐμπροσθοφυλακὴ ἐπλησίαζεν εἰς τὸν πρόποδα τῆς παρωρείας, ὁ Ἄρατος καὶ οἱ στρατηγοὶ ἀπέστειλαν κατ' αὐτῶν τὸ ἱππικὸν καὶ τὸ εὐζωνικὸν ὑπὸ ἀρχηγὸν Ἐπίστρατον τὸν Ἀκαρνανᾶ, ὃν διέταξαν νὰ προσβάλῃ τὴν ὀπισθοφυλακὴν, καὶ νὰ κάμῃ ἀποπεύρας κατὰ τοῦ ἐχθροῦ.

Ἐνῶ λοιπὸν οἱ εὐζωνοὶ προσέβαλον τοὺς ἵππεις τῶν Αἰτωλῶν, οὗτοι ἐν τάξει προεχώρουν εἰς τὴν παρῶρειαν τρέχοντες νὰ ἐνωθῶσι μετὰ τοῦ πεζικοῦ. Ὁ Ἄρατος ὅμως μὴ ἐννοήσας καλῶς τὸ τέχνασμα τῶν Αἰτωλῶν, ἅμα ἰδὼν τὴν ὀπισθοφυλακὴν ὑποχωροῦσαν, καὶ μᾶλλον πρὸς τὰ ἐμπρὸς τρέχουσαν, ἐνόμισεν ὅτι ἔφυγον οἱ Αἰτωλοί, διὸ ἐξαποστείλας τοὺς θωρακοφόρους στρατιώτας διέταξεν αὐτοὺς νὰ ἐνωθῶσι μετὰ τῶν εὐζώνων, αὐτὸς δὲ μετὰ τῶν λοιπῶν στρατηγῶν κλίνας τὸ λοιπὸν στράτευμα κατὰ μέτωπον, ὡδήγει αὐτὸ δρομαίως κατὰ τῶν Αἰτωλῶν. Οἱ δὲ ἵππεις τῶν Αἰτωλῶν διατρέξαντες τὴν πεδιάδα, καὶ ἐνωθέντες μετὰ τῶν πεζῶν, αὐτοὶ μὲν ἔμειναν εἰς τοὺς πρόποδας τῶν λόφων, τοὺς δὲ πεζοὺς συνήθροίζον καὶ προσεκάλουν εἰς τὰ πλάγια. Νομίσαντες δὲ ἑαυτοὺς αξιομάχους διὰ τὸ πλῆθός των, καὶ σχηματίσαντες κύκλον ὥρμησαν κατὰ τῶν Ἀχαιῶν ἵππέων καὶ ἐλαφρῶν, τῶν ἀποτελούντων τὴν πρωτοπορείαν. Ὅμως ἂν καὶ ἦσαν πλειότεροι, καὶ ἔκαμαν τὴν ἔφοδον ἀπὸ εὐθετον πρὸς ἐπίθεσιν τόπον, ἐκινδύνευσαν πολὺν καιρὸν, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἔτρεψαν εἰς φυγὴν τοὺς ἐχθροὺς. Ἐν ᾧ δὲ οὗτοι τραπέντες ἔφευγον, οἱ θωρακοφόροι ἀτάκτως καὶ σποραδικῶς τρέχοντες εἰς βοήθειαν, διότι ἄλλοι μὲν ἠγνόουν τὰ γινόμενα, ἄλλοι δὲ

ἀπήντων πορευόμενοι τοὺς φεύγοντας, ἐτράπησαν καὶ οὗτοι εἰς φυγὴν, ὥστε συνέβη οἱ μὲν νικηθέντες εἰς τὴν συμπλοκὴν νὰ ὦσι 500, οἱ δὲ φεύγοντες πλείονες τῶν 2 χιλιάδων. Οἱ δὲ Αἰτωλοὶ ἠκολούθουν κατόπιν αὐτῶν φωνάζοντες ὑπεροπτικῶς καὶ κατακόρως. Καὶ ἐν ὄσῳ μὲν οἱ Ἀχαιοὶ ἤλπιζον νὰ εὕρωσι τοὺς βαρέως ὀπλισμένους εἰς τὰς τάξεις των, ἀπεσύροντο κατὰ τινα εὐσχημον καὶ σωτήριοιον τρόπον, ἀφ' οὗ ὁμως εἶδον ὅτι καὶ οὗτοι ἐγκατέλιπον τὰς τάξεις των καὶ ἔφυγον διαλελυμένοι, εὐθὺς τρέχοντες ἀτάκτως, ἀνεχώρησαν εἰς τὰς πλησίον κειμένας πόλεις Ὀρχομενὸν καὶ Καφύας. Οὕτω δὲ ὁ περὶ τὰς Καφύας πόλεμος ἀπέβη ὑπὲρ τῶν Αἰτωλῶν, εἰς ὃ κατὰ Πολύβιον συνετέλεσε πολὺ ἢ ἀπερισκεψία τοῦ Ἀράτου καὶ τῶν λοιπῶν συστρατῆγων μὴ σκεφθέντων νὰ προσβάλωσι τοὺς Αἰτωλοὺς εἰς τὴν ἀνοικτὴν πεδιάδα ἐνθα εὐκόλως ἠδύναντο νὰ κινῶνται· καὶ ἴσως ἔχει τι τὸ πιθανὸν τοῦτο, πιθανώτερον ὁμως φαίνεται ὅτι ὁ μὲν Πλούταρχος λέγει, ὁ δὲ Πολύβιος δὲν ὁμολογεῖ, ὅτι ὁ Ἄρατος συνήθροισε τοὺς Ἀχαιοὺς «ἀγυμνάστους τοῖς σώμασιν ὄντας, καὶ ταῖς διανοίαις ἐκλελυμένους πρὸς τὸν πόλεμον». Καὶ τούτων μὲν οἱ νεκροὶ ἐτάφησαν συσσωρευθέντες ὑπὸ τῶν Μεγαλοπολιτῶν ἐντὸς ἀνωρυχθείσης τάφρου ἐν τῇ Καφουακῇ πεδιάδι. Οἱ δ' Αἰτωλοὶ διελθόντες ἀφόβως διὰ τῆς Πελοποννήσου προσέβαλον τὴν Πελλήνην, ἐλεηλάτησαν τὰς γαίας τῆς Σικυῶνος καὶ φθάσαντες εἰς τὸν Ἴσθμὸν διελύθησαν εἰς τὰς πόλεις των. Ἐνθαρρυνθέντες δ' ἐκ τῆς ἐπιτυχίας ταύτης, πολλάκις ἔδιδον ἀφορμὰς εἰς τὸν Ἄρατον εἰσβάλλοντες εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἀλλ' ὁ Ἄρατος τόσον πολὺ ἐξεθαρρύνθη καὶ παρημέλησε τὰς περιστάσεις καὶ τὰς ἐλπίδας, ὥστε ὑπέφερε καὶ παρέβλεπε τοὺς Αἰτωλοὺς εὐωχουμένους ἐν τῇ Πελοποννήσῳ μετὰ πολλῆς ἀσελγείας καὶ αὐθαδείας²⁰².

Ἡ ἐν Ἀρκαδίᾳ ἦττα τῶν Ἀχαιῶν ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ πέμψωσι πρεσβείας πρὸς τοὺς Ἡπειρώτας, Βοιωτοὺς, Φωκεῖς, καὶ Ἀκαρνανάνας, πρὸς δὲ νὰ ἐπικαλεσθῶσι καὶ πάλιν τὴν βοήθειαν τῶν Μακεδόνων, οἵτινες τότε πολὺ εἶχον ἀπομακρυνθῆ τῶν ἀρχῶν καὶ ἰδεῶν, ὑφ' ὧν ἐνεπνέετο ὁ μέγας τῶν Μακεδόνων αὐτοκράτωρ, πράττοντες ὅσας οὐδ' ἐὰν ἦσαν βάρβαροι ἀσεβείας. Ἐπεκαλέσθησαν δὲ τότε εἰς βοήθειάν των τὸν ἔργονοι τοῦ Ἀντιγόνου Φίλιππον τὸν Ε', ὃς ἀποθανόντος τοῦ πατρὸς παρέλαβε πολὺ νέος τὴν βασιλείαν, διὸ καὶ περιεφρονεῖτο ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν. Καὶ οἱ μὲν Ἀχαιοὶ κατηγόρησαν εἰς αὐτοὺς τοὺς Αἰτωλοὺς, ὡς δὲς εἰσβαλόντας εἰς τὴν Ἀχαΐαν παρὰ τὰς συνθήκας, καὶ ἐζήτουν τὴν τιμωρίαν αὐτῶν· παρεκάλουν δὲ αὐτοὺς νὰ δεχθῶσι καὶ τοὺς Μεσσηνίους εἰς τὴν συμμαχίαν, ὅπερ καὶ ἔπραξαν οἱ Ἡπειρώται καὶ ὁ Φίλιππος, οἵτινες καὶ μετὰ τῶν Αἰτωλῶν ἐφηφίσαντο εἰρήνην. Οἱ δ' Αἰτωλοὶ ἐπιστάντος τοῦ χρόνου καθ' ὃν συνήθροιζον ἐκκλησίαν, συνελθόντες ἐσκέφθησαν πρὸς μὲν τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ Μεσσηνίους καὶ λοιποὺς νὰ ἔχωσιν εἰρήνην, διότι ἤθελον νὰ καταστρέφωσι τοὺς συμμάχους τῶν Ἀχαιῶν. Πρὸς δὲ τοὺς Ἀχαιοὺς ἐφηφίσαντο νὰ ἔχωσιν εἰρήνην, ἐὰν παρητοῦντο τῆς συμμαχίας τῶν Μεσσηνίων, ἄλλως νὰ κηρύξωσι κατ' αὐτῶν τὸν πόλεμον. Τοῦτο δὲ ὁ Πολύβιος θεωρεῖ πρᾶγμα παράλογον καὶ κακίαν, δι' οὗς αὐτὸς ἐκτίθησι λόγους, καθ' ἡμᾶς ὁμως τοῦτο ἦν μᾶλλον ἐπινόημά τι ἵνα κρατῶσιν αὐτοὺς διηρημένους διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον. Ἐπὶ τέλους οἱ Λακεδαιμόνιοι συνέδεσαν ἐν ἀγνοίᾳ τῶν Ἀχαιῶν φιλίαν καὶ συμμαχίαν μετὰ τῶν Αἰτωλῶν.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους Σκερδίλαιδος ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰλλυριῶν εἰσβαλὼν εἰς τὴν Πελοπόννησον μετὰ Δημητρίου τοῦ Φαρίου προσέβαλε τὴν Πύλον· ἐπανερχόμενος δὲ εἰς τὴν πατρίδα του μετὰ 40 λέμβων, ἤραξεν εἰς Ναύπακτον κατὰ προτροπὴν τοῦ ἐξ ἀγχιστείας συγγενοῦς του Ἀμύνα βασιλέως τῶν Ἀθαμάνων. Ἐνταῦθα λοιπὸν συνθηκολογήσας μετὰ τῶν Αἰτωλῶν νὰ εἰσβάλωσιν ὁμοῦ εἰς Ἀχαΐαν ἐπὶ διανομῇ τῶν

202 Πλουτ. β. Ἀράτ. 47, 274.

λαφύρων, τῇ μεσιτείᾳ τοῦ Ἀγελάου συστρατήγου τοῦ Δωριμάχου καὶ Σκόπα, εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἀχαιῶν, καὶ διὰ τῆς Ἀχαιϊκῆς χώρας διερχόμενοι, προσέβαλον αἰφνιδίως τὴν Κύναιθαν, (νῦν Καλάβρυτα). Ὁ δὲ στρατηγὸς τῶν Αἰτωλῶν Ἀρίστων, χωρὶς νὰ οἰκειοποιῆται οὐδὲν ἐκ τῶν συμβαινόντων, ἡσύχαζεν ἐν τῇ πατρίδι του, λέγων ὅτι δὲν πολεμεῖ τοὺς Ἀχαιοὺς, ποιῶν κατὰ Πολύβιον εὐήθες καὶ παιδικὸν πρᾶγμα, διότι ὑπέθετεν ὅτι διὰ τῶν λόγων ἤθελεν ἀποκρούψῃ τὰ πρᾶγματα.

Ἡ Κύναιθα ἦν ὠχυρωμένη μὲ τεῖχος, ἀλλ' εἰς τὴν κυρίευσιν αὐτῆς συνετέλεσαν τινες τῶν ἐντοπίων κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον. Οἱ Κυναιθεῖς ἐνδόντες εἰς τὰς παρακλήσεις τῶν ἐξορίστων νὰ συμφιλιωθῶσι μετ' αὐτῶν, τῇ συγκαταθέσει καὶ τῶν Ἀχαιῶν ἐπανάφερον αὐτοὺς εἰς τὴν πόλιν, ὄντας περὶ τοὺς 400, ἀφ' οὗ πρότερον ἔδωκαν ὄρκους καὶ διαβεβαιώσεις ἰσχυροτάτας περὶ φιλίας, τινὰς δ' ἐξ αὐτῶν κατέστησαν καὶ Πολεμάρχους, ὀλίγον πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τῶν Αἰτωλῶν εἰς Κύναιθαν. Ἀφοῦ δὲ οἱ ἐξορίστοι μετέσχον τῆς πολιτείας, εὐθύς ἐπέσυρον πρὸς τὸ μέρος των τοὺς Αἰτωλοὺς καὶ ἐραδιούργουν πρὸς αὐτοὺς τὴν πόλιν, σπεύδοντες νὰ ἐξαφανίσωσι τοὺς συμπολίτας των, οἵτινες τοὺς ἔσωσαν, καὶ τὴν πόλιν ἤτις τοὺς ἔθρεψε. Ὅτε λοιπὸν ἐκ μυστικῆς συνεννοήσεως εἶδον τοὺς Αἰτωλοὺς ἔξωθεν τῶν τειχῶν, θέλοντες νὰ ἐκδικηθῶσι τοὺς ἐξορίσαντας αὐτοὺς, ἐσκέφθησαν νὰ παραδώσωσιν εἰς τοὺς Αἰτωλοὺς τὴν πόλιν. Συνέβαινε δὲ τότε, ὥστε καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν Πολεμάρχων νὰ κλείῃ τὰς πύλας τοῦ φρουρίου, αὐτὴ νὰ εἶναι κυρία τῶν κλειδῶν, νὰ ἐνδιαίταται δὲ κάθε ἡμέραν ἐπὶ τῶν πυλώνων. Ἐνῶ λοιπὸν οἱ Αἰτωλοὶ ἐκαιροφυλάκτουσαν καθ' ὅλα προητοιμασμένοι, καὶ ἔχοντες ἐτοιμοὺς τὰς κλίμακας, οἱ ἐκ τῶν ἐξορίστων διορισθέντες Πολέμαρχοι κατέσφαξαν τὴν νύκτα τοὺς συνάρχοντάς των ἐπὶ τοῦ προπυλαίου καὶ ἤνοιξαν τὴν πύλην τοῦ φρουρίου. Τότε δὲ τινὲς μὲν τῶν Αἰτωλῶν διὰ ταύτης εἰσῆρχοντο, τινὲς δὲ ἀκουμβήσαντες εἰς τὸ τεῖχος τὰς κλίμακας ἐστενοχώρησαν τοὺς ἐντὸς καὶ ἐκυρίευσαν τὸ φρούριον. Οἱ ἐν τῇ πόλει ἐκπλαγέντες διὰ τὰ γινόμενα, ἠπόρουν περὶ τοῦ πρακτέου, διότι οὔτε κατὰ τῶν εἰσερχομένων διὰ τῆς πύλης ἠδύναντο νὰ δράμωσι χωρὶς τινὰ περισπασμόν, οὔτε τὰ τεῖχη νὰ βοηθήσωσιν ἕνεκα τῶν στενοχωρούντων αὐτοὺς διὰ τῆς πύλης. Οἱ δ' Αἰτωλοὶ ταχέως κυριεύσαντες τὴν πόλιν, ἀφοῦ κατέσφαξαν πρῶτους τοὺς ἐμβάσαντας καὶ προδόντας εἰς αὐτοὺς τὴν πόλιν, διήρπασαν τὰς περιουσίας τούτων, κατόπιν δὲ καὶ εἰς τοὺς ἄλλους ἔπραξαν τὰ αὐτὰ, καὶ τελευταῖον καταλύσαντες εἰς τὰς οἰκίας, ἀφήρεσαν μὲν τὰς περιουσίας, ἐστρέβλωσαν δὲ πολλοὺς ἐκ τῶν Κυναιθεῶν, ὅσους δὲν ἐπίστευον ὅτι δὲν ἔχουσι κεκρυμμένον κανὲν ἐκ τῶν πολυτίμων τῆς οἰκίας πραγμάτων, καὶ καταλιπόντες φρουρὰν εἰς τὸ φρούριον διευθύνθησαν κατὰ τῶν Λούσων, πόλεως τῆς βορείου Ἀρκαδίας, καὶ φθάσαντες εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἀρτέμιδος, ὃ κείμενον μεταξὺ Κλείτορος καὶ Κυναίθης ἐθεωρεῖτο ὡς ἄσυλον παρὰ τῶν Ἑλλήνων, ἠπεύλουσαν νὰ διαρπάσωσι τὰ θρέμματα τῆς θεᾶς καὶ τὰ ἄλλα πρᾶγματα τὰ περὶ τὸν ναόν· ἀλλ' οἱ Λουσιᾶται φρονίμως ποιῶντες παρέδωκάν τινὰ ἐκ τῶν ἐπίπλων τοῦ ναοῦ, καὶ οὕτως ἀπέφυγαν τὸ νὰ κακοποιηθῶσι παρ' αὐτῶν. Οἱ δ' Αἰτωλοὶ λαβόντες ταῦτα παρευθὺς ἀνεχώρησαν, καὶ ἐστρατοπέδευσαν πλησίον τῆς πόλεως τῶν Κλείτοριων.

Τότε δὲ ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀχαιῶν Ἄρατος ἔστειλε καὶ προσεκάλει τὸν Φίλιππον εἰς βοήθειάν του, συνήθροιζε δὲ τοὺς ἐπιλέκτους, ἐζήτει δὲ καὶ παρὰ τῶν Λακεδαιμονίων καὶ Μεσσηνίων τοὺς καταταχθησομένους εἰς τὸν στρατὸν κατὰ τὰς προηγηθείσας συμφωνίας. Οἱ δ' Αἰτωλοὶ κατὰ πρῶτον παρεκίνουν τοὺς Κλείτορίους νὰ παραιτήσωσι τὴν συμμαχίαν τῶν Ἀχαιῶν καὶ νὰ συμμαχήσωσι μετ' αὐτῶν· ἐπειδὴ δὲ οἱ Κλείτοριοὶ δὲν παρεδέχοντο τοῦτο, οἱ Αἰτωλοὶ ἐφόρμων κατὰ τῆς πόλεως των καὶ

στηρίζοντες τὰς κλίμακας εἰς τὸ τεῖχος ἔκαμνον ἀποπείρας εἰς κατάληψιν τῆς πόλεως· ἐπειδὴ ὅμως οἱ ἐντὸς τοῦ φρουρίου ὑπερήσπιζον αὐτὸ γενναίως καὶ τολμηρῶς, οἱ Αἰτωλοὶ ὑποχωρήσαντες εἰς τὴν περίστασιν ἀνεχώρησαν, καὶ διευθύνθησαν πάλιν πρὸς τὴν Κύναιθαν, παρασύραντες μεθ' ἑαυτῶν καὶ τὰ θρέμματα τῆς θεᾶς Ἀρτέμιδος, τὴν δὲ πόλιν τῶν Κυναιθέων παρέδωκαν εἰς τοὺς Ἥλείους· ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἥλαιοι δὲν παρεδέχθησαν αὐτὴν, κατ' ἀρχὰς ἐπεχείρησαν νὰ κρατήσωσιν αὐτὴν μόνοι των, διορίσαντες στρατηγὸν τῆς ἐν αὐτῇ φρουρᾶς τὸν Εὐριπίδαν, μαθόντες ὅμως μετὰ ταῦτα ὅτι οἱ Μακεδόνες ἤρχοντο εἰς βοήθειαν τῶν Ἀχαιῶν, ἐφοβήθησαν, καὶ πυρπολήσαντες αὐτὴν διευθύνθησαν πρὸς τὸ Ῥίον, ἵνα ἐντεῦθεν διαβῶσιν εἰς τὴν Αἰτωλίαν. Ὁ δὲ Ταυρίων μαθὼν τὴν εἰσβολὴν τῶν Αἰτωλῶν εἰς Ἀχαΐαν καὶ τὰ διαπραχθέντα εἰς Κύναιθαν, καὶ παρατηρῶν ὅτι Δημήτριος ὁ Φάριος ἐκ τῶν Κυκλάδων εἶχε καταπλεύσει εἰς Κεχρεᾶς, παρεκάλει αὐτὸν νὰ διαβιβάσῃ τὰς λέμβους ὑπεράνω τοῦ Ἰσθμοῦ, ἐπὶ τῇ ὑποχρεώσει νὰ πληρώσῃ αὐτὸς τὴν δαπάνην, καὶ νὰ ἐπιτεθῇ τῶν Αἰτωλῶν εἰς τὴν διάβασιν. Ὁ Δημήτριος ὅμως ἀργοπορήσας εἰς τὴν διάβασιν τῶν λέμβων, καὶ φθάσας δύο ἡμέρας μετὰ τὴν διάβασιν τῶν Αἰτωλῶν, ἐληλάτησε τόπους τινὰς τῆς Αἰτωλικῆς παραλίας, καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Κόρινθον²⁰³ Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι παρημέλησαν μὲν νὰ στείλωσι τὴν βοήθειαν, ἔστειλαν ὅμως ἐντελῶς ὀλίγους πεζοὺς καὶ ἵππεις κατὰ τὸ φαινόμενον. Ὁ δ' Ἄρατος ἐσκέφθη ὑπὲρ τῶν περιστάσεων μᾶλλον ὡς πολιτικός παρά ὡς στρατηγός, διότι ἔμενεν ἐν ἡσυχίᾳ περιμένων κατάλληλον περίστασιν, μέχρις ὅτου ὁ Δωρίμαχος καὶ ὁ Σκόπας μὲ τοὺς ὄπαδούς των διαπράξαντες ὅλα κατὰ τὰς θελήσεις των ἐπανῆλθον εἰς τὴν Αἰτωλίαν.

Οἱ μὲν Αἰτωλοὶ τοιαῦτα διαπράξαντες ἐπανῆλθον εἰς τὴν πατρίδα των. Ὁ δὲ Φίλιππος τρέχων μετὰ μεγάλης δυνάμεως εἰς βοήθειαν τῶν Ἀχαιῶν παρουσιάσθη εἰς τὴν Κόρινθον μὴ προλαβὼν νὰ φθάσῃ ἐγκαίρως· ἀπέστειλε δὲ γραμματοκομιστὰς πρὸς ὅλους τοὺς συμμάχους παρακαλῶν αὐτοὺς νὰ στείλωσι ταχέως εἰς Κόρινθον τοὺς ἀντιπροσώπους τοὺς μέλλοντας νὰ σκεφθῶσιν ὑπὲρ τῶν κοινῶν συμφερόντων. Αὐτὸς δ' ἀναχωρήσας προεχώρησε μέχρι τῆς Τεγέας, διότι ἔμαθεν ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι περιέπεσαν εἰς ἀλληλοκτονίας καὶ ταραχὰς, ἐπειδὴ μὴ ἔχοντες βασιλέα ἐφιλονίκουν μεταξύ των, νομίζοντες ὅτι ὅλοι ἐξίσου ἐδικαιοῦντο νὰ μετάσχῶσι τῆς πολιτείας. Οἱ δὲ ἐν Σπάρτῃ ἐν ὄσῳ μὲν οἱ Αἰτωλοὶ ἦσαν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὁ δὲ Φίλιππος δὲν εἶχεν ἔλθῃ ἀκόμη ἐκ Μακεδονίας, εὐρίσκοντο εἰς διχογνωμίαν, καὶ δύο μὲν ἐξ αὐτῶν ἐτήρουν ἄδηλον τὸ φρόνημά των, οἱ δὲ ἄλλοι τρεῖς συνειρογάζοντο τῶν Αἰτωλῶν, διότι εἶχον πεποιθήσιν ὅτι ὁ Φίλιππος ἔνεκα μετὰ τῆς μικρᾶς του ἡλικίας, δὲν ἤθελέ ποτε δυνηθῆ νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰ Πελοποννησιακὰ πράγματα· ἐπειδὴ ὅμως οἱ μὲν Αἰτωλοὶ ἀνεχώρησαν ταχέως ἐκ τῆς Πελοποννήσου χωρὶς νὰ τὸ ἐλπίζωσιν οἱ Ἔφοροι, ὁ δὲ Φίλιππος μὲ μεγαλειτέραν παρ' ὅσον ἠλπίζον ταχύτητα παρουσιάσθη εἰς Πελοπόννησον, ὑποπτευθέντες ἕνα ἐκ τῶν δύο Ἐφόρων ὀνομαζόμενον Ἀδείμαντον, διέπραξαν πολλά, ὧν τὴν ἀφήγησιν λεπτομερῶς ποιεῖται ὁ Πολύβιος.

Ὁ Φίλιππος ἐκ Λακεδαιμόνος ἐπανῆλθεν εἰς Κόρινθον, ἔνθα εὐρῶν συνηθροισμένους τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν συμμαχικῶν πόλεων, συνεσκέπτετο μετ' αὐτῶν τί πρέπει νὰ πράξωσι καὶ πῶς νὰ μεταχειρισθῶσι τοὺς Αἰτωλοὺς. Ἐπειδὴ δὲ οἱ μὲν Βοιωτοὶ κατηγοροῦν αὐτοὺς, ὅτι ἐλαφυραγώγησαν τὸ ἱερὸν τῆς Ἰτωνίας Ἀθηνᾶς, ἐνῶ διετέλουν ἐν εἰρήνῃ πρὸς αὐτοὺς, οἱ δὲ Φωκεῖς ὅτι ἐξεστράτευσαν ἐναντίον τοῦ Ἀμβρύσου καὶ Δαυλίου, καὶ ἐπεχείρησαν νὰ κυριεύσωσι τὰς πόλεις, οἱ δὲ Ἑπειρῶται ὅτι ἐπόρθησαν τὴν χώραν αὐτῶν, οἱ δὲ Ἀκαρνανεὶς ἀπεδείκνυον τίνι τρόπῳ ἐτόλμησαν

203 Στρβ. 10, 2, 329.

ἐν καιρῷ νυκτὸς νὰ προσβάλωσι τὴν πόλιν Θύριον· προσέτι δὲ οἱ Ἄχαιοι ἀπηρίθμουν ὅτι οἱ Αἰτωλοὶ κατέλαβον τὸ Κλάριον, ἐλεηλάτησαν διερχόμενοι τὴν χώραν τῶν Πατραίων καὶ Φαρέων, διήρπασαν τὴν Κύναιθαν, ἐσύλησαν τὸ ἐν Λούσοις ἱερὸν τῆς Ἀρτέμιδος, ἐπολιόρησαν τοὺς Κλειτορίους, καὶ κατὰ θάλασσαν μὲν ἐπεβουλεύθησαν τὴν Πύλον, κατὰ ξηρὰν δὲ ἀνεστάτωσαν μετὰ τῶν Ἰλλυριῶν τὴν Μεγαλόπολιν, ἀκροασθέντες ταῦτα οἱ ἐν τῷ συνεδρίῳ ἀντιπρόσωποι τῶν συμμάχων, πάντες μιᾷ γνώμῃ ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιφέρωσι τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Αἰτωλῶν· συνέταξαν δὲ καὶ ψήφισμα τὸ Αὐτὸ ἔτος τῆς 140ῆς Ὀλυμπιάδος (220 π. Χ.), ἐνῶ προδιεσάφουν ὅτι σκοπὸν ἔχουσιν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν συμμάχων νὰ ἐλευθερώσωσι τὰς χώρας τὰς κυριευθείσας ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν· πρὸς δὲ πάντας τοὺς ἔνεκα τῶν περιστάσεων ἀναγκασθέντας νὰ μετάσχωσιν ἀκουσίως τῆς συμπολιτείας τῶν Αἰτωλῶν νὰ ἐπαναφέρωσιν εἰς τὰ πάτρια πολιτεύματα, ἔχοντας τὰς ἑαυτῶν χώρας καὶ πόλεις, καὶ μένοντας ἀφρουρήτους, ἀφορολογήτους καὶ ἐλευθέρους, μεταχειριζομένους δὲ τὰς πατρίους πολιτείας καὶ τοὺς νόμους. Ἔγραψαν δὲ καὶ εἰς τοὺς Ἀμφικτύονας νὰ ἀναλάβωσι καὶ αὐτοὶ μετὰ τῶν ἄλλων τοὺς νόμους καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἱεροῦ, ἐν ἀφῆρεςαν παρ' αὐτῶν οἱ Αἰτωλοὶ, θέλοντες νὰ ὑπερισχύσωσιν εἰς τὰς ὑποθέσεις τοῦ ἱεροῦ.

Ἐπικυρωθείσης δὲ τῆς ἀποφάσεως τοῦ συνεδρίου παρ' ὅλων, οἱ σύεδροι παρευθὺς ἔστελλον πρέσβεις πρὸς τοὺς συμμάχους, καὶ ἐζήτουν νὰ ἐπιφέρωσιν ὅλοι ἐκ τῆς χώρας τῶν τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Αἰτωλῶν. Ἔγραψε δὲ καὶ ὁ Φίλιππος ἐπιστολὴν εἰς τοὺς Αἰτωλοὺς λέγων ὅτι, ἐὰν ἔχωσι νὰ δικαιολογηθῶσιν δι' ὅσα τοὺς κατηγοροῦσι, καὶ τώρα ἀκόμη ἄς συνέλθωσι καὶ ἄς συμβιβασθῶσι διὰ λόγου. Ἐὰν ὅμως ἐνόμισαν ὅτι λεηλατοῦσι καὶ καταστρέφωσιν ὅλους τοὺς τόπους ἄνευ τῆς ἀποφάσεως τοῦ κοινοῦ τῶν Αἰτωλῶν, δὲν θὰ τοὺς ἀντικρούσωσιν οἱ βλαπτόμενοι, ἢ ἂν τοὺς ἀντικρούσωσι, θὰ ὑποτεθῶσιν ὅτι αὐτοὶ κάμνουσιν ἀρχὴν τῶν ἐχθροπραξιῶν, εἶναι οἱ βλακίστεροι ὅλων. Λαβόντες δὲ οἱ ἄρχοντες τῶν Αἰτωλῶν τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, καὶ ἐλπίσαντες ὅτι δὲν ἔμελλε νὰ ὑπάγῃ ὁ Φίλιππος, συνεφώνησαν εἰς ὠρισμένην ἡμέραν νὰ ἐξέλθωσιν εἰς προαπάντησιν αὐτοῦ εἰς τὸ Ἴριον. Ὅταν ὅμως ἔμαθον ὅτι αὐτὸς ἦλθε, ἔστειλαν πρὸς αὐτὸν γραμματοφόρον, ἐξηγούμενοι ὅτι διόλου δὲν δύνανται προτοῦ νὰ γείνη ἡ σύνοδος τῶν Αἰτωλῶν νὰ διευθύνωσι μόνον τῶν ἀφορῶντα ὅλους τοὺς Αἰτωλοὺς. Οἱ δ' Ἄχαιοι συνελθόντες εἰς τὴν συμπίπτουσαν τότε σύνοδον ἐν Αἰγίῳ, ἐπὶ παρουσίᾳ καὶ τοῦ Φιλίππου, καὶ τὴν ἀπόφασιν τοῦ συνεδρίου τῶν ἀντιπροσώπων ἐπεκύρωσαν, καὶ τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Αἰτωλῶν ἐκήρυξαν.

Ὁ Πολύβιος περιγράφων ἐν ἐκτάσει τὰ ἐν Πελοποννήσῳ διαδραματιζόμενα, ἀποδίδει εἰς τὸ κοινὸν τῶν Αἰτωλῶν συμμετοχὴν τοῦ ἐπιδρομικοῦ τούτου πολέμου, εἰ καὶ ὁ Φίλιππος ἐν τῇ πρὸς Αἰτωλοὺς ἐπιστολῇ του ἀρνεῖται τοῦτο. Ἄλλ' ἐπειδὴ πρὶν ἢ συγκληθῆ ἢ ἔκτακτος σύνοδος τῶν Αἰτωλῶν οὐδὲν παράπονον ἐγένετο πρὸς τὸ κοινὸν αὐτῶν ἐκ μέρους τῶν Ἀχαιῶν, ζητούντων τὴν ἀνάκλησιν ἢ τιμωρίαν τῶν τοιαῦτα αἵσχη διαπραξάντων, μᾶλλον πιθανόν φαίνεται ὅτι ὁ Ἄρατος εὐρῶν τὴν ἰσχυρὰν βοήθειαν τῶν Μακεδόνων, καὶ θέλων ν' ἀποπλύνῃ τὸ ὄνειδος διὰ τὰς προτέρας ἤττας του, ἐνόμισε κατάλληλον τὸν καιρὸν νὰ ἐκδικηθῆ τοὺς Αἰτωλοὺς, καὶ οὕτω κατῴρθωσε ν' ἀποφασισθῆ ὁ κατὰ τῶν Αἰτωλῶν συμμαχικὸς πόλεμος,

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ΄.

ΣΥΜΜΑΧΙΚΟΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΑΙΤΩΛΩΝ ΠΟΛΕΜΟΣ (219-214 π. Χ.)

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην γιγνομένων τῶν ἀρχαιρεσιῶν ἐξέλεγεσαν οἱ Αἰτωλοὶ στρατηγὸν τὸν Σκόπαν, τὸν αἴτιον ὄλων τῶν προτέρων ἀδικημάτων. Ὁ Πολύβιος ἀπορῶν διὰ τὴν ἐκλογὴν ταύτην τῶν Αἰτωλῶν, ἐκφράζεται κατ’ αὐτῶν²⁰⁴ πικρῶς²⁰⁵. Τὸ πρᾶγμα ὅμως εἶναι εὐεξήγητον· ἀναδεχθέντες δηλ. οἱ Αἰτωλοὶ τὴν ὑποχρέωσιν μεγάλου καὶ σοβαροῦ πολέμου, ἔπρεπε νὰ ἐκλέξωσιν ἄνδρα οὐ μόνον δραστήριον καὶ τολμηρὸν, ἀλλὰ καὶ γνωρίζοντα ἐκ τοῦ σύνεγγυς πολλὰ τῶν μερῶν τῆς Πελοποννήσου, καὶ διακριθέντα εἰς τοὺς κατὰ τῶν Ἀχαιῶν πολέμους. Ὁ δὲ Μακεδὼν Φίλιππος λαβὼν ἐν Κορίνθῳ καὶ τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως τῶν Ἀχαιῶν, ἀνεχώρησε μετὰ τοῦ στρατοῦ του εἰς Μακεδονίαν, ἔνθα παραχειμάσας, ἐξησφάλισε τὴν χώραν του ἀπὸ τοὺς ὑπερκειμένους βαρβάρους, καὶ καταγράψας τὰς δυνάμεις αἵτινες ἔμελλον νὰ χρησιμεύσωσιν αὐτῷ ἐπορεύθη κατόπιν εἰς ἀντάμωσιν τοῦ Σκερδιλαΐδου, ὃς ὠργισμένος ὦν κατὰ τῶν Αἰτωλῶν διότι δὲν ἔδωκαν αὐτῷ μερίδιον τῶν λαφύρων ἐκ τῆς διαρπαγῆς τῆς Κυναίθης, κατεπείσθη ὑπὸ πολλῶν ὑποσχέσεων αὐτοῦ νὰ μετάσχη τοῦ συμμαχικοῦ κατὰ τῶν Αἰτωλῶν πολέμου, ἐπὶ τῇ συμφωνίᾳ νὰ λαμβάνη μὲν εἴκοσι τάλαντα κατ’ ἔτος, νὰ πλέη δὲ μετὰ 30 λέμβων, καὶ νὰ πολεμῇ τοὺς Αἰτωλοὺς κατὰ θάλασσαν.

Ὁ μὲν λοιπὸν Φίλιππος εἰς ταῦτα κατεγίνετο. Οἱ δ’ ἀποσταλέντες εἰς Ἀκαρνανίαν πρέσβεις κατῴρθωσαν, ὥστε οἱ Ἀκαρνανεὶς καὶ τὴν ἀπόφασιν τοῦ συμβουλίου ἀληθῶς συνεπεκύρωσαν καὶ τὸν πόλεμον ἀπὸ τῆς χώρας των ἐπέφερον κατὰ τῶν Αἰτωλῶν. Οἱ Ἑπειρῶται ὅμως τὴν μὲν ἀπόφασιν τοῦ συνεδρίου ἐπεκύρωσαν παρομοίως, ἀλλ’ ἐψήφισαν νὰ ἐπιφέρωσι τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Αἰτωλῶν ὁπόταν καὶ ὁ βασιλεὺς Φίλιππος ἐπιφέρῃ αὐτόν. Εἰς δὲ τοὺς παρὰ τῶν Αἰτωλῶν σταλέντας πρέσβεις ἀπεκρίναντο ὅτι ἀπεφάσισαν νὰ τηρήσωσι πρὸς αὐτοὺς τὴν εἰρήνην, ὑπούλως καὶ ἀνάνδρως μεταχειριζόμενοι τὰς περιστάσεις. Ἀπεστάλησαν δὲ καὶ πρὸς τὸν βασιλέα Πτολεμαῖον πρέσβεις νὰ παρακαλέσωσιν αὐτὸν μήτε χρήματα νὰ στείλῃ εἰς τοὺς Αἰτωλοὺς, μήτε ἄλλην τινα βοήθειαν νὰ δίδῃ ἐναντίον τοῦ Φιλίππου καὶ τῶν συμμάχων. Οἱ δὲ Μεσσήνιοι, ὧν ἔνεκα πρωτοήρξατο ὁ πόλεμος, εἰς τοὺς ἐλθόντας πρέσβεις ἀπεκρίναντο ὅτι, ἐπειδὴ ἡ Φιγάλεια κεῖται εἰς τὰ σύνορά των, καὶ εἶναι ὑποτεταγμένη εἰς τοὺς Αἰτωλοὺς, δὲν δύνανται νὰ παραδεχθῶσι τὸν πόλεμον πρὶν ἢ ἡ Φιγάλεια ἀποσπαθῇ ἀπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Αἰτωλῶν. Εἰς δὲ τὴν ἀπόφασιν ταύτην ὑπερίσχυσαν οἱ ἐφορεύοντες Οἴνις καὶ Νίκιππος καὶ ἄλλοι τινὲς τῶν ὀλιγαρχικῶν. Οἱ Λακεδαιμόνιοι δὲ ἀπέστειλαν τοὺς πρέσβεις χωρὶς ν’ ἀποκριθῶσι τίποτε εἰς αὐτούς. Μετὰ ταῦτα

204 Πολυβ. 4, 21.

205 Πολυβ. 4, 21.

ὁμως, διορισθέντων ἄλλων ἐφόρων εἰς Λακεδαίμονα, ἐζήτησαν ν' ἀποσταλῆ παρὰ τῶν Αἰτωλῶν πρεσβευτῆς εἰς Λακεδαίμονα, οἱ δ' Αἰτωλοὶ μετ' εὐχαριστήσεως ἔστειλαν πρεσβευτὴν τὸν Μαχάταν εἰς ὃν ἐπέτρεψαν νὰ συγκαλέσῃ ἐκκλησίαν. Συναχθέντος δὲ τοῦ πλήθους, παρουσιασθεῖς ὁ Μαχάτας παρεκίνει τοὺς Λακεδαιμονίους νὰ προτιμήσωσι τὴν συμμαχίαν τῶν Αἰτωλῶν, κατηγορῶν τοὺς Μακεδόνους, καὶ ἐγκωμιάζων τοὺς Αἰτωλοὺς. Ἄλλ' ἀφοῦ ὁ Μαχάτας ἔφυγεν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν, ἠγγέρθη μεγάλη φιλονικία μεταξὺ τῶν Λακεδαιμονίων, διότι ἄλλοι μὲν συνεβούλευον νὰ συμμαχήσωσι μετὰ τῶν Αἰτωλῶν, ἄλλοι δὲ ἠγναντιοῦντο εἰς τούτους. Ἄλλ' ὁμως τινὲς τῶν πρεσβυτέρων ὑπενθυμίσαντες εἰς τὸν λαὸν τὰς εὐεργεσίας ἃς ἔλαβον παρὰ τῶν Μακεδόνων διὰ τοῦ Ἀντιγόνου, καὶ τὰς βλάβας ἃς ὑπέστησαν ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν διὰ Τιμαίου καὶ Χαριξένου, ὅτε οἱ Αἰτωλοὶ ἐκστρατεύσαντες πανδημεῖ κατέστρεψαν μὲν τὴν χώραν τῶν Λακεδαιμονίων, ἐξηδραπόδισαν δὲ τοὺς περιοίκους, ἐπεβουλεύθησαν δὲ τὴν Σπάρτην, καὶ ἐπανεφέρον τοὺς φυγάδας μετὰ δόλου καὶ βίας, ἠνάγκασαν τὸν λαὸν νὰ μεταβάλῃ γνώμην, καὶ ἐπὶ τέλος κατέπεισαν αὐτὸν νὰ τηρήσῃ τὴν πρὸς τὸν Φίλιππον συμμαχίαν, ὥστε ὁ Μαχάτας ἐπέστρεψεν ἄπρακτος εἰς Αἰτωλίαν. Οἱ φρονοῦντες ὁμως τὰ τῶν Αἰτωλῶν μισθώσαντές τινας τῶν ἐνόπλων νέων τῶν παρευρισκομένων ὅτε ἐτελεῖτο πάτριός τις θυσία τῶν Λακεδαιμονίων ἐν τῷ ναῶ τῆς Χαλκιοίκου Ἀθηνᾶς, ἀπέσφαξαν τοὺς Ἐφόρους τελοῦντας τὴν θυσίαν, κατόπιν δ' ἐφόνευσαν τὸν Γυρίδαν καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ γέροντας, ἐξώρισαν τοὺς ἐναντιωθέντας εἰς τὴν μετὰ τῶν Αἰτωλῶν συμμαχίαν, διώρισαν ἐκ τῶν ἰδίων φίλων Ἐφόρους, καὶ συνέδεσαν συμμαχίαν μετὰ τῶν Αἰτωλῶν.

Ὁ Μαχάτας μαθὼν τὰ συμβάντα ἐν Λακεδαίμονι ἐπέστρεψεν εἰς Σπάρτην, καὶ παρεκάλει τοὺς Ἐφόρους καὶ τοὺς Βασιλεῖς νὰ ἐπιφέρωσι τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ἀχαιῶν, λέγων ὅτι μόνον κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἶναι δυνατὸν νὰ παύσῃ ἡ φιλονικία τῶν Λακεδαιμονίων τῶν διακοπτόντων διὰ παντὸς τρόπου τὴν πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς συμμαχίαν, ὡς καὶ τῶν Αἰτωλῶν τῶν ἐργαζομένων τὰ αὐτὰ ἐν Αἰτωλίᾳ, καὶ ἀφοῦ κατέπεισε τοὺς Ἐφόρους καὶ τοὺς Βασιλεῖς εἰς τὸν σκοπὸν του, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Αἰτωλίαν. Ὁ δὲ Λυκοῦργος ὁ ἕτερος τῶν Βασιλέων τῆς Σπάρτης, ἀναλαβὼν τοὺς στρατιώτας καὶ τινας τῶν πολιτικῶν εἰσέβαλεν εἰς τὸ Ἄργος, ἀφυλάκτων ὄντων τῶν Ἀργείων, κατέλαβε τὴν Πολίχνην, τὰς Πρασιάς, τὰς Λεύκας καὶ τὸν Κύφαντα, καὶ προσέβαλε τὸν Γλύμπαιδα καὶ Ζάρακα. Μετὰ δὲ ταῦτα οἱ Λακεδαιμόνιοι διὰ κήρυκος ἐπέτρεψαν τὴν διαρπαγὴν τῶν Ἀχαιῶν πόλεων. Ὁ δὲ Μαχάτας μετὰ τοὺς περὶ αὐτὸν μεταβάς εἰς Ἥλιδα κατέπεισε τοὺς Ἡλείους νὰ κηρύξωσι τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ἀχαιῶν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Φίλιππος ἐβράδυνε νὰ προετοιμασθῇ, οἱ δὲ Ἡπειρῶται ἐβράδυναν νὰ ἐπιφέρωσι τὸν πόλεμον, καὶ οἱ Μεσσήνιοι ἔμενον ἥσυχοι, οἱ Αἰτωλοὶ ἔλαβον τόσον θάρρος, ὥστε ὑπὸ τὴν στρατηγίαν τοῦ Σκόπα εἰσῆρχοντο εἰς τὸν πόλεμον, οἱ δ' Ἀχαιοὶ τουναντίον περιμένοντες τοὺς συμμάχους συνήθροισαν ἵππεις καὶ πεζοὺς διὰ τὸν προκείμενον ἀγῶνα. Ἐπειδὴ δὲ ἔληξε καὶ ὁ καιρὸς τῆς ἀρχῆς τοῦ Ἀράτου, διώρισαν στρατηγὸν τὸν υἱὸν του Ἀρατον τὸν νεώτερον.

Ὁ βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων κινήσας ἐκ Μακεδονίας μετὰ στρατοῦ 10 χιλιάδων φαλαγγιτῶν Μακεδόνων, 5 χιλ. πελταστῶν καὶ 800 ἵππέων, ἔσπευσε νὰ εἰσβάλλῃ διὰ τῆς Θεσσαλίας καὶ Ἡπείρου εἰς Αἰτωλίαν. Ἀλέξανδρος δὲ ὁ υἱὸς τοῦ Πανταλέοντος καὶ Δωρίμαχος, οἱ συγγενεῖς τοῦ στρατηγοῦ τῶν Αἰτωλῶν Σκόπα, ἔχοντες πραξικόπημά τι κατὰ τῆς πόλεως τῶν Αἰγείρατων, συνήθροισαν χιλίους διακοσίους περίπου Αἰτωλοὺς εἰς Οἰάνθειαν τῆς Αἰτωλίας (κοινῶς Γαλαξειδίον), καὶ ἐτοιμάσαντες πορθμεῖα περιέμενον οὖριον ἄνεμον ἵνα ποιήσωσι τὴν ἔφοδον. Προεκάλεσε δὲ τὸ πραξικόπημα

τοῦτο αὐτόμολός τις Αἰτωλός, ἐνδιατρίψας ἐπὶ πολὺ εἰς Αἴγειραν, καὶ ἰδὼν τοὺς φυλάττοντας τὸν πρὸς τὸ Αἴγιον Πυλῶνα μεθυσκομένους καὶ ἀμελῶς ἐκπληροῦντας τὰ ἀφορῶντα τὴν φρούρησιν, πολλάκις δὲ ριφκοινδυνεύων διέβαινε καὶ διηγείτο εἰς τὸν Δωρίμαχον καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ ταῦτα, καὶ παρεκίνει αὐτοὺς εἰς τὴν κατὰ τῶν Αἰγειρατῶν ἐπίθεσιν. Εὐρόντες λοιπὸν καιρὸν ἀρμόδιον οὗτοι ἔκαμαν πανιὰ, καὶ ἐνῶ ἀκόμῃ ἦτον νυξ ἤραξαν εἰς τὸν πλησίον τῆς πόλεως καταρρέοντα ποταμὸν, καὶ ἀποβιβάσαντες τὸν στρατὸν προεχώρουν πρὸς τὴν πόλιν, διευθυνόμενοι πρὸς τὸ Αἴγιον. Ὁ δὲ αὐτόμολος, ἔμπρος ὦν τῶν μερῶν ἐκείνων, ἔλαβεν εἴκοσιν ἐκ τῶν ἐπιτηδειοτάτων στρατιωτῶν, καὶ διαπεράσας τοὺς ἀνωφερεῖς δρόμους καὶ τοὺς κρημνοὺς ταχύτερα τῶν ἄλλων, καὶ διαβάς διὰ τινος διώρυγος, προέλαβε τοὺς φυλάττοντας εἰς τὸν Πυλῶνα ἀκόμῃ κοιμωμένους. Κατασφάξας λοιπὸν αὐτοὺς εὐρισκομένους εἰς τὰς κλίνας, καὶ κόψας τοὺς μοχλοὺς διὰ πελέκεων, ἄνοιξε τὰς πύλας εἰς τοὺς Αἰτωλοὺς. Ἄλλ' οἱ Αἰτωλοὶ εἰσελθόντες δὲν ἐκυβέρνησαν καλῶς, καθότι νομίσαντες ὅτι ἔγειναν πλεόν κύριοι τῆς πόλεως, ἐπ' ὀλίγον ἔμειναν συνηθροισμένοι εἰς τὴν ἀγορὰν, καὶ εὐθὺς διεσκορπίσθησαν καὶ ἐπεδόθησαν εἰς τὴν διαρπαγὴν τῶν οἰκιῶν, οἱ δὲ Αἰγειράται διὰ τὸ ἀνέλπιστον καὶ αἰφνίδιον περίφοβοι γενόμενοι ἔφευγον ἐκ τῶν οἰκιῶν, ὅτε παρουσιάζονται οἱ Αἰτωλοὶ, ἀλλ' ὀδηγούμενοι ὑπὸ τῶν φωνῶν συσσωρεύοντο εἰς τὴν ἄκραν, καὶ οὕτω πλείονες γενόμενοι ὀλίγον κατ' ὀλίγον καθίσταντο θαρραλεώτεροι. Τοῦτο δὲ ἰδόντες οἱ περὶ τὸν Δωρίμαχον, ὥρμησαν κατὰ τῶν συσσωρευθέντων εἰς τὴν ἄκραν, ἐλπίζοντες νὰ καταπλήξωσι καὶ νὰ τρέψωσιν αὐτοὺς εἰς φυγὴν· ἀλλ' οἱ Αἰγειράται συμπλακέντες μετὰ τῶν Αἰτωλῶν ἀνὴρ πρὸς ἀνδρα, καὶ μετ' ἀπελπισίας μαχόμενοι ἠδυνήθησαν νὰ τρέψωσιν εἰς φυγὴν τοὺς παρευρεθέντας Αἰτωλοὺς. Τότε δὲ λαβόντες μεῖζον θάρρος ἐπετέθησαν καταπληκώτερον κατ' αὐτῶν, οἵτινες κατὰ Πολύβιον τόσον ἐφοβήθησαν, ὥστε φεύγοντες ἐπάτων ὁ εἷς τὸν ἄλλον εἰς τὰς Πύλας. Εἰς τὸν πόλεμον δὲ τοῦτον ἐφονεύθη ὁ Ἀλέξανδρος, ὁ δὲ Ἀρχίδαμος ἐφονεύθη εἰς τὰς πύλας ὅτε συνωθοῦντο ἵνα ἐξέλθωσιν. Ἐκ δὲ τοῦ πλήθους τῶν Αἰτωλῶν ἄλλοι μὲν ἐφονεύθησαν ἐντὸς τῆς πόλεως, ἄλλοι δὲ κατεστράφησαν εἰς τοὺς κρημνοὺς καὶ τὰς ἀνοδίας, καὶ ὅσοι διεσώθησαν, καταφυγόντες εἰς τὰς ναῦς ἐπανήλθον αἰσχροῦς εἰς τὰς πατρίδας των.

Κατὰ δὲ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὁ Εὐριπίδας, ὃν οἱ Αἰτωλοὶ εἶχον στείλει στρατηγὸν τῶν Ἠλείων, ἐπιδραμὼν τὴν χώραν τῶν Δυμαίων καὶ Φεραίων καὶ Τριταίων, καὶ συναθροίσας πλῆθος λαφύρων, ἀπεμακρύνετο, προσποιούμενος ὅτι διευθύνεται πρὸς τὴν Ηλείαν, Μίκκος δὲ ὁ Δυμαῖος ὁ τότε ὑποστράτηγος τῶν Ἀχαιῶν, ἐξελθὼν μετὰ τῶν Δυμαίων καὶ Φεραίων καὶ Τριταίων, ἐστενοχώρει αὐτοῦς, ἀναχωροῦντας μὲ περισσοτέραν δραστηριότητα. Ἄλλ' ὅμως ἐμπεσὼν εἰς ἔνεδραν ἔχασε πολλοὺς, διότι τεσσαράκοντα ἐξ αὐτῶν ἐφονεύθησαν, διακόσιοι δὲ περίπου πεζοὶ ἠχμαλωτίσθησαν²⁰⁶. Ἐπαρθεῖς δὲ ὁ Εὐριπίδας διὰ τὴν ἐπιτυχίαν αὐτὴν, μετ' ὀλίγας ἡμέρας κατέλαβε τὸ παρὰ τὸν Ἀραξὸν φρούριον τῶν Δυμαίων, τὸ ὀνομαζόμενον Τεῖχος, ὅπερ ἦν εὐκαιρον ἐντελῶς, καὶ βαθμηδὸν προβαίνων ἐκυρίευσεν τὰ Γόρτυνα τῆς Τελφουσίας Ἀρκαδικῆς πόλεως. Ἄλλ' ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ Λυκούργος ἐκυρίευσεν τὸ Ἀθήναιον πόλιν τῆς Μεγαλοπόλεως. Ἰδόντες δὲ οἱ Δυμαῖοι Φαραιεῖς καὶ Τριταῖαι, ὅτι οἱ Αἰτωλοὶ κατέλαβον τὸ φρούριον κατελήφθησαν ὑπὸ φόβου, καὶ ἔσπευσαν νὰ εἰδοποιήσωσι τοῦτο εἰς τὸν Ἄρατον, μετὰ δὲ τοῦτο καὶ πρεσβευτὰς ἔστειλαν πρὸς αὐτὸν παρακαλοῦντες νὰ τρέξῃ

206 Πολυβ. 4, 21.

εἰς βοήθειάν των· ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ διὰ τὴν ἀδιαφορίαν τοῦ Ἀράτου ἀπελπίσθησαν, συνεφώνησαν νὰ μὴ τελῶσι πλέον τὰς ἀπὸ κοινοῦ διδομένας συνεισφορὰς εἰς τοὺς Ἀχαιοὺς, νὰ συστήσωσι δὲ ἴδιον μισθοφορικὸν στρατὸν ἐκ 300 πεζῶν καὶ 50 ἵππέων, καὶ δι' αὐτῶν νὰ ἀσφαλίσωσι τὴν χώραν των.

Ἐνῶ δὲ ταῦτα ἐγίνοντο ἐν Πελοποννήσῳ, ὁ βασιλεὺς Φίλιππος διαβάς διὰ Θεσσαλίας ἔφθασεν εἰς Ἡπειρον, καὶ λαβὼν τοὺς Ἡπειρώτας μετὰ τῶν Μακεδόνων, καὶ τοὺς εἰς συνάντησιν αὐτοῦ ἐξελθόντας 300 Ἀχαιοὺς σφενδονήτας, ἔτι δὲ καὶ 500 Πολυρρηγίους Κρήτας, ἔφθασεν εἰς τὴν Ἀμβρακίαν, καὶ πεισθεὶς ὑπὸ τῶν Ἡπειρωτῶν νὰ κυριεύσῃ τὸ χωρίον Ἀμβρακον, ὅπερ ἦν ἰσχυρῶς ὠχυρωμένον διὰ φρουρίων καὶ προπυργίων, δὲν ἐπέπεσεν αἰφνιδίως κατὰ τῶν Αἰτωλῶν.

Τοῦτο δὲ μαθὼν ὁ Σκόπας, διέβη μετὰ τῶν Αἰτωλῶν εἰς Θεσσαλίαν, καὶ εἰσέβαλεν εἰς τὴν Μακεδονίαν, καὶ πορευόμενος τὴν πρὸς τὴν Πιερίαν ὁδὸν ἔφθειρε τὸν τόπον, συναθροίσας δὲ πολλὰ λάφυρα, ἐπέστρεφε πρὸς τὸ Δῖον· ἐπειδὴ δὲ οἱ κάτοικοι φοβηθέντες ἐγκατέλιπον τὸν τόπον, εἰσελθὼν κατέσκαψε τὸ φρούριον, καὶ τὰς οἰκίας, καὶ τὸ Γυμνάσιον, κατέκαυσε δὲ καὶ τὰς στοὰς τὰς περὶ τὸ ἱερόν, καὶ κατέστρεψε τὰ λοιπὰ ἀφιερῶματα, ὅσα ἦ πρὸς στολισμὸν τοῦ ναοῦ, ἢ πρὸς χρείαν τῶν πανηγυριζόντων ἐχρησίμευον· συνέτριψε δὲ καὶ τὰς εἰκόνας τῶν βασιλέων ὅλας, καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Αἰτωλίαν. Ὁ Φίλιππος ὁμοῦς ἐπολιόρκει τὸν Ἀμβρακον, καὶ μαθὼν τὰ ἐν Μακεδονίᾳ διαπραττόμενα ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν μετὰ μεγάλης δραστηριότητος ἐτοιμάσας τὰ πρὸς ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ φρουρίου ἐξέπληξε τοὺς ἐνυπάρχοντας Αἰτωλοὺς, οἵτινες τὸ παρέδωκαν μετὰ τεσσαράκοντα ἡμερῶν πολιορκίαν. Οὕτω δὲ καταλαβὼν τὸν Ἀμβρακον, καὶ ἀφείς ὑποσπόνδους τοὺς φυλάττοντας αὐτὸ 500 Αἰτωλοὺς, παρέδωκεν αὐτὸν εἰς τοὺς Ἡπειρώτας, πληρώσας οὕτω τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῶν. Εἶτα δὲ διαβάς τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον ἀπεβιβάσθη εἰς Ἀκαρνανίαν, ἔνθα παραλαβὼν ἐκ τῶν Ἀκαρνανῶν 2 χιλιάδ. πεζοὺς καὶ 200 ἵππεις, διῆλθε τὴν Ἀκαρνανίαν, καὶ ἔφθασεν εἰς τινὰ πόλιν τῶν Αἰτωλῶν ὀνομαζομένην Φοιτίας, ἣν προσβαλὼν ταχέως καὶ καταπληκτικῶς, παρέλαβε διὰ συμφωνίας, ἀφείς ὑποσπόνδους τοὺς ἐνυπάρχοντας Αἰτωλοὺς. Ἐπειδὴ δὲ τὴν ἐπιούσαν νύκτα ἦλθον 500 Αἰτωλοὶ εἰς βοήθειαν τῆς πόλεως, μενούσης εἰσέτι ἀκυριεύτου, προεγνωήσας τοῦτο ὁ Φίλιππος ἐτοποθέτησεν εἰς τόπους καταλλήλους ἐνέδρας, ὥστε τοὺς μὲν πλειότερους ἐκ τῶν διαβαινόντων Αἰτωλῶν ἐφόνευσε, τοὺς δ' ἄλλους ἐζώγησεν, ἐκτὸς ὀλιγίστων, οἵτινες προλαβόντες διεσώθησαν. Λαβὼν δὲ 30 ἡμερῶν τροφήν διὰ τὸν στρατὸν, ἐκ τοῦ σίτου, ὃν εὔρε πολὺν εἰς τὰς Φοιτίας, διευθύνθη πρὸς τὴν χώραν τῶν Στρατίων, καὶ στρατοπεδεύσας παρὰ τὸν Ἀχελῶν δέκα στάδια μακρὰν τῆς Στράτου ἐπόρθει τὴν χώραν μὴ τολμώντων τῶν ἀντιπάλων νὰ ἐξέλθωσι κατ' αὐτοῦ.

Οἱ Ἀχαιοὶ πιεζόμενοι ὑπὸ τοῦ Αἰτωλοῦ Εὐριπίδα στρατηγοῦ τῶν Ἡλείων ἔστειλαν πρέσβεις πρὸς τὸν Φίλιππον παρακαλοῦντες αὐτὸν νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Ἡλείαν· οὗτος δὲ κρατήσας τοὺς πρέσβεις μεθ' ἑαυτοῦ καὶ εἰπὼν ὅτι θὰ σκεφθῇ περὶ τῶν παρακαλουμένων, διευθύνθη πρὸς τὴν Μητρόπολιν, ἣν οἱ κάτοικοι κατέλιπον καταλαβόντες τὴν Ἀκραν καὶ κατέκαυσεν αὐτήν, καὶ διευθύνθη πρὸς τὴν Κωνώπην, εἴκοσι στάδια τοῦ Ἀχελῶου ἀπέχουσαν. Ἐνῶ δ' ἔμελλε νὰ διαβῇ τὸν Ἀχελῶν, οἱ ἵππεις τῶν Αἰτωλῶν, συναθροισθέντες, τολμηρῶς ἐπεχείρησαν νὰ ἐναντιωθῶσιν εἰς τοὺς Μακεδόνας κατὰ τὴν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ, πεπεισμένοι ὄντες ὅτι ἢ θὰ κωλύσωσιν αὐτοὺς ἐντελῶς τῆς διαβάσεως, ἢ θὰ κακοποιήσωσιν αὐτοὺς πολὺ ἕως οὗ διαβῶσι· ἀλλ' ὁ Φίλιππος ἐγνωήσας τὸν ἐπιθετικὸν σκοπὸν αὐτῶν, διέταξε νὰ διαβῶσι τὸν ποταμὸν πρῶτοι οἱ Πελτασταὶ συμπεπυκνωμένοι κατὰ τάγμα, ὡς δὲ διέβη ἡ πρώτη σημαία, οἱ

Αἰτωλοὶ ἰππεῖς ὀλίγας δοκιμὰς ἔλαβον ταύτης, ἀφοῦ ὅμως διέβη καὶ ἡ δευτέρα καὶ ἡ τρίτη, μὴ δυνάμενοι νὰ κατορθώσωσιν αὐτήν, ἀνεχώρουν εἰς τὴν πόλιν· ὁ δὲ Φίλιππος διαβάς μετὰ τοῦ στρατοῦ ἐπόρθησε καὶ τὴν Κωνώπην, καὶ τὴν Ἰθωρίαν, χωρίον ὄχυρον καὶ ἐκ τῆς θέσεως καὶ διὰ φρουρίων, ἦν ἐγκατέλιπον μὲν οἱ φυλάττοντες ἐκπλαγέντες, ὁ δὲ Φίλιππος διέταξε καὶ κατηδάφισαν καὶ ταύτην καὶ τοὺς κατὰ τὴν χώραν εὐρισκομένους πύργους. Διελθὼν δὲ τὰ στενὰ ἡσύχως καὶ βραδέως ἵνα λαφυραγωγῶσι τὸν τόπον οἱ στρατιῶται, ἔφθασεν εἰς τὴν χώραν τῶν Οἰνιαδῶν, καὶ προσβαλὼν τὸ Παιάνιον, πόλιν τῶν Οἰνιαδῶν 6 στάδια ἔχουσαν περίμετρον, λαμπρὰς ὅμως οἰκίας καὶ φρούρια καὶ πύργους, ἐκυρίευσεν αὐτὸ κατὰ κράτος, καὶ κατηδάφισε τὸ φρούριον· διασκορπίζων δὲ τὰς οἰκίας, τὰ ξύλα προσήρμοζεν εἰς σχεδίας εἰς τὸν ποταμόν. Οἱ δ' Αἰτωλοὶ πρῶτον ἐπεχείρησαν νὰ διατηρήσωσιν τὴν ἄκραν τὴν ὑπάρχουσαν εἰς τοὺς Οἰνιάδας, ἀσφαλίσαντες αὐτὴν μὲ τεῖχος καὶ λοιπὴν προετοιμασίαν, ἀλλ' ἅμα ἐπλησίασεν ὁ Φίλιππος ἐκπλαγέντες τὴν ἐγκατέλιπον, καὶ ὁ Φίλιππος καταλαβὼν καὶ τὴν πόλιν τῶν Οἰνιαδῶν ἐστρατοπέδευσε εἰς τὸ Ἔλαος, χωρίον τι τῆς Καλυδωνίας χώρας καθ' ὑπερβολὴν ὠχυρωμένον διὰ τειχῶν καὶ λοιπῶν τοῦ πολέμου παρασκευῶν, οὗ τὸ τεῖχος εἶχεν ἀναδεχθῆ νὰ κατασκευάσῃ ὁ Ἄταλος ἰδίᾳ δαπάνῃ χάριν τῶν Αἰτωλῶν. Ἀφοῦ δὲ ἐκυρίευσεν καὶ τὸ Ἔλαος διήρπασε τὴν χώραν τῶν Καλυδωνίων καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τοὺς Οἰνιάδας, ἔνθα παρατηρῶν ὅτι ὁ τόπος ἦν κατάλληλος δι' ὀρμητήριον, ἐπεχείρησε νὰ τειχίσῃ πάλιν τὴν πόλιν, καὶ ἀσφαλίσας τὴν ἄκραν, καὶ ὄχυρώσας μὲ τεῖχος τὸν λιμένα καὶ τοὺς ναυστάθμους, ἐπεχείρει νὰ τὰ ἐνώσῃ μὲ τὴν ἄκραν, μεταχειριζόμενος δι' οἰκονομίαν τὰς ἐκ τοῦ Παιανίου προετοιμασίας. Ἀλλ' ἐνῶ κατεγίνετο εἰς τοῦτο, αἴφνης εἰδοποιεῖται ἐκ Μακεδονίας ὅτι οἱ Δαρδανεῖς ἠτοιμάζοντο νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν Μακεδονίαν, διὸ ἀποστείλας τοὺς πρέσβεις τῶν Ἀχαιῶν μετέβη μετὰ σπουδῆς εἰς Μακεδονίαν. Τότε δὲ ὁ ὕπατος τῶν Ῥωμαίων Γνάϊος Κορνήλιος Σκιπίων ἐλθὼν εἰς Αἰτωλίαν τὸ 217 π. Χ. διὰ πολλῶν παρήνεσε τοὺς Αἰτωλοὺς ἵνα μείνωσιν σταθεροὶ εἰς τὴν φιλίαν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ. Οἱ δὲ ἡγεμόνες τῶν Αἰτωλῶν ἄλλοι μὲν ἐμεμφιμοῖρουν, ἄλλοι δὲ καὶ ἀγριώτερον κατηγοροῦν τοὺς Ῥωμαίους. Ἐπειδὴ δὲ ἐνεφανίσθησαν πολλοὶ, καὶ τινὲς μὲν ἐμεμφιμοῖρουν κατ' αὐτῶν ὅτι δὲν κάμνουσιν ἐπωφελεῖ χρῆσιν τῶν εὐτυχημάτων, οὔτε φυλάττουσι τὰς ἐξ ἀρχῆς συνθήκας, ἄλλοι δὲ ὕβριζον αὐτοὺς, καὶ ἔλεγον ὅτι οὔτε δύνανται νὰ πατήσωσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα, οὔτε νὰ νικήσωσιν τὸν Φίλιππον, ἐκτὸς μόνον διὰ μέσου αὐτῶν, ὁ Γνάϊος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐθεώρησαν περιττὸν ν' ἀπολογηθῶσιν εἰς ἓνα ἕκαστον καὶ ἀνεχώρησαν²⁰⁷.

Ἐκ δὲ τῆς ἀνωτέρω διηγήσεως τοῦ Πολυβίου καθ' ἣν ὁ Φίλιππος πρῶτον ἐκυρίευσεν τὰς Φοιτίας, δευτέρου ἔκαυσε τὴν Μητρόπολιν καὶ τελευταῖον διέβη τὸν ποταμόν ἵνα μεταβῇ εἰς Κωνώπην, ἐξάγεται ἡ ὅτι αἱ πόλεις αὗται δὲν ἔκειντο ἐν Αἰτωλίᾳ, ἦσαν ὅμως τότε Αἰτωλικαὶ ὡς κατεχόμεναι ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν, ἢ ἄλλως ὅτι ἡ διήγησις τοῦ Πολυβίου εἶναι ἡμαρτημένη.

Οἱ Αἰτωλοὶ διότι ἦλθεν ὁ χρόνος τῶν ἀρχαιρεσιῶν, ἐξέλεξαν ἀρχηγὸν τὸν Δωρίμαχον, ὃς λαβὼν παρευθὺς τὴν ἀρχηγίαν καὶ συναθροίσας τοὺς Αἰτωλοὺς εἰσέβαλε εἰς τὴν Ἠπειρον καὶ κατέστρεψε τὴν χώραν. Φθάσας δὲ εἰς τὸ περὶ τὴν Δωδώνην ἱερὸν καὶ τὰς στοὰς ἔκαυσε, καὶ πολλὰ ἐκ τῶν ἀφιερωμάτων κατέστρεψε· κατηδάφισε δὲ καὶ τὸν ναὸν, καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Αἰτωλίαν.

207 Πολυβ. XVIII, 31, 7.

Ὁ Φίλιππος ὁμοῦς φθάσας εἰς Μακεδονίαν καὶ καταπλήξας τοὺς Δαρδανεῖς διὰ τῆς παρουσίας του, ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ διαλύσωσι τοὺς στρατοὺς καὶ νὰ διασκορπισθῶσιν. Ὅθεν περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ χειμῶνος λαβὼν 3 χιλιάδας χαλκάσπιδας στρατιώτας, 2 χιλιάδας πελταστὰς, καὶ 300 ἵππεις, ἐκίνησεν ἐκ Μακεδονίας, καὶ διὰ Θεσσαλίας, Εὐβοίας, Βοιωτίας καὶ Μεγαρίδος ἔφθασεν εἰς Κόρινθον περὶ τὰς χειμερινὰς τροπὰς, ἔνθα κλείσας τὸν Ἴσθμὸν, καὶ γράψας πρὸς τὸν Ἄρατον καὶ εἰς τὰς πόλεις νὰ συναθροισθῶσιν ἔνοπλοι εἰς τὰς Καφυὰς τῆς Ἀρκαδίας, ἐστρατοπέδευσε εἰς τὸ Διοσκόριον. Ὁ δ' Εὐριπίδας, ὃς μετὰ τῶν μετ' αὐτοῦ Αἰτωλῶν καὶ τῶν Ἡλείων ἐθροιάμβευε κατὰ τῶν Ἀχαιῶν, καὶ ἠτοιμάζετο νὰ εἰσβάλῃ καὶ λεηλατήσῃ τὴν Σικυῶνα, συλλαβὼν Κρήτας τινὰς ἀποπλανηθέντας ἀπὸ τοῦ στρατεύματος τοῦ Φιλίππου, καὶ μαθὼν τὴν ἔλευσιν αὐτοῦ, ἐπέστρεψε εἰς τὰ ὀπίσω, ἀκολουθῶν τὴν ὁδὸν ὅθεν ἦλθε πρότερον, σπεύδων νὰ διαβῇ τὴν Στυμφαλίαν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἔμπροσθεν τῆς Στυμφαλίας παρὰ τὸ Ἀπέλαυρον συνηγήθη ἡ ἔμπροσθοφυλακὴ τοῦ στρατεύματός του μετὰ τῶν Μακεδόνων, αὐτὸς παρέλαβεν ὀλίγους ἵππεις καὶ ἀνεχώρησε εἰς Ψωφίδα, ἐγκαταλιπὼν τὸ λοιπὸν στράτευμα, οἱ δὲ Μακεδόνες προσβαλόντες αὐτὸ τὸ κατέστρεψαν, διότι 1,200 ἐξ αὐτῶν ἠχμαλώτισθησαν ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν ἄλλοι ἐφονεύθησαν εἰς τὴν συμπλοκὴν, ἄλλοι δὲ εἰς τοὺς κρημνοὺς, καὶ μόλις περὶ τοὺς 100 διεσώθησαν. Ὁ Φίλιππος ὁμοῦς ἀποστείλας τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τὰ λάφυρα εἰς Κόρινθον, καὶ ἐξακολουθήσας τὴν πορείαν του διὰ τῆς Ἀρκαδίας, ἔφθασε μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐν καιρῷ νυκτὸς εἰς Καφυὰς, ἔνθα ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ Ἀράτου τοῦ νεωτέρου καὶ τῶν ἀθροισθέντων Ἀχαιῶν, διευθύνθη διὰ τῆς Κλειτορίας ἐναντίον τῆς Ψωφίδος. Ἦτον δὲ ἡ Ψωφίς καὶ ἐκ τῆς θέσεως²⁰⁸, καὶ δι' ὄχυρων φρουρίων ὠχυρωμένη, ἀλλ' ὁ Φίλιππος διὰ παραδόξου καὶ καταπληκτικῆς ἐφόδου, καὶ χωρὶς νὰ ἐμποδισθῇ παρ' οὐδενὸς εἰς τὴν διάβασιν τῆς γεφύρας τοῦ πρὸς ἀνατολὰς τῆς πόλεως ῥέοντος ποταμοῦ Ἐρυμάνθου, ἐπλησίασεν εἰς τὸ τεῖχος, διατάξας δὲ τοὺς Μακεδόνας νὰ θέσωσιν εἰς τρία μέρη τοῦ τεύχους κλίμακας, καὶ δοὺς διὰ σαλπύγκων τὸ σύνθημα, προσέβαλεν αὐτὴν πανταχόθεν. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν ὁ Εὐριπίδας καὶ οἱ περὶ αὐτὸν Αἰτωλοὶ καὶ Ἡλεῖοι ἠμύνοντο γενναίως, καὶ πολλοὺς ἔρριπτον κάτω τῶν κλιμάκων, ἐπειδὴ ὁμοῦς ἐξέλιπον τὰ βέλη καὶ αἱ τροφαὶ, διότι ἐντὸς ὀλίγου διαστήματος εἶχον κάμη τὴν προετοιμασίαν, ἠναγκάσθησαν νὰ τραπῶσιν εἰς φυγὴν, καὶ κατέφυγον εἰς τὴν ἀκρόπολιν· ἀλλ' ἀφοῦ ἡ πόλις ἐκυριεύθη πανταχόθεν καὶ δὲν εἶχον τὰ μέσα τῆς ἀμύνης καὶ τῆς σωτηρίας, ἔστειλαν πρὸς τὸν Φίλιππον πρεσβείαν τοὺς ἄρχοντας μεθ' ὧν ἦν καὶ ὁ Εὐριπίδας, οἱ ὅποιοι συνθηκολογήσαντες ἔλαβον τὸ δικαίωμα ν' ἀναχωρήσωσιν ἀβλαβεῖς εἰς τὰς πατρίδας των. Ὅθεν ὁ Εὐριπίδας μετὰ τῶν Αἰτωλῶν διαβάς εἰς τὴν Κόρινθον, διέβη εἰς τὴν Αἰτωλίαν.

Ὅτε δὲ ὁ Φίλιππος μεταβάς ἐξ Ὀλυμπίας εἰς Ἡραίαν ἐπώλει τὰ λάφυρα καὶ ἐπεσκεύαζε τὴν γέφυραν τοῦ Ἀλφειοῦ ἵνα εἰσβάλῃ διὰ ταύτης εἰς τὴν Τριφυλίαν, ὁ στρατηγὸς τῶν Αἰτωλῶν Δωρίμαχος κατὰ παράκλησιν τῶν Ἡλείων, ὧν ἐπορευθεῖτο ἡ χώρα, ἔστειλεν εἰς βοήθειαν αὐτῶν 600 Αἰτωλοὺς, ὑπὸ τὴν στρατηγίαν τοῦ Αἰτωλοῦ Φιλίππου, ὃς μεταβάς εἰς Ἡλείαν, καὶ παραλαβὼν τοὺς μισθοφόρους τῶν Ἡλείων συμποσομένους εἰς 1500 ὀπλίτας πρὸς δὲ καὶ τοὺς Ταραντίους, ὑπήγγεν εἰς βοήθειαν τῆς Τριφυλίας. Ἀποστείλας δὲ τοὺς Ἡλείους εἰς τὴν πόλιν τῆς Τριφυλίας Λέπρεον, τοὺς δὲ μισθοφόρους εἰς τὴν Ἀλίφειραν, αὐτὸς μετὰ τῶν Αἰτωλῶν ἔμεινε εἰς τὴν πόλιν Τεπανέας, καὶ περιέμενε τὸ ἀποβησόμενον. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς Φίλιππος διαβάς τὴν γέφυραν τοῦ Ἀλφειοῦ ἐπορεύθη εἰς τὴν Ἀλίφειραν, ἥτις ἔκειτο ἐπὶ λόφου περικρήμνου

208 Πολύβ. 4.

ἔχουσα ἐκ τῶν ἔμπροσθεν ἀπόβασιν πλείονα τῶν δέκα σταδίων, καὶ διατάξας τὴν πρωΐαν τῆς ἐπιούσης τὰς θέσεις τῶν κλιμακοφόρων καὶ τῶν μισθοφόρων, καὶ θέσας ὀπισθεν αὐτῶν τοὺς Μακεδόνας, προσέταξεν ἅμα τῇ ἀνατολῇ τοῦ ἡλίου νὰ ἀναβαίνωσιν εἰς τὸν λόφον. Τούτου δὲ γενομένου, οἱ Ἀλιφειρεῖς τρέχοντες ἀθροοὶ ἔνθα ἔβλεπον πλησιάζοντας τοὺς Μακεδόνας, ἐμπόδιζον αὐτούς. Ἀφοῦ ὅμως ὁ βασιλεὺς μετὰ τινων ἐπιτηδείων στρατιωτῶν ἀνέβη εἰς τὸ προάστειον τῆς ἀκροπόλεως καὶ ἔβαλεν εἰς αὐτὸ πῦρ, ἤρξατο δὲ καὶ ἡ πρὸς ἀνάβασιν ἔφοδος τῶν στρατιωτῶν, οἱ ἐντὸς τῶν τειχῶν φοβηθέντες μὴ κυριευθῆ ἢ Ἀκρόπολις, ἐγκατέλιπον τὰ τεῖχη καὶ κατέλαβον αὐτὰ οἱ Μακεδόνες, αὐτοὶ δὲ κατέφυγον εἰς τὴν ἀκρόπολιν, ὅθεν στείλαντες πρεσβείαν εἰς τὸν Φίλιππον παρέδωκαν αὐτὴν διὰ συνθήκης, καὶ ἀνεχώρησαν ἀβλαβεῖς. Φιλλίδας δὲ ὁ στρατηγὸς τῶν Αἰτωλῶν μαθὼν τὴν τοιαύτην ἔκβασιν ἐγκατέλιπε τὰς Τεπανέας, καὶ διαρπάσας καὶ οἰκίας τινὰς ἀνεχώρησεν εἰς τὸ Λέπρεον. Ἐνῶ δὲ οἱ Λεπρεᾶται καταλαμβάνοντες τόπον τινα τῆς πόλεως ἐζήτουν νὰ ἀναχωρήσωσιν ἐκεῖθεν οἱ Ἥλαιοι καὶ Αἰτωλοὶ, καὶ οἱ ἐκ τῶν Σπαρτιατῶν σταλέντες Κρήτες, ὁ Φιλλίδας καὶ οἱ περὶ αὐτὸν δὲν ἔδιδον προσοχὴν εἰς τοὺς λόγους των· Ἀφοῦ ὅμως ὁ Φίλιππος, ἀποστείλας τὸν Ταυρίωνα νὰ ἐκδιώξῃ ἀπὸ τὴν Φιαλείαν τοὺς Αἰτωλοὺς, διευθύνθη καὶ ἐπλησίαζεν εἰς τὸ Λέπρεον, οἱ δὲ Λεπρεᾶται ἔλαβον θάρρος καὶ ἠναντιοῦντο γενναίως. Ὁ δὲ Φιλλίδας μετὰ τῶν 1000 Αἰτωλῶν πρὸς δὲ μετὰ 1000 Ἥλείων, 500 μισθοφόρων καὶ 200 Λακεδαιμονίων, παρατηρῶν ὅτι οἱ Λεπρεᾶται ἀνθίσταντο γενναίως καὶ ὅτι οἱ Μακεδόνες ἐδειλίασαν, ἐξῆλθε τῆς πόλεως, καὶ οἱ μὲν Κρήτες ἐπανῆλθον εἰς τὰς πατρίδας των, αὐτὸς δὲ μετὰ τῶν λοιπῶν διευθύνθη πρὸς τὸ Σαμικόν, ἀλλὰ προσβληθεὶς καὶ ἐνταῦθα ὑπὸ τοῦ Φιλίππου, ἦλθε μετ' αὐτοῦ εἰς διαπραγματεύσεις, καὶ λαβὼν τὴν ἄδειαν νὰ ἀναχωρήσωσιν ἐνοπλοὶ, ἀνεχώρησαν εἰς τὴν Ἥλείαν.

Ὁ Φίλιππος γυμνάσας τοὺς Μακεδόνας ἐν Κορίνθῳ, ἐκίνησεν ἐκεῖθεν, καὶ μετὰ δύο ἡμέρας ἔφθασεν εἰς Πάτρας, ἔχων ἀπόφασιν νὰ πολεμήσῃ τοὺς Αἰτωλοὺς Ἥλειους καὶ Λακεδαιμονίους, μαθὼν δὲ τοῦτο ὁ Δωρίμαχος ἔστειλεν εἰς βοήθειαν τῶν Ἥλείων τοὺς στρατηγούς Ἀγέλαον τὸν Ναυπάτιον καὶ Σκόπαν μετὰ 500 Νεοκρίτων. Ὁ δὲ Φίλιππος ἰδὼν τὰς ἐν Κυλλήνῃ μεγάλας προετοιμασίας τῶν Ἥλείων δὲν εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἥλείαν, ἀλλ' ἀφήσας ἐν Δύμῃ 2,000 πεζῶν εἰς φρουρήσιν τῶν τόπων, ἔπλευσεν εἰς τὴν σύμμαχον τῶν Αἰτωλῶν Κεφαλληνίαν, διότι ἔμαθεν ὅτι ἡ χώρα αὕτη εἶχε τροφὰς πρὸς διατροφήν τοῦ στρατοῦ του, καὶ διότι ἤθελε νὰ ἀφαιρέσῃ τὴν βοήθειαν ἣν ἐλάμβανον οἱ Αἰτωλοὶ, μεταχειριζόμενοι τὰς ναῦς τῶν Κεφαλλήνων. Ἐν ᾧ δὲ κατεγίνετο νὰ ἐτοιμάζῃ τὰ ἐκπολιορκητικὰ μέσα καὶ νὰ ἐπιτεθῆ ἔκ τινος μικρᾶς πεδιάδος πρὸς τὸ μέρος τῆς Ζακύνθου, ἦλθον εἰς βοήθειαν αὐτοῦ 15 λέμβοι, σταλεῖσαι παρὰ τοῦ βασιλέως τῶν Ἰλλυριῶν Σκερδιλαίδου, πρὸς δὲ καὶ σύμμαχοι ἐκ μέρους τῶν Ἠπειρωτῶν, Ἀκαρνάνων καὶ Μεσσηνίων, οἵτινες ἀφοῦ ἀφηρέθη ἡ Φιγάλεια ἀπὸ τῶν Αἰτωλῶν, δι' ἣν ἐπροφασίζοντο, ἐλάμβανον τοῦ λοιποῦ μέρος εἰς τὸν συμμαχικὸν τῶν Ἀχαιῶν πόλεμον. Λαβὼν λοιπὸν ὁ Φίλιππος τὴν δύναμιν αὐτὴν, καὶ ἐτοιμάσας τὰ πρὸς πολιορκίαν μέσα, ἐπετέθη τοῦ φρουρίου, ἀλλ' ἀποκρουσθεὶς γενναίως ὑπὸ τῶν πολιορκουμένων, καὶ βλέπων ὅτι οἱ μὲν ἠγεμόνες τοῦ στρατοῦ ἐδειλίασαν, πλείστοι δὲ τῶν Μακεδόνων ἐτραυματίστησαν, διέλυσε τὴν πολιορκίαν.

Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα διέπραττεν ὁ Φίλιππος καὶ οἱ σύμμαχοι, Δωρίμαχος ὁ στρατηγὸς τῶν Αἰτωλῶν καὶ Λυκοῦργος ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης συνεννοηθέντες νὰ ἐμποδίσωσι τὸν Φίλιππον ἀπὸ τῆς πολιορκίας τῶν Παλέων ἐξεστράτευσαν ὁ μὲν εἰς Θεσσαλίαν ἔχων τοὺς ἡμίσεις τῶν Αἰτωλῶν ὁ δὲ Λυκοῦργος ἐναντίον τῆς Μεσσηνίας. Τότε δὲ στείλαντες πρέσβεις οἱ μὲν Μεσσηνιοὶ παρεκάλουν τὸν Φίλιππον νὰ τρέξῃ εἰς βοήθειαν

των, ὅπερ καὶ Λεόντιος ὁ στρατηγὸς χάριν τῶν Αἰτωλῶν συνεβούλευε τὸν βασιλέα. Οἱ δ' Ἀκαρνᾶνες παρεκίνουν αὐτὸν νὰ εἰσβάλη εἰς τὴν Αἰτωλίαν, καὶ τὴν μὲν χώραν τῶν Αἰτωλῶν νὰ πορθήσῃ ἀδεῶς, τὸν δὲ Δωριμάχον νὰ ἐμποδίσῃ τοῦ νὰ εἰσβάλη εἰς Μακεδονίαν. Πεισθεὶς δ' ὁ Φίλιππος εἰς τὰς συμβουλάς τῶν Ἀκαρνάνων καὶ τοῦ Ἄρατου, εἰς μὲν τὸν στρατηγὸν τῶν Ἀχαιῶν Ἐπήρατον ἔγραψε νὰ βοηθήσῃ τοὺς Μεσσηνίους, αὐτὸς δὲ πλεύσας ἐκ Κεφαλληνίας, μετὰ δύο ἡμέρας ἔφθασεν εἰς Λευκάδα, ἐκεῖθεν δὲ διαπεράσας τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον ἐν διαστήματι ὀλιγωτέρῳ μιᾶς ἡμέρας ἤραξεν εἰς τὴν Λημναίαν (Λουτράκι), ἔνθα ἦλθε καὶ Ἀριστόφαντος ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀκαρνάνων φέρων πανδημεῖ τοὺς Ἀκαρνᾶνας, ἵνα ἀπὸ κοινοῦ βλάψωσι τοὺς Αἰτωλοὺς. Ἀφήσας δ' ἐνταῦθα ὁ Φίλιππος φρουρὰν τῆς ἀποσκευῆς τῶν στρατιωτῶν, ἐκίνησεν ἐκεῖθεν τὴν δείλην, ὁδεύσας περὶ τὰ 60 στάδια, ἔνθα ἀναπαύσας τὸ στράτευμα ὀλίγον καὶ διατάξας νὰ δειπνοποιήσῃ, πάλιν μετὰ τὸ δεῖπνον ἐκίνησεν, καὶ διὰ νυκτὸς ὁδεύων ἔφθασε περὶ τὰ χαράγματα εἰς τὸν Ἀγελῶν μεταξὺ Κωνώπης καὶ Στράτου, σπεύδων νὰ εἰσβάλη αἰφνιδίως καὶ παρὰ προσδοκίαν τῶν Αἰτωλῶν εἰς τὸ Θέρμον. Καὶ ἤδη δὲ ὁ Λεόντιος, γνωρίζων ὅτι οἱ Αἰτωλοὶ ἔμενον ἀπαράσκευοι διότι διὰ τὸ ὄχυρον τοῦ Θέρμου δὲν ἤλπιζον νὰ εἰσβάλη εἰς αὐτὸ ὁ Φίλιππος, προσεπάθει νὰ καταπέισῃ αὐτὸν νὰ στρατοπεδεύσῃ εἰς τὸν Ἀγελῶν ἵνα ἀναπαυθῇ ὁ στρατός, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ δοθῇ καιρὸς εἰς τοὺς Αἰτωλοὺς νὰ παρασκευασθῶσι. Ἄλλ' ὁ Φίλιππος πεισθεὶς εἰς τοὺς περὶ τὸν Ἄρατον ἢ μᾶλλον πεισθεὶς εἰς τὸν ἑαυτὸν τοῦ διότι ἐγνώριζεν ὅτι οἱ μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Δωριμάχου Αἰτωλοὶ ὠδεύον πρὸς τὴν Μακεδονίαν, ἐξηκολούθησε τὴν πορείαν του, καὶ μετὰ στρατιᾶς Μακεδόνων, Ἀκαρνάνων, Ἀχαιῶν, Ἡπειρωτῶν, Ἰλλυριῶν, Θρακῶν καὶ Κρητῶν διέβη τὸν Ἀγελῶν, ἔχων ἐξ ἀριστερῶν μὲν τὴν Στράτον (νῦν Σωροβίγλι), τὸ Ἀγρίνιον καὶ τοὺς Θεστιεῖς, ἐκ δεξιῶν δὲ τὴν Κωνώπην, Λυσιμάχειαν, Τριχώνιον καὶ Φύταιον, καὶ φθάσας εἰς τὴν πόλιν Μετάπαν, κειμένην ἐπὶ τῆς Trichonidos καὶ τῶν παρ' αὐτῇ στενῶν, καὶ ἀπέχουσαν τοῦ Θέρμου ἐξήκοντα στάδια, κατελαβεν αὐτήν, διότι οἱ κάτοικοι φοβηθέντες τὴν ἐγκατέλιπον, καὶ εἰσῆγαγε 500 στρατιώτας πρὸς ἐπιτήρησιν τῆς εἰσόδου καὶ ἐξόδου. Ἐκεῖθεν δὲ διανύσας τὴν παρὰ τὴν λίμνην στενὴν πάροδον, ἔχων ἐξησφαλισμένην ἐξ ἀριστερῶν τὴν πορείαν του διὰ τῆς ἐπὶ τριάκοντα στάδια ἐκτεινομένης λίμνης ἔφθασεν εἰς τὴν κώμην Παμφίαν, καὶ ἐξασφαλίσας καὶ ταύτην διὰ φρουρᾶς, προεχώρησε πρὸς τὸ Θέρμον, διαβαίνων τὴν ὁδὸν ἣτις οὐ μόνον ἦν ἀνωφερῆς, ἀλλὰ καὶ τραχεῖα καθ' ὑπερβολὴν, καὶ κρημνοὺς εἶχεν ἀπὸ τοῦ ἑνὸς καὶ ἀπὸ τοῦ ἄλλου μέρους βαθεῖς, ὥστε εἷς τινὰς θέσεις ἢ πάροδος ἦτο λίαν ἐπισφαλῆς καὶ στενὴ, καὶ ἐξετείνετο κατὰ μῆκος περὶ τὰ 30 στάδια. Διανύσας δὲ καὶ ταύτην τὴν ὁδὸν ταχέως ἔφθασεν εἰς τὸ Θέρμον, καὶ καταστρατοπεδεύσας, ἐπέτρεψεν εἰς τὸ στράτευμα νὰ πορθῇ τὰς περιοικίδας κώμας, καὶ νὰ λεηλατῇ τὴν πεδιάδα τῶν Θερμίων, ὁμοίως δὲ νὰ διαρπάξῃ τὰς οἰκίας τὰς ἐντὸς τοῦ Θέρμου, αἵτινες ἦσαν πλήρεις οὐ μόνον σίτου καὶ τῶν τοιούτων πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων, ἀλλὰ καὶ παντοδαπῶν σκευῶν πολυτίμων Αἰτωλικῶν. Διότι ἐν τῷ Θέρμῳ οἱ Αἰτωλοὶ κατὰ πᾶν ἔτος ἐτέλουν ἀγορὰς καὶ πανηγύρεις ἐπιφανεστάτας, προσέτι δὲ καὶ τὰς ἀρχαιρεσίας ἐν αὐτῷ ἐτέλουν, τὰ δὲ πολυτιμώτατα τῶν σκευῶν καὶ λοιπῶν πραγμάτων τῶν ἀπαιτουμένων καὶ διὰ τὰς ὑποδοχὰς τῶν ξένων καὶ διὰ τὰς προετοιμασίας τῶν ἑορτῶν καὶ πανηγύρεων τὰ ἐνεπέθετον εἰς τὸ Θέρμον, καὶ διὰ τὰς χρεῖας αὐτὰς καὶ διὰ τὴν ἀσφάλειαν, διότι οὐδεὶς πολέμιος εἰσέβαλέ ποτε εἰς τὸν τόπον τοῦτον, ὅστις ὡς ἐκ τῆς θέσεώς του ὑπῆρχεν ὡς ἀκρόπολις ὅλης τῆς Αἰτωλίας. Καὶ αἱ περὶ τὸν ναὸν δὲ τοῦ Ἀπόλλωνος οἰκίαι, καὶ πάντες οἱ πέριξ τόποι ἔβριθον πολλῶν ἀγαθῶν εἰρηνευούσης ἔκπαλαι τῆς χώρας. Ἐκείνην λοιπὸν τὴν νύκτα οἱ Μακεδόνες ἐστάθμευσαν αὐτοῦ· τὴν δὲ ἐπιούσαν

διέλεγον τὰ πολυτελέστατα πράγματα καὶ ὅσα ἠδύναντο νὰ μετακομίσωσι, τὰ δὲ λοιπὰ σωρεύσαντες πρὸ τῶν σκευῶν κατέκαυσαν. Ἐπίσης δὲ καταβιβάσαντες ἐκ τῶν στοῶν τὰ ὄπλα, τὰ μὲν πολυτελέστατα τὰ ἐλάβανον, τὰ δὲ καὶ ἀντικαθίστων δι' ἄλλων, τὰ δὲ λοιπὰ συναθροίσαντες τὰ κατέκαυσαν. Συνεποσοῦντο δὲ τὰ ὄπλα ταῦτα εἰς 15 χιλιάδας καὶ ἔτι πλεόν. Ἐνθυμηθέντες δὲ μετὰ ταῦτα τὰ πραχθέντα ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν εἰς Δίον καὶ Δωδώνην, καὶ τὰς στοὰς κατέκαυσαν. καὶ τὰ λοιπὰ ἀφιερῶματα κατέστρεψαν ὄντα πολυτελῆ κατὰ τὴν κατασκευὴν καὶ πολλὰ τῶν ὁποίων εἶχον κατασκευασθῆ μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας καὶ δαπάνης. Ὅχι μόνον δὲ τὰς ὀροφὰς κατέκαυσαν ἀλλὰ καὶ τὰ κτήρια κατηδάφισαν. Ἀνέτρεψαν δὲ καὶ τοὺς ἀνδριάντας ὄντας περὶ τοὺς δισχιλίους, πολλοὺς δ' ἐξ αὐτῶν καὶ κατέστρεψαν, ἀφέντες ἀβλαβεῖς ἐκείνους οἵτινες εἶχον ἐπιγραφὰς ἢ τύπους θεῶν, κατέγραφον δὲ καὶ εἰς τοὺς τοίχους τὸν περιφερόμενον εἰς τὰ στόματα τοῦ στρατοῦ στίχον.

*Ὅραξ τὸ δίον οὗ βέλος διέπτατο;*²⁰⁹

ὅς ἦν γέννημα τῆς εὐφυΐας Σάμου τοῦ ποιητοῦ συντρόφου δὲ τοῦ βασιλέως²¹⁰.

Ὁ Φίλιππος λοιπὸν λαβὼν ὅσα ἠδύναντο νὰ μεταφέρῃ ἐκ Θέρμου, ἐπανήρχετο διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ, καὶ θέσας ἐμπρὸς τὰ λάφυρα καὶ τοὺς ὀπλίτας, ἀφήσας δὲ ὀπισθεν τοὺς Ἀκαρνανᾶς καὶ τοὺς μισθοφόρους ἔσπευδε νὰ διαπεράσῃ ταχέως τὰς δυσχωρίας, διότι ἠλπίζεν ὅτι οἱ Αἰτωλοὶ ἔχοντες πεποίθησιν εἰς τὴν ὀχυρότητα τῶν τόπων ἔμελλον νὰ προσβάλωσι τὴν ὀπισθοφυλακὴν, ὅπερ καὶ ἐγένετο. Διότι 3 χιλ. Αἰτωλοὶ τρέξαντες εἰς βοήθειαν ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν Ἀλεξάνδρου τοῦ Τριχωνιέως, ἐν ὧσιν μὲν ὁ Φίλιππος ἦν ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν μερῶν ἔμενον κεκρυμμένοι· ἅμα δὲ ἐκίνησεν ἡ ὀπισθοφυλακὴ, ἐμβῆκαν ἀμέσως εἰς τὸ Θέρμον καὶ ἐπετίθεντο αὐτῆς· ἐπειδὴ δὲ ἐγένετο ταραγὴ εἰς τὴν ὀπισθοφυλακὴν, οἱ ἀπεσταλμένοι παρὰ τῶν Αἰτωλῶν ἐπετίθεντο γενναϊότερον. Ἄλλ' ὁ Φίλιππος, διότι προεῖδε τὸ μέλλον νὰ συμβῆ, καταβὰς εἰς τὴν πεδιάδα, ἔστειλε πρότερον ὑποκάτω εἰς τινὰ λόφον τοὺς Ἰλλυριοὺς καὶ τοὺς ἐπιτηδειοτάτους τῶν Μακεδόνων, οἵτινες ἐπιπεσόντες κατὰ τῶν Αἰτωλῶν, ἠνάγκασαν αὐτοὺς νὰ τραπῶσιν εἰς φυγὴν, βιαίως τρέχοντες τὴν δύσβατον ὁδὸν, καὶ ἐφόρευσαν 130 ἐξ αὐτῶν, ἐχμαλώτισαν δὲ ὅχι πολὺ ὀλιγωτέρους τούτων. Ἀφοῦ δὲ ἐγένετο καὶ αὕτη ἡ νίκη εἰς τοὺς Μακεδόνας, διερχόμενοι τὴν ὁδὸν ἔκαυσαν τὸ Πάμφιον, καὶ ἀσφαλῶς διελθόντες τὰ στενὰ, ἠνώθησαν μετὰ τῶν λοιπῶν εἰς Μετάπαν. Τὴν δ' ἐπομένην ἡμέραν ὁ Φίλιππος κατασκάψας τὴν Μετάπαν προεχώρει, καὶ εἰσέβαλεν εἰς τινὰ πόλιν ὀνομαζομένην Ἀκρας, τὴν ὁποίαν λεηλατήσας διευθύνθη πρὸς τὴν Κωνώπην. Τὴν δ' ἐπιούσαν κινήσας ἐκεῖθεν διευθύνθη πρὸς τὴν Στράτον, μαθὼν ὅτι εἰς τὴν Στράτον εἶχον τρέξει πρὸς βοήθειαν 3 χιλιάδες πεζοὶ Αἰτωλοὶ καὶ 400 ἵππεις, πρὸς δὲ καὶ περὶ τοὺς 500 Κρήτας. Διαβὰς δὲ τὸν Ἀχελῶν ὁ Φίλιππος καὶ στρατοπεδεύσας ἔξωθεν τῆς Στράτου ἔδιδεν ἀφορμὰς εἰς τὴν πόλιν, ἐπειδὴ ὅμως κανεὶς δὲν ἐξῆλθε κατ' αὐτοῦ, ἐξηκολούθησε τὴν πορείαν του διευθυνόμενος πρὸς τὴν Λιμναίαν. Ἄμα ὅμως ἡ ὀπισθοφυλακὴ προεχώρησεν ὀλίγον, πρῶτον μὲν ἐξελθόντες ὀλίγοι ἵππεις τῶν Αἰτωλῶν ἔδιδον ἀφορμὰς εἰς τοὺς τελευταίους. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐν τῇ πόλει Κρήτες καὶ τινες ἵππεις τῶν Αἰτωλῶν ἠνώθησαν μετὰ τοῦ ἵππικοῦ τῶν Αἰτωλῶν, ἤλθον εἰς σπουδαιότεραν συμπλοκὴν, καὶ ἠναγκάσθησαν οἱ ἀποτελοῦντες τὴν ὀπισθοφυλακὴν τοῦ Φιλίππου νὰ κινδυνεύσωσι· ἀλλ' ἀφοῦ οἱ μισθοφόροι Ἰλλυριοὶ ἔτρεξαν εἰς βοήθειαν τῆς ὀπισθοφυλακῆς ἡ νίκη ἔκλινεν ὑπὲρ αὐτῶν καὶ ἐκ διαλειμμάτων ἔφευγον οἱ ἵππεις τῶν Αἰτωλῶν καὶ οἱ μισθοφόροι, διωχθέντες ὑπὸ τοῦ Μακεδονικοῦ στρατεύματος μέχρι τῶν

209 Εὐριπίδ. Ἰκέτιδ. 860.

210 Πολυβ. 7, 8, 9, 13, 15 καὶ 11, 11, 4.

τειχῶν τῆς πόλεως· ἔπασαν δ' ἐν τῇ συμπλοκῇ ταύτῃ περὶ τοὺς ἑκατόν· ἕνεκα δὲ τούτου οἱ μὲν ἐν τῇ Στράτῳ Αἰτωλοὶ ἔμενον ἡσυχοί, ἣ δὲ ὀπισθοφυλακὴ ἠνώθη μετὰ τοῦ λοιποῦ Μακεδονικοῦ στρατεύματος εἰς Λιμναίαν, ὅθεν ἔπλευσαν εἰς Λευκάδα· ἐκεῖθεν δὲ παραπλέων ὁ Φίλιππος τὴν παραλίαν τῆς Αἰτωλίας ἐπόρθησε τὴν Οἰάνθειαν (νῦν Γαλαξειδίον) καὶ ἀπεβιβάσθη εἰς Κόρινθον.

Ἐκ δὲ τῆς ἐκστρατείας ταύτης τοῦ Φιλίππου ἐξάγεται ἀφ' ἑνὸς μὲν ὅτι οἱ Αἰτωλοὶ κατεῖχον τότε μέρος τῆς Ἀκαρνανίας καὶ δὴ καὶ τὴν Στράτον, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅτι οὔτε τὸ Φοίτειον ἔκειτο ἔνθα νῦν τὸ φρούριον Κούβελος ὡς ὁ Λήκιος φρονεῖ, (οὔτε αἱ Ἄκραι παρὰ τὴν πόλιν Ἀγρίνιον ὡς τινες νομίζουσι) διότι ταῦτα διήλθεν ὁ Φίλιππος πρὶν ἢ φθάσῃ εἰς Θέρμον καὶ ἐπομένως πρὸς τὴν δεξιὰν ὄχθην τῆς λίμνης ταῦτα ἔκειντο, ἐκτὸς ἂν παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ Πολύβιος σφάλλεται οὐ μόνον κατὰ τὴν ἀφήγησιν τῶν κωμῶν καὶ πόλεων, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς ἀποστάσεις αὐτῶν.

Δωρίμαχος δὲ ὁ στρατηγὸς τῶν Αἰτωλῶν, εἰσβαλὼν ὡς εἶδομεν εἰς Θεσσαλίαν, πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ ν' ἀποσύρῃ τὸν Φίλιππον ἀπὸ τῆς πολιορκίας τῶν Παλέων, ἐπειδὴ εὔρεν ἐν Θεσσαλίᾳ τὸν Χρυσόγονον πατέρα τοῦ ποιητοῦ Σάμου καὶ τὸν Πετραῖον, ἐτοίμους νὰ διακινδυνεύσωσι, δὲν ἐτόλμησε νὰ καταβῆ εἰς τὴν πεδιάδα, ἀλλὰ διήγε παραφυλάττων εἰς τὰς ὑπωρείας· μαθὼν ὅμως τὴν εἰσβολὴν τοῦ Φιλίππου εἰς τὴν Αἰτωλίαν ἔτρεξε δρομαίως εἰς βοήθειαν αὐτῆς, ἀλλὰ καθ' ὃν χρόνον οὗτος ἔφθασεν, οἱ Μακεδόνες εἶχον ἀναχωρήσῃ ἀπ' αὐτῆς.

Ὁ Φίλιππος εὐρὼν τὴν εὐκαιρίαν νὰ καταστρέψῃ τὸ Θέρμον, καὶ νὰ ἀπέλθῃ σχεδὸν ἀνενόητος ἕνεκα τῆς ἀπουσίας τῶν Αἰτωλῶν, εἰσέβαλεν ἤδη εἰς Πελοπόννησον, καὶ νικήσας διὰ μάχης τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ τὸν Λυκοῦργον, πρὸς δὲ λεηλατήσας τὰς πόλεις, μετέβη εἰς Τεγέαν, ἔνθα πωλήσας τὰ λάφυρα ἐπανῆλθε διὰ τοῦ Ἄργους εἰς Κόρινθον, ἔνθα εὐρὼν πρέσβεις ἐκ μέρους τῶν Ῥοδίων καὶ Χίων περὶ διαλύσεως τοῦ πολέμου, παρεδέχθη τὴν πρότασιν αὐτῶν, εἰπὼν ὅτι καὶ πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς εἶχε καὶ ἔχει τὴν διάθεσιν νὰ διαλύσῃ τὸν πόλεμον, καὶ ἀπέστειλεν αὐτοὺς εἰς τὴν Αἰτωλίαν. Οἱ πρέσβεις μεταβάντες εἰς Αἰτωλίαν καὶ διαλεχθέντες μετὰ τῶν Αἰτωλῶν περὶ εἰρήνης, καὶ ποιησαντες τριακονθήμερον ἀνακωχὴν, προσεδιόρισαν καὶ ἡμέραν συνεντεύξεως τῶν Αἰτωλῶν καὶ τοῦ Φιλίππου, ἐπιστρέψαντες δὲ εἰς τὸν Φίλιππον ἐγνωστοποίησαν αὐτῷ ταῦτα, εἰπόντες ὅτι οἱ Αἰτωλοὶ προθύμως παραδέχονται τὰς αἰτήσεις του, ἐπὶ τῷ ὄρω νὰ συνθηκολογήσωσι τὴν εἰρήνην, καὶ τὸν παρεκάλουν κατὰ τὴν ὠρισμένην ὥραν νὰ ἐξέλθῃ εἰς συνάντησιν τῶν Αἰτωλῶν εἰς τὸ Ῥίον,

Ὁ Φίλιππος δεχθεὶς τὴν ἀνακωχὴν, εἰς μὲν τοὺς συμμάχους ἔγραφε νὰ στείλωσιν ἀντιπροσώπους εἰς Πάτρας ἵνα συμμετάσχωσι τοῦ συνεδρίου, καὶ σκεφθῶσι περὶ τῆς διαλύσεως τοῦ πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς πολέμου, αὐτὸς δὲ διαπλεύσας ἐκ τοῦ Λεχαίου, ἔνθα εἶχε μεταβῆ, ἔφθασε μετὰ δύο ἡμέρας εἰς Πάτρας. Ἔλαβε δὲ τότε καὶ ἐπιστολάς τινας ἐκ Φωκίδος, ἃς ὁ Μεγαλεὺς ἔστελλεν εἰς τοὺς Αἰτωλοὺς, ὑβρίζων τὸν Φίλιππον καὶ παρακαλῶν αὐτοὺς νὰ ἔχωσι θάρρος καὶ νὰ ἐπιμείνωσιν εἰς τὸν πόλεμον, διότι τὰ τοῦ Φιλίππου εὐρίσκοντο εἰς κακὴν κατάστασιν. Οἱ δ' Αἰτωλοὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἔσπευδον νὰ κάμωσι τὴν εἰρήνην, διότι ἐπιέζοντο ὑπὸ τοῦ πολέμου, καὶ διότι τὰ πράγματα δὲν ἀπέβαινον κατ' εὐχὴν, μαθόντες ὅμως τὸν φόνον τοῦ Ἀπελλοῦ ἐπιτρόπου τοῦ Φιλίππου καὶ ἐπιβούλου τοῦ Λεοντίου, καὶ συνάμα ταραχὴν τινὰ συμβᾶσαν μεταξὺ τῶν πελταστῶν, ὑπέθεσαν ὅτι μέγα τι κίνημα καὶ δυσάρεστον συνέβη εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ βασιλέως, καὶ διὰ τοῦτο ἐκρατήθησαν καὶ ὑπερέβησαν τὴν ὀρισθεῖσαν ἡμέραν. Ὁ δὲ

Φίλιππος εὐχαρίστως ἐπιληφθεὶς τῆς προφάσεως ταύτης, τοὺς μὲν συμμάχους τοὺς ἐλθόντας εἰς συνάντησίν του παρεκίνησε νὰ φροντίζωσι περὶ πολέμου καὶ οὐχὶ περὶ εἰρήνης, αὐτὸς δὲ ἐπιβιβάσας τὸν στρατὸν εἰς τὰ πλοῖα ἀπέπλευσεν εἰς Κόρινθον, ἔνθα ἀπέλυσεν ὅλους τοὺς Μακεδόνας, ἀποστείλας αὐτοὺς ἵνα παραχειμάσωσιν εἰς Μακεδονίαν, καὶ μεταβάς εἰς Ἀττικὴν ἀπέκτεινε τὸν συνέταιρον τοῦ Λεοντίου Πτολεμαῖον καὶ ἀπῆλθεν εἰς Μακεδονίαν.

Κατὰ τὸν χρόνον δὲ τοῦτον ἐν μὲν Σπάρτῃ ὁ βασιλεὺς αὐτῆς Λυκούργος διαβληθεὶς εἰς τοὺς Ἐφόρους ὡς νεωτεριστῆς, μικροῦ ἐδέησε νὰ συλληφθῆ, ἀλλ' οὗτος προενοήσας τοῦτο ἐξῆλθε μετὰ τῶν δούλων του καὶ κατέφυγεν εἰς Αἰτωλίαν, καὶ περὶ τὰς ἀρχάς τοῦ θέρους ἐπανῆλθε, διότι οἱ ἔφοροι εὐρόντες ψευδῆ τὴν διαβολὴν μετεκάλεσαν αὐτόν. Ἐν δὲ τῇ Ἡλείᾳ εἶχεν ἀποσταλῆ παρὰ τῶν Αἰτωλῶν στρατηγὸς ὁ Πυρρίας. Οὗτος λοιπὸν ἀφοῦ εἰσῆλθεν ὁ χειμὼν καὶ ἔβλεπεν ὅτι ὁ μὲν Φίλιππος ἀνεχώρησεν, ὁ δὲ στρατηγὸς τῶν Ἀχαιῶν Ἐπήρατος κατεφρονεῖτο καὶ ὑπὸ τῶν ἐθελοντῶν καὶ ὑπὸ τῶν μισθοφόρων, καὶ οὐδεὶς ὑπήκουεν εἰς τὰς διαταγὰς του, οὔτε εἶχε τινα ἐτοιμασίαν πρὸς βοήθειαν τῆς χώρας, ἐξεστράτευσεν εἰς τὴν Ἀχαΐαν, καὶ ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ 1400 Αἰτωλοὺς 500 μισθοφόρους τῶν Ἡλείων, καὶ ἐθελοντῶν πεζοὺς μὲν 1000, ἵππεῖς δὲ 200, τὸ ὅλον συμποσομένους εἰς 3 χιλιάδας ἄνδρες, οὐ μόνον τὴν χώραν τῶν Δυμαίων καὶ τῶν Φαραϊέων ἐλεγήταί συνεχῶς, ἀλλὰ καὶ τὴν χώραν τῶν Πατρέων. Καὶ τέλος στρατοπεδεύσας ἐπὶ τοῦ ὑπεράνω τῶν Πατρῶν κειμένου ὄρους Παναχαΐκου, (νῦν Βοῖδιᾶ) κατέστρεφε τὸν τόπον τὸν ἐστραμμένον πρὸς τὸ Ἴριον καὶ τὸ Αἴγιον. Αἱ δὲ πόλεις τῶν Ἀχαιῶν κακοπαθοῦσαι καὶ μὴ λαμβάνουσαι βοήθειαν παρὰ τοῦ Ἐπηράτου δὲν ἐχορήγουν τὰς εἰσφοράς, ἐξ οὗ συνέβη οἱ μὲν στρατιῶται ὡς μὴ λαμβάνοντες μισθὸν νὰ μὴ βοηθῶσι, τὸ δὲ ξενικὸν στράτευμα νὰ διαλυθῆ. Ἀλλὰ περὶ τὰς ἀρχάς τοῦ θέρους ἐτελείωσεν ἡ ἀρχὴ τοῦ Ἐπηράτου, καὶ οἱ Ἀχαιοὶ κατέστησαν στρατηγὸν Ἄρατον τὸν πρεσβύτερον, παρὰ δὲ Αἰτωλοῖς στρατηγὸς ἦν ὁ Ἀγήτας.

Ἐν ᾧ δὲ ὁ τῶν Ἡλείων στρατηγὸς Πυρρίας λεηλατήσας τὰς πόλεις τῆς Ἀχαΐας ἠτοιμάζετο νὰ εἰσβάλλῃ εἰς Μεσσηνίαν, ἐτάχθη ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ ὁ Λυκούργος, καὶ ἀποστείλας ὁ εἷς πρὸς τὸν ἄλλον ἀγγελιαφόρον ἵνα κατὰ τὰς ἰδίας ἡμέρας ἐκστρατεύσωσι, προεχώρουν πρὸς τὴν Μεσσηνίαν. Ὅθεν ὁ Λυκούργος κινήσας κατέλαβε διὰ προδοσίας τὰς Καλάμας, καὶ ἔσπευδε νὰ ἐνωθῆ μετὰ τῶν Αἰτωλῶν· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Πυρρίας ἐκστρατεύσας μὲ ἐλαφροὺς στρατιώτας ἐμποδίσθη εὐθύς ὑπὸ τῶν Κυπαρισσέων τοῦ νὰ εἰσβάλλῃ εἰς Μεσσηνίαν, καὶ ἐπέστρεψεν εἰς Ἡλείαν, ὁ Λυκούργος μὴ δυνηθεὶς νὰ ἐνωθῆ μετὰ τῶν Αἰτωλῶν, καὶ μὴ ἔχων τὴν δύναμιν νὰ ἀντισπαθῆ μόνος κατὰ τῶν Μεσσηνίων καὶ Ἀχαιῶν, ἐπ' ὀλίγον προσέβαλε τὴν Ἄνδανίαν, καὶ ἐπέστρεψεν ἄπρακτος εἰς τὴν Σπάρτην.

Ἄρατος δὲ ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀχαιῶν λαβὼν ἐπιλέκτους τινὰς καὶ τοὺς μισθοφόρους ὑπῆγεν εἰς Μεγαλόπολιν πρὸς βοήθειαν τῶν Μεσσηνίων, εἶτα δὲ παρήγγειλεν εἰς τὸν Ταυρίωνα νὰ προετοιμάσῃ 50 ἵππεῖς καὶ 500 πεζοὺς, καὶ εἰς τοὺς Μεσσηνίους νὰ ἐξαποστείλωσι καὶ αὐτοὶ ἄλλους τόσους ἵππεῖς καὶ πεζοὺς, ἵνα μετὰ τῶν Ἀχαιῶν ἐπιλέκτων καὶ μισθοφόρων φυλάττωσι τὰς Ἀχαϊκὰς καὶ λοιπὰς συμμαχικὰς πόλεις. Ἀφοῦ δὲ ἐξετέλεσε ταῦτα μετέβη εἰς τὴν σύνοδον τῶν Ἀχαιῶν, παραδοὺς τοὺς μισθοφόρους εἰς τὸν ὑποστράτηγον τοῦ Φαραϊκοῦ στρατοῦ Λύκον. Οἱ δὲ Ἡλείοι δυσαρεστηθέντες ἀπὸ τὸν Πυρρίαν, ἐζήτησαν καὶ ἔλαβον ἀπὸ τοῦ Ἀγήτα στρατηγοῦ τῶν Αἰτωλῶν, στρατηγὸν πάλιν τὸν Εὐριπίδαν, ὅστις καιροφυλακτήσας τὴν σύνοδον τῶν Ἀχαιῶν, καὶ παραλαβὼν 60 ἵππεῖς καὶ 2 χιλιάδας πεζοὺς ἐξεστράτευσεν, καὶ διελθὼν διὰ μέσου τῆς Φαραϊκῆς χώρας, ἐλεγήταί τὴν μέχρι τῆς Αἰγιάδος.

Λαβῶν δὲ λάφυρα πολλὰ ἀνεχώρησε διευθυνόμενος κατὰ τὸν Λεόντιον. Ὁ Λύκος ὅμως ἐννοήσας τὸ γεγονός ἔτρεξε μὲ τὸν περὶ αὐτὸν στρατὸν εἰς βοήθειαν τῶν Αἰγιαδέων, πλησιάσας δὲ τοὺς Αἰτωλοὺς, καὶ ὀρμήσας κατ' αὐτῶν 400 μὲν ἐφόνευσεν, ζῶντας δὲ συνέλαβεν περὶ τοὺς 200, ἐν οἷς ἦσαν καὶ ἐπιφανεῖς ἄνδρες ὁ Φυσίας, ὁ Ἀντήνωρ ὁ Κλέαρχος, ὁ Ἀνδρόλογος, ὁ Εὐανορίδας, ὁ Ἀριστογείτων, ὁ Νικάσιππος, καὶ ὁ Ἀσπάσιος, ὅλα τὰ δὲ ὄπλα καὶ τὴν ἀποσκευὴν ἐκυρίευσαν. Ἐνῶ δὲ ταῦτα ἐγίνοντο κατὰ ξηρὰν, ἐκ τῆς θαλάσσης ὁ ναύαρχος τῶν Ἀχαιῶν πλεύσας εἰς Μολύκρειαν τῆς Αἰτωλίας, ἐπανῆλθεν εἰς Ἀχαΐαν φέρων περὶ τοὺς 100 αἰχμαλώτους. Πάλιν δὲ ἐπιστρέφας ἔπλευσεν εἰς Χάλκειαν, ὅπου ἐξεληθόντων τῶν κατοίκων εἰς ἀπόκρουσιν ἔλαβε δύο μακρὰ πλοῖα αὐτανδρα, συνέλαβε δὲ καὶ πειρατικὸν πλοιάριον περὶ τὸ Αἰτωλικὸν Ἴριον (νῦν Ἀντίρριον) μετὰ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ.

Περὶ δὲ τὰς ἀρχὰς Ἰουνίου ὁ Εὐριπίδας ἔχων τοὺς Αἰτωλοὺς ἐξεστράτευσε ἵνα λεηλατήσῃ τὴν χώραν τῶν Τριταίων. Ἄλλ' ὁ Λύκος καὶ ὁ ἱπάρχης τῶν Ἀχαιῶν Δημόδοκος ἐννοήσαντες τὴν ἐκ τῆς Ἥλειας ἐκστρατείαν τῶν Αἰτωλῶν συνήθροισαν τοὺς Δυμαίους, Πατρεῖς καὶ Φαραιεῖς, καὶ ἔχοντες καὶ τοὺς μισθοφόρους εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἥλειαν. Φθάσαντες δὲ εἰς τὸ Φύξιον, τοὺς μὲν εὐζώνους καὶ τοὺς ἵππεις ἀπέλυσαν εἰς λεηλασίαν, τοὺς δὲ ὀπλίτας ἐκρυψαν εἰς τὸ Φύξιον. Ἐνῶ δὲ οἱ Ἥλειοὶ ἔτρεξαν πανδημεῖ εἰς ἀπόκρουσιν τῶν λεηλατούντων, καὶ προσχώρουν ἐναντίον τῶν ἀπομακρυνομένων, οἱ περὶ τὸν Λύκον ἐπετέθησαν τῶν προπορευθέντων, οἵτινες παρευθὺς ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, καὶ ἐφονεύθησαν περὶ τοὺς 200 συνελήφθησαν δὲ ζῶντες 80, οἱ δὲ Φαραιεῖς μετὰ τῶν Ἀχαιῶν καὶ μισθοφόρων λαβόντες τὰ λάφυρα καὶ τοὺς αἰχμαλώτους μετεκόμισαν αὐτὰ ἀσφαλῶς εἰς Ἀχαΐαν. Καὶ ὁ Ναύαρχος δὲ τῶν Ἀχαιῶν ἀποβιβάσας πολλάκις στρατὸν εἰς τὴν Καλυδωνίαν καὶ Ναυπακτίαν, καὶ τὸν τόπον ἐλεηλάτησε, καὶ τὴν δύναμιν τῶν Καλυδωνίων καὶ Ναυπακτίων συνέτριψε δις. Συνέλαβε δὲ καὶ Κλεόνικον τὸν Ναυπάκτιον, ὃς πρόξενος ὦν τῶν Ἀχαιῶν δὲν ἐπωλήθη, ἀλλ' ἀπελύθη μετ' ὀλίγον ἄνευ λύτρων.

Αἰτία δὲ τῆς ἀφόβου εἰσβολῆς τῶν Ἀχαιῶν εἰς τὰ παράλια τῆς Αἰτωλίας ἦν, διότι ὁ στρατηγὸς τῶν Αἰτωλῶν Ἀγήτας καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ ἐν Ἥλιδα Αἰτωλοὶ ἐμάχοντο μετὰ τῶν Ἀχαιῶν, συναθροίσας πανδημεῖ τοὺς Αἰτωλοὺς, ἐλεηλάτησε μὲν τὴν χώραν τῶν Ἀκαρνάνων, ἐπόρθησε δὲ ἀδεῶς καὶ ὅλην τὴν Ἠπειρον, θέλων νὰ ἐκδικηθῇ αὐτοὺς δι' ἣν παρέσχον εἰς τὸν Φίλιππον συνδρομήν. Ὅτε δὲ αὐτὸς ἐπέστρεψεν εἰς Αἰτωλίαν ἔχων ἤδη τοὺς στρατιώτας καταπεπονημένους ἀπέλυσεν αὐτοὺς εἰς τὰς πόλεις τῶν. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ Ἀκαρνᾶνες ἐπειράθησαν νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς εἰς Ἠπειρον εἰσβολῆς τῶν Αἰτωλῶν, διότι εἰσέβαλον καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν χώραν τῶν Στρατίων Αἰτωλῶν, ἀλλ' ἀποτυχόντες ἀνεχώρησαν ἀβλαβεῖς, διότι οἱ Στράτιοι δὲν ἐξῆλθον εἰς καταδίωξιν αὐτῶν, φοβηθέντες μήπως οἱ Ἀκαρνᾶνες ἔκαμαν τὴν ἀναχώρησιν τοποθετήσαντες ἐνέδρας.

Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ἔπαθον καὶ ἕτερόν τι δυστύχημα οἱ Αἰτωλοὶ ἐξ ἀπάτης, τὸ ἐξῆς: Ὁ Φίλιππος ἀναχωρῶν ἄφησε στρατηγὸν τῶν Φωκέων Ἀλέξανδρον τινα, οὗτος δὲ διώρισεν ὑποστράτηγον τῶν Φανοτέων ἕτερον ὀνομαζόμενον Ἰάσωνα. Ὁ Ἰάσων στείλας δολίως πρὸς Ἀγήταν τὸν στρατηγὸν τῶν Αἰτωλῶν, συνέδεσε μετ' αὐτοῦ συνθήκην καὶ ὄρκους, καὶ συνεφώνησε νὰ παραδώσῃ τοῖς Αἰτωλοῖς τὴν ἀκρόπολιν τῶν Φανοτέων, προσδιορίσας καὶ ἡμέραν ἀφίξεως τῶν Αἰτωλῶν. Ὁ Ἀγήτας λοιπὸν πεισθεὶς εἰς τοὺς ὄρκους τοῦ Ἰάσωνος, εἰσέβαλε μετὰ τῶν Αἰτωλῶν εἰς Φωκίδα, καὶ κατὰ τὴν ὀρισθεῖσαν ἡμέραν ἔφθασεν ἐν καιρῷ νυκτὸς εἰς Φανοτίδα. Ἐκλέξας δὲ ἑκατὸν τοὺς ἐπιτηδειοτάτους ἀπέστειλε πρὸς τὴν ἀκρόπολιν, αὐτὸς δὲ ἔχων τοὺς λοιποὺς ἔμεινε

κεκρυμμένος εἰς μεγάλην ἀπόστασιν. Ἄλλ' ὁ Ἰάσων κατὰ μὲν τοὺς ὄρκους παραλαβῶν τοὺς νέους εἰσήγαγεν αὐτοὺς εἰς τὴν ἀκρόπολιν, εἶχεν ὅμως καὶ τὸν Ἀλέξανδρον ἕτοιμον μετὰ τοῦ στρατοῦ εἰς τὴν πόλιν ὥστε ἐνῶ εἰσήρχοντο οἱ ἐπίλεκτοι εἰς τὴν ἀκρόπολιν, ὁ Ἀλέξανδρος εἰσελθὼν μὲ τοὺς ὄπαδούς του καὶ ἐφορμήσας κατ' αὐτῶν, τοὺς συνέλαβε ζῶντας, ὁ δὲ Ἀγήτας ἅμα ἐξημέρωσε μαθὼν τὸ γεγονός, ἐπανῆλθε μετὰ τῆς λοιπῆς δυνάμεως εἰς Αἰτωλίαν.

Καὶ ταῦτα μὲν διεπράττοντο ἐν Ἑλλάδι ὑπ' αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων ἀλληλοκτονούντων. Ὁ δὲ Φίλιππος, ὃς ἐφλέγετο ὑπὸ τοῦ διακαοῦς πόθου τοῦ νὰ ταπεινώσῃ τοὺς Αἰτωλοὺς, ἀφοῦ ἐξησφάλισε τοὺς Μακεδόνας ἀπὸ ἐνδεχομένης ἐπιδρομῆς Δαρδάνων, ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν, αἵτινες ἦσαν ὑπὸ τῆν ἐξουσίαν τῶν Αἰτωλῶν, καὶ ἀφ' ὧν εἶχον μεγάλας ὠφελείας οἱ Αἰτωλοὶ, διότι συχνὰς ἐπιδρομὰς ποιοῦντες εἰς τὰς χώρας τῶν Δημητριάδων, καὶ Φαρσαλέων καὶ Λαρισσαίων, ἐλεηλάτουν τὸν τόπον, κυριεύσας δὲ καὶ τὰς Θήβας ὁ Φίλιππος, ἐξηνδραπόδισε τοὺς κατοίκους αὐτῶν, ἐγκατοίκησας ἐν αὐταῖς Μακεδόνας. Τούτου δὲ γενομένου, ἦλθον πρὸς αὐτὸν πρέσβεις τῶν Χίων, Ῥοδίων καὶ Βυζαντίων πρὸς δὲ καὶ τοῦ βασιλέως Πτολεμαίου περὶ διαλύσεως τοῦ πολέμου, πρὸς οὓς ἀποκριθεὶς ὅτι εἶναι πρόθυμος, ἔστειλεν αὐτοὺς νὰ ἴδωσι τὴν γνώμην τῶν Αἰτωλῶν, αὐτὸς δὲ μετέβη εἰς τὸ Πελοποννησιακὸν Ἄργος, ὅπου ἐτελεῖτο ἡ πανηγυρίς τῶν Νεμέων, καὶ ἐνῶ παρετήρει τοὺς γυμνικοὺς ἀγῶνας, ἔλαβε παρ' ἀνδρὸς ἐξεπίτηδες σταλέντος ἐκ Μακεδονίας ἐπιστολὴν ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἐνίκηθησαν ὑπὸ Ἀνίβα τοῦ Καρχηδονίου τὸ 216 π. Χ. τὴν δὲ ἐπιστολὴν ταύτην ἐπέδειξε καὶ εἰς Δημήτριον τὸν Φάριον καὶ οὕτω ἔσπευσε νὰ διαλύσῃ τὸν πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς πόλεμον. Διὰ τοῦτο εἰς μὲν τοὺς Αἰτωλοὺς ἔστειλε Κλεόνικον τὸν Ναυπάκτιον, αὐτὸς δὲ προχωρήσας διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης προσεποιεῖτο ὅτι δὲν ἐπιθυμῇ τὴν διάλυσιν τοῦ πολέμου, καὶ ἠπειλεῖ νὰ εἰσβάλῃ εἰς Ἡλείαν. Ἐπὶ τέλος ὅμως ἀφοῦ ὁ Κλεόνικος ἐστάλη δις καὶ τρις πρὸς αὐτὸν ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν, παρακαλοῦντων νὰ ἔλθωσιν εἰς διαπραγματεύσιν περὶ εἰρήνης, ἔγραψεν εἰς τοὺς συμμάχους νὰ λάβωσι μέρος εἰς τὰς συνθήκας τῆς διαλύσεως τοῦ πολέμου, αὐτὸς δὲ μετὰ τοῦ στρατοῦ διέβη καὶ ἐστρατοπέδευσε εἰς τὸ Πάνορμον, λιμένα τῶν Πελοποννησίων ἀπέναντι τῆς Ναυπάκτου, καὶ περιέμενε τοὺς συνέδρους τῶν συμμάχων. Ἀφοῦ δὲ καὶ οὗτοι ἠθροίσθησαν, ἔστειλεν εἰς τοὺς Αἰτωλοὺς τὸν Ἄρατον καὶ Ταυρίωνα μετὰ τινων ἄλλων, νὰ συνομιλήσωσι μετ' αὐτῶν. Ἀφοῦ δὲ ἐλθόντες εἰς Ναύπακτον ἔνθα ἦσαν συνηθροισμένοι οἱ Αἰτωλοὶ, ἦλθον εἰς λόγους μετ' αὐτῶν, καὶ εἶδον τὴν μεγάλην αὐτῶν ἐπιθυμίαν ὡς πρὸς τὴν διάλυσιν τοῦ πολέμου, ἐπανῆλθον νὰ εἰδοποιήσωσι τὸν Φίλιππον. Κατόπιν ὅμως αὐτῶν οἱ Αἰτωλοὶ ἔστειλαν πρέσβεις πρὸς τὸν Φίλιππον, παρακαλοῦντες αὐτὸν νὰ ἔλθῃ μετὰ τοῦ στρατοῦ εἰς Ναύπακτον ἵνα ὁμιλήσωσιν αὐτοπροσώπως, καὶ διεξαγάγωσι τὰς ὑποθέσεις τῶν ἀρμοδίως. Ὅθεν ὁ Φίλιππος παρακινήθεις ἀπὸ τὰς παρακλήσεις τῶν Αἰτωλῶν διέπλευσε μετὰ τοῦ στρατοῦ εἰς τὰ λεγόμενα κοῖλα τῆς Ναυπακτίας, 20 στάδια ἀπέχοντα τῆς πόλεως, καὶ περιχαρᾶς τὰ πλοῖα καὶ τὸ στράτευμα περιέμενε τὴν συνέντευξιν τῶν Αἰτωλῶν. Ἦλθον δὲ καὶ οἱ Αἰτωλοὶ, καὶ σταθέντες δύο στάδια μακρὰν τῆς στρατοπεδείας τοῦ Φιλίππου διελέγοντο δι' ἀπεσταλμένων περὶ τοῦ προκειμένου.

Καὶ πρῶτον μὲν ὁ Φίλιππος ἔστειλεν ὅλους τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν συμμαχικῶν πόλεων εἰς τοὺς Αἰτωλοὺς νὰ προτείνωσιν αὐτοῖς τὴν εἰρήνην ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ ἔχωσιν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν των ἀμφοτέροι ὅσα κατὰ τὴν στιγμήν ἐκείνην εἶχον, «ὥστ' ἔχει ἀμφοτέρους ἃ νῦν ἔχουσιν»· ἀφοῦ δὲ προθύμως ἐδέχθησαν τοῦτο οἱ Αἰτωλοὶ ἤρχισαν τοῦ λοιποῦ νὰ συνδιαλέγωνται περὶ τῶν ἀφορώντων αὐτοὺς καὶ τὸν Φίλιππον. Ἐκ δὲ τῶν συνδιαλέξεων τούτων ἀξία μνήμης εἶναι ἡ πρὸς τὸν Φίλιππον παραίνεσις Ἀγελάου τοῦ Ναυπακτίου.

Ὁ Ἀγέλαος παραινῶν τὸν Φίλιππον, καὶ συσταίνων αὐτῷ τὴν πρὸς ἀλλήλους ὁμόνοιαν τῶν Ἑλλήνων, εἶπεν εἰς αὐτὸν ὅτι ποτὲ δὲν πρέπει οἱ Ἕλληνες νὰ πολεμῶσι μεταξύ των, ἀλλὰ νὰ χρεωστῶσι μεγάλην χάριν εἰς τοὺς θεοὺς, ἐὰν λέγοντες ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ὄλοι, καὶ συσφύγγοντες τὰς χεῖρας, ὡς οἱ διαβαίνοντες τοὺς ποταμούς, ἤθελον δυνηθῆ ἀποφεύγοντες τὰς ἐφόδους τῶν βαρβάρων, νὰ σώζωσι τοὺς ἑαυτοὺς των καὶ τὰς πόλεις. Ἀλλ' ὅμως ἐὰν τοῦτο καθ' ὀλοκληρίαν δὲν εἶναι δυνατόν, τουλάχιστον κατὰ τὴν παροῦσαν περίστασιν νὰ ὁμοφρονῶσι καὶ νὰ προφυλάττωνται, ἀφοῦ προϊδῶσι τὸ βάρος τῶν στρατοπέδων, καὶ τὸ μέγεθος τῶν συναφθέντων ὑπὸ τῶν δυτικῶν πολέμων, λέγων ὅτι εἶναι φανερὸν εἰς πάντα τὸν καὶ ὀλίγον καταγινόμενον εἰς τὰ κοινὰ, ὅτι ἐὰν οἱ Καρχηδόνιοι νικήσωσι τοὺς Ῥωμαίους ἢ ἐὰν οἱ Ῥωμαῖοι νικήσωσι τοὺς Καρχηδονίους, δὲν θὰ μείνωσιν οἱ νικηταὶ εἰς τὰς δεσποτείας τῶν Ἰταλιωτῶν καὶ Σικελιωτῶν, ἀλλ' ὅτι θὰ ἐπεκτείνωσι τὰς κατακτήσεις καὶ τὰς δυνάμεις των πέραν τοῦ δέοντος, διὰ τοῦτο ἔκρινε καλόν, ὄλοι μὲν οἱ Ἕλληνες νὰ προφυλαχθῶσι τὴν περίστασιν ταύτην, πρὸ πάντων ὅμως ὁ Φίλιππος· ν' ἀφήσῃ δὲ φρουρὰν, ἐὰν δὲν θέλῃ ν' ἀφήσῃ τοὺς Ἕλληνας νὰ ὑποδουλῶνται ὑπὸ τῶν βαρβάρων, καὶ ἐὰν σκέπτεται περὶ τῶν Ἑλλήνων ὡς περὶ τοῦ ἰδίου σώματος, καὶ ἐὰν φροντίζει ἐν γένει περὶ ὅλων τῶν μερῶν τῆς Ἑλλάδος ὡς περὶ ἰδίων καὶ ἀνηκόντων εἰς αὐτόν. Ὅταν δὲ τοιαύτην χρῆσιν κάμῃ τῶν πραγμάτων, οἱ μὲν Ἕλληνες θὰ εἶναι φίλοι αὐτοῦ, καὶ βέβαιοι συμπολεμισταὶ πρὸς τὰς ἐφόδους, οἱ δὲ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος ὀλιγώτερον θὰ ἐπιβουλευθῶσι τὴν βασιλείαν του, καταπεπληγμένοι ὄντες ἀπὸ τὴν πρὸς αὐτὸν πίστιν τῶν Ἑλλήνων. Ἐὰν δ' ἐπιθυμῇ πολέμους, τὸν παρεκίνει ν' ἀποβλέπῃ πρὸς τὴν δύσιν, ὥστε γενόμενος ἀθλητῆς φρόνιμος, νὰ δοκιμάσῃ δοθείσης εὐκαιρίας ν' ἀντιποιηθῇ τὴν δυναστείαν ὅλων, λέγων ὅτι ἡ παροῦσα περίστασις δὲν εἶναι ξένη τῆς τοιαύτης ἐλπίδος. Τὰς δὲ πρὸς τοὺς Ἕλληνας διαφορὰς καὶ τοὺς πολέμους τὸν παρεκάλει νὰ μεταβάλλῃ εἰς ἀναπαύσεις, καὶ πρὸ πάντων νὰ καταγίνηται εἰς τοῦτο, ὥστε νὰ δύναται καὶ νὰ καταπαύῃ τὸν πόλεμον ὅταν θέλῃ, καὶ νὰ πολεμῇ κατ' αὐτῶν. Ἐὰν δὲ περιμείνης εἶπεν, ὥστε τὰ φαινόμενα πρότερον εἰς τὴν δύσιν νέφη νὰ σταθῶσιν ἐπάνω εἰς τοὺς τόπους τῶν Ἑλλήνων, πρέπει καὶ πολὺ ν' ἀγωνιάς μὴ παύσουν ἀπὸ ὅλους ἡμᾶς αἱ ἀναχωχαὶ καὶ πόλεμοι, καὶ ἐν γένει τὰ παιγνίδια τὰ ὁποῖα παίζομεν εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε καὶ νὰ παρακαλῶμεν τοὺς θεοὺς νὰ ἔχωμεν εἰς τὴν ἐξουσίαν μας καὶ τὸ νὰ πολεμῶμεν ὅταν θέλωμεν, καὶ τὸ νὰ διαλύωμεν τοὺς πρὸς ἀλλήλους πολέμους, καὶ ἐν γένει τοῦ νὰ εἴμεθα κύριοι τῶν ἐν αὐτοῖς ἀμφισβητουμένων.

Ταῦτα εἰπὼν ὁ Ἀγέλαος, ὅλους μὲν τοὺς συμμάχους παρεκίνησεν εἰς τὴν διάλυσιν τοῦ πολέμου, κατ' ἐξοχὴν ὅμως τὸν Φίλιππον, μεταχειρισθεὶς λόγους σχετικὸς πρὸς τὴν ὁρμὴν ἣν εἶχεν ἐμβάλῃ εἰς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ πρότερον ὁ Δημήτριος διὰ τῶν συμβουλῶν του. Διὰ τοῦτο συνομολογήσαντες καὶ ἐπικυρώσαντες τὴν διάλυσιν τοῦ πολέμου ἐχωρίσθησαν, ἀναχωροῦντες ἕκαστος εἰς τὰς πατρίδας των, ἔχοντες εἰρήνην ἀντὶ πολέμου.

Σελίδα 149

Οἱ Αἰτωλοὶ ἔνεκα τῶν συνεχῶν πολέμων, καὶ ἔνεκα τῆς πολυτελείας μεθ' ἧς ἔζων, ἀνεπαισθήτως καὶ χωρὶς οὔτε αὐτοὶ νὰ τὸ ἐννοήσωσι κατεστάθησαν κατάχρεοι. Διὰ τοῦτο ἐπιθυμοῦντες νὰ μεταβάλωσι τὸ πολίτευμά των ἐξέλεξαν νομογράφους τὸν Δωρίμαχον καὶ Σκόπαν, διότι αὐτοὺς ἐθεώρουν εὐκόλους εἰς τὴν μεταβολὴν τοῦ πολιτεύματος ὡς στενοχωρημένους εἰς πολλὰ ἰδιωτικὰ συναλλάγματα, οἱ ὅποιοι καὶ παραλαβόντες τὴν ἐξουσίαν ταύτην ἔγραψαν νόμους. Ἄλλ' ἐν ᾧ οὗτοι ἐνομοθέτουν, Ἀλέξανδρος ὁ Αἰτωλὸς ἀντέλεγεν εἰς τὰ γραφόμενα, διὰ πολλῶν ἀποδεικνύων, ὅτι εἰς ὅσους ἐφύτρωσε τὸ φυτὸν τοῦτο τῆς μεταβολῆς τῶν νόμων ποτὲ δὲν κατέπαυσε πρὶν ἢ περιβάλλῃ τοὺς μεταχειριζομένους αὐτὸ μὲ μεγάλα κακὰ, διὰ τοῦτο ἐζήτει ὄχι μόνον ν' ἀποβλέπωσιν εἰς τὸ ἂν θὰ ἐλαφρυνθῶσιν εἰς τὴν παροῦσαν περίστασιν ἀπὸ τῶν ὑπαρχόντων συναλλαγμάτων ἀλλ' ἐὰν θὰ ἐλαφρύνοντο καὶ εἰς τὸ μέλλον, λέγων ὅτι εἶναι ἄτοπον πολεμοῦντες καὶ μόνην τὴν πνοὴν νὰ παραδέχωνται νὰ ἔχωσιν χάριν τῆς ἀσφαλείας τῶν τέκνων των, βουλευόμενοι δὲ νὰ μὴ κάμωσι κανένα λόγον περὶ τῆς ἀσφαλείας αὐτῶν διὰ τὸν μετὰ ταῦτα χρόνον.

Ἐξ ὅλων τῶν ὑπὸ τοῦ Λιβίου ἱστορουμένων ἐξάγεται ὅτι οὗτοι συνέγραψαν νόμους ἰδιοτελεῖς ἀποβλέποντας μᾶλλον εἰς τὴν ὑπ' αὐτῶν κατάληψιν τῆς ἀρχῆς, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀντιδράσεως τῶν ἀντιθέτων ἀπέτυχον τοῦ σκοποῦ των. Καὶ φαίνεται μὲν ὅτι οὗτοι εἶχον κόμμα ἰσχυρὸν ἐν Αἰτωλίᾳ, οἱ δὲ λόγοι των ἐπέδρων πολὺ εἰς τὸ πνεῦμα τῶν Αἰτωλῶν, ἀλλ' οἰκονομικῶς δὲν εὐρίσκοντο εἰς καλὴν θέσιν. Διὰ τοῦτο κατὰ Λίβιον ὁ Σκόπας ἀποτυχὼν τῆς ἀρχῆς χάριν τῆς ὁποίας ἔγραφε τὸν νόμον καὶ ἀνησυχῶν διὰ τὴν ἐπισφαλῆ θέσιν τῶν οἰκονομικῶν του μετέβη μετὰ τινα χρόνον εἰς Ἀλεξανδρείαν, ἔνθα λέγων ἀφόβως ὅ,τι ἤθελε, καὶ πιστευόμενος ἐγένετο κύριος μεγάλης ὠφελείας, διότι ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀλεξανδρείας ἐξέδωκε διάταγμα δι' οὗ ἐμισθοδοτεῖτο 10 μνᾶς δι' ἐκάστην ἡμέραν. Ὁ Σκόπας ὅμως μὴ ἀρκεσθεὶς εἰς τὸν μισθὸν τοῦτον ἐπέμενε ζητῶν νὰ λάβῃ περισσότερα, μέχρις ὅτου φθονηθεὶς καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν διδόντων ἀπέβαλε μετὰ τοῦ χρυσίου καὶ τὸ πνεῦμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΑΙΤΩΛΩΝ ΕΠΙ ΤΩΝ ΡΩΜΑΪΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΑΙΤΩΛΩΝ ΠΑΡΑΚΜΗ

Ὁ Φίλιππος εἶτε διότι ἐκολακεύθη ὑπὸ τῶν προτροπῶν ὅς ἀπηύθυνεν αὐτῷ ὁ Ναυπάκτιος Ἀγέλαος, εἶτε καὶ διότι ὠθήθη εἰς τοῦτο ὑπὸ τῶν προτροπῶν τοῦ ἀείποτε πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς συμπαθοῦντος ἀυλικοῦ του Ἀπελλοῦ, καὶ ὑπὸ τῶν προτροπῶν Δημητρίου τοῦ Φαρίου, ὃς ὤθει αὐτὸν εἰς τὸν κατὰ τῶν Ῥωμαίων πόλεμον, ἔκλεισεν εἰρήνην μετὰ τῶν Αἰτωλῶν, καὶ συμμαχήσας μετὰ τοῦ στρατηγοῦ τῶν Καρχηδονίων Ἀνίβα, ἤτοιμάσθη νὰ εἰσβάλη εἰς Ἰταλίαν κατὰ τῶν Ῥωμαίων, οὓς ἐθεώρει νικηθέντας ὑπ' αὐτοῦ (218 π. Χ.)

Οἱ Ῥωμαῖοι ὅμως ἔστειλαν τὸ 211 π. Χ. εἰς Αἰτωλίαν τὸν Λαβίνιον διὰ πολλῶν ὑποσχέσεων παρώρμησε τοὺς Αἰτωλοὺς νὰ ἐπικειρήσωσι πόλεμον κατὰ τοῦ Φιλίππου, ὑποσχόμενος ὅτι οἱ Αἰτωλοὶ ὡς σύμμαχοι τῶν Ῥωμαίων ἤθελον προτιμᾶσθαι ἀπάντων τῶν ἄλλων συμμάχων, ὡς τὸ πρῶτον ὑπερθαλάσσιον ἔθνος. Ἐπειδὴ δὲ οἱ φρονοῦντες τὰ τῶν Ῥωμαίων Δωρίμαχος καὶ Σκόπας ταχθέντες ὑπὲρ τῶν λόγων τοῦ Ῥωμαίου στρατηγοῦ ὑπερίσχυσαν ἐν τῷ συμβουλίῳ τῶν Αἰτωλῶν συνωμολογήθη μετὰ τῶν δύο ἔθνῶν φιλία καὶ συμμαχία διὰ συνθήκης ἐν ἣ ἔμπεριείχοντο οἱ ἑξῆς ὅροι. α΄.) οἱ μὲν Αἰτωλοὶ νὰ ἐπαναλάβωσι τὸν κατὰ Φιλίππου πόλεμον διὰ ξηρᾶς, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι νὰ ὑποστηρίξωσι τὰς πολεμικὰς αὐτῶν ἐπιχειρήσεις διὰ θαλάσσης. β΄.) ἅπασαι αἱ ἀπὸ τῶν ὀρίων τῆς Αἰτωλίας μέχρι Κερκύρας κυριευθησόμεναι πόλεις νὰ περιέλθωσιν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Αἰτωλῶν, καὶ γ΄.) οἱ Ῥωμαῖοι νὰ βοηθῶσιν αὐτοὺς εἰς ἀνάκτησιν τῆς Ἀκαρνανίας.

Μετὰ δὲ τὴν συνθήκην ταύτην ἐπέμφθησαν ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν εἰς Ῥώμην πρέσβεις πρὸς ἐπικύρωσιν τῆς συμμαχίας, οἱ δὲ ὑπὸ τὸν Λαβίνιον Ῥωμαῖοι ἐκυρίευσαν τὴν Ζάκυνθον καὶ τοὺς Οἰνιάδας καὶ παρέδωκαν αὐτοὺς τοῖς Αἰτωλοῖς. Ὁ Φίλιππος μαθὼν τὰς μετὰ τῶν Ῥωμαίων συνθήκας τῶν Αἰτωλῶν ἀνεχώρησεν εἰς Μακεδονίαν, οἱ δ' Αἰτωλοὶ ματαιωθέντος τοῦ κατ' αὐτοῦ πολέμου εἰσέβαλον εἰς Ἀκαρνανίαν, ἣν ἔσωσεν ἐκ τῶν χειρῶν αὐτῶν ἡ γενναία ὑπεράσπισις τῶν Ἀκαρνανῶν, καὶ ἡ ἀναχώρησις τοῦ Λαβινίου, ὃς τὸ ἐπόμενον ἔτος γενόμενος ὕπατος ἀνεχώρησεν εἰς Ῥώμην, καὶ οὕτω ἀπέτυχον τῶν συνθηκολογηθέντων.

Ὁ Φίλιππος νομίζων τὰς πρὸς τοὺς Ῥωμαίους συνθήκας τῶν Αἰτωλῶν διαλελυμένας ἤδη τὰς δὲ πρὸς αὐτὸν ὑφισταμένας, φθάσας εἰς Μακεδονίαν, ἔστειλε τὸν μὲν υἱὸν του Περσέα ἵνα καταλάβῃ τὰ στενὰ τῆς Πελαγονίας, πρὸς δὲ τοὺς Αἰτωλοὺς ἔστειλε πρέσβεις, προτρέπων αὐτοὺς νὰ προσέξωσιν, ὥστε καμμία ὑπ' αὐτοὺς φυλὴ νὰ μὴ ταραχθῇ ἀπὸ τὴν ἀφίξιν τῶν Ῥωμαίων καὶ μεταβάλλῃ πίστιν. Ἀλλὰ ταυτοχρόνως ἤλθεν εἰς Αἰτωλίαν πρεσβευτὴς ὁ Ῥωμαῖος Λεύκιος Φούριος

Πουρπούριος, πρὸς δὲ καὶ παρὰ τῶν Ἀθηναίων ἐστάλησαν πρέσβεις, οἵτινες ἐνεφανίσθησαν εἰς τὸ συνέδριον τῶν Αἰτωλῶν, ὅπερ ἔμελλε νὰ συνέλθῃ καθ' ὠρισμένην τινα ἡμέραν. Ἐξ ὅλων δὲ τῶν πρέσβειων πρῶτοι ἠκούσθησαν οἱ Μακεδόνες, οἵτινες εἶπον ὅτι δὲν ἔχουσι τι κοινὸν νὰ εἴπωσιν, εἰμὴ ὅτι, ἀφοῦ δι' ὁποίους δήποτε λόγους ἐξῆλθον οἱ Αἰτωλοὶ τῆς ἀνωφελοῦς συμμαχίας τῶν Ῥωμαίων ὀφείλουσι νὰ διατηρήσωσι πάντοτε σταθερὰν τὴν μετὰ τοῦ Φιλίππου εἰρήνην, ὅτι οἱ Αἰτωλοὶ, Ἀκαρονᾶνες καὶ Μακεδόνες ἔχουσι τὴν αὐτὴν γλῶσσαν, καὶ ὅτι μικραὶ αἰτίαι, ἐγειρόμεναι ἐν καιρῷ τοὺς συνδέουσι ἢ τοὺς διαχωρίζουσι μετὰ τῶν ὁμογενῶν, ἐνῶ μετὰ τῶν βαρβάρων πάντοτε πόλεμον ἔχουσιν οἱ Ἕλληνες καὶ θὰ ἔχωσι, καὶ ἄλλα τοιαῦτα²¹¹. Μετὰ τούτους δὲ ἔλαβον τὸν λόγον οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ τελευταῖον οἱ Ῥωμαῖοι, οἱ ὅποιοι ἀνεσκεύασαν ὅσα οἱ Μακεδόνες καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν. Ἀλλ' ἀφοῦ οἱ πρέσβεις τῶν Ῥωμαίων κατέπαυσαν τοῦ λόγου, Δημόκριτος ὁ στρατηγὸς τῶν Αἰτωλῶν ὃς ἐφημιζέτο ὡς λαβῶν χρήματα παρὰ τοῦ βασιλέως, εἶπεν εἰς τὸ συνέδριον τῶν Αἰτωλῶν νὰ ἐκλέξωσι τὴν συμμαχίαν τοῦ Φιλίππου κατὰ τῶν Ῥωμαίων.

Ὁ Φίλιππος ἐπανερχόμενος ἐκ Μακεδονίας περιεκυκλώθη ὑπὸ τῶν Ῥωμαϊκῶν στρατευμάτων καὶ ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ τὴν εἰρήνην ἐπὶ ῥηταῖς συμφωνίαις τὸ 205 π. Χ. Ἀφοῦ δὲ αἱ συμφωνίαι τῆς εἰρήνης ἐδηλώθησαν καὶ εἰς τοὺς ἄλλους ἤρχισαν νὰ ζητῶσι ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ οἱ Αἰτωλοὶ τὰ ἰδικὰ των, ὅπερ ἀπηξίωσεν ὁ Φίλιππος, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἔγεινε δεκτὴ ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἢ ὑπὸ τοῦ Φιλίππου προταθεῖσα εἰρήνη διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Τίτου Φλαμίνιου, ὃς μόνον τὰς Θήβας εἶπεν νὰ παραλάβωσιν οἱ Αἰτωλοὶ. «Ὁ δὲ τῶν Αἰτωλῶν Φανέας, τί οὖν ἡμῖν οὐκ ἀποδίδως Φίλιππε, ἔφη, Λάρισσαν τὴν Κρεμαστὴν, Φάρσαλον, Θήβας τὰς Φθίας, Ἐχίνον; ὁ μὲν οὖν Φίλιππος ἐκέλευε παραλαμβάνειν αὐτούς. Ὁ δὲ Τίτος τῶν μὲν ἄλλων οὐκ ἔφη δεῖν οὐδεμίαν, Θήβας δὲ μόνον τὰς Φθίας παραλαμβάνειν.²¹²» Καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔαρος τοῦ 200 ἔτους π. Χ. οἱ Ῥωμαῖοι ἔστειλαν εἰς Ἑλλάδα τὸν ὑπατον Σουλπίκιον, ὅστις παρῶρμα τοὺς Αἰτωλοὺς εἰς τὸν κατὰ τοῦ Φιλίππου πόλεμον, ὁ δὲ Φίλιππος παρώτρυνε τὸν τύραννον τῶν Σπαρτιατῶν Νάβιν νὰ συμμαχήσῃ μετ' αὐτοῦ.

Οἱ Αἰτωλοὶ ἔσπευσαν τότε νὰ συμμαχήσωσι μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν μεθ' ὧν ἔκπαλαι εἶχον φιλίαν καὶ μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Περγάμου Ἀττάλου, οἵτινες εἶχον συνθηκολογήσῃ μετὰ τῶν Ῥωμαίων, κατὰ τοῦ Φιλίππου καὶ τῶν Ἀχαιῶν. Οἱ Ῥωμαῖοι κατὰ πρότασιν τῶν ἰδίων συμμάχων λαβόντες ἐνεργὸν μέρος ὑπὲρ τῶν Αἰτωλῶν ἔστειλαν τὸν Ὀστίλιον μετὰ στρατοῦ, λόγῳ μὲν νὰ βοηθήσῃ τοὺς Αἰτωλοὺς πιεζομένους ὑπὸ τοῦ Φιλίππου, ἔργῳ δὲ νὰ κατασκοπεύῃ τὰ πράγματα τῶν Μακεδόνων, δόντες αὐτῷ διαταγὰς νὰ ἐμποδίσῃ τὸν πόλεμον τοῦ Φιλίππου ἀπὸ τῶν Αἰτωλῶν καὶ Ἀθηναίων, πιεζομένων ὑπ' αὐτοῦ ὡσαύτως. Ὁ δὲ Ὀστίλιος ἐκτελέσας τὰς διαταγὰς τῆς συγκλήτου καὶ ἐπανελθὼν εἰς Ῥώμην ἐξεβλήθη τῆς ἀρχῆς τὸ 198 π. Χ. ἀντικατασταθεὶς ὑπὸ τοῦ Τίτου Φλαμίνιου, ὃς ψηφισθεὶς διὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος Ὑπατος ἐστάλη εἰς Ἑλλάδα μετ' ἀξιολόγου στρατοῦ κατὰ τοῦ Φιλίππου²¹³.

211 Τίτ. Αἰβ. XXXI.

212 Πολύβ. 9, 385.

213 Πaus. 7, 7, 8.

Κατὰ τὸν σοφὸν ἱστορικὸν καὶ ἐμὸν ποτε καθηγητὴν²¹⁴ οἱ Ἕλληνες διέκειντο δυσμενῶς πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, διὸ καὶ κατὰ τὰ δύο πρῶτα τοῦ πολέμου ἔτη ὀλίγα κατώρθωσαν οἱ Ῥωμαῖοι κατὰ Φιλίππου, διότι ἡ δύναμις αὐτοῦ ἐξετείνεται ἐπὶ μέγα τῆς Ἑλλάδος μέρος. Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ εὕρωσι τὸν ἄνδρα ὃς ἐγίνωσκε τὸν χαρακτῆρα τοῦ (τότε) Ἑλληνικοῦ ἔθνους, καὶ τὸν τρόπο καθ' ὃν ἠδύνατο νὰ προσοικειωθῆ μετ' αὐτοῦ. Ὁ Τίτος παρεδέχθη τὰ Ἑλληνικὰ ἤθη καὶ τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν καὶ ἀπεκατέστη Ἕλληνας μᾶλλον ἢ Ῥωμαῖος, ἀποβαλὼν δὲ πᾶσαν ἄλλην ιδιότητα τοῦ Ῥωμαίου στρατηγοῦ, ἐκτὸς τῆς φιλαρχίας, καὶ ἐπιτηδειότητος τοῦ νὰ μὴ ποιῆται χρῆσιν τῆς βίας ἄνευ μεγάλης ἀνάγκης, προσεποιεῖτο φιλοφροσύνην καὶ κολακείαν, κολακεύων τὴν ἐθνικὴν τῶν Ἑλλήνων κενοδοξίαν καὶ τοιοῦτου εἶδους Ἑλληνικὰς ἀδυναμίας. Οὕτω δὲ κατώρθωσε ν' ἀποσπασθῶσι πολλὰ Ἑλληνικὰ ἔθνη, ἀπὸ τῆς συμμαχίας τοῦ Φιλίππου, καὶ κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς στρατηγίας του ἠνάγκασε τὸν Φίλιππον νὰ στείλῃ εἰς τὴν Ῥώμην προτάσεις περὶ εἰρήνης, ἃς ἡ βουλή αὐτῆς ἀπέρριψε κατ' εἰσῆγησιν τοῦ Τίτου, καὶ οὕτω ἐπανελήφθη ὁ κατ' αὐτοῦ πόλεμος.

Ὁ Τίτος λοιπὸν λαβὼν μετ' ἑαυτοῦ καὶ παρὰ τῶν Αἰτωλῶν 6 χιλιάδας πεζοὺς καὶ 400 ἵππεις, ἐκίνησε μετὰ στρατοῦ 26 χιλιάδων ἀνδρῶν, καὶ συναντηθεὶς μετὰ τοῦ Φιλίππου ἐν Θεσσαλίᾳ εἰς τὸ παρὰ τὴν Σκοτοῦσαν χωρίον, οὗ τὴν ἀκρωνυχίαν ὠνόμαζον Κυνὸς Κεφαλὴν, συνῆψε μετ' αὐτοῦ πεζομαχίαν καὶ ἵππομαχίαν, ἐν αἷς διὰ τῆς γενναιότητος τῶν Αἰτωλῶν ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τοὺς Μακεδόνας, ἐξ ὧν 8 μὲν χιλιάδες ἐφονεύθησαν, 5 δὲ χιλιάδες ἠχμαλωτίσθησαν (196 π. Χ.)²¹⁵. Ἐκ δὲ τῶν Αἰτωλῶν καὶ Ῥωμαίων ἀγνωστον ὅπόσοι ἐφονεύθησαν, οὐδέποτε ὅμως ὅσοι ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ Ἀλκαίου ἀναφέρονται, καθ' ὅσον οὗτος ἀναφέρει ἀριθμὸν ἀνώτερον τοῦ ὅλου στρατεύματος. Ἐν δὲ τῇ μάχῃ ταύτῃ ὁ Φίλιππος καίτοι νικηθεὶς ἠδυνήθη ν' ἀπέλθῃ ἀσφαλῶς, συνθηκολογήσας μετὰ τοῦ Τίτου νὰ διατηρήσῃ μόνην τὴν Μακεδονίαν, καὶ ν' ἀποβάλλῃ τὴν ἐξουσίαν ἐξ ὅλων τῶν Ἑλλήνων πόλεων. Τὴν αἰτίαν ὅμως τῆς σωτηρίας τοῦ Φιλίππου ἀπέδωκαν οἱ Ῥωμαῖοι εἰς τοὺς Αἰτωλοὺς, λέγοντες ὅτι, οἱ Αἰτωλοὶ διώξαντες τοὺς Μακεδόνας ἐκ τοῦ χαρακώματος, δὲν ἐξηκολούθησαν τὴν καταδίωξιν, ἀλλὰ κατέγειναν εἰς τὴν διαρπαγὴν καὶ πόρθησιν τοῦ χαρακώματος, μὴ ἀφήσαντες νὰ εὕρωσι τίποτε οἱ Ῥωμαῖοι. Διὰ τοῦτο κατ' ἀρχὰς μὲν κατηγοροῦν οἱ μὲν τοὺς δὲ καὶ ἐφιλονίκουν μεταξύ των· εἶτα δὲ ἀποδίδοντες εἰς ἑαυτοὺς τὴν νίκην οἱ Ῥωμαῖοι, προέλαβον νὰ διαδώσωσι τοῦτο πρὸ τῶν Αἰτωλῶν, ὥστε καὶ ποιῆται καὶ ἰδιῶται, οἵτινες ἐξύμνησαν τὸ κατόρθωμα, πρῶτους τοὺς Αἰτωλοὺς ἀνέφερον παθόντας εἶτε τὰ ἔγγραφα καὶ εἰς τὰ ἄσματα, ἄδοντες πρὸ πάντων τὸ ἐξῆς ἐπίγραμμα τοῦ Ἀλκαίου.

»Ἀκλαυστοὶ καὶ ἄθαπτοι, ὁδοιπόροι τῷ δ' ἐπὶ νώτῳ
 »Θεσσαλίας τρισσαὶ κείμεθα μυριάδες
 »Αἰτωλῶν, δμηθέντες ὑπ' Ἄρεος, ἠδὲ Λατίνων
 »οὓς Τίτος εὐρείας ἤγαγ' ἀπ' Ἰταλίας,
 »ἀμαθίῃ μέγα πῆμα. Τὸ δὲ θρασὺ κείνο Φιλίππου
 »πνεῦμα, θεῶν ἐλάφων ὄχετ' ἐλαφρότερον.»

»Ἀκλαυστοὶ καὶ ἄθαπτοι, ὧ διαβάτα, ὑπάρχομεν ἐπὶ ταύτῃ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς Θεσσαλικῆς γῆς, καταδαμασθέντες ὑπὸ τοῦ πολέμου 30 χιλιάδες Αἰτωλῶν, καὶ Λατίνων οὓς ὁ Τίτος ἔφερον ἐκ τῆς εὐρυχώρου Ἰταλίας, δυστύχημα μέγα ἔνεκα ἀπειρίας. Ὁ δὲ ῥιψοκίνδυνος ἐκεῖνος Φίλιππος ἔφυγε ταχύτερον καὶ αὐτῶν τῶν ταχυπόδων ἐλάφων».

214 Κ. Παπαρ. ἐγχειρίδ. Γ. ἱστορ. σελ. 348.

215 Στρωβ. 9, 4. Πaus. 7, 7, 8 καὶ Ἰωάν. Ζωναρᾶ Χρονικόν 9, 16, 254.

Ταῦτα δὲ πάντα ὑπεκίνει ὄχι ὀλίγον ὁ Τίτος, διὸ καὶ δυσηρεστοῦντο οἱ Αἰτωλοί, καὶ ὅτε ἔμαθον ὅτι ὁ Τίτος ἐδέχθη λόγους καὶ πρεσβείαν τῶν Μακεδόνων περὶ συμβιβασμοῦ, περιφερόμενοι εἰς τὰς ἄλλες πόλεις ἐφώναζον ὅτι πωλεῖται ἡ εἰρήνη εἰς τὸν Φίλιππον, ἐνῶ ὑπάρχει εὐκαιρία νὰ καταλάβωσιν ἀρχὴν, ὑφ' ἧς πρώτης ὑπεδουλώθη ἡ Ἑλλάς. Ἐνῶ δὲ ἔλεγον ταῦτα οἱ Αἰτωλοὶ καὶ ἀνησυχοῦν τοὺς συμμάχους, ἐλθὼν ὁ ἴδιος Φίλιππος εἰς τὰς διαπραγματεύσεις, ἀφῆρσε τὴν ὑποψίαν, καὶ ἐπέτρεψε τὰ ἀφορῶντα τὸν ἑαυτὸν του εἰς τὸν Τίτον καὶ τοὺς Ῥωμαίους, καὶ οὕτω διέλυσε μὲν τὸν πόλεμον ὁ Τίτος, ἀπέδωκεν ὅμως τὸ βασίλειον τῆς Μακεδονίας εἰς τὸν Φίλιππον, καὶ τὸν προσέταξε ν' ἀπομακρυνθῆ τῆς Ἑλλάδος, τὸν ἐζημίωσε προσέτι χίλια τάλαντα, καὶ παρέλαβε ὅλα τὰ πλοῖα του ἐκτὸς δέκα. Λαβὼν δὲ καὶ ἓνα ἐκ τῶν δύο υἱῶν του τὸν ὀνομαζόμενον Δημήτριον, τὸν ἀπέστειλεν εἰς Ῥώμην (τὸ 197 π. Χ.)²¹⁶.

Ἡ Σύγκλητος τῆς Ῥώμης ἀπέστειλε πρὸς τὸν Τίτον 10 πρέσβεις ἵνα συμβουλευσῶσιν αὐτόν, τοὺς μὲν Ἑλληνας νὰ ἐλευθερώσῃ, τὴν Κόρινθον ὅμως, Χαλκίδα καὶ Δημητριάδα νὰ κρατήσῃ ὑπὸ φρουρὰν, ἵνα ὧσιν ἐξησφαλισμένοι ἐναντίον Ἀντιόχου τοῦ Μεγάλου. Τοῦτο δὲ μαθόντες οἱ Αἰτωλοὶ, περίφημοι εἰς τὰς κατηγορίας διέσχισαν ἐπιδεικτικῶς τὰς πόλεις, τὸν μὲν Τίτον παρακινοῦντες νὰ λύσῃ τὸ πεδοῦκλιον τῆς Ἑλλάδος, διότι πέδας ἐσυνείθιζε νὰ ὀνομάζῃ ὁ Φίλιππος τὰς προειρημένους πόλεις, τοὺς δὲ Ἑλληνας ἐρωτῶντες ἐὰν χαίρωσι διότι ἔχουσι λαιμοδέτην σιδηροῦν, βαρύτερον μὲν τοῦ παλαιοῦ ὀμαλώτερον ὅμως ἐκείνου, καὶ ἐὰν θαυμάζωσι τὸν Τίτον ὡς εὐεργέτην, διότι, ἐνῶ ἔλυσε τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τοῦ ποδὸς, τὴν ἔδεσεν ἀπὸ τοῦ τραχήλου. Διὰ τὰ ὅποια λυπούμενος ὁ Τίτος καὶ δυσανασχετῶν καὶ παρακαλῶν τὴν Σύγκλητον, ἐπὶ τέλους τὴν κατέπεισε ν' ἀφήσῃ καὶ ταύτας τὰς πόλεις ἀφρουρήτους, ἐλευθέρους, ἀφορολογήτους, καὶ μεταχειριζομένους τοὺς πατρίους νόμους. Διὸ ὁ Τίτος μετέβη μετὰ τὸ πέρασ τοῦ πολέμου εἰς τὴν πανήγυριν τῶν Ἰσθμίων, ἔνθα οἱ Ἑλληνες συνελθόντες ἵνα ἀκούσωσι τὴν τύχην των, καὶ καταλαβόντες τὰς θέσεις ἵνα θεάσωνται τοὺς ἀγῶνας, αἴφνης ἤκουσαν παρὰ κήρυκος ἀπαγγέλλοντος γεγωνυῖα τῆ φωνῆ, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι κηρύττουσιν αὐτονόμους ὅλας τὰς ὑπὸ τὸν Φίλιππον ἑλλην. χώρας²¹⁷.

Οἱ Αἰτωλοὶ λοιπὸν διὰ τῆς ἐπιμονῆς των κατώρθωσαν τὴν ἐλευθερίαν καὶ τῶν ἄλλων ἐλληνικῶν πόλεων, ἃς ἡ Ῥωμαϊκὴ Σύγκλητος εἶχε καταδικάσει. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ μὲν Μακεδονία ἀπεδόθη εἰς τὸν Φίλιππον παρὰ τὴν γνώμην αὐτῶν, αὐτοῖς δ' ἀπεδόθη μόνον ἡ Ἀμβρακία, ἐθεώρησαν τοῦτο ὡς ὕβριν καὶ διέκειντο δυσμενῶς πρὸς τοὺς Ῥωμαίους. Ὅτε δὲ ὁ Φλαμίνιος σηκώσας τὰς φρουρὰς ἐκ τῆς Ἑλλάδος ἀνεχώρησεν (τὸ 194 π. Χ.), ἀφῆκε τοὺς Ἑλληνας ἐλευθέρους, καὶ ὑπομνήσας αὐτοῖς διὰ γλώσσης ἐλληνικῆς τὰ εὐεργετήματα, ἅπερ ἔλαβον παρὰ τῶν Ῥωμαίων, τοὺς συνεβούλευσε νὰ μένωσι πιστοὶ εἰς αὐτοὺς, οἱ ἐλεεινοὶ Ἑλληνες συγκινηθέντες ὑπὸ τῶν ὑποκριτικῶν λόγων τοῦ Ῥωμαίου στρατηγοῦ ἔχουνον δάκρυα ἀγαλλιᾶσεως, ὁ δὲ ὑποκριτῆς Ῥωμαῖος συνταυτίζων τάχα τὰ αἰσθήματά του πρὸς τὰ δεινοπαθήματα τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ ἔκλαυσε καὶ αὐτὸς, μεταχειριζόμενος τὸν ὑποκριτικὸν αὐτοῦ τρόπον καὶ τὴν ψευδῆ ἐλευθερίαν τῶν Ἑλλήνων ὡς δέλεαρ κατὰ τῆς μετὰ Ἀντιόχου συμμαχίας αὐτῶν²¹⁸.

216 Πλουτ. β. Τ. Φλαμιν. 8.

217 Πλουτ. β. Τ. Φλαμιν. 7, 8, 9, 10.

218 Justini Istor. XXVIII, 4, 11.

Ἐν τούτοις ὁ τῆς Σπάρτης τύραννος Νάβις θέλων νὰ ὠφεληθῆ ἐκ τοῦ πρὸς τὸν Ἀντίοχον πολέμου τῶν Ῥωμαίων ἐστασίασεν, ἐπιχειρήσας νὰ ἀνακτήσῃ τὰς παραλίους Λακωνικὰς πόλεις, καὶ ζητήσας ἐπικουρίας παρὰ τῶν Αἰτωλῶν· ἡ δὲ Ἑλλάς ἅπασα ἐταράχθη κατὰ παρακίνησιν τῶν Αἰτωλῶν, οἵτινες ἤτοιμάζοντο εἰς πόλεμον, καὶ ἔστειλαν πρέσβεις πρὸς τε τὸν Φίλιππον καὶ πρὸς τὸν Ἀντίοχον, τὸν ὁποῖον ἕως τότε ἐφοβοῦντο οἱ Ῥωμαῖοι. Ταῦτα δὲ μαθόντες οἱ Ῥωμαῖοι ἔστειλαν καὶ αὐτοὶ πρέσβεις πρὸς τε τὸν Φίλιππον καὶ πρὸς τὸν Νάβιν, ἀλλὰ τοῦτον προλαβόντες ἐδολοφόνησαν οἱ Αἰτωλοὶ, στείλαντες ἐπὶ τούτῳ ἄνδρα Καλυδῶνιον ὑπὸ τὸ πρόσχημα τοῦ συμμάχου, οἱ δὲ Σπαρτιαῖται στασίασαντες ἐξέβαλον τῆς Σπάρτης τοὺς Αἰτωλοὺς, κατηγορηθέντας ὡς θέλοντας νὰ καταλάβωσι τὴν ἀρχὴν τῆς Σπάρτης, καὶ ἐματαιώσαν τὴν πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς συμμαχίαν, ὁ δὲ Φίλιππος ὡσαύτως ἔμεινε πιστὸς εἰς τὰς πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ὁμολογίας του²¹⁹.

Ἀντίοχος ὁ μέγας ἐλθὼν κατὰ πρόσκλησιν τῶν Αἰτωλῶν ἐκ τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου ἐν καιρῷ χειμῶνος (τὸ 191 π. Χ.), ἐκυρίευσεν τὴν Χαλκίδα καὶ τὴν ἄλλην Εὐβοίαν καὶ ἐπανεστάτει τὰς πόλεις διενεργῶν στάσεις μετὰ τὴν σύμπραξιν τῶν Αἰτωλῶν, οἵτινες παρείχον ὡς πρόφασιν τοῦ πολέμου ὅτι ἐλευθεροῦσι τοὺς Ἕλληνας, ἐνῶ κατὰ Πλούταρχον οἱ Ἕλληνες ἦσαν ἐλεύθεροι, ἀλλὰ δι' ἔλλειψιν εὐπρεπεστέρως αἰτίας ἔλεγον τοῦτο, ἔνεκα τοῦ πρὸς Ῥωμαίους μίσους των δι' ἃς ἔπαθον περιφρόνησιν ἐν τῷ προτοῦ πολέμῳ²²⁰. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν οἱ Αἰτωλοὶ ἰδόντες τὴν μικρὰν δύναμιν τοῦ Ἀντιόχου δυσηρεστήθησαν. Ὅταν ὅμως οὗτος παραγενόμενος εἰς τὴν ἐν Λαμία συνηγμένην σύνοδον τῶν Αἰτωλῶν ἀνήγγειλεν ὅτι οὐδεμιᾶς δαπάνης θέλει φεισθῆ καὶ οὐδένα κόπον ἢ κίνδυνον θέλει φοβηθῆ, μέχρις οὗ ἄρῃ ἐκ τοῦ τραχήλου αὐτῶν τὸν Ῥωμαϊκὸν ζυγόν, δώσει δὲ τὴν ἐλευθερίαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἀποδείξῃ τοὺς Αἰτωλοὺς τὸ πρωτεύον ἐν αὐτῇ ἔθνος, ἐχαιρετήθη μετ' ἀλλαλαγμῶν καὶ ἀνηγορεύθη ἀρχηγὸς τοῦ Αἰτωλικοῦ στρατοῦ, τριάκοντα δ' ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων Αἰτωλῶν προσετέθησαν εἰς τὸ συμβούλιόν του. Καταβάς δὲ ὁ Ἀντίοχος εἰς Ναύπακτον, καὶ διαβάς τὴν Καλυδῶνα καὶ Λυσιμαχίαν²²¹, ἦλθεν εἰς συνάντησιν τῶν Αἰτωλῶν, οἵτινες ἴσως ἦσαν συγκεντρωμένοι εἰς Θέρμον, καὶ ἐξεστράτευσεν μετ' αὐτῶν εἰς Θερμοπύλας. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι μαθόντες τὴν ἔλευσιν τοῦ Ἀντιόχου, καὶ φοβηθέντες τὴν ἐπανάστασιν τῶν Ἑλλήνων πόλεων, καὶ τὴν φήμην τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, κατὰ μὲν τοῦ Ἀντιόχου ἔστειλαν ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔαρος τοῦ 191 π. Χ. στρατηγὸν τοῦ πολέμου τὸν ὑπατον Μάνιον Ἀκύλιον Γλαβρίωνα, ὃς εὐθὺς μετὰ τοῦ Φιλίππου κατέκτησε πᾶσαν τὴν Θεσσαλίαν, εἰς δὲ τοὺς Ἕλληνας ἔστειλαν πρεσβευτὴν τὸν Τίτον, ὃς περιερχόμενος τὴν Ἑλλάδα, ἄλλους μὲν ἔπεισε νὰ μὴ ἀποστατήσωσι, ἄλλους δὲ καὶ ἀποστατήσαντας ἐπανάφερον εἰς τὰ ἴδια, καὶ διὰ τῆς παρουσίας του κατώρθωσεν ὀλίγοι νὰ βοηθήσωσι τὸν Ἀντίοχον, δηλονότι οἱ Αἰτωλοὶ, καὶ ὅσοι ἦσαν ἐντελῶς προκατελιημένοι καὶ διεφθαρμένοι ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν.

Ὁ Ἀντίοχος φράξας τὰ στενὰ τῶν Θερμοπυλῶν διὰ τοῦ στρατοῦ, καὶ εἰς τὰ φυσικὰ τοῦ τόπου προπύργια κατασκευάσας προχώματα καὶ διάμεσα τειχίσματα, πρὸς δὲ τοποθετήσας ὀλίγον κάτωθεν τοῦ στρατοπέδου 600 ἐκλεκτοὺς στρατιώτας Αἰτωλοὺς, περιέμενε τὸν ἐχθρόν. Ὁ ὑπὸ τὸν Ὑπατον ὅμως Μάρκος Πόρκιος Κάτων, ὃς ἦν λεγάτος παρὰ τῷ Ῥωμαϊκῷ στρατῷ, εἶχε δὲ καλῶς ἐξασκηθῆ εἰς τὸν κατὰ τῶν ὀρεινῶν πόλεμον ἐν Ἰσπανίᾳ, φοβηθεὶς περικύκλωσιν τῶν ἐχθρῶν, συνέλαβεν

219 Παιαν. 8, 40, 10 καὶ Πλουτ. β. Φιλοποίμ. 15, 323.

220 Πλούταρχ. β. Φιλοποίμ. 9, καὶ 45.

221 Τιτ. Λιβ. 36, 11.

αἰχμάλωτόν τινα, ὃν μετεχειρίσθη ὡς ὄδηγόν, καὶ λαβὼν μέρος τοῦ στρατεύματος ἐκινήθη διὰ νυκτός. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ ὄδηγὸς πλανηθεὶς τῆς ὁδοῦ ἐπλανᾶτο εἰς τόπους ἀδιαβάτους καὶ κρημνώδεις, ἐνέβαλε τοὺς στρατιώτας εἰς ἀνησυχίαν καὶ φόβον. Ὁ Κάτων βλέπων τὸν κίνδυνον διέταξεν ὅλους τοὺς ἄλλους νὰ μείνωσιν ἤσυχοι καὶ νὰ περιμένωσιν, αὐτὸς δὲ παραλαβὼν Λεύκιόν τινα Μάλλιον ἄνδρα ἐπιτήδειον νὰ διαβαίῃ τὰ ὄρη, προεχώρει μετὰ πολλοῦ κόπου καὶ τόλμης εἰς νύκτα ἀσέληνον καὶ σκοτεινὴν, παρέχουσαν μεγάλην σύγχυσιν καὶ ἀσάφειαν εἰς τὴν ὄρασιν ἕνεκα τῶν γηλόφων καὶ τῶν ἐξηπλωμένων πάγων, ἕως ὅτου ἐμβῆκεν εἰς τι μονοπάτιον, τὸ ὁποῖον ἐτελείωνε κάτω εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν ἐχθρῶν. Καὶ ἀμφίβολον μὲν εἶναι πῶς αὐτὸς ὁδεύων ἐν νυκτὶ σκοτεινῇ καὶ εἰς τόπους ἀγνώστους, ἠδυνήθη νὰ εὕρῃ τὸ στρατόπεδον τῶν ἐχθρῶν, ἐκτὸς ἂν παραδεχθῶμεν ὅτι ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ τὸν αἰχμάλωτον, ὃς διετέλει ἐν γνώσει τῶν μονοπατίων ἐκείνων. Ἐν τούτοις κατὰ τὴν ἀφήγησιν τῶν ἱστορικῶν, ὁ Κάτων ἐννοήσας τὸ στρατόπεδον τῶν ἐχθρῶν ἔθεσε σημεῖα τινα εἰς ὑψώματα ἄνωθεν τοῦ ὄρους Καλλιδρόμης, καὶ ἐπιστρέψας ἔλαβε τὸν στρατὸν, καὶ πρὸς τὰ σημεῖα ὁδεύων ἔφθασεν εἰς τι μέρος ἔνθα τὸ μονοπάτιον ἔληγε καὶ ὑπῆρχε φάραξ, ἔνθα ὁδεύοντες οἱ Ῥωμαῖοι ἤκουσαν φωνὴν καὶ εἶδον ἑλληνικὸν χάρακα καὶ προφυλακὴν. Ἀφήσας ἐνταῦθα ὁ Κάτων τὸν στρατὸν, καὶ προσκαλέσας μόνον τοὺς Φορμιανοὺς στρατιώτας, οὓς ἐθεώρει πιστοὺς, τοὺς διέταξε νὰ συλλάβωσιν ἕνα ἐκ τῶν ἐχθρῶν ζῶντα, ἵνα πληροφορηθῆ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν προφυλασσόντων, καὶ τῆς λοιπῆς πολεμικῆς παρασκευῆς. Ἐπιπεσόντες λοιπὸν οἱ Φορμιανοὶ κατὰ τῶν προφυλακῶν ἀπροσδοκῆτως, ὅλους μὲν τοὺς διατάραξαν καὶ τοὺς διεσκόρπισαν, ἕνα δὲ συνέλαβον ζῶντα, ὃν παρέδωκαν εἰς τὸν Κάτωνα. Ὁ Κάτων μαθὼν παρὰ τούτου ὅτι ἢ μὲν ἄλλη δύναμις κάθηται μετὰ τοῦ βασιλέως εἰς τὰ στενὰ, οἱ δὲ φρουροῦντες αὐτοῦ εἰσὶν 600 ἐκλεκτοὶ στρατιῶται Αἰτωλοὶ, κατεφρόνησεν αὐτοὺς διὰ τὴν ὀλιγότητά των καὶ τὴν ὀλιγωρίαν των, καὶ ἀνασπάσας τὸ ξίφος ἐκινήθη κατ' αὐτῶν. Οἱ Αἰτωλοὶ, ἅμα εἶδον τοὺς Ῥωμαίους τρέχοντας ἐκ τῶν κρημνῶν κατ' αὐτῶν, ἔφυγον νὰ ἐνωθῶσι μὲ τὸ στρατόπεδον, προξενήσαντες εἰς αὐτὸ μεγάλην ταραγὴν. Ὁ Κάτων ὅμως καταδιώξας τοὺς φεύγοντας, τοὺς μὲν πλείους τῶν Αἰτωλῶν ἀπέκτεινε τοὺς δὲ λοιποὺς διεσκόρπησε· ἐνωθεὶς δὲ καὶ μετὰ τοῦ Μανίου συνῆψε μάχην μετὰ τοῦ λοιποῦ στρατεύματος τοῦ Ἀντιόχου, ὅτε νικηθεὶς ὁ Ἀντίοχος ἔφυγεν εἰς Χαλκίδα καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἀσίαν²²².

Καὶ τοιαύτη μὲν ἀπέβη ἡ συμμαχία τῶν Αἰτωλῶν καὶ Ἀντιόχου, καθ' ἣν οἱ Ῥωμαῖοι ἀπέβησαν νικηταὶ διὰ τοὺς ἑξῆς καθ' ἡμᾶς λόγους. Ἡ δύναμις τοῦ Ἀντιόχου ἦν μικρὰ, καὶ τοῦτο εἶχε δυσαρεστήσει ὡς εἶδομεν τοὺς Αἰτωλοὺς, ἀλλὰ κατέπεισεν αὐτοὺς εἰς τὴν μετ' αὐτοῦ συμμαχίαν ἢ διάρρηξις τῆς πρὸς τοὺς Ῥωμαίους φιλίας των, καὶ αἱ πομπώδεις ὑποσχέσεις τοῦ Ἀντιόχου. Καὶ βεβαίως ἐὰν ἢ φρουρὰ τῶν Αἰτωλῶν ἦν καλῶς ἐνδυναμωμένη ὑπὸ τῶν Μακεδόνων, οὔτε τὴν θέσιν θὰ ἐγκατέλιπον οἱ Αἰτωλοὶ οὔτε εἰς τὸν Κάτωνα ἠθέλον ἐπιτρέψῃ νὰ ἐνωθῆ γαυριῶν μετὰ τοῦ Μανίου καὶ νὰ καταπολεμήσῃ τὸν Ἀντίοχον. Ἐν τούτοις ὁ μέγας Ἀντίοχος ἀποδειχθεὶς ἤδη μικρὸς ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς Αἰτωλίας, ὁ δὲ Μάνιος ἄλλους μὲν τῶν Αἰτωλῶν ἐπολιόρκει ὁ ἴδιος, ἄλλους δ' ἐπέτρεπε νὰ κυριεύσῃ ὁ Φίλιππος. Ἐνῶ λοιπὸν οἱ Μακεδόνες ἤγον καὶ ἔφερον τοὺς Δόλοπας καὶ Μάγνητας ἀφ' ἑνὸς καὶ τοὺς Ἀθάμανας καὶ Ἀπεραντίους ἀφ' ἑτέρου, ὁ Μάνιος ἐξηκολούθει ὑποτάττων καὶ λεηλατῶν τὰς πόλεις τῶν Αἰτωλῶν. Προτείνας δὲ ὑποταγὴν εἰς τοὺς Ἡρακλεώτας εὔρεν αὐτοὺς ἐτοιμοὺς ν' ἀποθάνωσι, διὸ προσέβαλεν αὐτοὺς, καὶ λεηλατήσας τὸν τόπον συνέλαβε ζῶντα καὶ τὸν στρατηγόν

²²² Πλουτ. β. Κάτ. 12. Ζωναρᾶ Χρονικ. 9, 20, 260· Πλουτ. β. Φιλοπ. 17.

αὐτῶν Δημόκριτον, ἐκείνον δηλ. ὅστις ἄλλοτε εἶχεν ἀρνηθῆ τὴν συμμαχίαν του εἰς τὸν Φλαμινίνον, καὶ ὅταν ἐκείνος ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ ψήφισμα ἵνα τὸ στείλῃ εἰς Ῥώμην, «θάρρει» τῷ εἶπεν, «ἐγὼ θὰ τὸ φέρω μετὰ τοῦ στρατοῦ καὶ πλησίον τοῦ Τιβέρεως θὰ σᾶς τὸ ἀναγνώσω». Ἀφοῦ δὲ οἱ λοιποὶ τῶν Αἰτωλῶν ἔμαθαν ταῦτα, ἠθέλησαν μὲν νὰ συμφιλιωθῶσι μετὰ τῶν Ῥωμαίων, δὲν ἔκαμον ὅμως σπονδὰς διότι τοὺς κατέπεισεν εἰς τοῦτο ὁ Ἀντίοχος, στείλας πρὸς αὐτοὺς χρήματα καὶ πρέσβεις. Διὰ τοῦτο ὁ Μάνιος λεηλατήσας τὴν Μητρόπολιν τῶν Αἰτωλῶν Ἡράκλειαν, παρέλαβε τὰ ὄπλα τῶν Αἰτωλῶν, καὶ τοὺς ἵππους, τοὺς ἐζημίωσε καὶ χίλια τάλαντα, καὶ ἐκείθεν μετέβη εἰς Ναύπακτον, καὶ ἐπολιόρκει αὐτήν. Οἱ Ναυπάκτιοι στενοχωρηθέντες ἐκ τῆς πολιορκίας ἔκαμον συνθήκας μετὰ τοῦ Φλαμινίνου, μόνοι τῶν ἄλλων Αἰτωλῶν στείλαντες πρέσβεις, διότι οἱ ἄλλοι μὴ παραδεχθέντες νὰ φανῶσι κατώτεροι τῶν ἐν Ἡρακλείᾳ δὲν ἐσυνθηκολόγησαν μετ' αὐτοῦ²²³. Ἐπειδὴ δὲ ἐν Ῥώμῃ ὁ χρόνος τῆς ὑπατείας τοῦ Γλαβρίωνος ἔληξε, ἀνετέθη ἡ ὑπατεία εἰς τὸν Λεύκιον Κορνήλιον Σκιπίωνα (τὸ 190 π. Χ.) ὃς ἐλθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐπέτρεψεν ἐξάμηνον ἀνακωχὴν τοῖς Αἰτωλοῖς, καὶ ἐξηκολούθησε τὸν κατὰ τοῦ Ἀντιόχου πόλεμον.

Ἡ ἐξάμηνος ἀνακωχὴ ἐδόθη τοῖς Αἰτωλοῖς τῇ μεσιτείᾳ τοῦ Φλαμινίνου, ὃς κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς μαθὼν τὴν καταστροφὴν αὐτῶν τοὺς ἐλυπήθη καὶ κατέπεισεν αὐτοὺς νὰ στείλωσι πρέσβεις εἰς Ῥώμην περὶ εἰρήνης²²⁴. Οἱ Αἰτωλοὶ στείλαντες καὶ δεύτερον πρέσβεις προέτεινον νέας προτάσεις, ἃς δὲν ἐδέχθησαν οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἀπέπεμψαν τοὺς πρέσβεις αὐτῶν, ἐκλέξαντες δὲ τὸ ἐπόμενον ἔτος (189 π. Χ.) ὕπατον τὸν Μάρκον Ρουλούϊον ἔστειλαν αὐτὸν κατὰ τῶν Αἰτωλῶν· οὗτος δὲ ἐλθὼν ὤρμησε κατὰ τῆς Ἀμβρακίας, ἣτις ἦτο μεγάλη καὶ κατείχετο ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν, καὶ ἐπολιόρκει αὐτήν. Οἱ Αἰτωλοὶ ἐποίησαν εἰς αὐτὸν προτάσεις περὶ εἰρήνης, ἀλλ' αὐτὸς τὰς ἀπέρριψε, καὶ διὰ τοῦτο οἱ μὲν Αἰτωλοὶ ἔστειλαν μέρος τοῦ στρατοῦ εἰς Ἀμβρακίαν, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ἐπεχείρησαν νὰ κυριεύσωσι τὴν πόλιν δι' ὑπονόμου σκάπτοντες αὐτὴν μακρόθεν· ἀλλ' οἱ ἐντὸς τοῦ φρουρίου ὑποπτευθέντες τὸ γινόμενον, ἔσκαπτον καὶ αὐτοὶ ἐνδοθεν τοῦ τείχους, καὶ πλησιάσαντες τοὺς Ῥωμαίους, ἐποιοῦν μετ' αὐτῶν μάχας κρυπτάς. Ἐπὶ τέλους ὅμως ἀντέταξαν κατὰ τῶν Ῥωμαίων τὸ ἐξῆς ἐπινόημα. Γεμίσαντες διὰ πτερῶν πίθον, ἔχοντα πολλὰς ὀπάς καὶ πῶμα χαλκοῦν, ἔφεραν αὐτὸν ἐντὸς τῆς ὑπονόμου, καὶ στρέψαντες τὸ στόμιον αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς, ἔβαλον πῦρ, ὅπερ ἐμφυσήσαντες οἱ παρὰ τὸν πυθμένα παρήγαγον πολὺν καὶ δυσάρεστον καπνὸν, ὃν οὐδεὶς τῶν Ῥωμαίων ἠδύνατο νὰ ὑποφέρῃ. Ὅθεν ἀπελπισθέντες οἱ Ῥωμαῖοι περὶ καταλήψεως τῆς Ἀμβρακίας, ἐποίησαν συνθήκας καὶ ἔλυσαν τὴν πολιορκίαν.

Τοιαύτην λοιπὸν ἔκβασιν ἔλαβεν ἡ συνδρομὴ ἣν ὁ Τίτος παρέσχε τοῖς Αἰτωλοῖς. Ἀλλὰ καὶ μεθ' ὅλα τὰ δεινὰ ταῦτα οἱ Αἰτωλοὶ συνθηκολογήσαντες δὲν ἐστερήθησαν ἐντελῶς τῆς ἐλευθερίας των. Μετ' οὐ πολὺ ὅμως ὅτε ὁ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐκλεχθεὶς ἐν Ῥώμῃ (187 π. Χ.) ὕπατος Μάρκος Φούλβιος Νομπιλίωρ εἰσέβαλεν εἰς Αἰτωλίαν, οἱ Αἰτωλοὶ νικηθέντες ἀπώλεσαν τὴν ἐλευθερίαν, ἣν εἶχον διατηρήσει ἄθικτον μόνοι μεταξὺ τόσων Ἑλληνικῶν πολιτειῶν κατὰ τῆς δεσποτείας τῶν Ἀθηναίων καὶ Σπαρτιατῶν. Ἡ δὲ περίστασις αὕτη λέγει ὁ Ἱστορικὸς Ἰουστίνος μεγάλῃς σπουδαιότητος ὑπῆρξεν εἰς τοὺς Αἰτωλοὺς, ἀναλογιζομένους τοὺς χρόνους ἐκείνους, καθ' οὓς εἰς τόσας Περσικὰς δυνάμεις διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων εἶχον ἀντισταθῆ, καὶ καθ' οὓς τὴν ἐν Ἀσίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ τρομερὰν ὀρμὴν τῶν Γαλατῶν διὰ τοῦ Δελφικοῦ πολέμου εἶχον καταθράυσει. Αὕτη δὲ ἡ εὐκλεὴς ἀνάμνησις ὅλων τῶν παρελθόντων εἰς

223 Ζωναρᾶς 9, 20, 261.

224 Πλουτ. β. Τιτ. Φλαμιν. 45.

ἀπόκτησιν μείζονος ἐλευθερίας παρώτρυνεν αὐτούς· *«reputantibus tempora illa quibus tantis Persarum obibus domesticis viribus restiterant: quibus Gallorum violentiam Asiae Italiaeque terribilem Delfico bello fregerant quae gloriosa recordatio in majus desiderium libertatis augetur»²²⁵. Εἰς τὸν πόλεμον δὲ τοῦτον οἱ Αἰτωλοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ πληρώσωσι 500 τάλαντα ὡς ἀποζημίωσιν τοῦ πολέμου, ἐστερήθησαν ὅλων τῶν εἰς τὴν Αἰτωλικὴν συμπολιτείαν ἀνηκουσῶν μὴ Αἰτωλικῶν πόλεων, καὶ ὑπεχρεώθησαν νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν ἀρχὴν καὶ δυναστείαν τῶν Ῥωμαίων²²⁶. Ὁμοίαν δὲ τῆς τῶν Αἰτωλῶν τύχην ἔλαβον καὶ οἱ ἐπικουροὶ τῶν Ἡλείων Αἰτωλοὶ, διότι καὶ οὗτοι μετὰ παρέλευσιν ὀλίγων ἐτῶν (184 π. Χ.) ἐνικήθησαν ὑπὸ τοῦ Φιλοποίμενος στρατηγοῦ τῶν Ἀχαιῶν, ὃς συμπλακεῖς μετ' αὐτῶν περὶ τὸν Λάρισσον ποταμὸν, τὸν μὲν ἀρχηγὸν αὐτῶν ἐφόνησε, τὸ δὲ ἰππικὸν τῶν Αἰτωλῶν ἔτρεψεν εἰς φυγὴν²²⁷. καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ Ἡλείοι προσετέθησαν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων εἰς τὴν ἤδη ἐκπνέουσαν Ἀχαικὴν Ὀμοσπονδίαν.

Οἱ Αἰτωλοὶ λοιπὸν ἄποροι πανταχόθεν καταστάντες δι' ἔλλειψιν ἀνδρῶν καὶ χρημάτων, καὶ ἀπαυδήσαντες ἀπὸ τὰ δεινὰ τοῦ πολέμου ὑπέκυψαν εἰς τὸν Ῥωμαϊκὸν ζυγὸν, ἀφήσαντες οὕτω τὴν Ῥώμην νὰ πατάξῃ καὶ τὴν ἐλάχιστα σημεῖα ζωῆς δεικνύουσαν Ἀχαικὴν Ὀμοσπονδίαν. Ὅτε δὲ κατὰ τὸν τρίτον Μακεδονικὸν πόλεμον (171 π. Χ.), Περσεὺς ὁ τοῦ Φιλίππου υἱὸς καὶ διάδοχος ἐνικήθη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καὶ ἠγματοπίσθη (τὸ 168 π. Χ.), οἱ Ῥωμαῖοι κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν αὐτοῖς ἔθος, λαβόντες τοὺς εὐγενεστέρους καὶ προκρίτους ἐξ ὅλων τῶν Αἰτωλικῶν πόλεων εἴτε συκοφαντηθέντας ὡς ὀπαδοὺς τοῦ Περσέως, εἴτε καὶ ἐπὶ τῇ προφάσει τοῦ νὰ μὴ νεωτερίσωσι μένοντες εἰς τὰς πατρίδας των ἔστειλαν αὐτοὺς εἰς Ῥώμην, καὶ μετὰ 17 ἔτη (τὸ 251 π. Χ.) ἀπέστειλαν αὐτοὺς εἰς Αἰτωλίαν, ἀπαυδήσαντες ἀπὸ τὰς συχνὰς πρεσβείας τῶν πολιτειῶν²²⁸. Φαίνεται ὅμως ὅτι καθ' ἣν ἐποχὴν ἐγένετο ὁ πόλεμος μεταξὺ Περσέως καὶ Αἰμιλίου Παύλου, οἱ Αἰτωλοὶ λεληθότως πως ἔλαβον μέρος εἰς τὸν κατὰ Ῥωμαίων πόλεμον, διότι ὅτε οἱ στρατιῶται τὸν ἐγκατέλιπον, μόνον τρεῖς παρέμειναν αὐτῶ, ὧν εἷς ἦν καὶ ὁ Αἰτωλὸς Ἀρχέδαμος²²⁹. Οὐχ ἦττον ἔκτοτε αἱ Αἰτωλικαὶ πόλεις ἐδέχοντο φρουρὰς Ῥωμαϊκάς, ἢ δὲ κατοχὴ αὕτη τῶν Αἰτωλικῶν πόλεων διήρκεσεν ἐπὶ 80 ἔτη, καθ' ἃ οἱ Αἰτωλοὶ ἦσαν ὑποτελεῖς τοῖς Ῥωμαίοις· ἀλλ' ἅμα ἀρξαμένων τῶν ἐμφυλίων ἐν Ῥώμῃ πολέμων, ἡ Αἰτωλία ἀπηλλάγη τῶν Ῥωμαϊκῶν φρουρῶν, διότι τὰ Ῥωμαϊκὰ στρατεύματα ἀπεσύρθησαν τῆς Αἰτωλίας.

Ἐπὶ τῶν ἐμφυλίων λοιπὸν τῆς Ῥώμης σπαραγμῶν οἱ Αἰτωλοὶ κατὰ τύπον ἦσαν ἐλεύθεροι, ἀλλ' ἢ ἐπὶ μίαν γενεὰν κατὰθλιψις αὐτῶν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἀφήρησε τὰ ζωτικὰ στοιχεῖα τοῦ ἔθνους, καὶ κατέστησεν εἰς ἐντελῆ κατάπτωσιν τὰς ἐθνικὰς αὐτοῦ δυνάμεις· ξένοι δὲ λαοὶ μαθόντες τὴν ἐντελῆ αὐτῶν ἀδυναμίαν, καὶ ὠφεληθέντες ἐκ τῆς ἀπουσίας τῶν Ῥωμαίων, εἰσέβαλον εἰς Αἰτωλίαν διὰ θαλάσσης καὶ κατέλαβον τὸν Καλυδῶνα καὶ Ναύπακτον, οἱ δ' Αἰτωλοὶ ἐδέχησε νὰ στείλωσι πρέσβεις πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ῥώμης Καίσαρα (80 π. Χ.)²³⁰. λέγοντες ὅτι ἐὰν στείλῃ εἰς Αἰτωλίαν φρουρὰς, αἱ πολιτεῖαι ἐκείνων τῶν ἐθνῶν θὰ κάμωσι τὰς διαταγὰς του. Ὁ Καῖσαρ τότε ἔστειλε τὸν Γάιον Καλβίσιον Σαβῖνον μετὰ 5 λόχων καὶ ὀλίγων ἰππέων καὶ κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν παρὰ Ῥωμαίοις ἔθιμον τοῦ νὰ πορίζωνται τὰς τροφὰς τοῦ στρατοῦ ἐκ τῶν

225 Justin XXXII, 4.

226 Ghristian lucas σελ. 132 καὶ ἐξῆς καὶ Πολύβ. 22. 16.

227 Πανσ. 8, 49, 7.

228 Justin istor XXXIII, 11.

229 Πλουτ. β. Παύλ. Αἰμιλ. 23.

230 Caesar de bello civili 3, 34.

ὑποτελῶν πόλεων, τὰ μέγιστα παρήνεσε τούτους νὰ προνοήσωσι διὰ τροφᾶς ἐκ τῶν πλησιοχώρων μερῶν. Ἄμα δὲ ὁ Καλβίσιος ἔφθασεν εἰς Αἰτωλίαν μετὰ μεγάλης θελήσεως τῶν Αἰτωλῶν ἐγένετο δεκτός, ἐξέβαλε τὰς φρουρὰς τῶν ἐναντίον ἐκ τῆς Καλυδῶνος καὶ Ναυπάκτου, καὶ ἐγένετο κύριος ὅλης τῆς Αἰτωλίας.

Ὅτε δὲ τὸ 88 π. Χ. ὁ βασιλεὺς τοῦ Πόντου Μιθριδάτης κατακτῆσας τὴν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων κατεχομένην Ἀσίαν ἔπεμψε στρατοὺς εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ τὸν στρατηγὸν αὐτοῦ Ἀρχέλαον, καὶ πολλὰ τῆς Ἑλλάδος πόλεις ἐπανεστάτησαν, οἱ στρατηγοὶ τῶν ἐπιφανεστέρων τότε πόλεων τῆς Αἰτωλίας Τριχονίου καὶ Ἀρσινόης συνελθόντες ἐν τῷ ἐν Ἀρσινόῃ κοινῷ ἱερῷ τοῦ Ἡρακλέους συνέταξαν ψήφισμα ὀρίσαντες τοὺς στρατηγοὺς πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν Αἰτωλικῶν πόλεων²³¹, ἀλλ' ἀφοῦ μετὰ ἐν ἔτος ὁ Μιθριδάτης καταπολεμηθεὶς ἐνίκηθη ὑπὸ τοῦ Σύλλα τοῦ διαπραξάντος μεγίστας λεηλασίας καὶ καταστροφᾶς εἰς τὴν Ἑλλάδα, οἱ Αἰτωλοὶ διέμειναν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Ῥωμαίων. Καὶ ἀπήλαυσαν μὲν οἱ Αἰτωλοὶ ἐλευθερίας τινὰς μετὰ τῶν ἄλλων ἑλλήνων πολιτειῶν διὰ τοῦ νόμου τοῦ Καίσαρος τοῦ ἀναγνωρίζοντος τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἑλλήνων πόλεων, καὶ ἐθεωροῦντο ὡς σύμμαχοι τῶν Ῥωμαίων, δεχόμενοι ἐν ἀνάγκῃ τὴν φρουρὰν λόγῳ προστασίας. Ἄλλ' ὅτε ἐν Ῥώμῃ ἐγένετο ὑπατος ὁ Πείσων, ἡ Αἰτωλία ἔπαθε καταστροφᾶς, διότι λαοὶ βάρβαροι ἐπιδραμόντες κατέλαβον τὰς χώρας τῶν Ἀγραιῶν καὶ Δολόπων, οἱ δ' Αἰτωλοὶ ὡς φαίνεται, ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τῆς Ῥώμης· αὕτη δ' ἔστειλε τὸν Πείσωνα, ὃς ἐλθὼν ἔστησε τὴν ἔδραν του ἐν Ἀμβρακίᾳ, καὶ ἐκεῖθεν ἀποστείλας στρατοὺς ἐξεδίωξε τοὺς βαρβάρους ἀναγκάσας αὐτοὺς νὰ ἐγκαταλείψωσι τοὺς ναοὺς καὶ τὰς ἐστίας των· ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν αὐτοῦ, ἐπανελθόντες κατέστρεψαν τὴν Αἰτωλίαν, κυριεύσαντες καὶ τὰς τότε ἐπιφανεῖς πόλεις Ἀρσινόην, Στράτον καὶ Ναύπακτον, χωρὶς νὰ λάβωσιν οὐδεμίαν συνδρομὴν οἱ Αἰτωλοὶ παρὰ τοῦ Πείσωνος²³², διότι τὸ ἀχανὲς Ῥωμαϊκὸν κράτος ἕνεκα τῶν ἐμφυλίων καὶ τῶν πρὸς τοὺς ξένους πολέμων ἤρξατο νὰ καθίσταται ἀνίσχυρον εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τῶν ὑποτελῶν κρατῶν.

Καὶ ἐν ὧσιν μὲν ἡ Ῥώμη εὐρίσκετο εἰς τοιαύτην ἀναρχικὴν κατάστασιν οἱ Αἰτωλοὶ καίτοι τεταπεινωμένοι καὶ ἀνίσχυροι ν' ἀποτελῶσι κράτος, ἦσαν ἐλεύθεροι, ἔχοντες τὴν πάτριον θρησκείαν, τὰ ἴδια πολιτεύματα καὶ τοὺς ἰδίους νόμους· ἀλλ' ὅτε τῆς Ῥώμης μονάρχης ἐγένετο Αὐγούστος ὁ σεβαστὸς, οἱ δ' Αἰτωλοὶ ὑπηγάγοντο εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν αὐτοῦ, τότε ἔπαθον τὰ φρικωδέστερα δεινοπαθήματα, οὐ μόνον στερηθέντες πολιτευμάτων καὶ νόμων, ἀλλὰ καὶ πατρίδος καὶ ἰδιοκτησίας, διότι ὁ Αὐγούστος θέλων νὰ συνοικίση τοὺς Αἰτωλοὺς εἰς τὸ Ἄκτιον, κατερήμωσε τὴν Καλυδῶνα καὶ τὴν ἄλλην Αἰτωλίαν (τὸ 30 π. Χ.), τὸν δὲ τόπον τῆς Καλυδῶνος καὶ τῶν ἄλλων παραλίων πόλεων ἔδωκεν εἰς τοὺς Πατρεῖς, ὡς καὶ τὸ ἄγαλμα τῆς Λαφρίας Ἀρτέμιδος, καὶ πολλὰ ἄλλα λάφυρα ἐκ τῆς Καλυδῶνος²³³, ⁽²³⁴⁾ καὶ οὕτως ἡ μὲν Αἰτωλία συνεχωνεύθη μετὰ τῆς Ἀχαΐας, ἡ δὲ Ἀκαρνανία μετὰ τῆς Ἠπείρου²³⁵, ὑπὸ τὸ σκῆπτρον Ὀκταβίου τοῦ ἐπικληθέντος Αὐγούστου, πρὸς τιμὴν τοῦ ὁποίου καὶ ὁ ἕκτος μὴν Αὐγούστος ἐπωνομάσθη, καὶ ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐγεννήθη καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Αὐγούστου τὸ 14 μ. Χ. τὴν ἀρχὴν τῆς Αἰτωλίας καὶ

231 Ἰδὲ ἐπίγραμμα. ἐν σελ. 17 τοῦ παρόντος.

232 Κικέρ. L. Pison XXXVI, σελ. 469.

233 Πaus. 7, 17, 6.

234 Σημ. Περὶ τῆς ἑορτῆς ἣν οἱ Πατρεῖς ἐποιοῦν πρὸς τιμὴν τῆς Λαφρίας Ἀρτέμιδος, ἰδὲ Ωλυγ. Ἀθ. Σταγειρίτου τ. βιβλ. 2, σελ. 188.

235 Πτολ. 2, 13.

λοιπῆς Ἑλλάδος διεδέχθη ὁ θετὸς αὐτοῦ υἱὸς Τιβέριος, ὃς ἦν σκληρὸς καὶ δεσποτικὸς, καὶ ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐσταυρώθη ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Ἐμεινε δὲ ἡ Αἰτωλία ὡς καὶ ἅπασα ἡ Ἑλλάς ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Ῥωμαίων μέχρι τοῦ 200 μ. Χ., κατὰ δὲ τὸ διάστημα τοῦτο ἐξηπλώθη καὶ εἰς τὴν Αἰτωλίαν ὁ Χριστιανισμὸς διὰ τοῦ ἀποστόλου Παύλου.

Ἡ Ἑλλάς καταστᾶσα Ῥωμαϊκὴ χώρα διηρέθη εἰς Τοπαρχίας, αἵτινες διωκοῦντο ὑπ' ἀνθυπάτων πεμπομένων ἐκ Ῥώμης εἰς τὴν ἔδραν ἐκάστης Τοπαρχίας, ἢ δι' Ἐπάρχων καὶ Τοποτηρητῶν. Ὅστε κατ' ἀρχὰς μὲν αἱ διάφοροι τῆς Ἑλλάδος πολιτεῖαι ἀπετέλουν ξεχωριστὸν τι μέρος τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπικρατείας, ἀποτελοῦσαι ἴδια πολιτεύματα καὶ διαφυλάττουσαι ἰδίους θεσμοὺς καὶ νόμους, ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἐποπτεῖαν τοῦ Ῥωμαίου διοικητοῦ, ὃς πολλάκις τὴν ἰδίαν βούλησιν προβαλλόμενος ὡς νόμον, διέπραττε τὰς μεγαλειτέρας αὐθαιρεσίας καὶ καταθλίψεις, ἐνισχύων οὕτω τὰς βιαιοπραγίας ἃς οἱ ἐξ εὐπατριδῶν διοριζόμενοι ἐνοικιασταὶ τῶν προσόδων ἐξετέλουν, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἀπέβαλον ἐντελῶς τὴν αὐτονομίαν. Ὅτε δὲ ἐγένετο ἡ διάκρισις μεταξὺ κλήρου καὶ λαοῦ, ἡ δ' ἐκκλησία ἤρξατο ἐπιβαλλομένη εἰς τὴν πολιτείαν, οἱ Ῥωμαῖοι ἔπεμπον Λατινεπισκόπους εἰς τὴν Ἑλλάδα, οἵτινες ἐδρεύοντες ἐν τῇ πρωτεύουσῃ εἶχον πνευματικὴν τινα ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν Τοπαρχιῶν, ἐκαλοῦντο δὲ Μητροπολίται καὶ ἡ ἔδρα αὐτῶν Μητρόπολις. Ἡ δ' Αἰτωλία οὕσα μία τῶν πολλῶν τοπαρχιῶν, ἔδραν μὲν ἐν ἧ ἴδρευεν ὁ Τοπάρχης, Μητρόπολιν δὲ ἐν ἧ ὁ Λατινεπίσκοπος εἶχε τὴν Ναύπακτον, διαμείνασαν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ταύτῃ ἀρχοντεία καὶ κατὰ τὸν 4ον μετὰ Χριστὸν αἰῶνα. Ἀπολέσασα δὲ τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ αὐτονομίαν δὲν ἀπετέλει πλέον ἔθνος αὐτοτελές, ἀλλ' ὑπέκυψεν εἰς τὴν τύχην τοῦ παραλύοντος καὶ ἀποσυνθετομένου Ῥωμαϊκοῦ κράτους, καὶ ἡ ἱστορία αὐτῆς μικροῦ λόγου ἀξία ἐρείδεται εἰς ἐρημώσεις καὶ καταστροφάς, ἃς λαοὶ βάρβαροι ἐπιδραμόντες ἐπέφερον εἰς αὐτήν. Οὕτω λ.χ. περὶ τὸ τέλος τοῦ 4 αἰῶνος, ὅτε οἱ Γότθοι ὑπὸ τὸν Ἀλάριχον εἰσέβαλον καὶ κατέστρεψαν τὴν Κόρινθον, τὰ Ῥωμαϊκὰ στρατεύματα ἐλθόντα ἐξεδίωξαν αὐτούς, ἀλλ' οὗτοι διελθόντες τὴν Αἰτωλίαν καὶ Ἀκαρνανίαν, καὶ λεηλατήσαντες αὐτὰς ἐκεῖθεν διέβησαν εἰς τὴν Εὐρώπην. Ὅτε δὲ οἱ Βάνδαλοι ἐκ τῆς βορείου Ἀφρικῆς ἐπῆλθον διὰ θαλάσσης κατὰ τῆς Στερεᾶς (τὸ 466 μ. Χ.), εἰκάζομεν ὅτι καὶ ἡ Αἰτωλία ὑπέστη τὴν θηριωδίαν τῶν βαρβάρων τούτων²³⁶. Οὕτω δὲ ἄσημος διετέλεσε μέχρι τοῦ 8 αἰῶνος μ. χ. ὅτε πάσχουσα καὶ ἐνεργοῦσα, καὶ πολλὰς μεταβολὰς παθοῦσα ἀναφαίνεται εἰς τὴν Ἱστορίαν, μέχρι τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 ὅτε διὰ τοῦ ἡρωϊσμοῦ τῆς ἐδόξασε καὶ πάλιν τὸ τῶν Αἰτωλῶν ὄνομα.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Α΄ ΒΙΒΛΙΟΥ.

236 Ἰδὲ Ἱστορ. Κ. Ἀντωνιάδου σελ. 277 § 95–96.

ἀπὸ το Βιβλίο του Θεόδωρου Ἀ. Χαβέλλα
" Ίστορία τῶν Αἰτωλῶν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τοῦ 1829 "
το οποίο διαμορφώθηκε σε ψηφιακή μορφή ἀπὸ ἀντίτυπο
για τις ἀνάγκες της ιστοσελίδας
www.pentalofo.gr

www.pentalofo.gr